magazin istoric

SERIE NOUĂ — IULIE 1995

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXIX — nr. 7 (340)
iulie 1995

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70109, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (responsabil de număr), Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

SUMAR

Istorie şi naţionalitate: I.C. Brătianu 2
Cum a venit la putere Nicolae Ceauşescu 3
În Bucureşti, acum 50 ani 8
Guvernul Groza hotărăşte — răfuiala continuă!: I. Lăcustă 12
Din Moscova, Grigore Gafencu raportează 17
Hotin — ianuarie 1919. Răscoală sau agresiune?: M.C. Stănescu 22
Moartea lui Stalin văzută de la Washington: Mihai Retegan 27
Aşa au început relaţiile României cu R.F. Germania: Nicolae M. Nicolae 33
Britanici printre români: Paul Cernovodeanu 37
Întâmplări din viaţă...: A.C. Cuza 43
Teodosia Nicoriţoaia: Maria Magdalena Székely 47
Cronici de familie. Pleşoienii: Dan Pleşoianu 53
Aurel Vlaicu — documente inedite: Valeriu Avram 56
Banca Naţională a României — 115 ani: M. Isărescu, C. Popişteanu 60
Prima laureată a Premiului Nobel pentru pace 63
Români, unguri şi... başkiri: Virgil Ciocâltan 65
Georgia: Zaira Şamharadze-Calciu 67
Winston Churchill — la stâlpul infamiei?: François Bédarida 73
Songhai, un imperiu egal cu al lui Carol cel Mare 78
Tragedia tătarilor din Crimeea: Evgheni Smirnov 82
Mumia ucigaşă 84
Cucul regal: C. Bucium 88
Louise de La Vallière — metresa călugăriţă: F. Ferrier 91
● **Cărţi sosite la redacţie... 21** ● **Concursul** Magazin istoric, **ediţia 1995. Răspunsurile la întrebări... 52** ● **Dialog cu cititorii** **95**

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

I.C. BRĂTIANU

Istorie şi naţionalitate

Ce ne încântă şi ne dezmiardă în contemplarea universului întreg sau a fiecăreia din părţile sale? Nu oare acea mare varietate, acea felurime nesfârşită, totdeodată unitatea ce vedem în solidaritatea armonioasă a tuturor acelor lumi nesfârşite?

Lupta dintre apărătorii privilegiului, ai exploatării unora de către ceilalţi şi ai partizanilor egalităţii şi frăţiei a împins spiritele eminente şi inimile generoase la un comunism unde individualitatea era suprimată şi societatea devenea o mănăstire care conducea lumea la nimicnicie.

Tot astfel, lupta între partizanii sclaviei şi abolitionişti a condus pe oamenii progresului a vedea unitatea omenirii în distrucţiunea gintelor şi a naţionalităţilor. Partizanii sclaviei, ca să dea o aparenţă de legitimitate blestematului comerţ de oameni şi ca să împace oarecum conştiinţa lor cu religiunea, rezămându-se pe o pretinsă folosire a negrilor, susţinură că feluritele ginte nu se trag din acelaşi trunchi, că nu sunt toţi oamenii fiii aceleiaşi perechi şi că prin urmare că ginta cea neagră nu este cuprinsă în Evanghelie...

Sociologia n-avea încă nici numele chiar, nu se ştia că, afară din origine, omenirea este una, nu numai în prezent, ci şi în trecut şi viitor, adecă una în spirit ca şi în timp. Ştiinţa ne descoperă din ce în ce mai mult minunata armonie în nesfârşitul varietăţilor; ea legitimează tot ce este firesc în societate şi lasă în domeniul istoriei tot ce este factice, arbitrar sau de învoială. Totul ne arată unitatea geniului omenesc în coordinaţiunea tuturor elementelor care-l compun, iar nu într-o unire care aduce neapărat cu sine desfiinţarea a tot ce avem mai sfânt, personalitatea individuală şi colectivă...

Istoria dar toată confirmă că progresul neamului omenesc se face în folosul dezvoltării naţionalităţilor, precum s-a făcut în folosul dezvoltării personalităţii fiecărui om. În adevăr, cine ar putea susţine că individualitatea s-a şters, fiindcă oamenii, când se întâlnesc astăzi, îşi dau mâna, în loc de a-şi pune viziera şi a lua sulița în mînă, ca în evul mediu? Cine ar putea contesta că urmările asociaţiunii sunt dezvoltarea individului? Nimeni, negreşit, decât cei cari confundă individualitatea cu egoismul şi asociaţiunea cu comunismul monahal.

Dar, o mai repet, istoria îmi întăreşte credinţa. Precum cele câteva individualităţi monstruoase cari păreau mari, fiindcă absorbeau activitatea a mii de oameni, dispar prin asociaţiune, lăsând loc tuturor individualităţilor de a se manifesta în originalitatea lor, crez că tot astfel individualităţile cele mai colective, precum statele formate prin cotropire, vor dispărea, ca să lase toate naţiunile a se manifesta în propria lor individualitate, prin asociaţiunea generală a toată Europa.

(Fragmente din articolul Naţionalitatea, *publicat în* Republica română, *Bruxelles, nr. 2/1853)*

Arhiva istorică Radio

CUM A VENIT LA PUTERE NICOLAE CEAUȘESCU

Încă de când s-a aflat că Gheorghe Gheorghiu-Dej ales secretar general al C.C. al P.C.R. la conferința națională din octombrie 1945, este grav bolnav, mulți și-au pus întrebarea, în țară și în străinătate, cine va fi urmașul. În capitala României au început să circule numeroase zvonuri care, fără îndoială, erau recepționate și analizate și în centrele de decizie din diferitele țări interesate să știe cu un ceas mai devreme cine va prelua conducerea în România, după dispariția lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Chiar după moartea numărului unu din România, zvonurile deși personalizate la două-trei nume (Apostol, Maurer, Ceaușescu), au continuat să domine câteva zile culisele vieții politice și diplomatice de la București. Existau desigur o serie de alte supoziții, dar ele erau simple fantezii.

A urmat adjudecarea funcției de secretar general al Comitetului Central al P.C.R. de către Nicolae Ceaușescu, ceea ce, atât atunci cât și în toți anii până la dispariția acestuia, a alimentat o singură întrebare: cum s-a produs investirea lui Nicolae Ceaușescu la conducerea supremă a partidului? Bineînțeles, nu era vorba de investirea publică, oficială, de la Plenara C.C. al P.C.R. din 22 martie sau de la Congresul IX al P.C.R. din iulie 1965. Întrebarea viza mecanismul intim al propulsării sale în fruntea regimului comunist din România. Iată că astăzi, pentru prima oară, o serie de foști colegi din conducerea fostului partid comunist au rupt valul tăcerii și au relatat simplu, deschis, aproape chiar fără dramatism, acest moment care a influențat în numeroase feluri istoria românească timp de aproape 25 ani.

Datorăm Arhivei istorice Radio revelațiile acestui document unic și nu putem decât să felicităm pe doamna Mariana Conovici și să mulțumim secției de istorie orală a Radiodifuziunii Române, pentru contribuția la deslușirea unui secret atât de bine păzit până acum.

Mariana Conovici: **Acum 30 de ani, în dimineața zilei de 18 martie 1965, începeau lucrările primei sesiuni a celei de-a cincea legislaturi a Marii Adunări Naționale. Pe ordinea de zi, printre altele, figura și alegerea Consiliului de Stat. Deputatul Nicolae Ceaușescu l-a propus ca președinte pe Gheorghe Gheorghiu-Dej. Propunerea apare azi cel puțin bizară, ținând cont de starea sănătății lui Gheorghiu-Dej în acele ultime zile ale vieții. Din ce jocuri de interese făcea oare parte această propunere? Sigur, rămâne datoria istoricilor să supună analizei critice documentele care au consemnat acele evenimente, ce au dus, în 21 martie 1965, la alegerea lui Nicolae Ceaușescu în fruntea Partidului — pe atunci Muncitoresc Român. „Mediateca de istorie" de astăzi nu este o ediție comemorativă. Vă propunem doar să ne amintim împreună de acel martie, care face parte, mai ales prin consecințe, din biografia multora dintre noi. Decât să ne facem că am uitat, mai bine să dăm răgaz lucidității să înțeleagă. Este una din puținele noastre șanse. În arhiva secției de istorie orală a Radiodifuziunii Române există lungi interviuri cu participanți direcți la aceste momente, membri ai Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, aflați în „miezul evenimentelor". Am selectat fragmente din interviul realizat cu dl. Gheorghe Apostol de Virginia Călin, în colaborare cu dl. prof. Ioan Scurtu, director general al Arhivelor Statului. De asemenea, fragmente din interviul cu dl. Alexandru Birlădeanu, realizat de dl. Eugen Preda, și din interviul acordat de dl. Ion Gheorghe Maurer domnilor Cristian Popișteanu și Eugen Preda.**

Moartea lui Gheorghiu-Dej și alegerea lui Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului ascund și astăzi încă elemente necunoscute chiar participanților direcți, martori din prima linie. Întrebări vechi și altele, mai noi, au stârnit amintiri. Pentru început, o analiză a raportului de forțe din Biroul Politic al partidului în preajma lui martie 1965. Autorul acestei analize — dl. Alexandru Birlădeanu[1].

•

[1] Textul a fost difuzat în cadrul rubricii „Mediateca de istorie", în ziua de 20 martie 1995, la postul de radio public „România cultural".

Eugen Preda: **Poate vreți să vă întoarceți puțin cu un an în urmă, în '64. V-am văzut pentru prima dată vorbind la adunarea care a fost la Radio, atunci, cu „declarația din aprilie". Ați venit dvs., a fost Apostol, Cioară a venit și el, și țin minte că ați provocat o senzație întreagă. De altfel, mulți dintre cei care erau adunați acolo vă știau. Vreau să știu, imediat după declarații, care a fost evoluția relațiilor din Biroul Politic.**

Alexandru Birlădeanu: Eu am fost ales în Biroul Politic abia la sfârșitul lui '62 sau începutul lui '63, și am fost ales numai pentru lupta pe care am dus-o în cadrul CAER, nu pentru altceva. Deci, a vrut să marcheze că poziția pe care am luat-o eu era poziția partidului și, pentru asta, un fel de recunoaștere a meritelor mele, m-au cooptat atunci în Biroul Politic, ca membru supleant. Deci, eu eram și tânăr, și în Biroul Politic, și oarecum fără drepturile pe care le aveau cei mai vechi. Dar am putut să observ, din partea lui Dej, o atitudine puțin de zeflemea a lui, îl lua în batjocură puțin pe Ceaușescu. Dar nu pe probleme mari, pe niște fleacuri: *„Nicule, ia spune «Novotny». «Novony»". „Nu, mă, spune «Novotny». «Novony»".* Deci, chestii din astea, dar nu pe chestiuni mari. Însă, într-adevăr, vedeam că Dej își bate joc puțin de Ceaușescu. Chivu Stoica, Apostol, Bodnăraș mai puțin, Drăghici mai puțin — dar ăștia erau complet oamenii lui Gheorghiu-Dej. Erau oameni ridicați de Gheorghiu-Dej, nu ieșeau din cuvântul lui Gheorghiu-Dej. Și sigur că, în Biroul Politic, Dej avea un ascendent foarte mare. Acum, de la moartea lui au trecut 30 de ani, și eu sunt, mi se pare cu Maurer și cu Apostol, singurul supraviețuitor și nu știu cât mai avem încă în față; așa că nu am nici un motiv să spun decât ceea ce cred. Trebuie să vă spun că Dej era cu mult mai deștept decât noi toți. Politicește, era mult mai deștept. Mult mai pătrunzător, vedea mult mai departe. Așa că autoritatea lui, care se baza, parțial, și pe faptul că era destul de dur când era problema puterii lui, destul de dur, poate chiar neiertător — dar ascendentul lui provenea nu numai din asta; provenea din faptul că, într-adevăr, s-a dovedit mult mai deștept. Și tot ce s-a făcut în țară până atunci — și cu armata sovietică, și cu CAER-ul, și cu lupta pentru independența noastră — toate astea au fost inițiate și conduse de Dej, nu de alții. Nimeni nu ar fi îndrăznit ceea ce a îndrăznit Dej, și să o facă cu atâta inteligență și tact, fără să arunce țara în vreo aventură. Așa că, într-adevăr, ascendentul lui Dej era foarte puternic. Al doilea om ca autoritate în partid era Maurer. Maurer avea foarte multă autoritate în partid, izvorâtă din mai mulți factori. Întâi, că lumea știa, chiar mai mult, poate, decât era în realitate, că Dej are încredere în Maurer. În al doilea rând, din faptul că Maurer era foarte deștept. Aportul lui în rezolvarea unor probleme a fost prețios. După aceea, Maurer era și simpatic, avea un spirit de replică, acel spirit avocățesc. E adevărat, asta era, ca să zic așa, de autoritate de suprafață. În realitate, puterea în partid o avea Ceaușescu. Ceaușescu era secretar cu organizatoricul. Orice secretar cu organizatoricul are putere mai mare decât toți ceilalți. Dar Ceaușescu știuse să-și aleagă oamenii — și ca secretari de regiuni, și ca instructori ai Comitetului Central — numai oamenii lui. Din păcate, Gheorghiu-Dej, în ultimii doi-trei ani, preocupat mai ales de problemele internaționale ale partidului și de afirmarea independenței partidului și a țării, nu prea s-a mai ocupat de problemele interne: nici de oameni, nici de conducerile regionalelor. Toate erau în mâna lui Ceaușescu.

M.C.: **Mult timp nu a fost cunoscută starea sănătății lui Gheorghiu-Dej. Oficial, membrii Biroului Politic au aflat în februarie 1965.**

Alexandru Birlădeanu: La începutul lui februarie, prima jumătate a lui februarie, Ceaușescu a convocat un „Birou Politic", în care a anunțat că Dej este bolnav de cancer. Pentru mulți dintre noi — în orice caz, pentru mine — a fost o mare surpriză acest lucru. Și după aceea a mai obținut un lucru — o hotărâre — de la Biroul Politic, de care, pe moment nu mi-am dat seama. Numai gândindu-mă, în timp, la el mi-am dat seama ce manevră era, și anume: pentru a nu-l deranja și a nu-l obosi, să hotărâm să nu se mai ducă nimeni la Gheorghiu-Dej, numai el să aibă legătură cu Gheorghiu-Dej, și să-l lăsăm în pace în ultimele lui luni de viață. După mine, judecând cu mintea de astăzi — cu 30 de ani mai deștept decât eram în acel moment — era o mișcare foarte inteligentă din partea lui: a-l lipsi pe Dej de posibilitatea de a se manifesta cumva în ce privește eventualul succesor.

M.C.: **În după-amiaza zilei de 19 martie 1965, colaboratorii apropiați, membrii Biroului Politic, au fost anunțați de sfîrșitul iminent al lui Dej.**

Alexandru Birlădeanu: M-am dus repede la locuința lui — el și-a construit o casă, pe care a lăsat-o fiicei sale, după aceea nici Lica nu a mai stat acolo, iar el, singur, s-a retras într-o căsuță, în care avea un hol de două ori mai mic decât ăsta, o sufragerie și mai mică, foarte mică, și un cabinet de lucru, și sus un dormitor al lui și al unui însoțitor. Trăia foarte modest și mânca modest. M-am dus acolo; erau cam jumătate din membrii Biroului Politic deja veniți. Dej, pe un pat de spital, horcăia a moarte. Noi stăteam neputincioși, așteptam sfârșitul. Dej a murit, și primul care s-a dus să-l sărute pe Dej a fost Ceaușescu, imediat, în acel

moment, subliniind faptul că el este primul — în tot cazul, primul care se duce să-şi ia rămas bun de la Dej. Curând după moartea lui Dej, ne-am adunat la Biroul Politic, peste un ceas-două, nu mai ştiu când, ca să hotărâm măsurile de înmormântare şi, eventual, succesiunea. În ce priveşte succesiunea, a sărit primul, mi se pare, Drăghici: că de ce să vorbim acum despre cine urmează, când el încă nu s-a răcit suficient, corpul lui încă este cald, că să discutăm asta mai târziu, despre succesiune. Am fost de acord să discutăm mai târziu, a doua zi.

M.C.: **Temeri care au circulat atunci au fost exprimate de dl. prof. Ioan Scurtu, în interviul luat dlui Gheorghe Apostol.**

Ioan Scurtu: **Există ideea că Gheorghiu-Dej ar fi fost otrăvit — ca urmare şi a declaraţiei din aprilie, şi a politicii lui faţă de sovietici — şi că ar fi făcut o vizită la Varşovia şi că acolo i s-ar fi pus ceva în mâncare.**

Gheorghe Apostol: Eu nu pun mâna în foc pentru cele ce se spun. Dar nici nu pot să spun: n-a fost posibil aşa ceva. Au fost cazaţi în condiţii mizerabile la Varşovia — asta mi-a spus-o însoţitorul lui Dej. Delegaţia românească a fost instalată undeva, într-o şcoală, în nişte săli care erau date pe jos cu motorină, frig — mi-a spus băiatul ăsta: mi-a spus că acolo a fost radiat Dej, pentru că, după ce a venit acasă, n-a mai putut să mai facă nimic. Asta a fost în februarie, şi până în martie s-a dus.

Ioan Scurtu: **Ce aţi simţit dvs., în calitate de colaborator vechi al lui Gheorghiu-Dej, în momentul morţii lui? Ce sentiment aţi trăit?**

Gheorghe Apostol: Teribil. Teribil. Eu am avut un şoc nervos. Am fost pus pe braţe şi dus direct la locuinţa lui Dej. Mi-am revenit după aceea. Însă am simţit o atmosferă rece în legătură cu poziţia unor tovarăşi faţă de mine, dar am socotit că asta este urmare a şocului pe care, probabil, l-a trăit fiecare. Cu două zile înainte de a muri Dej — lucram la Consiliul de Miniştri — mă cheamă Maurer şi Bodnăraş, în biroul lui Maurer: *„Dragă Ghiţă, te-am chemat ca să discutăm o problemă crucială privind conducerea partidului. Dej nu mai trăieşte mult, două-trei zile poate să mai trăiască. Noi avem cuvântul ultim al lui Dej să se producă schimbarea lui în timp cât el mai trăieşte, să ştie că ceea ce a gândit el şi a dorit el s-a realizat. Dej socoteşte că, dintre noi, personalitatea care poate să îndeplinească această funcţie de prim-secretar eşti tu". „Eu cunosc părerea lui Dej şi văd că sunteţi şi voi de acord". „Da, noi suntem de acord, dar asta nu o hotărâm noi. Trebuie să o hotărască Comitetul Central". „Da, va hotărî Comitetul Central."* De fapt, după Declaraţia din aprilie '64, Dej a preconizat o plenară a Comitetului Central, ca să discute probleme organizatorice, să facă nişte schimbări în Secretariatul Comitetului Central, şi preconiza ca Ceauşescu să fie scos de la Comitetul Central şi adus să lucreze la guvern, şi în locul lui Ceauşescu la partid să trec eu. Dar îmbolnăvindu-se Dej, nu a mai putut avea loc această plenară. Eu cred că Dej a discutat şi cu alţii şi despre necesitatea unei asemenea plenare şi despre necesitatea scoaterii lui Ceauşescu din Secretariatul Comitetului Central.

Cu 12 zile înainte de a muri, Gh. Gheorghiu-Dej împreună cu I.Gh. Maurer, Chivu Stoica, N. Ceauşescu şi Gh. Apostol (ultimii doi prezumtivi moştenitori) la secţia de vot

Ioan Scurtu: **Dar Gheorghiu-Dej dumneavoastră nu v-a spus nimic efectiv.**

Gheorghe Apostol: Domnule, s-a lucrat diabolic. Înainte cu trei luni de a muri Dej sau cu două luni, la propunerea lui Maurer, susţinută şi de Ceauşescu, s-a hotărât ca membrii Biroului Politic să nu meargă în mod individual la Dej, pentru că-l obosesc. Să meargă numai Maurer şi Ceauşescu. Noi am fost lipsiţi de posibilitatea de a mai avea contact cu Dej până a murit.

Ioan Scurtu: **Dar ultima discuţie a dvs. cu Gheor-**

ghiu-Dej cam când a avut loc?

Gheorghe Apostol: Asta a fost în toamna lui '64 — discuția în legătură cu plenara și cu scoaterea lui Ceaușescu.

Ioan Scurtu: **După aceea, nu ați mai discutat.**

Gheorghe Apostol: Am mai discutat, fără îndoială, dar probleme curente pe linie de partid, de informare... Dar un lucru foarte important care s-a mai produs: când a văzut că situația devine destul de grea cu Dej, s-au adresat unor specialiști de la Paris și au fost aduși niște specialiști în probleme de cancer, la București. Și a fost văzut Dej de către ei și ei au spus: *„Domnilor, ați făcut gestul ăsta prea târziu. Nu se mai poate face nimic"*. Nu ne-au spus nici Ceaușescu, nici Maurer despre concluzia la care au ajuns acei specialiști de la Paris. De ce oare nu au vrut să ne spună nimic? De ce nu au fost chemați mai devreme specialiștii francezi? Iarăși niște semne de întrebare.

M.C.: **Problema succesiunii la conducerea partidului, se pare, a fost discutată de Gheorghiu-Dej cu colaboratorii apropiați. Dorința sa a fost ca în fruntea partidului să fie ales Gheorghe Apostol. A declarat acest lucru și dl. Ion Gheorghe Maurer, în interviul acordat pentru secția de istorie orală.**

Cristian Popișteanu: **După ce a murit Gheorghiu Dej, cum s-a petrecut?**

Ion Gheorghe Maurer: Eu am știut că Gheorghiu-Dej e pe moarte și îl vedeam în fiecare zi. Atunci, Gheorghiu-Dej mi-a spus să iau eu conducerea partidului. Lui Dej i-am spus că acest lucru ar fi o greșeală politică, pentru că eu sunt primul român din neamul meu: tata era neamț, mama franțuzoaică. Mai sunt și alții în Biroul Politic, și chiar în afară de Biroul Politic, care ar dori să ia ei această conducere, și atunci ar folosi acest lucru și ar face, probabil, și apel la ruși. Deci — ar fi o greșeală politică. Nu eu. A trecut o bucățică de vreme — nu prea mult, că eu îl vedeam în fiecare zi — și Dej mi-a spus: *„Îl propun pe Apostol"*. Mi-am dat seama că, întrucât lucram cu el și mă înțelegeam destul de bine la Consiliul de Miniștri, asta mă va ajuta, pentru că ne vom înțelege bine și mai târziu. Atunci i-am spus lui Dej: *„Uite, dragă, asta nu se rezolvă așa. Nu mi-o spune mie. Cheamă-i pe toți ăștia din Biroul Politic, stai de vorbă cu fiecare, să vezi dacă acești oameni, discutând cu tine, afirmă înțelegerea lor pentru necesitatea acestei alegeri"*. Peste o bucățică de timp, nu prea mult, Dej mi-a spus: *„Am stat de vorbă și toți au fost de acord"*. Atunci i-am convocat, le-am spus să treacă mai repede Apostol de la Consiliul de Miniștri secretar de partid, ca să fie acolo când trebuia să se facă treaba. I-am chemat, le-am propus soluția asta. Au fost doi împotrivă: unul — Drăghici, care a spus: *„Sunt contra"*; altul — Ceaușescu. Când i-am strâns eu, imediat au apărut două păreri contrare. Dar până atunci, trebuie să ne gândim, să vedem ce dracu' facem. Și am ajuns la concluzia: pe Drăghici nu-l puteam numi, pentru că era legat de Uniunea Sovietică. Ăilalți, mi-am spus — dom'le, oricare ar fi, oricare dintre ăștia ridică problema participării rușilor.

M.C.: **Să vedem cum s-au petrecut lucrurile în ședința Biroului Politic care urma să desemneze înlocuitorul lui Dej la conducerea partidului. Am selectat un fragment din mărturia dlui Alexandru Bîrlădeanu și pentru că, fiind doar membru supleant, nu a fost, în acel moment, direct implicat.**

Alexandru Bîrlădeanu: A doua zi dimineață, când îmi venea rândul să discutăm problema succesiunii, am fost convocat la 9 dimineața la Biroul Politic, însă, venind în sala Biroului Politic, am constatat că se ține o ședință în plen la acea oră. Și am înțeles că la această ședință au fost convocați membrii plini ai Biroului Politic. Cu excepția lui Borilă și a lui Moghioroș. După aceea, întrebându-l pe Maurer de ce ei nu au fost convocați, mi-a spus că Ceaușescu nu a vrut să fie convocați pentru că nu erau români. Ceaușescu a spus: *„Să discutăm între noi, românii"*. Așa mi-a explicat Maurer. A durat ședința lor nu știu cât, un ceas, noi am așteptat și am intrat apoi în sala de ședințe, și Maurer, spre stupoarea mea, și cred că și a altora, anunță: *„Iată, noi ne-am sfătuit, membrii Biroului Politic, și îl propunem în locul lui Dej pe Nicu Ceaușescu. Este tânăr, este energic"* — a spus câteva cuvinte elogioase — *„deci, asta este propunerea noastră"*. Acum, dvs. poate că nu știți exact cum se petreceau lucrurile și în conducerea partidului, și mai jos. Dacă venea hotărâre de sus, aproape că nu mai aveam ce spune. Nici n-am aplaudat, nici n-am contestat. Și așa a rămas Ceaușescu, ales de Biroul Politic, să-i țină locul lui Gheorghiu-Dej până la Congres.

M.C.: **Întrebarea firească a fost adresată dlui Ion Gheorghe Maurer de dl. Eugen Preda.**

Eugen Preda: **La plenara din 21 martie 1965 a fost acceptat Ceaușescu ca secretar general. Dvs. l-ați propus atunci.**

Ion Gheorghe Maurer: Eu.

Eugen Preda: **De ce l-ați propus?**

Ion Gheorghe Maurer: Întâi, l-am propus — eu nu-l cunoșteam pe Ceaușescu decât din discuțiile pe care le aveam la Biroul Politic, care nu prea erau discuții. Dej avea o bună părere despre Ceaușescu: spunea că-i un om serios, un om care muncește, care nu bea... Afară de

asta, odată, Hrușciov, mai înainte, a venit în țară și propusese Biroului Politic să facă însămânțarea porumbului în pătrat. Noi n-am făcut-o. Asta a venit și a ținut o cuvântare, la o adunare publică, în care ne-a imputat nouă această treabă. Dar am ținut eu o cuvântare, tot la o adunare publică, în care am spus că Hrușciov nu are dreptul să se amestece în treburile noastre. Dacă el vrea să ne ajute, într-adevăr, venea să ne explice nouă, ăstora din Biroul Politic, nu la o adunare publică, ca să ne tragă la răspundere — că o adunare publică înseamnă o tragere la răspundere — pentru un lucru făcut. Hrușciov, după ce am ținut această cuvântare, a venit în România, a convocat Biroul Politic și le-a spus, în Biroul Politic: *„Uite, tovarășul Maurer, care e prieten cu mine, a ținut o cuvântare împotriva mea. Cum se poate explica acest lucru? Cum se poate admite acest lucru?"* Atunci, a intervenit Ceaușescu, singurul din Biroul Politic, dar care a intervenit în următorul chip: a spus — *„Nu-i adevărat. Maurer n-a ținut o cuvântare"*. Adică — o minciună. Deci, a luat, adevărat, o poziție stupidă, dar a luat o poziție. Singurul care a luat o poziție împotriva a ceea ce a spus Hrușciov. Asta a fost una. Al doilea: om muncitor, tânăr, deci, dacă are toate aceste calități, e bine să fie ales, cu atât mai mult cu cât este singurul în Biroul Politic care a avut curajul să spună — chiar dacă a spus o minciună — ceva împotriva lucrurilor pe care le-a spus Hrușciov. Asta m-a determinat pe mine să-l propun pe Ceaușescu.

M.C.: **Aceeași intrebare a fost adresată dlui Maurer încă în acele zile de dl. Alexandru Bîrlădeanu.**

Alexandru Bîrlădeanu: Sigur că eu, chiar în aceeași zi când am avut posibilitatea să stau cu Maurer de vorbă între patru ochi, l-am întrebat: *„Bine, Jane, acum zece zile mi-ai spus despre Ceaușescu că nu știe nimic și trebuie adus la Consiliul de Miniștri ca să învețe întâi, și acum îl propuneți"*. Și Maurer mi-a răspuns: *„Nu puteam să rup partidul în două"*. *„Ce înseamnă să rupi partidul în două?" „Mulțumește-te cu ce ți-am spus. Mai mult nu pot să-ți spun"*. De ce a considerat el că partidul va fi rupt în două? Pentru că am aflat după aceea — și de la el, parțial, dar și de la Apostol, că a fost propus Apostol, de către Bodnăraș, așa cum i s-a dat promisiunea lui Dej. Dar s-a ridicat împotrivă Drăghici — primul, Ceaușescu — al doilea; Bodnăraș a insistat; Apostol — mi-a povestit, cred că-i adevărat — el n-a scos un cuvânt. L-am întrebat: *„Dar de ce n-ai vorbit, dacă așa a fost și dorința lui Dej?" „Mi-era rușine, să nu se creadă că eu mă impun, că eu vreau carieră"*. Într-un cuvânt — a tăcut din gură. Bodnăraș a insistat până la un capăt, și atunci totul a fost hotărât de votul lui Maurer. Erau trei la trei: era Drăghici, Ceaușescu și Chivu pentru Ceaușescu, și erau Maurer, Bodnăraș și Apostol pentru Apostol. Votul hotărâtor a fost al lui Maurer.

M.C.: **În 19-24 iulie 1965 a avut loc Congresul al IX-lea al Partidului Muncitoresc Român, care a consfințit alegerea lui Nicolae Ceaușescu în funcția de secretar general al partidului. La acest congres, partidul și-a schimbat numele, devenind Partidul Comunist Român. Dl. Gheorghe Apostol însuși a făcut propunerea.**

Gheorghe Apostol: Eu l-am propus pe el, să fie ales ca secretar general. După Congresul al IX-lea am intrat într-o viață normală.

Ioan Scurtu: **Dar de ce l-ați propus dvs., pentru că, în fond, nu cred că era cazul ca chiar dvs. să îl propuneți, după cele desfășurate în martie.**

Gheorghe Apostol: Așa a hotărât Biroul Politic și nu puteam să mă opun, pentru că nu aveam motive, la urma-urmei. Deși motive aveam destule, nu? Dar, fiind ales ca prim-secretar, trebuia să contribuim cu toții să-i ridicăm prestigiul, autoritatea, pentru că era prim-secretar. Vedeți, noi am făcut un mit din problema disciplinei. Un mit.

M.C.: **Astfel începea o epocă în istoria noastră. Fie că vrem sau nu, cei 25 de ani fac parte din biografiile noastre.**

UN GÂND PE LUNĂ

„Asigurarea păcii, stabilității și bunăstării pe întregul continent european este marea sfidare cu care suntem confruntați noi, europenii".

Roman Herzog, președintele Republicii Germania, în alocuțiunea rostită în fața Camerelor reunite ale Parlamentului României.

IULIE 1945

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Uzinele **comunale Bucureşti anunţă că livrarea apei la consumatorii casnici se face pe perioada verii între orele 6-9, 12-15, 19-22.**

• La sediul **ARLUS din str. C.A. Rosetti nr. 5, Ion Conea conferenţiază despre** Bazele geografice ale statului rusesc.

• „Cine **nu se mulţumeşte cu pâine neagră în aceste vremuri de aspre încercări —** scrie Scânteia **din 6 iulie —, cine consumă pâine albă, cine consumă pâine peste raţia stabilită irosind rezervele de grâu printr-un consum excesiv, cine cu bună ştiinţă sau cu vinovată neglijenţă încurajează, ajută sau tolerează înfăţmânzirea populaţiei muncitoare de la oraşe şi sate, este duşmanul ţării, este duşman al poporului".**

• Comisariatul **general al preţurilor anunţă primele acordate celor care-i denunţă pe speculanţi şi sabotori: între 5 la sută şi 20 la sută din valoarea mărfurilor confiscate, când acestea depăşesc sume de la 50 milioane de lei până la 500 milioane de lei.**

• O nouă **publicaţie —** Drumul femeii, **„revistă de cultură, de informare şi de îndrumare"; directoare — Theodoria Graur. Din sumarul primului număr:** Femeia şi munca, Zenaida Troiţkaia, director general de tracţiune; Cum am devenit aviatoare-ostaş; Evoluţia istorică a femeii **etc.**

• Se încheie, **în** Scânteia, **serialul** Viaţa lui Lenin, **în LXXXIII episoade: „Moartea lui Lenin — se arată în penul-**

După două luni şi jumătate de la încheierea războiului, ostaşii români care au luptat pentru înfrângerea nazismului revin în patrie. Într-un *Cuvânt de bun sosit*, publicat în *România liberă* din 25 iulie, primul-ministru, dr. Petru Groza, subliniază: „Faptele voastre de arme vor rămâne vecinic neşterse în istoria Neamului. Întorşi în ţară, fiţi mai departe ostaşi ai aceluiaşi ideal de construcţie a unei Românii libere, democrate şi independente, fiţi stâlpii prieteniei cu Uniunea Sovietică, ai cărei fii şi-au vărsat sângele lor generos pentru eliberarea noastră".

La 25 iulie, la Arad, are loc primirea triumfală a ostaşilor din Armata I, comandată de generalul Vasile Atanasiu. „Totul a avut aspect de sărbătoare, scrie *Drapelul* din 27 iulie. Zeci de mii de cetăţeni s-au aşezat chiorchini pe la ferestre şi pe marginile drumului, fluturând steagurile victoriei. În acest timp, clopotele tuturor bisericilor răsunau prelung, iar diviziile de eroi se scurg în marşul lor triumfal către orizont".

Din cronica politică a lunii, să reţinem lucrările Congresului general al Partidului Naţional Liberal (Gh. Tătărescu), desfăşurate la 1 iulie în sala „Aro".

În discursul său, Gh. Tătărescu, vicepreşedinte al guvernului şi ministru de externe, insistă în special asupra bunelor relaţii cu U.R.S.S. „Suntem — arată fruntaşul liberal — vecinii Uniunii Sovietelor. Două sute de milioane de oameni aşezaţi în nemijlocită apropiere de ţara noastră constituie o realitate politică şi socială potenţată în toate manifestările ei de amploarea unei victorii fără precedent în analele istoriei.

Dezvoltarea noastră — continuă Gh. Tătărescu — este în funcţiune de dezvoltarea acestor fapte. Liniştea poporului nostru, securitatea noastră în propăşirea noastră sunt legate de dezvoltarea raporturilor noastre cu puternica noastră vecină de la Răsărit. De aceea, trebuie să căutăm să câştigăm prietenia popoarelor sovietice.

Politica cu faţa la Răsărit — aceasta este noua politică a statului român în ciclul istoric în care am intrat", conchide vicepremierul român.

După încheierea lucrărilor, congresiştii defilează spre Piaţa Română, apoi, pe Calea Victoriei şi în Piaţa Palatului, relatează *Jurnalul de dimineaţă*, din 4 iulie. În faţa Palatului Regal, congresiştilor li se adresează dr. Petru Groza: „Vă felicit pentru frumosul dvs. congres, al Partidului Naţional Liberal, al cărui preşedinte este bunul meu prieten şi colaborator Gheorghe Tătărescu", spune primul-ministru, care îşi felicită prietenul pentru că „a ştiut să înţeleagă, să audă şi să vadă vremurile noi prin care trecem, îmbrăţişând calea democraţiei sincere pe temeiul căreia voim să clădim România Nouă".

Ordinul „Victoriei“

УКАЗ

Президиума Верховного Совета СССР

О награждении

Михая I,

Короля Румынии,

орденом «Победа»

ОРДЕНОМ «ПОБЕДА».

imagine și text publicate de Pravda din 7 iulie

J. Paul Boncour, ministrul francez la București (x) vorbind cu prilejul zilei naționale a Franței

Semne ale noilor vremuri...

Printre acestea „cimentarea prieteniei între muncitori și țărani“, cum scrie *Scânteia* din 6 iulie. Echipe de muncitori bucureșteni merg duminicile în comunele din preajma Capitalei, „în dorința de a contribui la ridicarea țărănimii“.

Astfel, consemnează același ziar, la 1 iulie, un grup de muncitori de la STB, s-au deplasat în com. Merenii de Jos, jud. Vlașca, „pentru a lămuri pe țărani asupra legilor economice ale guvernului, cât și asupra acordului economic încheiat cu U.R.S.S. Muncitorii au plecat cu bucurie la îndeplinirea misiunii ce și-au propus“.

La rândul lor — crede *Scânteia* —, țăranii i-au așteptat cu entuziasm, deși „câțiva reacționari au încercat să împiedice plugărimea din sat de a lua contact cu muncitorii“. Manevra reacțiunii — conchide categoric ziarul amintit — „nu a reușit căci țăranii nu s-au mai lăsat amăgiți ca altădată, ci au venit în număr să asculte glasul fraților lor muncitori“.

În cadrul întâlnirii, „sătenii, entuziasmați de cele spuse, au hotărât pe loc să înființeze o cooperativă de produse agricole“.

La 6 iulie 1945, prin decret al președintelui Prezidiumului Sovietului Suprem al U.R.S.S., M. Kalinin, regele Mihai I al României este decorat cu Ordinul „Victoria“.

„Decorarea M.S. regelui — scrie *Scânteia* din 9 iulie — constituie o înaltă apreciere a rolului personal al M. Sale, cum și o cinstire a aportului de sânge adus de armata română pe frontul antihitlerist și a sacrificiilor făcute de poporul nostru pentru susținerea acestui război drept, de eliberare.

În actul de la 23 august 1944, de rupere a României de Germania lui Hitler și trecerea ei de partea Națiunilor Unite — continuă principalul organ de presă comunist — M.S. regele a avut un rol important. Ascultând glasul poporului, a dovedit un act de înaltă conștiință patriotică, de mare curaj și de clarviziune politică“.

La 19 iulie, în Sala Tronului din Palatul Regal de pe Calea Victoriei, mareșalul Tolbuhin înmânează suveranului român Ordinul „Victoria“, în prezența membrilor guvernului, a reprezentanților Comisiei Aliate (sovietice) de Control, a membrilor Casei regale etc.

În după-amiaza aceleiași zile, la aeroportul Băneasa, mareșalul Tolbuhin predă regelui două avioane U-2, echipate pentru turism, ca dar din partea guvernului sovietic. Într-un hangar al aeroportului are loc o recepție, la care ansamblul artistic al Frontului 3 ucrainean execută un program artistic. „Întreaga ceremonie, precum și masa s-au desfășurat într-o însuflețită atmosferă de prietenie“, consemnează *Timpul* din 22 iulie.

Cronică măruntă

timul episod — a provocat o bucurie fără margini în lagărul imperialiștilor: ei credeau că fără Lenin dictatura proletariatului va pieri. Moartea lui Lenin a dat curaj și acelora care încercau să abată partidul de pe drumul leninist: ei credeau că în lipsa lui Lenin vor izbuti să debolșevizeze partidul leninist. Dușmanii s-au înșelat amarnic. Ei n-au ținut seama că Lenin a pus în mâinile partidului său arma de neînvins a gândirii sale neînfricate și limpezi, arma leninismului“.

● La 19 iulie **se semnează convenția dintre România și U.R.S.S. cu privire la înființarea societății de navigație româno-sovietică „Sovromtransport“.**

● Cu prilejul **zilei aviației (20 iulie) dr. Petru Groza, Gh. Gheorghiu-Dej, generalul C. Vasiliu-Rășcanu ș.a. sunt decorați cu „Virtutea aeronautică“.**

● S-a încheiat **operația de eliberare a dovezilor de rămânere în Capitală. Cei care nu au primit aceste dovezi vor trebui să părăsească Bucureștii — cca. 300 000 persoane. „Aceștia, împreună cu copiii lor sub 16 ani — notează** Scânteia —, **se cifrează la aproape 400 000 oameni. 400 000 cartele mai puțin, 400 000 rații de pâine pe zi în minus. Dacă acești 400 000 au locuit, să zicem, câte 4 într-o cameră, vom vedea că ei trebuie să elibereze 100 000 camere“.**

● Uniunea Patrioților **organizează la 14 iulie o mare**

IULIE 1945

Cronică măruntă

chermeză în Cișmigiu. Își dau concursul C. Tănase, N. Roman, I. Antonescu-Cărăbuș, Ioana Radu, A. Grozuță, Ion Pribeagu.

• Ministerul **propagandei inițiază instalarea a 5 000 difuzoare în Capitală și localitățile din preajmă, „cu intenția de a răspândi cât mai adânc adevărurile științei și ideile democratice". Primele difuzoare au fost montate la Industria electrică românească (11), la căminul de ucenici „Mircea Vodă" (10), Cazarma Regimentului 1 infanterie din Divizia „Tudor Vladimirescu" (18) și la penitenciarul Văcărești (11).**

• Proprietarii **de autoturisme cu numere de circulație de București sunt obligați să efectueze, cu titlul de rechiziție, cinci zile de transport pentru Comandamentele aliate.**

• Prețuri **pentru cereale, recolta 1945 (pentru un vagon): grâu — 1 000 000; secară — 720 000 lei; orz — 640 000 lei; orzoaică — 750 000 lei; ovăz — 700 000 lei; mei — 600 000 lei; porumb — 600 000-630 000 lei.**

• Elena Văcărescu **este numită consilier cultural pe lângă Legația României în Franța.**

• Ministerul **propagandei reamintește că „toți cei care posedă timbre poștale, emisiuni legionare, fasciste, anti-sovietice sau dăunând bunelor relații ale României cu Națiunile Unite sunt obligați a**

La 17 iulie, la Potsdam își deschide lucrările conferința reprezentanților celor trei mari puteri, care dezbate probleme privind organizarea postbelică a Europei. În fruntea delegațiilor se afla președintele S.U.A., H. Truman, președintele Consiliului Comisarilor Poporului din U.R.S.S., I.V. Stalin, și primul-ministru britanic, W. Churchill, liderul conservator fiind înlocuit de la 28 iulie de noul premier, laburistul Clement Attlee, al cărui partid câștigase alegerile.

Înainte de începerea conferinței — relatează *Ardealul* din 19 iulie — Truman și Churchill au vizitat Berlinul în ruine. „În clipa în care se vor așeza în jurul mesei de la Potsdam, iluștrii vizitatori vor păstra încă pe retină imaginile triste ale Berlinului fantomatic. Sufletele lor vor fi cu atât mai hotărâte să așeze temelia celei mai drepte dintre păcile lumii. Pentru că ruinele Berlinului nu reprezintă numai rezultatul unui război pierdut, dar sunt icoana tragică a ceea ce înseamnă conflictele armate între națiuni".

Timpul, tot din 19 iulie, furnizează și câteva informații privind culisele conferinței: au fost pregătite 4 000 cearșafuri, 10 000 fețe perină, 50 aspiratoare de praf, 20 mașini de tuns iarba, 100 veioze, 100 lăzi cu săpun, 250 tirbușoane, 100 clești, 20 seceri, 20 garnituri de mobilă de grădină, 20 frigidere electrice. „Stomacul conferinței" este vegheat de „doi medici dieteticieni care supraveghează meniurile, păstrând un echilibru just al caloriilor și al albuminoaselor din alimente".

Cum își petrec cei trei mari orele dintre ședințe? Ascultând, între altele, muzică. Astfel, la o serată, pianistul american Eugene List a interpretat compoziții de Ceaikovski, Chopin și Șostakovici. „Generalissimul Stalin — notează *Timpul* din 22 iulie — s-a ridicat la sfârșit din fotoliul său, s-a apropiat de pianist, l-a felicitat, a ciocnit apoi paharul cu el și l-a rugat să mai cânte. List a cântat atunci muzică populară rusă și americană".

Dar cum erau îmbrăcați? La 17 iulie, consemnează *România liberă*, „generalissimul Stalin purta o uniformă roșcată, iar singura decorație pe care o avea pe piept era «Steaua roșie». Președintele Truman purta un costum de lucru de culoare închisă".

În fine, iată și locul unde se desfășoară Conferința, în relatarea *Drapelului* din 17 iulie: „Masa conferinței are un diametru de patru metri și e acoperită cu pluș roșu. [În realitate verde]; în jurul ei trei scaune, fiecare cu 25 cm mai înalt decât celălalt și decorate cu capete de îngeri. Între ele se află 12 scaune mai mici".

Urmărind o eclipsă de soare cu luneta de pe terasa Cercului Militar

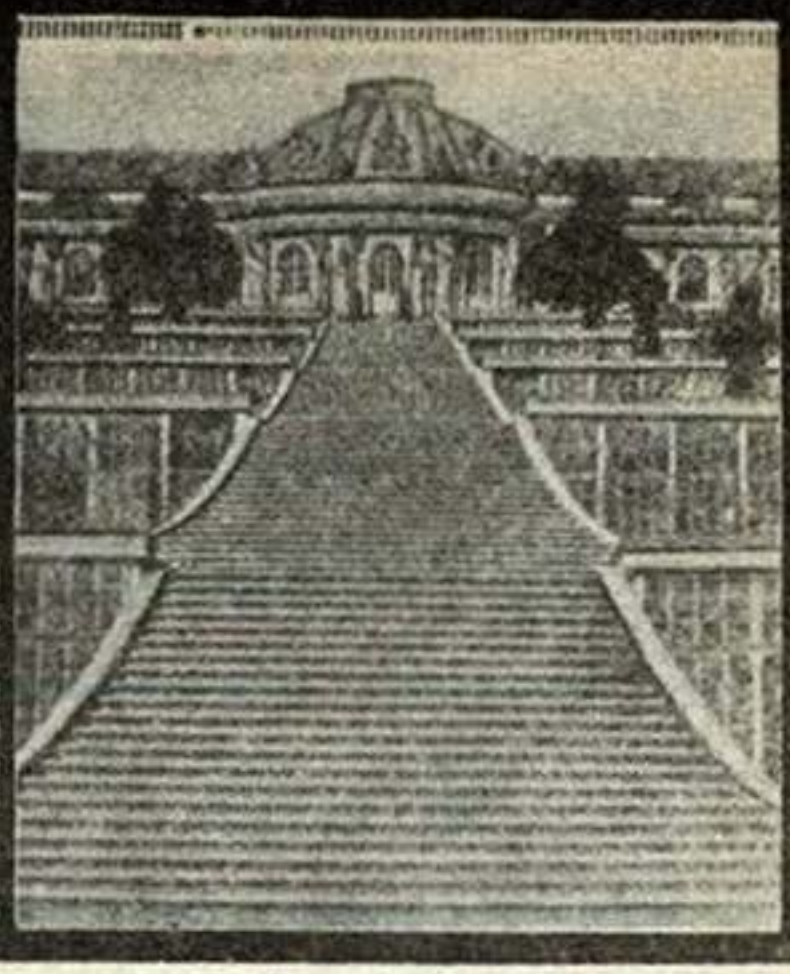

Palatul Sans Souci, din Potsdam, localitatea în care se desfășoară conferința celor trei mari puteri, S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie

Ziarele bucureștene, comentând înfrângerea la urne a celui ce a condus Anglia la victorie, relevă meritele deosebite ale fostului premier. „Ei da, scrie *Semnalul* din 28 iulie, Anglia îl iubește pe Winston Churchill, îl ridică în slavă, îl respectă, îi poartă o adâncă recunoștință, i-a pus cu siguranță și bronzul pentru monument, dar de votat a votat cu laburiștii".

La rândul său, *Universul* din 25 iulie notează că, prin votul exprimat, „poporul britanic a voit să-și afirme convingerea că pentru vremurile de pace trebuiesc oameni noi, trebuiesc energii noi și mai ales trebuiesc concepții noi".

Grigore Preoteasa, în *România liberă* din 8 iulie, comentează: „Rezultatul alegerilor e o victorie a democrației, o infirmare a speranțelor reacționarilor de pretutindeni care vedeau în lupta electorală dintre laburiști și conservatori posibilitatea de a-și întări pozițiile, de a-și concentra forțele".

Se constituie Asociația „Nicolae Titulescu", condusă de un Comitet executiv format din S. Rădulescu, C. Vișoianu, I. Christu. Asociația își propune — consemnează *Jurnalul de dimineață* — să „pășească la adunarea tuturor lucrărilor și discursurilor lui Nicolae Titulescu în vederea publicării operei complete a acestuia. S-a luat, de asemenea, în considerare organizarea Secției de studii de drept internațional și relații internaționale a Asociației". (Urmașa acestei asociații este în prezent A.D.I.R.I. — Asociația de drept internațional și relații internaționale — creată în 1966. După 1990 s-a înființat și Fundația Europeană „Nicolae Titulescu".) ● Se stinge din viață dr. L. Ghelerter (n. 1873), militant socialist, întemeietorul sanatoriului „Iubirea de oameni" din București. „Mulți sunt aceia — scrie *Jurnalul de dimineață* — care l-au cunoscut pe acest om, cu multiple însușiri, dar mai înainte de toate cu aceea care, din vechi, e considerată ca condiția esențială a unui medic bun: de a fi un om bun". ● Referindu-se la activitatea editorială a Fundației regale pentru literatură și artă, înființată în 1933 și condusă de Al. Rosetti, ziarul *Ediția* consemnează: „Condițiile în care se tipărea, calitatea lucrărilor apărute acolo, gustul preponderent în selectarea materialului — toate aceste date au rămas vii în amintirea cititorilor. Ele erau efectul muncii și priceperii unui om nu numai de pricepere și de carte — d. prof. Al. Rosetti — dar în primul rând al unui om care a știut întotdeauna să descopere, să stimuleze, să anime și să impună valorile". ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

le depune la Direcțiunea propagandei până la data de 28 iulie 1945, unde se va proceda la distrugerea lor. Persoanele care nesocotesc dispozițiunile legii comit delictul de sabotare a Convenției de Armistițiu și se vor pedepsi cu închisoare corecțională de la 5 la 11 ani".

● Dezmăț **la ștrand. „Pe terasele ștrandurilor din Capitală scrie** Ardealul **— se petrec lucruri care ar trebui să atragă atențiunea brigăzii de moravuri, sau cel puțin Ministerului educației, care administrează Ștrandul tineretului. Sub privirile nevinovate ale copiilor, trupurile lascive și bronzate ale celor veniți să se răcorească țopăie ritmic, frecându-și coapsele sub soarele torid".**

● Același **ziar despre... zgomot: „În toate marile orașe aspre legiuiri pedepsesc pe cei care nu respectă liniștea publică. În București, care se pretinde Parisul Balcanilor, a urla pe stradă, a deschide eșapamentul automobilului, a claxona inutil, a manevra, în sfârșit, toate stridențele posibile, este un fapt nu numai nepedepsit, dar chiar încurajat".**

● Pentru **executarea pedepselor privative de libertate aplicate celor condamnați de Tribunalul poporului sunt destinate următoarele penitenciare: Dumbrăveni — pentru muncă silnică pe viață și timp nelimitat; Deva — temniță grea; Cluj — corecție.**

31 ianuarie 1946.

Miniştrii

guvernului

Groza

hotărăsc:

RĂFUIALA CONTINUĂ!

IOAN LĂCUSTĂ

• Primul ministru ţine sabia lui Damocles • Omagiu cu morţi • Reacţionar — cuvânt cu multe defecte • Recurs în 5 zile din Portugalia • Un ministru milos • „Sunt setos de opoziţie" • Nevinovatul vine pe jos din Germania • Cineva nu devine fascist de azi pe mâine

Am luat cunoştinţă în numărul 11/1994 al revistei noastre — prin bunăvoinţa colegilor de la Arhivele Statului din Bucureşti, care ne-au pus la dispoziţie aceste documente şi cărora le mulţumim pe această cale — cu dezbaterile şedinţei guvernului prezidat de dr. Petru Groza din ziua de 15 ianuarie 1946.

Am precizat în introducerea de la episodul precedent, contextul istoric, politic şi diplomatic în care activa Consiliul de Miniştri de la Bucureşti, în care se desfăşura, de fapt, întreaga viaţă a societăţii româneşti.

Parcurgând în cele ce urmează alte stenograme inedite ale dezbaterilor din cadrul întrunirilor săptămânale ale guvernului român, să ne reamintim faptul că — la insistenţele părţilor americană şi engleză din Comisia Aliată de Control — în cabinetul dr. Petru Groza intraseră la începutul lui 1946 şi doi reprezentanţi ai partidelor istorice: Em. Haţieganu (P.N.Ţ.) şi M. Romniceanu (P.N.L.-Brătianu). Fără a avea o pondere importantă în activitatea guvernului, aceşti doi miniştri de stat (fără portofoliu) erau purtătorii de cuvânt ai opoziţiei democrate, încercând să susţină şi alte puncte de vedere decât cele ale puterii oficiale, controlată tot mai mult de comunişti.

Ne-am oprit în mod deliberat asupra acestor întruniri ministeriale din 1946 pentru că ele ni se par semnificative pentru ceea ce se întâmplase până atunci în România şi, mai ales, pentru ceea ce avea să urmeze. Pe de o parte, apelul la un cadru realmente democratic al discuţiilor şi deciziilor, pe de alta impunerea tot mai evidentă a liniei politice promovată de comunişti. Vom remarca desigur presiunea exercitată de autorităţile sovietice — România se afla sub regimul Convenţiei de armistiţiu şi sub controlul Comisiei Aliate (sovietice), dar vom înregistra şi faptul că reprezentanţii opoziţiei democrate în guvern erau personalităţi nu de prim rang, al căror prestigiu şi experienţă politică nu erau atât de impresionante pentru a putea influenţa în mod real activitatea decizională.

Dar să pătrundem în sala unde se desfăşoară o altă reuniune a guvernului Groza.

Este joi, 31 ianuarie 1946, între orele 18.30 și 20.10. Sunt prezenți toți miniștrii și subsecretarii de stat. Absentează doar Gh. Tătărescu, vicepreședintele Consiliului și ministru de externe, care „s-a scuzat că lipsește, dar este bolnav. Cunoaște însă ordinea de zi și și-a dat adeziunea", **după cum consemnează stenograma întocmită de I. Vasilescu și M. Dumitrescu.**

La ordinea de zi, după proiecte de Decrete-lege: unul, pentru prelungirea termenului din legea pentru purificarea administrațiilor publice, celălalt, pentru completarea și prelungirea legii pentru sancțiunea criminalilor de război și vinovaților de dezastrul țării.

După cum se știe, după 23 august 1944, noile autorități au inițiat unele acțiuni de epurare din aparatul de stat a foștilor colaboratori ai regimului antonescian, organizând, de asemenea, arestarea și aducerea în instanță a foștilor demnitari, a celor socotiți vinovați de dezastrul țării etc. Până la instaurarea guvernului dr. Petru Groza, nu a existat propriu-zis un cadru legal cât de cât temeinic pentru desfășurarea acestor acțiuni. De unde și nenumărate abuzuri, pripeli, delațiuni etc., generatoare de fricțiuni, nesiguranță ș.a.

Existau, e drept Decretele-lege nr. 50 și 51 din 20 ianuarie 1945, dar ele nu au putut fi puse practic în aplicație. După 6 martie 1945, au fost elaborate alte decrete-lege (217 din 30 martie, 312 din 24 aprilie, 486 din 24 noiembrie), dar nici acestea nu au putut fi aplicate, decât cu întârziere, datorită refuzului suveranului, din august 1945, de a colabora cu guvernul Groza („greva regală"). Au fost totuși organizate procesele mai multor „loturi de criminali de război" (nouă până în august 1945).

Se impunea, deci, o revizuire a termenelor de aplicare a respectivelor Decrete-lege, conform cărora urmărirea trebuie să se producă „într-un termen de cel mult 6 luni de la publicarea legii" (DL nr. 50 și 51).

În introducerea la prezentarea celor două proiecte de decrete-legi, Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul justiției, declară de altfel: „Am fi terminat demult aceste procese — cred că la 1 noiembrie am fi terminat ultimul proces — dacă nu intervenea acel lapsus **(sic!)** de 5-6 luni în normala funcționare a statului nostru. Astăzi, și față de opinia publică din țară, și față de opinia publică internațională, suntem puși într-o situație dificilă că, după o întrerupere de 6 luni, suntem nevoiți să reluăm judecarea proceselor criminalilor de război. Totuși, cu toată această întârziere, opera de dreptate în ce privește pedepsirea criminalilor de război și vinovaților de dezastrul țării trebuie continuată și dusă până la sfârșit".

Înainte de a-i urmări pe miniștrii guvernului dr. Petru Groza dezbătând, la 31 ianuarie 1946, mai sus amintitele decrete-legi, să precizăm că și aceste documente se păstrează la Arhivele Statului din București, Fond Președinția Consiliului de Miniștri — stenograme, dosar 1/1946. În transcrierea lor, am păstrat unele particularități ortografice ale originalului, intervențiile din paranteze fiind ale noastre.

Deci, să ne așezăm lângă cei doi stenografi și să citim ce au reținut ei din cele discutate.

Vorbește Lucrețiu Pătrășcanu, care precizează de la bun început că *„legea epurației are două părți. O parte politică, care are caracter de permanență, întrucât fapte de natură politică pot fi descoperite oricând în sarcina unui funcționar"*. Și *„o a doua parte, care privește încadrarea funcționarilor publici sub dictatură"*. Întrucât nu au fost încheiate toate operațiunile privind *„revizuirea încadrării funcționarilor publici"*, ministrul justiției propune *„a da un ultim termen în ce privește revizuirea încadrării funcționarilor până la 1 martie"* 1946.

M. Romniceanu, ministru de stat din partea P.N.L. (Brătianu), declară, în numele partidului său, *„că a sosit timpul ca să se ia în discuție"* și încheierea operației de epurație politică. *„De ce?,* continuă M. Romniceanu. *Pentru că în ultimul timp s-a văzut că guvernul a început să ia oarecari măsuri de clemență față de unii dintre cei epurați. De aici prezumția că s-a terminat cu lucrările de epurare și că guvernul a socotit că poate să aibă și oarecare bunăvoință, peste normele strict legale"*.

Precizează însă că *„trebuie făcută o distincție între cei cari au fost persoane marcante, personagii care prin funcțiunile pe care le aveau în aparatul de stat puteau să fie periculoase pentru ordinea de stat. Pentru aceștia trebuie să fie o rigoare cu totul deosebită"*.

Intervine Gh. Gheorghiu-Dej (P.C.R.), ministrul comunicațiilor: *„Mai cu seamă în ce privește elementele active, cei cari încă n-au renunțat la activitate"*.

M. Romniceanu își continuă pledoaria. *„Pentru cei mici, elementele în subordine, poate să treacă clemența repede, pentru că în definitiv ei poate că au făcut un act de oportunism, dar în funcțiunea lor n-au putut face un rău aparatului de stat"* Cei importanți, *„corifeii administrației publice"*, nu sunt atât de mulți precizează ministrul liberal și ei ar *„fi putut până acum să fie verificați și să-și primească pedeapsa cuvenită"*. A prelungi la nesfârșit aceste operațiuni de epurare *„înseamnă să lăsăm să planeze asupra întregului corp funcționăresc o amenințare care, în orice caz, este în contra bunului mers al serviciilor"*.

Primul-ministru, dr. P.Groza, nu împărtășește propunerea liberală: *„În nici un caz n-aș fi pentru a mă*

lega de un termen fix, fiindcă ideologiile primejdioase, sădite adânc în sufletul oamenilor în cursul anilor, nu pot fi desrădăcinate în termen de 3, 4, 5 luni. Poate cineva să devină foarte democrat în scurtul termen pe care eu îl fixez ca termen de încheierea acestor lucrări, pentru ca apoi să ridice capul. Eu țin sabia lui Damocles deasupra capului, atâta timp cât în țara aceasta există încă ideologii primejdioase democrației".

Bineînțeles, va sosi o vreme când se vor încheia verificările și epurările, numai că deocamdată nu poate fi precizat când. Este însă de dorit, continuă primul-ministru, *„să fie cât de curând, pentru consolidarea noastră ca viață de stat, și sper că va sosi acest timp. Dar pe banca acuzaților, conform acestei legi, este așezată o colectivitate de oameni încărcată cu păcate, pe care legea le pedepsește, încărcată cu prejudecăți care încă sunt înrădăcinate adânc în sufletele lor, care trebuiesc desrădăcinate".*

M. Romniceanu stăruie însă în susținerea propunerii sale. *„Cineva — arată el — nu devine fascist de azi pe mâine. Dacă a fost fascist în trecut, el a arătat aceasta totdeauna în sentimentele lui și nu s-a putut ascunde. Nu pot să-mi închipui că astăzi cineva, care a fost perfect neutru, poate să fie apucat de nebunie și să devină dintr-o dată fascist".*

În ceea ce-l privește, mărturisește, *„eu mă bucur de orice act de clemență, pentru că sunt un om milos".* Totuși, mila nu-l împiedică să se mire când vede *„o informație în ziar și anume că domnul profesor Traian Herseni[1], șef de secție la Institutul de Higienă a fost reintegrat în serviciu".* Or, continuă ministrul milos, *„trecutul domnului Herseni îl cunoaștem cu toții. D-sa a fost un marcant legionar".*

Ministrul de interne, Teohari Georgescu (P.C.R.), intervine și el în dezbatere, considerând că *„Interesele țării noastre și ale regimului democratic cer să nu se fixeze un termen în ce privește epurarea".* Semnificative pentru gândirea și modul cum privea un ministru comunist român, dintr-un guvern impus de sovietici, cele întâmplate în provinciile istorice românești sunt și următoarele sale precizări: *„mii și mii de funcționari au servit regimul de dictatură prin Transnistria, prin Basarabia și prin Bucovina. Noi n-am putut cunoaște datele. Avem astăzi cazuri de elemente care au rămas neepurate în stat și au fost descoperite acum nu pentru a fi epurate, ci chiar pentru a fi trimise în fața Tribunalului poporului ca criminali de război".*

În viziunea ministrului comunist de interne, dușmanii fasciști stau ascunși pretutindeni: chiar și în ministerul său *„a fost un element care a știut să se acopere până astăzi",* dar a fost descoperit. Dușmanii fasciști *„și-au acoperit fața lor până astăzi și nu și-au scos masca decât în anumite momente",* și unul dintre aceste „momente" l-a constituit baia de sânge din 8 noiembrie 1945 din București (regizată de fapt de el însuși, dar folosită ca o temeinică argumentație a modului perfid în care acționează dușmanii fasciști. La 8 noiembrie, susține T. Georgescu *„li s-a cunoscut adevărata lor înfățișare și s-a constatat că în trecut aceste elemente au făcut parte din organizații fasciste și n-au putut fi descoperite decât atunci când s-au putut manifesta deschis".*

M. Romniceanu protestează: *„Nu se poate spune că, în afară de actele făcute înainte de 8 noiembrie, 8 noiembrie a fost o dată când s-a dat pe față o anumită atitudine fascistă. Ca unul care am fost de față la această manifestație trebuie să spun că ceea ce am văzut la 8 noiembrie n-a fost decât o manifestare de omagiu, care s-a adus M.S. regelui, în fața căruia trebuie să ne înclinăm cu toții".*

Omagiu cu morți... Se pare că ministrul liberal a uitat cele discutate în legătură cu

[1] Traian Herseni (1907-1980) a fost un valoros cercetător în domeniile sociologiei, ale psihologiei și ale etnologiei. Colaborarea sa cu legionarii nu știrbește valoarea operei sale, cu multe direcții de pionierat. Dintre scrierile sale: *Teoria monografiei sociologice, Introducere în psihologia socială,* iar în colaborare cu M. Ralea, *Sociologia literaturii, Sociologie, Forme străvechi de cultură populară românească.*

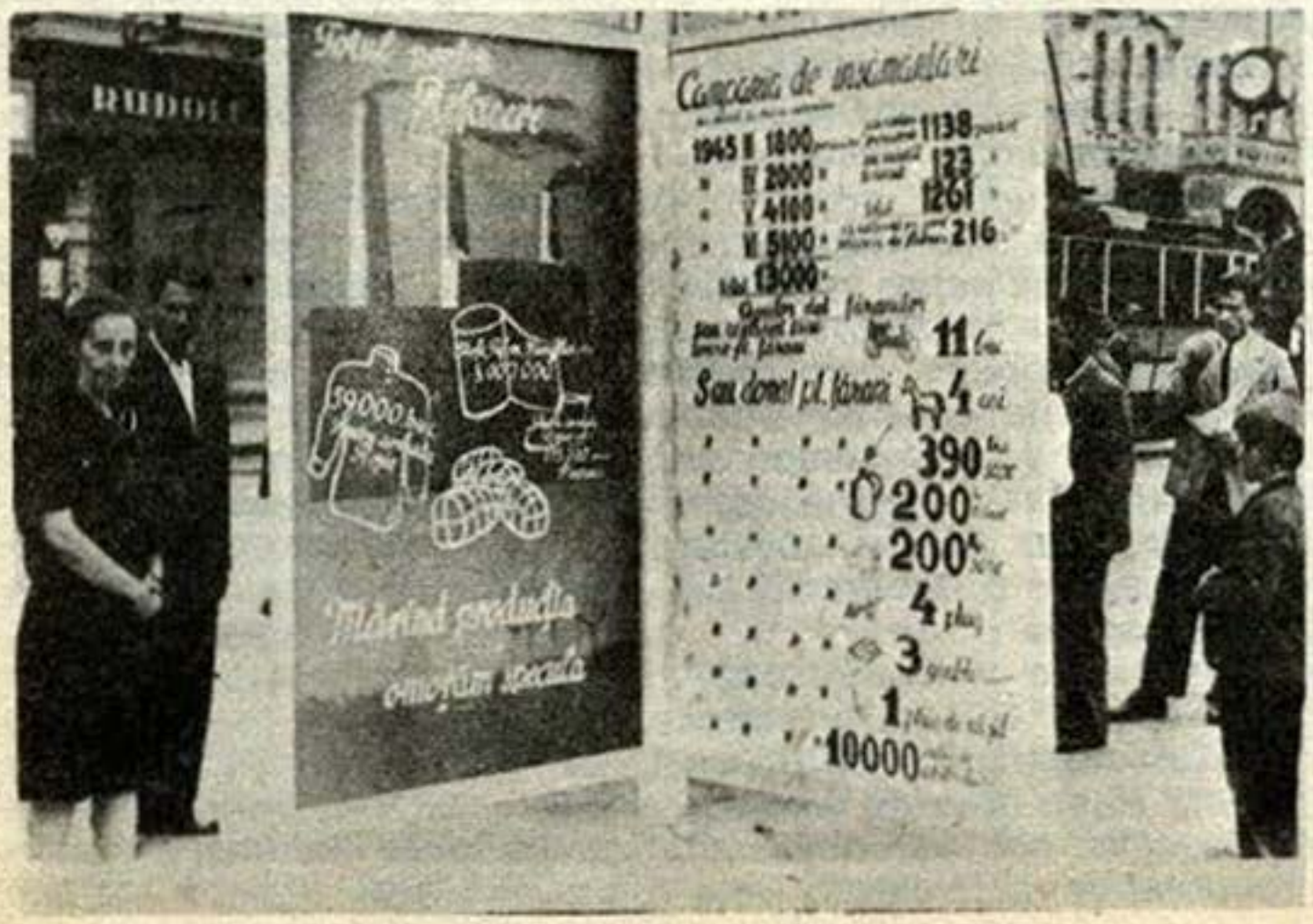

În pp. 14, 15: panouri propagandistice la Timișoara; *în p. 12* primul-ministru, dr. Petru Groza, împreună cu Gheorghe Gheorghiu-Dej, ministrul comunicațiilor.

8 noiembrie 1945 în ședința guvernului din urmă cu două săptămâni, din 15 ianuarie 1946. Primul ministru este deci nevoit să precizeze *„odată și pentru totdeauna și pentru istorie"* că, la 8 noiembrie 1945, *„singurul fapt stabilit rămâne uciderea mișelească a unui grup de harnici muncitori de un grup de fasciști huligani, cari au exploatat acea zi de sărbătorire sub masca sentimentului dinastic pentru a comite oribile asasinate. N-a fost altceva 8 noiembrie 1945, decât vărsarea de sânge săvârșită de o bandă de iresponsabili. Sărbătorirea regilor se face fără vărsare de sânge, fără arme și fără moarte de om"*.

„Pentru istorie", Teohari Georgescu demonstrase din plin că știe foarte bine organiza o sărbătorire a regelui...

Se revine la epurări și epurați. Este rândul ministrului de stat național-țărănist, Em. Hațieganu, să-și exprime o nedumerire. Pe o listă de epurați din jud. Brașov, a găsit *„două femei «reacționare»*. Eu nu știu din ce se compune acest cuvânt", mărturisește el.

Primul-ministru constată și el: *„Noțiunea de reacționar are defecte mari"*. *„Are defecte prea multe"*, întărește M. Romniceanu. *„Are defecte prin definiție"*, conchide M. Ralea, ministrul artelor. Drept pentru care cazul celor două femei „reacționare" este lăsat baltă, abordându-se din nou problema stabilirii sau nonstabilirii unui termen limită de executare a epurărilor politice.

Lucrețiu Pătrășcanu consideră că *„termenul nu este necesar. Desigur*, continuă el, *că atunci când România va fi o țară democratică de sus și până jos, când nu vom mai înregistra manifestări care amintesc aderențele huliganice — și asemenea aderențe există —, atunci nu va mai fi nici o primejdie, această lege va deveni caducă, sau o vom suprima"*.

În ceea ce privește prelungirea aplicării părții a doua a legii, nu se mai înregistrează nici o obiecțiune. Este deci

acceptată propunerea ministrului de justiție. *„Toți domnii miniștri de resort*, avertizează dr. P. Groza, *să păsească la temeinica și imediata aplicare a acestei legi, pentru ca să nu mai fie nevoie de o nouă prelungire. Domnul ministru Romniceanu poate vedea că noi avem cele mai bune intenții"*.

Cu aceleași bune intenții, miniștrii trec la discutarea celui de-al doilea proiect de lege — prezentat tot de Lucrețiu Pătrășcanu — care *„privește prelungirea termenului legii care pedepsește criminalii de război, cu o modificare în plus"*.

Termenul de prelungire propus este 1 iunie 1946, iar „modificarea în plus" privește *„timpul în care au dreptul să facă recurs"* cei condamnați în lipsă. *„Dacă le-am acorda termene nelimitate de a face opoziție celor condamnați în contumacie, ar trebui ca pentru fiecare criminal de război venit în țară sau apărut după ce legea nu va mai fi în vigoare, să creăm un organ special care să-l judece"*.

Recursul celor condamnați în contumacie ar urma să se facă *„3 zile după condamnare"*.

„Face recurs din Portugalia"? întreabă primul-ministru. Înțelegând aluzia, ministrul justiției concede: *„Putem prelungi, dacă doriți"*. *„Lungim la 5 zile"*, decide șeful guvernului, după care îi invită pe miniștri să-și spună părerea.

La cuvântul M. Romniceanu, care precizează că ar vrea să risipească impresia, *„care s-ar putea crea, că rolul meu și eventual și al colegului meu, domnul ministru Hațieganu, este să fim aici ceea ce în Anglia se numește «Opoziția Majestății Sale»"*.

Nici o problemă! *„Eu*, declară dr. Petru Groza, *în decursul întrevederilor pe care le-am avut cu reprezentanții forurilor internaționale, am spus că sunt setos de opoziție"*.

Și ministrul liberal satisface setea de opoziție a primului ministru, dând citire unei declarații, în care se precizează că P.N.L. (Brătianu) *„este de acord cu prelungirea termenului pentru judecata și instrucțiunea tuturor celor deferiți justiției"* până la data *„depunerii în Consiliu de Miniștri a acestui proiect"*, respectiv 31 ianuarie 1946, însă *„se opune la prelungirea acestui termen, în ceea ce privește deferirea unor noi cazuri în justiție"*.

Fără a face prea multe supoziții — neexistând (sau necunoscând încă) documentele pregătirii procesului grupului Ion Antonescu — este totuși mai mult decât ca probabil că prelungirea termenului de activitate a Tribunalu-

lui poporului (căci în fond aceasta viza proiectul Decretului-lege respectiv) avea în vedere deschiderea acestui proces, al „marii trădări naționale". Ion Antonescu și colaboratorii săi se aflau încă la Moscova și București, probabil, fuseseră avertizați că nu vor fi aduși la „judecata poporului" mai devreme de mai-iunie. Cum a și fost, de altfel.

De fapt, o recunoaște, în subtext, dr. Petru Groza: *„Legea aceasta prevede judecarea celor cari trebuiau judecați, nu cazuri noi".*

În ceea ce privește contumacia, M. Romniceanu declară: *„N-am nici o intenție să fac să scape cineva. Mai sunt în afară de granițele țării oameni cari merită să fie judecați sever".* Însă, așa cum sugerează proiectul de lege, nu mai este *„contumacia cea veche, pe care o știm noi și care spune că oricine n-a fost de față la judecarea cauzei sale în instanța criminală, poate, prin simpla apariție a sa, să pună din nou în judecată pricina".*

În contumacia de tip nou, această posibilitate este exclusă. *„Poate să fie cazul* — continuă M. Romniceanu — *când cineva a fost în Germania de unde nu poate avea și de unde nu poate da nici o informație precisă. Avem svonuri doar. Presupun cazul unui nenorocit care astăzi nu ne poate comunica nimic, nu poate da nici o telegramă și acesta urmează să fie condamnat de Tribunalul poporului în lipsă. Trebuie să i se dea posibilitatea acestui om ca mâine când vine să-și poată administra dovezile nevinovăției sale și să arate că tot ce s-a făcut se bazează pe o falsă informație. După sistemul dvs. nu-i mai rămâne decât grațierea, care însă nu șterge consecințele penale. Amnistia le șterge, dar grațierea nu".*

Primul ministru îi atrage atenția că și condițiile în care se judecă acum în contumacie sunt altele. *„Noi suntem pe linia unei răfuieli impuse de realitățile mari ale vremii. Cel care a fost prins de evenimente în Germania, pe jos dacă pleca de la încheierea păcii, și până azi putea veni. Faptul că nu s-a prezentat până acum pentru mine constituie un argument determinant pentru care îl judec".*

Această opinie este împărtășită și de ministrul național-țărănist, Em. Hațieganu. *„Observațiunile făcute de colegul meu, domnul Romniceanu sunt foarte interesante. Eu în fond însă sunt pentru urmărirea acestor criminali de război, cari au adus atâtea suferințe asupra poporului, încât nu merită nici o cruțare".*

M. Ralea, ministrul artelor, aducând argumente juridice susține că *„Noi trebuie să ne menținem pe o regulă a dreptului comun, care spune că de câte ori găsesc fapte noi, trebuie să implic pe cineva".*

Ministrul justiției, își exprimă *„mulțumirea de a constata un acord între toți membrii guvernului în ce privește necesitatea prelungirii și mai ales a continuării proceselor criminalilor de război".* Apoi, concede ministrului Romniceanu, *„anumite schimbări de formulare în ce privește legea; și anume, pentru toate procesele judecate în contumacie, sub vechea lege, ori modificarea actuală, voi adăuga posibilitatea rejudecării oricărui proces din trecut până la data de 1 mai a.c. Cu alte cuvinte, dat fiind restabilirea comunicațiilor, dacă Horia Sima vrea să vină să se judece să poftească. Același lucru și pentru Pamfil Șeicaru".* (După cum se știe, cei doi, ca atâția alți condamnați în contumacie, n-au dat curs invitației. Au preferat să trăiască și să moară în străinătate, de moarte bună, decât în temnițele comuniste sau să cadă sub gloanțele plutoanelor de execuție.)

Din intervenția lui Pătrășcanu putem deduce că scenariul proceselor criminalilor de război era făcut: defășurătorul prevedea încheierea unei prime etape la 1 mai 1946 *(„toate procesele în care acuzații sunt absenți se pot judeca până la 1 mai"),* iar după această dată, până la 1 iunie, judecarea vârfurilor regimului antonescian.

În ceea ce privește *„persoanele noi care se descoperă de acum înainte"* (întrebarea adresată de M. Ralea), ministrul de justiție precizează: *„Procesele criminalilor de război au o factură specială, ca și Tribunalul poporului. După 1 iunie vom da în competența unor Curți speciale, fie la Tribunalele militare, fie la Tribunalele civile, toate procesele care se descoperă după acea dată. Pentru moment însă avem fapte stabilite, inculpați sub acuzare și în instrucție. Aceștia urmează să fie judecați".*

Și, cu acestea, proiectul de lege este adoptat de Consiliul de Miniștri.

Vom vedea în numărul viitor al revistei, partea a doua a scenariului pregătirii procesului lui I. Antonescu și a colaboratorilor săi. Imediat după 1 mai 1946, deci după expirarea termenului propus de Lucrețiu Pătrășcanu și acceptat de Consiliul de Miniștri, la 2 mai, în ședința guvernului se ia în discuție *„sesizarea Tribunalului poporului cu judecarea unui nou lot de criminali de război".*■

Urmărind deci în nr. 8/1995 stenograma dezbaterilor ședinței Consiliului de Miniștri din 2 mai 1946 veți putea afla: ● cum s-a stabilit lista finală a celor care au fost aduși în instanță ● de ce dr. Petru Groza avea dreptul de a trimite sau nu pe cineva în judecată ● cum nu amesteca Gh. Gheorghiu-Dej tehnica cu privilegiile ● care este deosebirea dintre mare criminal și criminal de război ● care erau criteriile de stabilire a vinovățiilor

DIN MOSCOVA, GRIGORE GAFENCU RAPORTEAZĂ

Iată acum remarcile şefului misiunii diplomatice române la Moscova trimise guvernului său la 25 aprilie 1941 (amintim că Ion Antonescu, în ciuda distanţei politice dintre cei doi, adnotase elogios la 23 martie rapoartele lui Grigore Gafencu; vezi Magazin istoric, **nr. 6/1995). Ele fac una din cele mai interesante paralele istorice dintre situaţia din preajma izbucnirii războiului germano-sovietic şi o analiză din urmă cu 130 ani a trimisului diplomatic în capitala Rusiei a prinţului Metternich, cancelarul Austriei. Reamintim cititorilor noştri că toate aceste documente se află în volumul pregătit pentru tipar de către colegii noştri** I. Calafeteanu, I. Dinu şi N. Nicolescu. **Amabilitatea lor colegială ne îngăduie să satisfacem, măcar parţial, dar cu un ceas mai devreme, curiozitatea şi pasiunea pentru istorie a cititorilor revistei noastre.**

„Dramatica înlănţuire de evenimente din zilele din urmă[1] aşează într-o lumină cât mai vie problema în jurul căreia se căsnesc de atâtea luni toţi diplomaţii străini din Moscova şi anume: va aluneca Uniunea Sovietică în războiul mondial?

Până acum de curând părerea mea era: hotărât, nu.

M-am străduit prin telegrame şi rapoarte să lămuresc politica realistă şi prudentă a Uniunii Sovietice: nici un rizic şi cât mai multe profituri. O asemenea politică se slujeşte de războiul celorlalţi, pentru a trage foloase şi pentru a câştiga timp. Ea ţine ca războiul să se prelungească şi să se întindă cât mai mult. Prin vorbe de pace şi făgăduieli de neagresiune, ea împinge pe alţii la luptă. Ea nu întreprinde însă nimic care ar putea să atragă şi Rusia în război. Fiindcă nu are încredere deplină în forţele militare sovietice. Fiindcă se teme pentru soarta regimului. Fiindcă nu vrea să se scurteze războiul, nici să atragă asupra Rusiei mânia războinică fie a unora, fie a altora, fie a tuturor.

La aceasta se adaugă faptul că dintre cele două tabere care se războiesc, singura cu care ar fi prilej de luptă e tocmai aceea de care Uniunea Sovietică se teme cel mai mult şi cu care întreţine raporturi mai strânse. Experienţa unui trecut recent arată însă că raporturile dintre U.R.S.S. şi puterile Axei, strecurându-se printre ameninţări şi vorbe bune, pot dăinui din compromis în compromis.

Toate aceste argumente pe care se sprijinea convingerea mea că U.R.S.S. va rămâne până la capăt în afară de război sunt valabile şi azi. Întrebarea e însă dacă în împrejurările de azi argumentele acestea mai îngăduie o concluzie atât de categorică?"

---

[1] Prin această formulă, Gafencu face trimitere la o suită întreagă de evenimente diplomatice şi politico-militare din primele luni ale anului 1941. Deoarece raportul îşi propune să descifreze consecinţele acestor evenimente asupra situaţiei din Europa şi întreaga lume, le reamintim aici pe scurt:

10 ianuarie: semnarea acordului economic germano-sovietic; *10 februarie:* Marea Britanie rupe relaţiile diplomatice cu România; *1 martie:* Bulgaria aderă la Pactul tripartit şi, cu acordul guvernului din Sofia, trupele germane intră în Bulgaria; *11 martie:* promulgarea legii de „împrumut şi închiriere" a armamentului („Lend and lease Act") în S.U.A.; *25 martie:* Iugoslavia aderă la Pactul tripartit; *27 martie:* lovitură de stat în Iugoslavia, iar la *5 aprilie* noul guvern semnează un tratat de prietenie şi neagresiune cu U.R.S.S.; *6 aprilie:* Germania, Italia, Ungaria şi Bulgaria atacă Iugoslavia (România refuză să participe la agresiune); trupe germane pătrund pe teritoriul Greciei; *9 aprilie:* acord danezo-american prin care S.U.A. pot utiliza bazele de aviaţie din Groenlanda; *12 aprilie:* ocuparea Belgradului de către trupele agresoare; *13 aprilie:* la Moscova se semnează tratatul de neutralitate sovieto-japonez.

Ţarul Alexandru, împăratul Napoleon şi urmaşii lor Hitler şi Stalin

„I. D-nii: Schulenburg şi Rosso [ambasadorii Germaniei şi Italiei] *sunt încredinţaţi că nimic nu s-a schimbat în politica realistă a d-lui Stalin. Îndeosebi cei mai buni cunoscători ai stărilor şi ai treburilor sovietice din Ambasada germană (d-nii Schulenburg şi Hilger) îşi exprimă cu stăruinţă şi statornicie credinţa într-o paşnică şi prietenească dezvoltare a raporturilor germano-sovietice.*

Pactul de prietenie cu Iugoslavia nu a avut altă însemnătate, spun aceşti diplomaţi, decât aceea de a fi dat poporului sârb un semn de simpatie platonică şi de a fi dat guvernelor Axei un semn de nemulţumire. Şi această nemulţumire nu e cu totul neîndreptăţită, deoarece politica balcanică a d-lui von Ribbentrop, din ziua garanţiilor date României [la 30 august 1940] şi până la atacul împotriva Iugoslaviei, nu a arătat nici cea mai mică atenţie faţă de Rusia Sovietică. Nemulţumirea sovietică a mers crescând, întovărăşind prin comunicate din ce în ce mai tari, mersul spre Sud al armatei germane. Adeziunea Ungariei la pactul tripartit [în 20 noiembrie 1940], *trecerea trupelor germane prin Bulgaria, primejdia de care s-au simţit ameninţaţi turcii şi în sfârşit evenimentele din Iugoslavia au fost atâtea prilejuri de care s-a folosit guvernul sovietic pentru a protesta prin comunicate, prin declaraţii, prin pacte, împotriva unei politici care se făcea în vecinătatea Rusiei, fără ştirea nici învoirea ei. Indiferent însă de termenii şi de formele în care se exprimă acest protest, ceea ce pare sigur e că niciodată Rusia Sovietică nu s-a gândit să provoace un conflict, ci cel mult să provoace o discuţie, pentru a fi informată de cele ce se petrec (cum îi dă drep-*

tul pactul de prietenie și de consultare încheiat cu Germania anul trecut [corect, în 1939]) și pentru a putea prețui compensațiile ce eventual i s-ar oferi. O asemenea discuție, cred diplomații germani, poate fi oricând începută. Cu puține vorbe bune și unele obiecte de tranzacție, ce se pot găsi oricând, s-ar ajunge ușor la înlăturarea unei neînțelegeri vremelnice, pe care sovieticii cei dintâi, îndeosebi după victoriile germane din Balcani, ar dori s-o vadă risipită. La nevoie și folosindu-se de teama vădită pe care cârmuitorii sovietici o au față de puterea militară a Germaniei s-ar putea întrebuința și unele amenințări. Zvonurile despre un atac german împotriva Uniunii Sovietice pot fi în această privință folositoare fiindcă ele măresc presiunea ce trebuie exercitată asupra guvernului sovietic ca să se ajungă la o lămurire hotărâtoare a raporturilor germano-sovietice.

Călătoria d-lui Schulenburg la Berlin trebuie pusă în legătură cu această dorință a Ambasadei germane de a găsi mijloacele cele mai potrivite pentru a pune capăt nedumerirei pricinuite prin pactul dintre Moscova și Belgrad și pentru a întări din nou legăturile dintre Germania și U.R.S.S. Perspectiva unui conflict războinic între cele două puteri e respinsă de această ambasadă ca o «absurditate».

Ambasadorul Italiei e mai puțin categoric în afirmațiile sale. El știe că sunt unele cercuri în Germania care împing la război cu Uniunea Sovietică. În calitatea sa de diplomat încercat e ademenit să facă o parte și evenimentelor ce nu pot fi prevăzute și a căror înlănțuire ar putea duce la război. Dl. Rosso nu crede însă că problema rusească poate fi dezlegată în cursul actualului război. De aceea nu vede interesul pe care l-ar avea Germania, care se află încă în fața atâtor greutăți, să turbure raporturile ei cu Rusia, care îi asigură o atât de trebuincioasă aprovizionare cu alimente, cereale și materii prime. După cum nu vede interesul Uniunii Sovietice, atâta vreme cât Germania mai reprezintă o forță în măsură să provoace prăbușirea armatei și a regimului sovietic în puține luni, ca să se arunce în război. Interesul celor două regimuri e precumpănitor, fiindcă de o parte și de alta, organizarea politică e astfel alcătuită încât poate ține în frâu orice alte năzuințe și poate înlătura orice înrâuriri străine de acest interes. Chiar dacă lucrurile s-ar strica din unele pricini ce nu pot fi prevăzute e totdeauna cu putință de a le îndrepta prin contactul direct, atât de ușor de stabilit între cârmuitorii celor două imperii care au atâtea deprinderi asemănătoare și vorbesc adesea, în treburile politice, aceeași limbă. (A stârnit oarecare vâlvă aci faptul «confidențial» dar totuși pretutindeni cunoscut că Stalin ar fi șoptit la urechea lui Matzuoka [ministrul de externe al Japoniei] că are multă simpatie pentru conducătorii Axei și că nu poate suferi pe «capitaliști». Supărarea guvernului sovietic pentru cele ce se întâmplă în Balcani — supărare cu tâlc politic, spune dl. Rosso, și care nu va atrage niciodată Rusia pe urmele atât de imprudentei Iugoslavii — poate fi ușor potolită, dacă se va ține seama de dorința guvernului sovietic de a intra în vorbă și dacă se va prezenta Rusiei cu destulă îndemânare compensația ce i se oferă spre Iran și Golful Persic[1].

II. Diplomații anglo-saxoni și diplomații statelor balcanice în luptă cu Germania au firește tendința de a da o mare însemnătate pactului de amiciție încheiat de U.R.S.S. cu Iugoslavia. Judecând după emoția și bucuria provocată de această energică luare de poziție, în marele public, de obicei atât de nepăsător și de greu de mișcat, și judecând după atitudinea și vorbele multor demnitari sovietici acești diplomați cred că guvernul sovietic nu mai poate da îndărăt. (Se pare că Stalin, care după încheierea pactului, a petrecut toată noaptea de vorbă cu Gavrilovitch, la întrebarea pusă de ministrul Iugoslaviei: ce faceți dacă nemții se întorc împotriva voastră?, ar fi răspuns zâmbind: să poftească!) Noua atitudine a guvernului sovietic a conștiințit simțăminte care de mult trăiesc în armata și în poporul rus. Toată lumea așteaptă războiul cu «inamicul». Și toată lumea știe că inamicul nu poate fi decât Germania. Militarii se pregătesc pentru lupta cu Germania. Tancurile, avioanele, camioanele militare se îndreaptă spre Apus. Concentrările ce se fac pe o scară din ce în ce mai întinsă au drept scop întărirea trupelor de acoperire care sunt înaintate spre frontierele apusene. Ca și armata, marele public știe de unde amenință primejdia. Propagandiștii de partid, care vorbesc maselor în întruniri și conferințe, trezesc și dezvoltă simțămintele lor pentru «patrie», pentru «teritoriu» (pământul sfânt al Rusiei!), pentru ideea de rezistență națională și pomenesc totdeauna de una și aceeași primejdie. Rusia Sovietică poate face pacte cu oricine, și la urechea orișicui pot fi șoptite vorbe bune — războiul însă, dacă război va fi, nu-l poate face decât cu Germania.

Pe temeiul unor asemenea impresii și argumentări sunt mulți diplomați străini care privesc pactul cu Iugoslavia nu atât ca o făgăduință de sprijin dată poporului sârb — nimeni, nici chiar sârbii nu și-au făcut vreo iluzie cu privire la realitatea și la folosul acestui sprijin — ci ca o înștiințare dată de cârmuitorii sovietici că sunt conștienți de primejdia iminentă în fața căreia se află Rusia.

III. În aceste împrejurări era firesc ca negocierile ru-

---

[1] Această ofertă, avansată în cursul tratativelor secrete germano-sovietice din noiembrie 1940, se dovedise insuficientă pentru potolirea expansionismului sovietic (*Magazin istoric*, nr. 1/1992).

so-japoneze să stârnească cel mai viu interes și să fie urmărite cu o atenție încordată de cele două tabere diplomatice, dornice să descopere intențiile adevărate ale d-lui Stalin. Cunoscând curiozitatea înfrigurată a cercurilor diplomatice ca și interesul personal al d-lui Matzuoka de a ajunge cu orice preț la un rezultat, dl. Stalin, care are simțul umorului, ca și al desfășurărilor dramatice și spectaculoase, a izbutit în puține zile să încurce multe socoteli și să tulbure toate prevederile. Plecarea d-lui Matzuoka era fixată pentru duminică 13 aprilie, ora 4 după-masă. Negocierile s-au încheiat, fără rezultat, sâmbătă seara. Ministrul de externe al Japoniei fusese în trei rânduri la Kremlin. Primirea ce i s-a făcut era curtenitoare dar intransigentă. Duminică dimineața japonezii au acceptat să dea satisfacție cererii rusești cu privire la concesiile miniere din partea de nord a insulei Saha'n, pe calea unei scrisori particulare. (O telegramă din Tokio a autorizat această formulă.) La 1 se încheie actele. La 3 se semnează. La 4.30 dl. Matzuoka ajunge la gară. Cinci minute mai târziu apare pe peron dl. Stalin ca să ia rămas bun de la oaspetele japonez. Senzația atinge culmile.

În ce privește cuprinsul pactului, despre care v-am referit prin mai multe telegrame, nu va fi cu putință să se judece reala lui valoare decât când se va ști în ce măsură contribuie la înlăturarea vechii, adâncii, statornicei neîncrederi reciproce dintre ruși și japonezi și felul cum va înrâuri raporturile de prietenie atât de strânse până acum între Moscova și guvernul Chinei. Numai atunci se va putea prețui valoarea formulei întrebuințate de presă și de oficialitățile celor două state că «pactul trebuie să fie privit ca o etapă pe calea fericitei dezlegări a tuturor problemelor dintre cele două puteri». Tălmacii gândurilor ascunse, care cercetează fiecare cuvânt sovietic, grăit sau scris, cu o deosebită

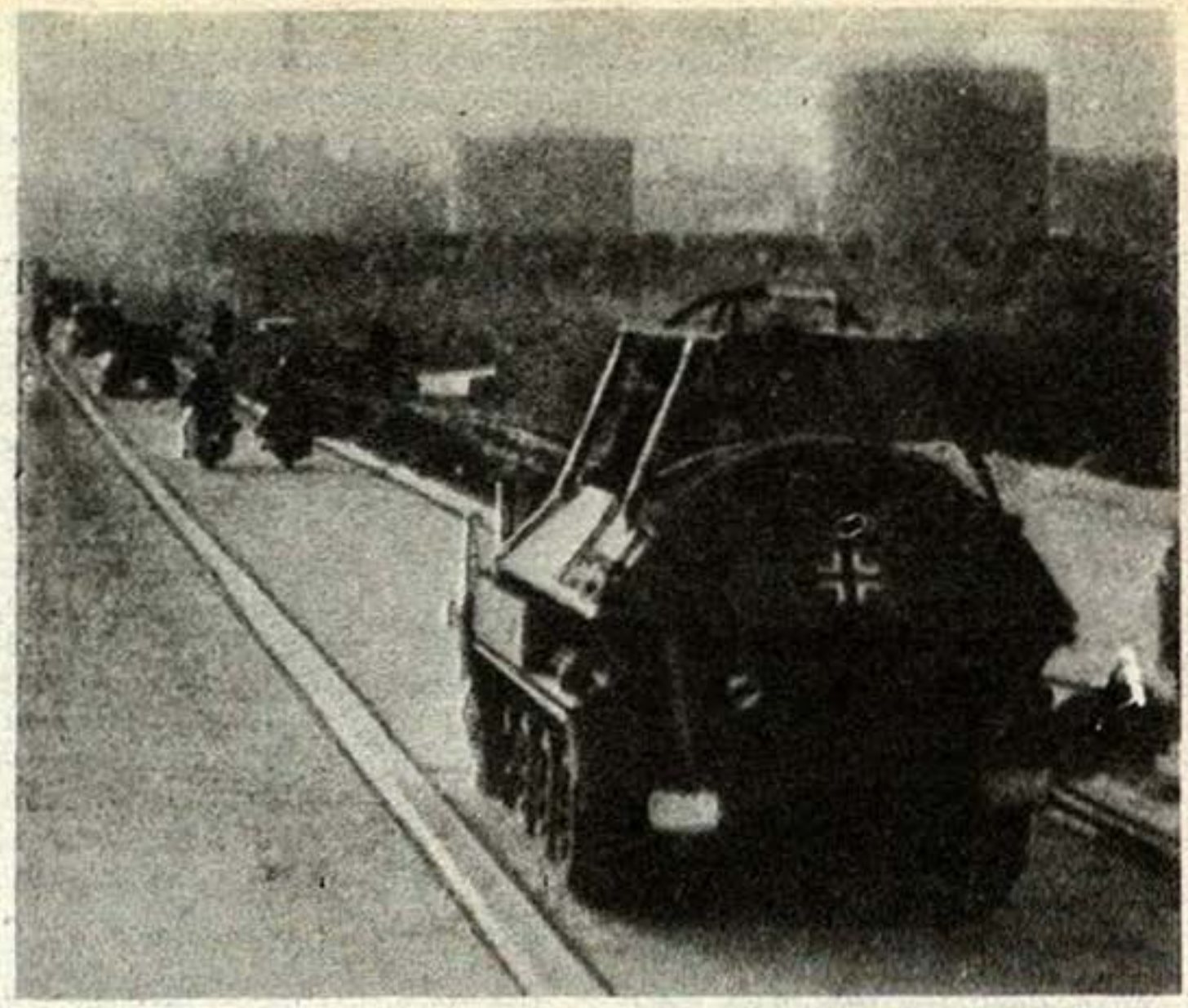

Două evenimente petrecute în cursul lunii martie 1941 indicau observatorului atent un nou curs al relațiilor sovieto-germane: intrarea trupelor celui de-al III-lea Reich în Bulgaria...

...și agresiunea puterilor Axei împotriva Iugoslaviei (în imagine: populația pe străzile Belgradului salută lovitura de stat din 27 martie 1941 prin care a venit la putere un guvern ce a semnat la 5 aprilie un tratat de prietenie și neagresiune cu U.R.S.S.; ca urmare, în mai puțin de 24 ore, aviația hitleristă bombardează capitala iugoslavă, după care trupele germane, italiene, ungare și bulgare trec la ocuparea țării)

conștiinciozitate, pun față în față două fraze lămuritoare din articolul în care ziarul Pravda saluta încheierea pactului cu Japonia. Pravda spunea, între altele, că pactul va îngădui fiecărei puteri semnatare «să-și îndeplinească misiunea istorică»; nu înseamnă asta recunoașterea dreptului Japoniei ca să facă ce vrea în China? Tot Pravda spune însă, două rânduri mai jos, că «U.R.S.S., consecventă politicei sale de pace, nu a permis și nu va permite niciodată nimănui să-i dicteze o politică străină de interesele ei». Nu înseamnă asta că U.R.S.S. înțelege să urmeze mai departe politica sa, în Europa ca și în Extremul Orient? Cuvintele d-lui Stalin, spuse la câte un păhărel de vin, în taina încăperilor din Kremlin sau pe peronul gării (la plecarea transiberianului, după ce a îmbrățișat rând pe rând pe toți atașații militari care i-au ieșit în cale, Stalin ar fi spus colonelului Krebs din Statul Major German: suntem și rămânem prieteni!) variază de asemeni după interlocutor și trădează mai mult intenția de a spune fiecăruia ce-i place decât să dezvăluie liniile mari ale unei atitudini hotărâte și definitive.

Acest «material informativ» care face desnădejdea informatorilor serioși, dornici să pătrundă tainele politicii duse de Kremlin, face în schimb bucuria propagandiștilor din amândouă taberele.

Uniunea Sovietică, spun unii, s-a încadrat în Pactul tripartit. Ea vede de pe acum globul tăiat în felii și e mulțumită cu felia ce i s-a rezervat. Pactul Stalin-Matzuoka e frate bun cu Pactul Molotov-Ribbentrop. E un sistem unitar ce se întinde peste Europa și peste Asia. Rusia s-a învoit să fie legătura de unire între cele două continente organizate. Prezența, cuvintele, zâmbetul lui Stalin la gară au consfințit acest eveniment epocal.

Rusia, spun ceilalți, nu și-a văzut decât de interesele ei, a obținut ca toate condițiile puse de ea să fie acceptate, a scăpat de concesiile japoneze în Sahalin, și-a asigurat în spate neutralitatea japoneză, izbutind astfel ca Pactul tripartit să nu-i poată fi opus și ca alianța germano-japoneză să nu joace împotriva ei, și va arăta mai departe simpatie și înțelegere pentru cauza chineză în Extremul Orient și pentru cauza iugoslavă în Balcani.

Orice s-a spus și se va mai spune despre pactul ruso-japonez, un lucru nu poate fi tăgăduit: așa cum încheierea pactului cu Iugoslavia s-a deosebit de politica atât de prudentă dusă până atunci de U.R.S.S. față de Axă, nu numai din pricina răsunetului pe care îi era menit să-l aibă în afară, dar mai ales din pricina răsunetului înlăuntrul țării, unde a dat simțămintelor de rezistență națională un îndreptar și un stimulent, tot astfel, încheierea abia o săptămână mai târziu a pactului cu Japonia, întovărășită de manifestațiunile oficiale de satisfacțiune, a îndepărtat vădit politica Sovietelor de preocupările balcanice. Faptul că Iugoslavia, prietenă și protejată, a fost atacată și cotropită câteva clipe abia după ce U.R.S.S. și-a îndreptat în mod public simpatia și sprijinul politic spre ea, nu a provocat nici o reacțiune pe față în politica Sovietelor care își văd mai departe de treburile și de interesele lor. O săptămână după ce a strâns mâinile lui Gavrilovitch, dl. Stalin a strâns fără remușcări și fără resentimente multe alte mâini pe peronul gării unde întovărășise pe Matzuoka.

Până acum nu se știe ce gândește și ce face stăpânul Rusiei Roșii. Ce gândește, nu se știe nici azi. Ce face, se vede de o bucată de vreme. Din desfășurarea fără șir a unor anumite fapte se desprind străduințele lui de o netăgăduită «abilitate» ca să rămână în orice împrejurare stăpân pe soarta țării sale. Se desprinde însă și o neobișnuită nervozitate.

IV. Sunt semne că războiul a intrat într-o fază nouă care poate avea urmări neprevăzute.

Una din cele două tabere în luptă, în urma unui șir de izbânzi militare și diplomatice, pregătește de pe acum organizarea păcii de mâine pe continentul european, încadrând această organizare într-un plan de împărțire a zonelor de influență în lume. E «ordinea nouă» despre care se vorbește atât și care în realitate nu înseamnă altceva decât o așezare continentală (înainte de a putea fi mondială) întemeiată pe hegemonia țării celei mai puternice. Formulele ce se întrebuințează pentru a împărți răspunderile și pentru a egaliza drepturile între statele asociate, ca de pildă «Axă», «Pact tripartit» etc., nu înșeală pe nimeni; hegemonia s-a impus înăuntrul sistemului, înainte de a se impune în afară, prin răsunetul victoriilor și realitatea puterii.

Acțiunea de organizare a ordinii noi cere, fie pentru a înlesni operațiile de război, fie pentru a asigura aprovizionarea continentului, măsuri economice și politice la care vor trebui să se supună toate statele vecine, începând cu cele mai apropiate și până la cele mai îndepărtate, fără a ține seama dacă sunt cuprinse sau nu în sistemul Axei sau al Pactului tripartit. Aceste măsuri, din care nu toate se potrivesc cu interesele și cu deplina neatârnare a statelor dimprejur, provoacă în mod firesc mișcări de reacțiune și de rezistență. Ordinea nouă nu poate însă suferi împotriviri. Orice piedică îi poate zădărnici succesul final. Discuțiile care duc la tranzacții și la compromisuri erau bune în perioada distrugerilor. Azi când se desprind liniile mari ale organizațiunii urmărite de statul conducător, acesta va cere învoieli cât mai grabnice, pe temeiul cerințelor formulate de el și care trebuiesc împlinite cu tot mai multă disciplină.

Iată de ce ordinea nouă a Führerului, indiferent de dorințele și de interesele cârmuitorilor — poate intra în atingere cu Rusia tovarășului Stalin, așa cum a intrat ordi-

nea nouă continentală și antibritanică a lui Napoleon în conflict cu Rusia țarului Alexandru. Analogiile istorice nu sunt totdeauna convingătoare. E greu totuși de a nu fi impresionat de pricinile politice și economice care au împins în mod fatal pe Napoleon împotriva împărăției rusești, fără de care e atât de greu de a statornici o ordine oarecare în lume, după cum e greu de uitat cât de zadarnice au fost străduințele stăruitoare și de o atât de iscusită «abilitate» ale țarului Alexandru pentru a nu intra în război cu Napoleon, aliatul său de la Erfurt și de la Tilsit, de a cărui putere militară se temea atât de mult.

Răsfoind o colecție de vechi dosare diplomatice, găsesc într-un raport din 13 august 1811, trimis de ambasadorul Austriei în Rusia d-lui Metternich următoarea încheiere care pare de cea mai vie actualitate:

«Din cele ce am avut onoarea să comunic Excelenței Voastre cred că pot să trag aceste concluzii:

1) Împăratul Alexandru e din ce în ce mai bănuitor cu privire la intențiile viitoare ale lui Napoleon și simte că acesta vrea să-l adoarmă până la momentul prielnic pentru o explozie subită.

2) Țarul nădăjduiește că agresiunea nu se va produce numaidecât, ci la anul.

3) Cu toate demonstrațiile sale militare și războinice, țarul preferă pacea, pentru motive de ordin intern și s-ar mulțumi cu unele compromisuri și garanții. Amânarea unui conflict care părea iminent și despre care oricine își dă seama că e inevitabil — à la longue — a produs aci o liniște aparentă care se va risipi de îndată ce armatele lui Napoleon vor porni la luptă. Țarul e adânc impresionat de superioritatea talentelor militare ale împăratului francez.

4) Țarul va încerca poate să ajungă la o înțelegere cu Turcia.

5) Nimic nu va putea hotărî pe țar să fie agresor împotriva lui Napoleon, cu toate că nu mai are nici o încredere în el. Nemulțumirea constantă a Angliei și a partidului anglo-fil îmi este o garanție că nici o nenorocire nu a început între Rusia și Anglia...

În ce privește Serbia, țarul mi-a declarat că ori Europa e sortită, printr-un șir de evenimente nenorocite, să fie în întregime subjugată, sau toate se vor întoarce din nou aproape la vechea stare de lucruri...» (Viena, Arhivele de Stat. Rapoartele contelui de Saint Julien către contele de Metternich).

Dacă schimbăm câteva nume, concluziile de mai sus se potrivesc deplin situației de azi..." ■

(Va urma)

Marian ȘTEFAN

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **LOGISTICA ARMATEI ROMÂNE ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. CAMPANIA DIN VEST. 23 AUGUST 1944 - 9 MAI 1945** (coordonatori: general-locotenent **Ioniță Botoș,** locotenent-colonel dr. **Alesandru Duțu;** autori: general-locotenent **Ioniță Botoș,** locotenent-colonel dr. **Alesandru Duțu,** colonel (r) dr. **Leonida Loghin, Maria Sinescu,** locotenent-colonel **Alexandru Manafu,** maior **Elena Turcu).**

Editura Militară, București, 1995, 199 pp.: evaluarea activității logistice desfășurate de armata română, după criterii științifice și nu politice.

• **Pr. Dr. Ioan M. Bota — ISTORIA BISERICII UNIVERSALE ȘI A BISERICII ROMÂNEȘTI DE LA ORIGINI PÂNĂ ÎN ZILELE NOASTRE.**

Casa de Editură Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994, 392 pp.: o lucrare ce se adresează nu numai viitorilor preoți, catehetilor ce vor preda religia în școli, ci și publicului doritor să cunoască istoria Bisericii.

• **CENTENAR LUCIAN BLAGA.**

Ministerul Afacerilor Externe, 1995, 42 pp.: două studii, primul semnat de dr. Emil Ghițulescu și consacrat omului de cultură, celălalt diplomatului, de către Andrei Căpușan, însoțite de facsimile ale unor documente de arhivă.

• **Cristian Troncotă — EUGEN CRISTESCU, ASUL SERVICIILOR SECRETE ROMÂNEȘTI** (cu o prefață de dr. **Dan Zamfirescu).**

Editura Roza Vânturilor, București, 1994, 480 pp., 9 000 lei: volumul grupează textul despre organizarea și activitatea Serviciului Special de Informații, interogatoriile luate în pregătirea procesului și partea din stenograma acestuia referitoare la Eugen Cristescu, însoțite de un studiu ce reia și dezvoltă articolele publicate prima oară în **Magazin istoric,** nr. 6-9/1992.

• **Z. Ornea — ANII TREIZECI. EXTREMA DREAPTĂ ROMÂNEASCĂ.**

Editura Fundației Române, București, 1995, 476 pp., 5 900 lei: analiza exhaustivă a originilor istorice și a formelor de manifestare ideologică ale extremei drepte, în deceniul trei al secolului nostru.

• **Grigore Olimp Ioan — BOMBARDIERELE ATACĂ** (cuvânt înainte de prof. univ. dr. **Dinu C. Giurescu).**

Silex, Casă de Editură, Presă și Impresariat SRL, București, 1995, 144 pp., 2 900 lei: jurnal de război al unui pilot român, privind campania din Est, în anul 1941.

• **I. Igiroșianu — FIRUL ARIADNEI.**

Editura Garamond, 739 pp., 1 800 lei: frământări politice și drame personale la Geneva, în ambianța Societății Națiunilor, în preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial, într-o carte scrisă de un scriitor și diplomat.

• **George Tomaziu — JURNALUL UNUI FIGURANT. 1939-1964** (traducere de **Mariana** și **Gabriel Mardare;** prefață și postfață de **Gabriel Mardare).**

Editura Univers, București, 1995, 367 pp., 3 500 lei: spion pentru Aliați, în timpul celui de-al doilea război mondial, apoi una dintre victimele gulagului românesc, își povestește odiseea.

Hotin —

ianuarie 1919

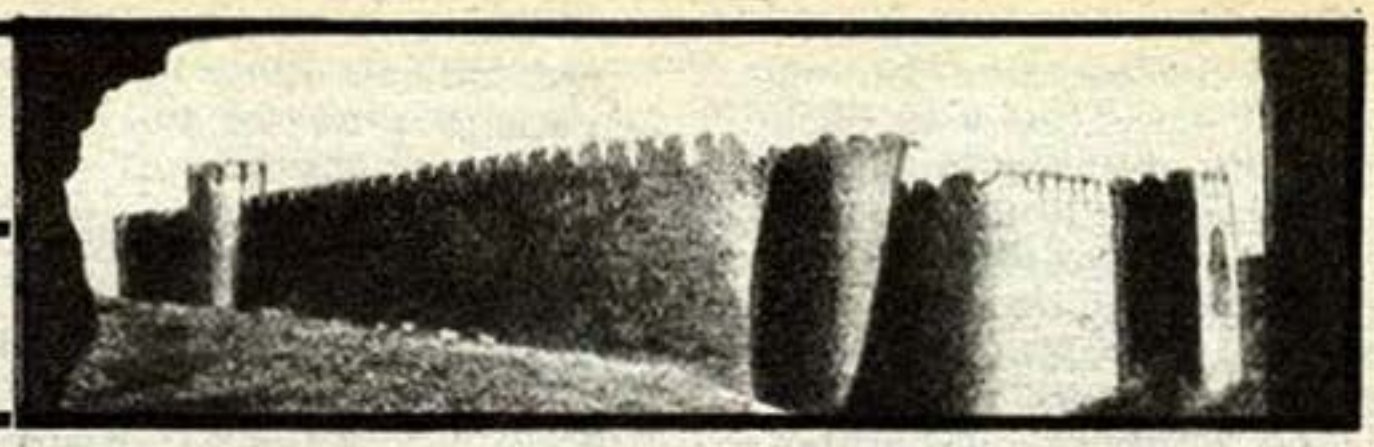

RĂSCOALĂ SAU AGRESIUNE?

M.C. STĂNESCU

După unirea Basarabiei cu România, la 27 martie/9 aprilie 1918, situația din această provincie, dată fiind și prezența armatei române, făcuse importanți pași spre normalizare. Continuau, totuși, unele incursiuni efectuate de bandele bolșevice din stânga Nistrului, care nu se impăcau cu noul statut al fostei provincii a Imperiului rus. Acțiunea acestora, dirijată de guvernul bolșevic, era susținută și de grupurile rusofone locale, dar până spre sfârșitul anului 1918 ele n-au reprezentat un pericol prea mare pentru trupele armatei române dizlocate în această provincie. Zona de nord a Basarabiei a avut însă o situație mai specială în tot cursul anului 1918, deoarece, și după unirea proclamată la 27 martie/9 aprilie, ea a rămas sub ocupația trupelor germane și austro-ungare. Abia după retragerea acestora, orașul și județele Hotin și Soroca au fost preluate sub control de către unități ale armatei române.

Instalarea trupelor române în nordul Basarabiei s-a produs în felul următor: la 29 octombrie 1918, Brigada 2 roșiori (din cadrul Diviziei 1 cavalerie, comandată de generalul Mihai Schina, cu garnizoana la Bălți) și Regimentul 9 roșiori au intrat în orașul Hotin, iar în zilele următoare alte unități și subunități au fost dispuse la Noua Suliță. (Regimentul 4 roșiori), Colomeea (Brigada 1 roșiori și Regimentul 3 călărași), Bălținești (Regimentul 1 roșiori), la Larga, Briței, Sicureni (subunități din Regimentul 40 infanterie și o baterie de artilerie călăreață). Regimentul 5 roșiori a fost însărcinat cu paza Nistrului de la Atachi până la Soroca, iar alte subunități au fost dispuse la Briceni (sud de Atachi) și în gara Ocnița. Paza imediată a granței pe Nistru a fost încredințată unor subunități de grăniceri.

Preluarea acestui teritoriu sub control militar românesc a fost preludiul unei acțiuni mai ample, ordonate de Marele Cartier General Român cu doar câteva zile înainte de reluarea acțiunilor militare alături de forțele Antantei și traducerea în fapt a stipulațiilor tratatului politic încheiat de România cu aceste puteri la 4 august 1916. La 9 noiembrie 1918, guvernul român a înmânat un ultimatum trupelor de ocupație ale Puterilor Centrale, cerându-le să părăsească teritoriul românesc în termen de 24 ore. Acțiunea politică fusese precedată de măsuri militare corespunzătoare, căci prin telegrama cu nr. 168, din 1 noiembrie 1918, generalul Constantin Prezan, șeful Marelui Cartier General, adresase un ordin către armata română cerându-i să fie pregătită a face față complexei situații politico-militare din acel moment și să preia sub controlul său Transilvania, Banatul, Bucovina, Dobrogea și Basarabia, păstrându-și puternice efective în Vechiul Regat.

Minimalizare, neglijență sau...

Din motive neelucidate încă, Brigada 2 roșiori, comandată de generalul Cleante Davidoglu, nu și-a consolidat pozițiile și nici n-a urmărit cu atenția cuvenită mișcările și infiltrările inamice din stânga Nistrului. La începutul anului 1919 au sosit primele știri îngrijorătoare la comandamentul Diviziei 1 cavalerie. Informațiile primite indicau o creștere bruscă a efectivelor ruso-ucrainene în zona Moghilev, nu departe de Hotin, și o intensificare a diversiunilor și actelor teroriste puse la cale mai ales în nordul provinciei. Mijloacele utilizate cu precădere de bolșevici au fost, cum se precizează într-un document de epocă, „teroarea și crima".

Primele semne de îngrijorare pot fi surprinse chiar din ziua de 22 decembrie 1918, când generalul Mihail Schina, comandantul Diviziei 1 cavalerie, a dat un ordin de operații cu nr. 386, vizându-i cu precădere pe generalul Cleante Davidoglu și pe colonelul Ressel, comandantul Regimentului 3 grăniceri, care făcea paza Nistrului la

granița nordică până la sud de Hotin. Prin ordinul amintit li se cerea să supravegheze cu toată atenția mișcările bolșevicilor de peste Nistru și să respingă orice atac al acestora. Împotriva lor trebuia să se acționeze „cu cea mai mare violență, până la distrugerea completă a localității în care se adăpostesc unitățile concentrate în acest scop". Numărul atacatorilor, oricât ar fi fost de mare, „nu trebuie să ne intimideze — se specifica în ordin — căci sunt o adunătură de trupe mercenare, în scopul de jaf, dar lipsite de orice ideal".

La 6 ianuarie 1919, generalul C. Prezan însuși adresa un ordin trupelor din Basarabia, cerându-le să aibă o atitudine bunevoitoare față de populația pașnică, să-i apere avuția și viața, dar față de cei care turbură ordinea să procedeze „cu toată asprimea".

Ciudat, dar aceste ordine nu par a fi fost privite cu toată atenția și nu s-au luat măsurile ce se impuneau. Sub ochii comandanților militari români din zonă, bolșevicii s-au pregătit nestingheriți, atât pe teritoriul Basarabiei, cât și dincolo de Nistru, iar în noaptea de 6/7 ianuarie au trecut Nistrul pe la Atachi (nord de Hotin), pe la Ocnița și Soroca, la sud de oraș, ocupând cu ușurință localitățile Ocnița, Sicureni, Atachi și Unguri, precum și calea ferată care le lega cu Hotinul. Grație legăturilor stabilite anterior, agresorii au beneficiat de sprijinul unor elemente locale din județul Hotin, cărora le-au pus la dispoziție arme și muniții aduse de peste Nistru. La drept vorbind, elementele ostile autorităților românești s-au putut aproviziona cu arme furate din depozitele germane și austro-ungare lăsate în zonă după retragerea trupelor Puterilor Centrale și pe care armata română nu le-a preluat sub o pază corespunzătoare. Un important sprijin au primit agresorii și din partea armatei ucrainene de la Moghilev, care, între altele, le-a pus la dispoziție materialul pentru construirea unui pod peste Nistru, în fața Ocniței, pe care au putut să-și treacă artileria și caii.

Declanșat prin surprindere, atacul inamic a provocat însemnate pierderi trupelor române, un mare număr de grăniceri și ostași din micile subunități cantonate în diferite sate fiind uciși. În starea de confuzie provocată de atacul bolșevic, a fost asasinat mișelește generalul Stan Poetaș, comandantul Brigăzii 21 infanterie. În ziua de 7 ianuarie, în timp ce se afla într-o inspecție, a fost surprins și ucis de un grup de săteni din Călărașova, având-u-i în frunte pe G.I. Bărbuță și S. Foșu (în 1929, acesta din urmă a fost prins, judecat și condamnat la moarte de către Tribunalul militar). Fiul unei familii modeste, tânărul general Stan Poetaș se distinsese în cursul bătăliilor din anii 1916 și 1917 duse de armata română în Dobrogea și la porțile Moldovei. Moartea lui tragică a fost deplânsă de întreaga oștire și a indignat opinia publică românească.

Ca-n povestea cu acarul Păun

Sub presiunea evenimentelor extrem de grave, la 9 ianuarie 1919, generalul Prezan a trimis un nou ordin comandanților corpurilor 4 și 5 armată, cerându-le să ia măsuri drastice împotriva tuturor acelora care se dedau la acte criminale. „Pe viitor — se preciza în acest ordin — toate trupele care vor trece frontiera noastră nu vor fi considerate ca trupe organizate. În consecință, aceste bande nu se vor bucura de legile care se aplică în război trupelor regulate. Toate vor fi tratate fără milă, [vor fi] complet și radical exterminate". A doua zi, generalul Prezan a revenit cu un ordin special privind reprimarea așa-ziselor „revolte locale", specificând că „nu trebuie milă, toleranță și ezitare cu asemenea ocazii".

Cu toate aceste ordine deosebit de ferme, cei chemați să le execute au dat naștere unor situații greu de explicat. De pildă, generalul Cleante Davidoglu a dovedit o prudență exagerată, dând prea multă crezare zvonurilor care circulau și, în loc să verifice aceste zvonuri, a hotărât să părăsească orașul Hotin fără luptă. Pare la fel de ciudat și faptul că detașamentul de grăniceri Ressel n-a observat nici un fel de mișcări ale bolșevicilor la Nistru sau, dacă le-a văzut, nu a raportat. Însoțit de ofițeri din subordinea sa, în noaptea de 8/9 ianuarie, generalul Davidoglu a făcut inspecția dispozitivelor trupei. Noaptea târziu, a aflat noi date despre atacul bandelor bolșevice și răzmerița de la Rucșin. Temător, el a hotărât să părăsească orașul Hotin, deplasându-se la 2 km în afara acestuia, așteptând sosirea în zonă a batalionului de la Atachi (comandant maiorul Popescu), a companiei de la Caplevca (comandată de sublocotenentul Ardeleanu) și a Bateriei 3 călărețe (comandată de locotenentul Dumitrescu). La 7.30, în dimineața de 9 ianuarie a aflat despre intenția unor grupuri de colaboratori ai bolșevicilor din localitățile Caplevca, Darabani, Botineni și Nedăbăuți de a ataca trupele române. Acest fapt l-a determinat să plece, fără luptă, prin Nedăbăuți, spre Noua Suliță și Mămăliga.

Agresorii nu s-au lăsat invitați și în ziua de 10 ianuarie au intrat în orașul Hotin, lipsit de orice apărare. Aici au comis jafuri, tâlhării și asasinate, au eliberat pe toți deținuții din închisoarea locală și i-au încadrat cu forța în detașamentul lor. Agresorii — scria C. Kirițescu — „s-au dedat la cruzimi înspăimântătoare asupra funcționarilor și soldaților români; șeful siguranței române din Hotin a fost ucis și aruncat în puțul fortăreței din Hotin. De-a lungul Nistrului, de la Atachi la Hotin, victimele bolșevice oferă privirilor îngrozite un spectacol de viziune dantescă. Cadavre de soldați români atârnă spânzurați de crengi de copaci sau de

stâlpi de telegraf. Zăpada a nins pe ele și le-a transformat în fantome albe. Numai în față, dârele de sânge, scurse din gurile din care limba a fost tăiată, zugrăvesc bărbi roșii pe piepturile albe".

Într-un document intitulat *Raport în legătură cu cele întâmplate la Hotin în noaptea de 8/9 ianuarie 1919*, alcătuit pe baza propriilor informații, dar și pe răspunsurile date de generalul Davidoglu, generalul N. Petala, comandantul Corpului 4 armată, îl critică foarte aspru pe comandantul Brigăzii 2 roșiori, arătând că, totuși, acesta ar fi știut despre atac[1] și cu toate acestea, în ordinul dat de el subordonaților săi vorbește despre toate „numai despre luptă și despre apărarea Hotinului nu". Nu numai că a părăsit orașul fără luptă, dar, lăsându-se prea ușor influențat de știri false, nu s-a interesat de soarta grănicerilor români din zonă. „Vina generalului Davidoglu de a fi părăsit Hotinul, pe care l-a lăsat expus unei bande de tâlhari — se arată în raportul Petala — este, prin urmare, aceea de a nu fi știut să se orienteze, de a fi judecat fals situația și de a fi condus detașamentul necorespunzător situației reale". După această constatare — cum observa generalul Henri Chioschi, șeful adjunct al Marelui Stat Major — pare și mai surprinzătoare propunerea generalului Petala ca cei trei ofițeri (maior Popescu, sublocotenentul Ardeleanu și locotenentul Dumitrescu) să fie trimiși în fața Curții marțiale, dar nu și generalul Davidoglu.

Timp de două zile, la Nedăbăuți și Noua Suliță s-au desfășurat lupte grele, fără ca localitățile să poată fi recucerite de români. Încercând să liniștească populația și să sporească încrederea acesteia în armata română, generalul Mihail Schina a adresat un apel moldovenilor și rușilor din Hotin, arătând că încă în urmă cu un an de zile armata română intrase în Basarabia cu singurul scop de a alunga bandele de jefuitori și ucigași și a asigura liniștea și pacea tuturor locuitorilor acestei provincii. „Fiți creștini și buni români, de orice naționalitate ați fi — se spunea în apel —, căci țară mai dulce, blândă și ocrotitoare ca țara românească nu există pe pământ".

Ziariști ad-hoc

Apelul a rămas fără rezultat, acțiunile bandelor bolșevice crescând în intensitate, fapt ce l-a determinat pe generalul Schina să revină cu noi ordine în zilele de 12, 13, 14 și 16 ianuarie, exprimând o cu totul altă atitudine, impusă de faptele agresorilor. Astfel, la 12 ianuarie, îl dojenea pe generalul Davidoglu pentru blândețea dovedită și ritmul lent al acțiunilor inițiate. El îi recomanda să treacă urgent la „încercuirea fiecărui sat, a bandelor bolșevice și a locuitorilor răzvrătiți, mergând cu represaliile, cu [până la] distrugerea satului prin ardere, dacă pentru a doua oară s-au răzvrătit contra noastră". A doua zi, 13 ianuarie, printr-un alt ordin preciza că scopul urmărit de armata română „este de a curăța județul de orice bande bolșevice, de a pedepsi cu cea mai mare asprime populațiunile ce s-au răzvrătit, în mod atât de exemplar încât o recidivă să fie imposibilă și pentru a recupera Hotinul".

Imediat s-a simțit o schimbare și în atitudinea generalului Davidoglu. La 14 ianuarie, adresându-se maiorului Gortski (comandantul Regimentului 37 infanterie) îi cerea să procedeze „cu cea mai mare energie contra satelor de unde primiți focuri. Dați foc satului, în cazul când opune rezistență. Executați pe toți cei găsiți cu arme, fără a mai face cercetare, de asemenea, pe toți cei care au manifeste..." Iar detașamentelor Ressel și Tomoroveanu le ordona să treacă la dezarmarea satelor Dolinari, Păscăuți, Oleczani și Dăncăuți, acționând cu cea mai mare fermitate: „Nu admit milă când interesele generale ale statului sunt în joc!"

Începând din noaptea de 15/16 ianuarie, luptele au fost reluate pe toate direcțiile, dar localitățile ocupate de inamic rezistau, deoarece trupele române nu realizaseră un front continuu, iar populația era amenințată de bolșevici cu represalii dacă nu lupta alături de ei. În aceste condiții, Marele Cartier General a operat unele schimbări în componența corpurilor 4 și 5 armată, în ziua de 15 ianuarie Divizia 8 introducând și ea în sectorul Hotin o parte din efectivele sale (Regimentul 37 infanterie „Alexandru cel Bun", comandat de colonelul Victor Tomoroveanu, un batalion din Regimentul 29 infanterie și o baterie din Regimentul 12 artilerie). Comandantul tuturor trupelor destinate respingerii agresiunii bolșevice a fost numit generalul Davidoglu.

Cu forțele sporite, au fost eliberate localitățile Nedăbăuți, Noua Suliță, Cliscăuți și Milăuți, iar în 16 ianuarie Oleczani și Dăncăuți. Luptele au continuat și în zilele de 17 și 18 ianuarie, când trupele comandate de maiorul Ion și colonelul Tomoroveanu au ajuns la Darabani. Concomitent, alte detașamente au eliberat localitățile Rașcov, Caplevca, Rucșin, Copemori și Gheorghiev. În fine, în ziua de 19 ianuarie, a fost reocupat orașul Hotin, după ce bolșevicii și colaboratorii lor din localitate reușiseră să treacă Nistrul fără pierderi. Cu aceasta, luptele de anvergură luaseră sfârșit și nordul Bucovinei (Hotinul și nordul județului Soroca) fusese pacificat.

Documentele militare românești estimează că în timpul agresiunii pe care au declanșat-o, bolșevicii au avut circa 3-400 morți, iar câteva

---

[1] La 31 ianuarie, maiorul Ranetti raporta că, deși se știuse de atac, „nu s-a dat alarmă în nici un moment"; iar căpitanul Virgil Mironescu, comandantul companiei de grăniceri, arăta și el că cele trei plutoane pe care le avea în subordine erau singurele forțe destinate să facă siguranța granitei pe Nistru, de la Atachi spre sud, pe o porțiune de 160 km.

localități a căror populație sprijinise acțiunile acestora au fost distruse total sau parțial. În tabăra română pierderile au fost următoarele: 1 general, 2 ofițeri și 156 ostași morți, 2 ofițeri și 91 soldați răniți, iar alți 117 dispăruți (luați prizonieri și trecuți cu forța peste Nistru).

Evenimentele sângeroase din Hotin și nordul județului Soroca, din ianuarie 1919, au afectat grav relațiile româno-ucrainene și chiar pe cele cu... Marea Britanie.

Deși anterior evenimentelor, guvernatorul și comandantul militar ucraineni ai districtului Podolia făcuseră declarații de amiciție și simpatie față de România, atitudinea lor ulterioară a dovedit exact contrariul. Urmând politica duplicitară a autorităților centrale, care căutau să mențină relații bune atât cu Rusia Sovietică cât și cu țările Antantei, cei doi demnitari nu numai că au știut despre atacul ce se pregătea, dar l-au încurajat și sprijinit. Vădit nemulțumit, generalul Prezan, prin ordinul 1 605 din 25 ianuarie 1919, a cerut comandantului Corpului 4 armată să aducă la cunoștința guvernatorului Podoliei că Marele Cartier General Român ia act cu nemulțumire de comportamentul acestuia față de România. Ca atare, se spunea în ordinul respectiv, pe viitor se va răspunde cu arme oricărei incursiuni și, în plus, „trupele române vor executa represalii și vor lua măsurile cerute de împrejurări: numai ulterior se va aduce la cunoștința comisarului și guvernatorului Podoliei, pentru a-și lua măsurile care îi privesc". Se mai cerea autorităților ucrainene să dispună încetarea hărțuielilor de pe Nistru și să ordone retragerea bandelor bolșevice în interior, la 20-30 km de graniță. Guvernatorul a răspuns cu o întârziere de aproape patru luni, arătând că trupele respective vor fi retrase, dar la numai 8 km în interior, fapt ce l-a determinat pe generalul Petala să ceară Marelui Cartier General realizarea unui cap de pod peste Nistru, pentru a se putea răspunde prompt și eficace oricărei agresiuni bolșevice.

Trebuie arătat, de altfel, că în documentele militare românești pe care le-am consultat sunt numeroase date din care rezultă că întreaga operație declanșată de bolșevici în ianuarie 1919 fusese organizată și condusă de un „Comitet (directorat) pentru salvarea Basarabiei", alcătuit din cinci persoane și care își avea sediul la Kiev[1].

Extrem de confuz este episodul celor trei ofițeri englezi: maiorul Maclaren, căpitanul Iohansohn și locotenentul Boxhall[2], unul dintre ei cunoscător al limbii ruse, și care tocmai în toiul evenimentelor au fost arestați la Cliscăuți sub acuzația că erau spioni români. De aici, la 11 ianuarie, un ofițer de origine ucraineană, venit să organizeze rebeliunea antiromânească din amintita localitate, i-a preluat și trimis la Hotin, ocupat între timp de bolșevici. Curios este faptul că odată ajunși aici, cei trei ofițeri britanici au fost cazați în locuința moșierului C. Krupenski, dușman înrăit al unirii Basarabiei cu România și un adept al menținerii acestor ținuturi în componența Rusiei, fie ea și sovietică, deși la 25 octombrie 1918 conacul său din Romăncăuți fusese devastat de bolșevici.

Tratați cu deosebită grijă de familia Krupenski, cei trei ofițeri s-au străduit să răspundă pe măsură ospitalității oferite și s-au pus imediat pe treabă. Au angajat un fotograf local și au început să trimită corespondențe presei londoneze, în care faptele petrecute în nordul Basarabiei erau complet răstălmăcite, administrația și armata române fiind denigrate și acuzate în mod scandalos, iar bandele bolșevice prezentate drept victime ale represiunilor românești. Activitatea lor s-a desfășurat cu sprijinul căpeteniilor bolșevice care își aveau baza pe Nistru și al conducătorilor grupurilor antiromânești locale.

La 19 ianuarie, cu ocazia reintrării trupelor române în Hotin, cei trei ofițeri englezi au fost arestați de autoritățile române și anchetați. Prima discuție au avut-o cu ei, chiar în ziua de 19 ianuarie, generalii N. Petala și M. Schina. Ei și-au exprimat părerea în legătură cu ceea ce considerau a fi fost condamnabil în comportarea armatei române, susținând că de fapt cei care au fost vizați în timpul actelor de reprimare ordonate de comandamentele române nu pot fi considerați decât „victime nevinovate".

Dar cu același prilej, cei doi generali români au stat de vorbă și cu primarul orașului Hotin, Gacikevici, rus

---

[1] Tone întregi de volume ale istoriografiei sovietice și moldovenești s-au străduit să dea o justificare agresiunii din ianuarie 1919, prezentând-o ca pe o „răscoală" a populației împotriva opresiunii autorităților românești. Menționăm acest fenomen numai pentru faptul că în miile de pagini publicate de-a lungul anilor au fost vehiculate zeci de nume de persoane implicate în evenimente, fiind indicate și organismele (comitete și comisii create la Moghilev, Podolsc, Kamenet, Voloșenko, Kiev, Harcov, Tabolsc etc.) însărcinate cu organizarea acestei „răscoale". În preziua declanșării atacului, atât în stânga Nistrului, cât și în județul Hotin, s-au ținut consfătuiri pregătitoare cu reprezentanții acestor comitete. Reținem, între alții, pe: Macevski (Kiev, responsabil principal), H. Adaji, I. Mardaraev (Volosenko), G.I. Bărbuță, Staravoi, G. Müller, Toncan, V.V. și E.V. Rarenco, A.F. Kucenik, N.G. Ataman, S. Gorobinski (Hotin) și alții din Ucraina. Dispunerea și componența acestora trădează adevăratul lor scop: menținerea Basarabiei în componența fostului imperiu ce se pregătea să îmbrace noile straie bolșevice. De altfel, aceste comisii și comitete aveau legătură directă cu armata bolșevică și guvernul din Patrograd, cu C.C. al P.C. Rus, care crease un birou special pentru „problemele" Basarabiei și cu C.C. al Partidului Comunist din Ucraina, unde prim-ministru era Cristian Racovski. Din păcate, printre cei implicați, s-au aflat și români, unul dintre ei, Toncan, fiind chiar preot și care, după ce a fugit în Ucraina, a devenit ofițer sovietic.

[2] Documentele pe care le-am consultat nu conțin alte indicații despre acest ofițer. Dintr-o discuție pe care redactorul nostru șef, dr. Cristian Popișteanu, a avut-o în martie acest an cu istoricul englez Maurice Pearton, rezultă că el nu poate fi altul decât viitorul colonel Edwin Boxhall din serviciile speciale britanice. După război, rămas mai mulți ani în România, E. Boxhall s-a căsătorit cu Elisa, fiica cunoscutului om politic român Barbu Știrbey, de care avea să divorțeze în anii celui de al doilea război mondial — *n.r.*

de origine. Acesta a negat categoric acuzațiile formulate de cei trei ofițeri britanici, reliefând, dimpotrivă, buna sa conlucrare cu autoritățile militare românești și apreciind că actele de teroare, crimele și jafurile comise în regiune au fost „opera unor tâlhari". Primarul a declarat, între altele, că populația evreiască din oraș (circa 2 500-2 800 de persoane dintr-un total de 15 000 de locuitori) a adoptat o atitudine corectă, ba chiar vrăjmașă agresorilor. Ea a ascuns proviziile și s-a baricadat în case în timpul ocupației bolșevice.

Un rabin mulțumește regelui

Chestionați au fost și cei doi rabini ai orașului — Nahiev Iținovici și Samuel Haiss, care au susținut declarațiile primarului. Mai mult, la 22 ianuarie 1919, printr-o scrisoare adresată regelui Ferdinand, rabinul Samuel Haiss aducea mulțumiri pentru faptul că armata română pusese capăt urgiei ce se abătuse asupra ținuturilor din nordul Basarabiei. „Nu am suferit nici un neajuns de la români. Populația evreiască n-are nimic contra românilor", se spunea în scrisoare. Din contră, arăta el, fusese foarte trist în noaptea de 8/9 ianuarie, când românii se retrăseseră din Hotin. În timpul ocupației bolșevice, numeroși grăniceri și ostași români au fost ajutați de evrei să nu cadă în mâinile agresorilor, unii dintre ei fiind ținuți ascunși în sinagogile orașului. Ulterior, cei doi rabini au expediat o telegramă comună regelui Ferdinand, mulțumindu-i și exprimând dorința populației evreiești pe care o reprezentau de a rămâne în componența statului român.

Faptele celor trei ofițeri britanici au produs unele asperități în relațiile autorităților militare române cu Misiunea militară britanică din România. Astfel, la 7 februarie 1919, generalul D.H. Greenley, șeful amintitei misiuni, l-a informat pe generalul C. Prezan că în urma celor trei scrisori pe care le primise, l-a adus de la Cernăuți la București pe maiorul Maclaren care, în ultimă instanță, a recunoscut justețea imputărilor făcute de români și a declarat că regretă faptele petrecute.

Deși maniera de rezolvare a acestui neplăcut incident trădează o nepermisă superficialitate, partea română s-a declarat satisfăcută în urma acestor explicații și totul a fost dat uitării...

Agresiunea bolșevică de la Hotin și Soroca și cele care s-au produs în anii ce au urmat — Bender, Tatar Bunar și multe altele — nu puteau să aibă sorți de izbândă. Ele inaugurau însă o practică permanentă a autorităților sovietice în raporturile lor cu România — menținerea unei stări de permanentă încordare și nesiguranță la frontiera dintre cele două state, semn al nerecunoașterii justeței actului de unire a Basarabiei cu România.

În final, trebuie să spunem că lichidarea atacului bolșevic din ianuarie 1919, în afară de normalizarea vieții populației din această parte a țării, a avut și o importanță deosebită într-un cadru mai larg. Prin preluarea sub control militar românesc a întregului teritoriu ai cărui locuitori se pronunțaseră pentru revenirea lor la patria mumă, armata română și-a putut exercita controlul asupra unor importante puncte strategice din estul Bucovinei și Galiția Orientală, în primăvara și vara anului 1919, fiind în măsură să împiedice o joncțiune a forțelor armate bolșevice ungaro-ruse. ■

JEAN MONNET VĂZUT DE LA LONDRA

Părintele intelectual al Uniunii Europene, Jean Monnet, importantă personalitate a secolului XX (din ale cărui Memorii *Magazin istoric* a prezentat mai multe fragmente), a rămas vreme îndelungată o enigmă, deoarece și-a exercitat influența din umbră, în culise. Recent la Londra a apărut o biografie a sa, semnată de François Duchêne, fost ziarist și unul dintre asistenții lui Monnet vreme de zece ani (în perioada '50-'60), volum intitulat Jean Monnet, *The First Statesman of Interdependence*. Cei doi au făcut împreună lungi plimbări în Alpii elvețieni sau la țară, în Ile-de-France, Duchêne înregistrând cu multă fidelitate ideile lui Monnet. În ciuda posibilelor bănuieli, cartea nu are deloc caracter hagiografic. Duchêne amintește că Monnet era un orator neînzestrat, nu avea nici o aplecare spre gestiune și - surpriză! - la început a subestimat potențialul Pieței Comune, acordând o mai mare importanță Euratomului - agenția europeană pentru energie atomică.

Secretul succesului său, subliniază autorul, rezidă în prieteniile pe care și le-a făcut între cele două războaie, când a lucrat în instituțiile financiare internaționale. Încă de atunci manifesta un talent special în crearea de rețele de influență. Esența vieții lui profesionale a gravitat însă în jurul preocupării de a pune capăt - o dată pentru totdeauna - conflictului franco-german, care secerase trei generații succesive de tineri de ambele părți. Monnet a fost primul președinte al Comunității europene a cărbunelui și oțelului, prima instituție de cooperare franco-germană postbelică.

În 1935, povestește cu ton anecdotic Duchêne, Jean Monnet și Silvia, soția lui de origine italiană, au dat o fugă până la Moscova pentru a se căsători la Kremlin. În țara ei Silvia n-ar fi putut obține divorțul.

F.D.

MOARTEA LUI STALIN

VĂZUTĂ DE LA WASHINGTON

Dr. MIHAI RETEGAN

Un recent stagiu de documentare la National Archives, Washington D.C. și la Washington National Record Center, Maryland — efectuat la invitația U.S. Army Center of Military History — mi-a permis cu deosebire investigarea documentelor ultimelor cinci decenii, interval pe care ne-am obișnuit să-l denumim prin sintagma „război rece". Vroiam să văd felul în care S.U.A. au perceput situația, evenimentele și fenomenele derulate în perimetrul „blocului sovietic" sau, pentru a defini mai exact zona mea de interes, al „sateliților europeni".

Documentele consultate mi-au facilitat reprezentarea efortului american de a înțelege ceea ce se întâmpla după „cortina de fier", de a desluși tendințele adversarului, potențialul acestuia. Ele provin din Record Group 263 și cuprind evaluările organelor de informații ale S.U.A. (din cadrul Departamentului de Stat, Departamentului Armatei de Uscat, cel al Marinei și cel al Aerului, de pe lângă Joint Staff[1] și, desigur, CIA) privind cele petrecute în U.R.S.S. și zona ei de ocupație. Din acest punct de vedere, documentele sunt de o importanță majoră, fiind subsu-

[1] Statul Major Combinat, structură compusă din șefii statelor majore ale Armatei (trupele de uscat), Marinei, Aviației și Infanteriei Marine.

• Pe ce criterii trebuie numit succesorul? • Puterea se transferă lin, repede și... din timp • Rolul de onoare la funeralii • Va lipsi abilitatea lui Stalin • Tito și sateliții • Mare grijă pentru Mao • U.R.S.S. — mult mai vulnerabilă

mate unei componente esențiale a actului de decizie: analiza adversarului.

Analiștii americani investigau domeniile ce influențau balanța forțelor: economicul, politicul, segmentul militar. Estimările lor depindeau însă — și Washingtonul era conștient de acest lucru — atât de calitatea informațiilor primite de la „senzorii" implantați în diferite structuri, cât și de capacitatea organismelor amintite mai sus de a le interpreta. Din acest punct de vedere, există o mare diferență între, de pildă, raportul din 18 aprilie 1947 al Direcției Sinteze din Departamentul de Stat (Magazin istoric, nr. 6/1992) și cel pe care-l publicăm în continuare. Cei aproape șase ani scurși între un document și altul au atârnat greu. Deosebirea din start rezidă în modul de lucru: dacă în primul caz avem de-a face cu produsul unei singure structuri, cel de-al doilea document este rezultatul: a) compulsării informațiilor obținute de mai multe organisme specializate în culegerea de informații și b) interpretării comune a fondului informativ de către toți cei interesați în descifrarea intențiilor „celuilalt" (U.R.S.S., în cazul nostru). Diferența de abordare determina o calitate mult sporită a evaluării, a puterii de „pătrundere" în interiorul sistemului.

Omul din frunte este, totdeauna, ținta celorlalți. Cu atât mai mult cu cât era vorba despre o persoană ce dispunea de puteri discreționare asupra a sute de milioane de oameni și zeci de milioane de km pătrați. Acțiunile lui sunt urmărite, analizate, despicate. La fel vorbele. Se vrea pătrunderea în sistemul lui de gândire, pentru a preveni sau contracara cu un ceas mai devreme mișcările sale pe eșichierul politico-militar internațional.

Problema succesiunii la conducerea statului sovietic, după moartea lui Stalin, poate fi inclusă într-un „top five" al interesului forurilor decizionale americane. Lesne de înțeles: era vorba despre cel mai mare „imperiu", despre cea mai puternică armată. Omul din fruntea lor era, automat și cel mai puternic din lume prin pârghiile pe care sistemul totalitarist i le punea la dispoziție.

Prima încercare intrată în circuitul istoriografic până în acest moment, de a descifra mecanismul succesiunii, a fost efectuată în aprilie 1947 (sinteza la care ne-am referit mai sus). Aproape un an mai târziu, în ianuarie 1948, problema a fost reluată și a fost discutată într-un cadru mai larg, format din șefii informațiilor de la departamentele de stat, ale Armatei, Marinei și Forțelor Aeriene. Numele avansat cu acea ocazie contează, poate, mai puțin, importante sunt concluziile puse în evidență. Cea dintâi vizează criteriul esențial pe care trebuie să-l îndeplinească succesorul lui Stalin: „Cât de bine poate să garanteze siguranța regimului și continuarea politicii prezente?"

Toate celelalte considerații — menționau autorii documentului —, cum ar fi popularitatea sau diferite merite, „trebuie să fie secundare". O altă concluzie se oprește asupra modalității transferului de putere, reținându-se două alternative: a) împărțirea puterii între noii membri ai Biroului (idee existentă și în raportul din 18 aprilie 1947) și b) preluarea pârghiilor de conducere de către o singură persoană. În cadrul întrunirii s-a apreciat că „cea mai bună metodă de a asigura menținerea și expansiunea sistemului sovietic" este varianta a doua, a cărei perioadă inițială periclitează cel mai puțin siguranța regimului. Al treilea element esențial, al documentului din ianuarie 1948, îl constituie motivația opțiunii. Au fost expuse patru motive care, în concepția analiștilor americani, îl determinau pe Stalin să-și aleagă un singur succesor: a) experiența sovietică pune în evidență faptul că o structură cum era cea a U.R.S.S. poate fi cel mai bine administrată de un singur șef, un „arbitru infailibil"; b) felul în care a acționat dictatura în anumite momente — colectivizarea, procesele, perioada războiului; c) istoria Rusiei este dovada acceptării ideii conducătorului atotputernic; d) succesorul unic învestit cu deplină autoritate poate controla geloziile și neînțelegerile care apar în cadrul unei conduceri colective.

Al treilea document (ce mi-a fost accesibil) este publicat acum pentru prima oară în Magazin istoric. Datorită momentului în care a fost elaborat (10 martie 1953, deci la cinci zile după moarte și a doua zi după înmormântarea dictatorului), el diferă de celelalte. Succesorul lui Stalin fusese desemnat în persoana lui G.M. Malenkov (ceea ce se presupunea încă de la Congresul XIX al P.C.U.S. din noiembrie 1952, unde Malenkov prezentase raportul de activitate al C.C.), astfel că pentru americani problema era mult ușurată și ea consta în descifrarea consecințelor schimbării produse. Estimare totuși extrem de dificilă, cu cât nici cei din „interiorul cercului" (U.R.S.S. și zona de dominație) nu aveau precizate opțiunile: menținerea strânsorii sau relaxarea controlului în „fugă" și în fiecare țară în parte? În ceea ce privește „sateliții", prima era imposibilă, dacă Kremlinul era decis să se angajeze pe un drum nou; dar cea de-a doua putea periclita sistemul, dacă nu exista „suportul" Moscovei.

Acestor întrebări, precum și altora, caută să le dea răspuns evaluarea următoare.

TRANSFERUL INIȚIAL DE PUTERE

1. Problema transferului de putere este una dintre cele mai dificile cu care se poate confrunta sistemul sovietic. Formal autoritatea, cu Malenkov ca lider, s-a stabilit lin, cu rapiditate și precizie. Viteza cu care posturile guvernamentale și de partid au fost ocupate sugerează că o parte a conducătorilor sovietici era conștientă de pericolele inerente acestei situații[1] și că planurile necesare înlocuirii au fost pregătite, cel puțin în linii generale, cu mult înaintea morții lui Stalin.

2. Poziția-cheie a lui Malenkov în partidul comunist în ultimii 14 ani, vizibila ascensiune, aparent planificată după 1948, rolul său proeminent la și după Congresul XIX al partidului, precum și rolul acordat lui de către Beria la funerariile lui Stalin sugerează că poziția sa nu va fi amenințată prea curând. Oricum, noi nu putem estima dacă el are calitățile de conducător necesare consolidării poziției sale și ajungerii la o putere indiscutabilă, din moment ce a acționat întotdeauna cu sprijinul lui Stalin. Și nici nu este posibil să estimăm capacitățile sau acțiunile probabile ale posibililor lui oponenți.

3. O luptă pentru putere se poate dezvolta oricând în interiorul ierarhiei sovietice. Datorită naturii statului sovietic, probabil o asemenea luptă se va desfășura în interiorul organizațiilor de partid și al eșaloanelor mai înalte ale birocrației. În orice caz, nu este de așteptat ca popoarele U.R.S.S. să participe activ la luptă [pentru putere]. Chiar dacă [o astfel de] luptă ar izbucni în viitorul apropiat nu credem că puterea partidului comunist în U.R.S.S. poate fi repede zguduită. Nu credem că o asemenea luptă îi va determina pe conducă-

Propaganda cultului personalității uza adesea de asemenea fotografii

În p. 27: *martie 1953, la catafalcul lui Stalin, cei șase (Hrușciov, Beria, Malenkov, Bulganin, Voroșilov și Kaganovici) par într-adevăr întristați*

torii sovietici să inițieze în mod deliberat un război general[2].

[1] Aparent, în noua structură, Malenkov deținea aceleași poziții în interiorul prezidiului, al secretariatului partidului și al Consiliului de Miniștri, pe care le avusese Stalin. În Consiliul de Miniștri, puterea era concentrată în mâinile lui Malenkov, ca președinte, și patru prim-adjuncți: Beria, Molotov, Bulganin și Kaganovici. Cei cinci formau Prezidiul Consiliului de Miniștri. Organismul era aproape identic în atribuții și componență cu Comitetul de Stat al Apărării, condus de Stalin în timpul războiului. A sporit gradul de concentrare a puterii, în timp ce organele superioare de partid și de stat au fost reduse ca număr și mărime. Noua structură de partid și de stat, reorganizarea extensivă și fuzionarea câtorva industrii majore sub Malenkov arată înăsprirea și funcționarea mai eficientă a sistemului administrativ.

[2] Directorul adjunct pentru Informații, din Joint Staff, este de părere că paragraful 3 trebuie citit: „O luptă pentru putere se poate dezvolta oricând în interiorul ierarhiei sovietice. Datorită naturii statului sovietic, probabil o asemenea luptă va avea loc în interiorul organizațiilor partidului. Totuși, orice neînțelegeri serioase pot avea efecte mult mai largi, implicând Armata și largi cercuri ale populației. Dacă o asemenea luptă va izbucni în viitorul apropiat, credem că cumva puterea partidului asupra U.R.S.S. nu va fi repede zguduită. Atât timp cât lupta se limitează la cercurile Kremlinului, nu credem că ea să determine pe conducătorii U.R.S.S. să inițieze deliberat un război general".

EFECTELE ASUPRA BAZELOR PUTERII SOVIETICE

4. Nu se așteaptă ca bazele economice și militare ale puterii sovietice să fie afectate imediat. Totuși, noua conducere poate dovedi mai puțin succes în menținerea și întărirea acestor baze ale puterii sovietice.

5. Efectul mișcărilor diplomatice sau psihologice occidentale asupra stabilității și puterii sovietice nu poate fi estimat fără a cunoaște mișcările planificate. Oricum, credem că U.R.S.S. este astăzi mult mai vulnerabilă politic decât înainte de moartea lui Stalin. Noua conducere se va confrunta cu decizii politice dificile și aceste dificultăți pot fi sporite de rivalități personale, care ar putea reduce puterea sovietică și coeziunea mișcării comuniste internaționale.

EFECTELE ASUPRA POLITICII SOVIETICE

6. În viitorul apropiat, conducerea sovietică va continua aproape sigur politica internă și externă stabilită în ultimii ani. În special, va continua să sublinieze ostilitatea permanentă față de Vest (incluzând tactica divizării Vestului), dezvoltarea bazei blocului militar.

7. Moartea lui Stalin înlătură un autocrat care, deși era nemilos și hotărât să răspândească puterea sovietică, nu permitea ambițiilor sale să-l conducă într-o acțiune necugetată în politica externă. Poate fi periculos să credem că noul regim sovietic va avea abilitatea lui Stalin de a evita războiul general. Cel puțin la început regimul va fi lipsit de libertatea de acțiune și de abilitatea de a manevra, întrucât nu va avea imensul prestigiu și autoritatea lui Stalin. Mai precis, în politica externă, pentru noul regim va fi probabil mai dificil să-și abandoneze pozițiile decât a făcut-o Stalin și poate să se simtă obligat să reacționeze mult mai

puternic dacă acțiunile Occidentului îl confruntă cu necesitatea unor decizii majore.

Dimpotrivă, în viitorul apropiat noua conducere va manifesta, probabil, precauție în acele acțiuni care, crede ea, vor forța Occidentul să ia decizii comparabile [cu ale ei]. Dacă, cumva, Occidentul va sugera reexaminarea principalelor probleme care divid Estul și Vestul, noul guvern sovietic, probabil, va rămâne ferm pe pozițiile sovietice consacrate. Oricum, noul guvern sovietic va arăta, probabil, mai puțină siguranță în tratarea noilor probleme sau a noilor propuneri occidentale[1].

8. Noul regim sovietic [poate considera că] pe când se află în procesul consolidării puterii sale, Vestul poate să acționeze agresiv împotriva blocului [sovietic]. Acesta va privi, probabil, cu extremă suspiciune orice nouă mișcare făcută de Vest, în special cele implicând forțele aeriene cu rază lungă de acțiune sau forțele militare din vecinătatea blocului [sovietic].

EFECTELE ASUPRA POPOARELOR U.R.S.S.

9. Moartea lui Stalin înlătură omul care a fost ridicat la statutul de semizeu. Pentru mulți din U.R.S.S., el a fost omul de oțel sau care a făcut din Rusia o putere industrială și militară, care a rezistat atacului german și care a condus popoarele U.R.S.S. la cea mai mare victorie militară din istoria Rusiei. Moartea lui Stalin va fi un șoc psihologic pentru un mare număr de oameni sovietici. Oricum, estimăm că acest șoc în sine nu va afecta stabilitatea noului regim.

EFECTELE ASUPRA BLOCULUI ȘI MIȘCĂRII COMUNISTE INTERNAȚIONALE

10. Pentru un timp nici un succesor al lui Stalin nu va fi capabil să atingă o statură comparabilă sau semnificație similară ca simbol al mișcării comuniste internaționale sau ca lider necontestat al lumii comuniste. Aceasta [moartea] poate avea efect asupra membrilor de rând, cel puțin temporar, dar este puțin probabil că nucleul mișcării comuniste va avea de suferit în ceea ce privește coeziunea. Dacă ar exista o luptă pentru putere în interiorul partidului comunist sovietic, coeziunea mișcării comuniste în afara blocului va fi aproape sigur slăbită.

11. Controlul Kremlinului asupra sateliților europeni este atât de ferm încât nu credem că va fi afectat numai datorită morții lui Stalin. Totuși, în eventualitatea, puțin probabilă, că lupta din partidul comunist se va răspândi în armata sovietică și în forțele securității sovietice, controlul sovietic asupra aliaților ar fi aproape sigur zguduit.

12. Este puțin probabil ca relațiile dintre Tito și Moscova să se schimbe ca rezultat al morții lui Stalin. [Neînțelegerile] nu au fost personale, ci au izvorât dintr-un conflict autentic între interesele naționale iugoslave și partidul comunist sovietic. Mai mult, ambele părți au acționat și au adoptat poziții care ar fi extrem de dificil de schimbat radical. Kremlinul nu-l poate recunoaște pe Tito ca un aliat comunist independent, fără să-și submineze pozițiile în fața sateliților europeni.

13. Nu credem că influența lui Tito în fața sateliților sau a partidelor comuniste din afara blocului va crește, cu excepția cazului că va avea loc o luptă prelungită pentru putere în U.R.S.S.

14. Credem că moartea lui Stalin nu va avea efecte imediate asupra cooperării chino-sovietice sau asupra politicii externe a Chinei comuniste. Totuși, nici un succesor al lui Stalin nu va avea în Asia prestigiu și autoritate comparabile cu el. Statura lui Mao ca lider și teoretician al comunismului asiatic va crește inevitabil odată cu dispariția fostului lider suprem. Negreșit, Mao va avea o influență crescândă în determinarea politicii blocului privind Asia. Aproape sigur el nu va urmări [să-și asume] conducerea mișcării comuniste internaționale. Noua conducere moscovită îl va trata, probabil, cu grijă pe Mao; altminteri, tensiuni grave în relațiile chino-sovietice se vor dezvolta negreșit.

REACȚII OCCIDENTALE PROBABILE LA MOARTEA LUI STALIN ȘI ASCENSIUNEA LUI MALENKOV

15. Credem că, în general, conducătorii occidentali europeni vor fi dispuși pentru moment să desfășoare lupta Est-Vest cu mai mare ezitare și precauție. Probabil se vor teme că orice presiune occidentală asupra blocului [sovietic] va crește primejdia de război și va facilita stabilizarea autoritarismului în U.R.S.S. De asemenea, ei vor spera, probabil, că dacă Occidentul nu va exercita presiuni, problemele ridicate de consolidarea noului regim în U.R.S.S. vor aduce cel puțin o relaxare temporară a tensiunilor și vor putea să amâne decizii politice dezagreabile. ■

---

[1] Directorul adjunct pentru Informații, din Joint Staff, este de părere că paragraful 7 trebuie citit: „Moartea lui Stalin înlocuiește un autocrat, care, în timp ce răspândea puterea sovietică cu brutalitate și hotărâre, a ales acel curs al acțiunilor care, deși a provocat lumea occidentală să se reînarmeze, nu a provocat un război general în timpul vieții sale. Poate fi periculos să credem că noua conducere sovietică va dori sau va fi capabilă să aleagă acțiuni care să evite precipitarea spre un război general. Cel puțin inițial, regimul sovietic poate fi lipsit de libertatea de acțiune și de abilitatea de a manevra, el nedispunând de prestigiul imens și de autoritatea lui Stalin. Pe de altă parte, în special în relația cu politica externă, noul regim poate găsi că este mult mai dificil să abandoneze pozițiile decât a fost pentru Stalin și se poate simți obligat să reacționeze mult mai puternic la mișcările Occidentului. Dacă, cumva, Occidentul va sugera reexaminarea principalelor probleme care divid Estul și Vestul, noul guvern sovietic va rămâne ferm pe pozițiile sovietice consacrate.

Iași, 10-13 mai 1995
AL VI-LEA SIMPOZION DE STUDII GENEALOGICE

Intrată de-acum în tradiție, reuniunea științifică de primăvară organizată de filiala ieșeană a Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie a prilejuit și în acest an o reușită, remarcată de mulți dintre cei prezenți.

Timp de patru zile, „dulcele târg al leșilor" a fost nu doar gazda admirabilă, ci și capitala genealogiei românești, un punct de atracție pentru specialiștii din diverse centre ale țării (București, Iași, Cluj, Sibiu, Galați, Câmpina, Giurgiu, Câmpulung Moldovenesc), dar și din Republica Moldova, Franța, Grecia, Germania, Danemarca sau Polonia. Este vorba în primul rând despre pasionații în ale genealogiei, dar nu numai. Pentru că, și de această dată, genealogia ne-a demonstrat că este mult mai mult decât o „știință auxiliară" sau preocuparea unui grup restrâns de indivizi. Ea s-a profilat a fi unul dintre cele mai eficace și sensibile instrumente de investigare a trecutului, un trecut viu, materializat prin suita generațiilor ce ne-au premers.

Dialogul acestor generații reprezintă fluxul uman de care fusese golită istoria românilor în ultimele cinci decenii de regim totalitar. Spre redobândirea lui a năzuit reuniunea de la Iași când și-a propus ca generic *Societate, stat, elite în istoria românilor. Aportul cercetărilor genealogice.* Tocmai din acest punct de vedere, simpozionul a fost nu doar o reușită științifică, ci și una de natură umană, de regăsire de sine.

Pe durata celor patru zile s-au prezentat 58 de comunicări, răspunzând unor teme precum: *Familii, ramuri, personaje, Statut, conștiință, reprezentare, Interferențe, asimilări, „Ocina și dedina", temeiul genealogiilor românești, Elitele și viața politică, Românii în organizări nobiliare străine, Elite locale, Creșterea și descreșterea neamurilor.*

Ședința din dimineața primei zile a avut un caracter mai special, comunicările prezentate omagiind viața și activitatea unor personalități cu remarcabile contribuții la dezvoltarea studiilor genealogice din țara noastră: Ștefan D. Greceanu (1825-1908), Petre V. Năsturel (1845-1920), Paul Gore (1875-1927), I.C. Filitti (1879-1945), Constantin Gane (1885-1962) și Gh. Bezviconi (1910-1966). În aceeași atmosferă omagială s-au prezentat și comunicările consacrate Așezămintelor Brâncovenești, Eforiei Kretzulescu și Așezământului Dosithei Filitti.

Un caracter aparte a avut și ședința din după-amiaza ultimei zile a simpozionului, ale cărei comunicări — reunite sub genericul *Movileștii și vremea lor* — au marcat împlinirea a patru secole de la urcarea lui Ieremia Movilă pe tronul Moldovei, așa cum anul trecut, una din ședințe a fost consacrată Sturdzeștilor. Tematica s-a referit la aproape un veac de istorie românească și europeană văzută și reînviată prin contribuțiile unor cunoscuți specialiști: Răzvan Theodorescu, Matei Cazacu, Dumitru Năstase, Constantin Rezachevici, I.N. Mănescu, Ștefan S. Gorovei sau Ilona Czamańska.

Am parcurs momente și evenimente importante din istoria patriei și chiar a unor popoare vecine, prin evocarea unor personalități și familii cu merite remarcabile în cultura și istoria socială, politică sau militară a poporului nostru: Năsturel, Cantacuzino, Arion, Morariu, Bălăceanu, Greceanu, Koslinski, Sănătescu, Gănescu, Băleanu, Florescu etc.

Lui Dan Berindei, Paul Cernovodeanu, Neagu M. Djuvara, Ștefan S. Gorovei, Matei Cazacu, C. Rezachevici, Ștefan Andreescu, I.N. Mănescu sau Dumitru Năstase — cunoscuți prin contribuțiile lor științifice în domeniul genealogiei, heraldicii și sigilografiei — li s-au alăturat mai tinerii și merituoșii cercetători: Mihai Sorin Rădulescu, Maria Magdalena Székely, Mihai-Răzvan Ungureanu, Vasile Malanețchi, Marcel Lutic, Constantin Ittu, Emil Păunescu ș.a.

Lista celor care și-au adus contribuția la reușita acestui simpozion (între ai cărei sprijinitori se numără și Fundația Culturală Magazin Istoric) este departe de a fi epuizată. Își vor găsi cu toții loc în paginile *Arhivei genealogice*, revista inițiată în 1912 de Sever Zotta și a cărei nouă serie a fost materializată prin strădania Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie (filiala Iași), al cărei vrednic animator este Ștefan S. Gorovei. De altfel, una dintre surprizele ședinței inaugurale a celui de-al VI-lea simpozion a fost chiar lansarea fasciculei anului I (VI-1994) a seriei noi a acestei publicații, căreia îi urăm drum lung și plin de biruințe.

Nu putem încheia aceste câteva rânduri fără a sublinia dăruirea și pasiunea, atașamentul și încăpățânarea (eminamente pozitivă) cu care vechiul nostru coleg Ștefan S. Gorovei se implică în organizarea acestor simpozioane. Și, lângă el, într-un spirit de echipă demn de invidiat, Maria Magdalena Székely, Liviu Papuc, Mihai-Răzvan Ungureanu și Petronel Zahariuc.

Marian ȘTEFAN

COLOCVIU AIESEE LA BUCUREŞTI

Între 3 şi 6 mai 1995 a avut loc la Bucureşti colocviul internaţional „Pentru o nouă concepţie a cooperării balcanice şi sud-est europene" organizat de Asociaţia Internaţională de Studii Sud-Est Europene (AIESEE) ce îşi are sediul, de peste trei decenii, în capitala României. Colocviul a prelungit discuţiile fructuoase începute acum câteva luni, cu prilejul celui de-al VII-lea Congres al AIESEE de la Salonic (august-septembrie 1994). După o expunere programatică datorată preşedintelui AIESEE Jean Karayannoupoulos (Grecia) au urmat referate tematice acoperind un câmp variat de preocupări: de la aspecte ale orientării viitoare a studiilor sud-est europene — legate de comunitatea Mării Negre (Răzvan Theodorescu, secretar general al AIESEE, România) sau de Europa centrală (Max Demeter Peyfuss, Austria) — până la cele ţinând de liniile mari ale dezvoltării istoriografice (Dan Berindei, România; André Guillou, Franţa — cu un proiect de „Istorie a Balcanilor" mult discutat —, Vasilka Tăpkova-Zaimova, Bulgaria) sau la aspecte ale cercetării culturale propriu-zise (Melek Delilbaşi, Turcia; Virgil Cândea, România; Vassiliki Papoulia, Grecia).

Au fost abordate de asemenea, aspecte ale istoriei mentalităţilor balcanice şi sud-est europene (Nicolae Şerban Tanaşoca, România; Pedro Bádenas de la Peña, Spania), cercetări speciale, tematice: de lingvistică (Shaban Demiraj, Albania; Victor Friedman, Statele Unite ale Americii; Luisa Valmarin, Italia; Olivera Nasteva de la Academia de Ştiinţe din Skopje), de arheologie preistorică şi clasică (Milutin Garašanin, Republica Federativă a Iugoslaviei; Alexandru Suceveanu, România), de istorie a evului mediu (Tudor Teoteoi, România), în fine, de istorie a secolului XX (Florin Constantiniu, România; Vladimir K. Volkov, Federaţia Rusă; Cristian Popişteanu, România).

COPERTELE

① O sută de generaţii ne despart de Tutankamon. Şi totuşi acest faraon, mort înainte de majorat, a captivat aproape un milion de vizitatori, în timpul expunerii tezaurului său funerar la Paris, cu mulţi ani în urmă. În imagine: o reprezentare a **Ka**-ului său (un fel de umbră), purtând sandale, pentru a străbate comod drumurile Occidentului **(Mumia ucigaşă,** p. 84)

② Istoria, susţinea în urmă cu peste 140 ani I.C. Brătianu, confirmă faptul că progresul omenirii se face întru dezvoltarea naţionalităţilor, dar şi a individualităţilor umane. Fiecare individ este, astfel, participant la şirul nesfârşit al evoluţiei istorice, contribuind în acelaşi timp la perpetuarea naţiunii în sânul căreia s-a născut. Astfel de părtaşi la firul istoriei româneşti sunt şi boierii Olăneşti, din veacul XVI, familie de preoţi, cărturari, dregători ş.a.; detaliu de frescă din pronaosul bisericii parohiale „Sf. Nicolae" din Olăneşti - sat, jud. Vâlcea **(Istorie şi naţionalitate,** p. 2)

③ Bucureştii în vremea lui Aurel Vlaicu: **sus** — Piaţa Sf. Anton şi **jos** — Tribunalul, cu podul peste Dâmboviţa **(Aurel Vlaicu — documente inedite,** p. 56)

④ Căsătoria lui Ludovic XIV cu Maria-Tereza (în imagine momentul unirii celor doi) avea să dureze 23 de ani, vreme în care regina a născut şase copii. Ceea ce nu l-a împiedicat pe monarh să nutrească o reală pasiune pentru ducesa de La Vallière — în medalion **(Louise de La Vallière — metresa călugăriţă,** p 91)

PLANSELE

①②③④Imagini-document din cunoscute staţiuni de odihnă româneşti din primele decenii ale veacului nostru. **Planşa** ① Călimăneşti — intrarea în parcul Căciulata **(sus)** şi hotelurile Jantea. **Planşa** ② În parc la Buziaş **(sus)** şi Palace Hotel de la Govora. **Planşa** ③ Ocna Mureşului: cofetăria din parcul băilor **(sus)** şi hoteluri şi lacurile Horea şi Crişan. **Planşa** ④ Centrul Tuşnadului **(sus)** şi hotelul Caraiman din Buşteni

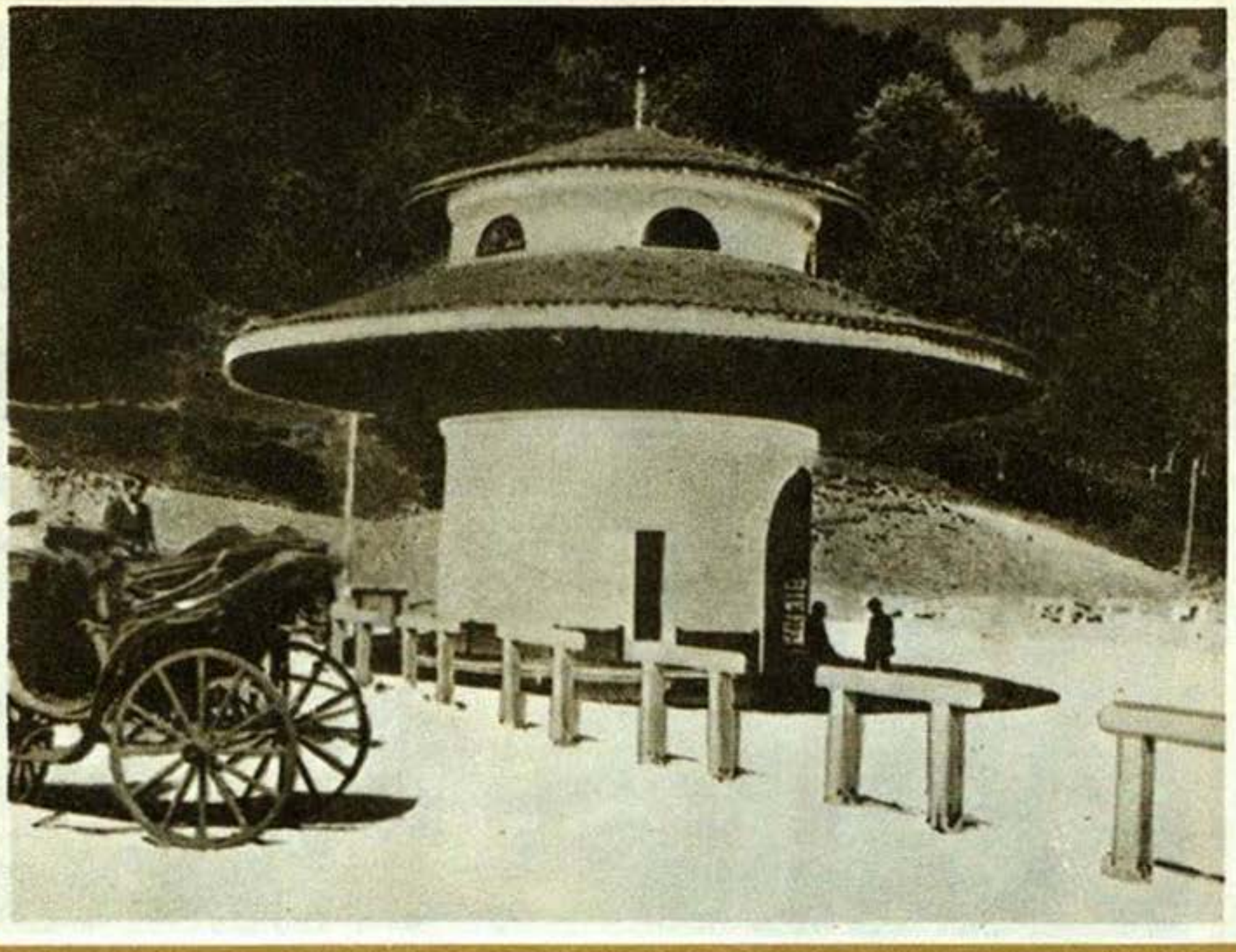

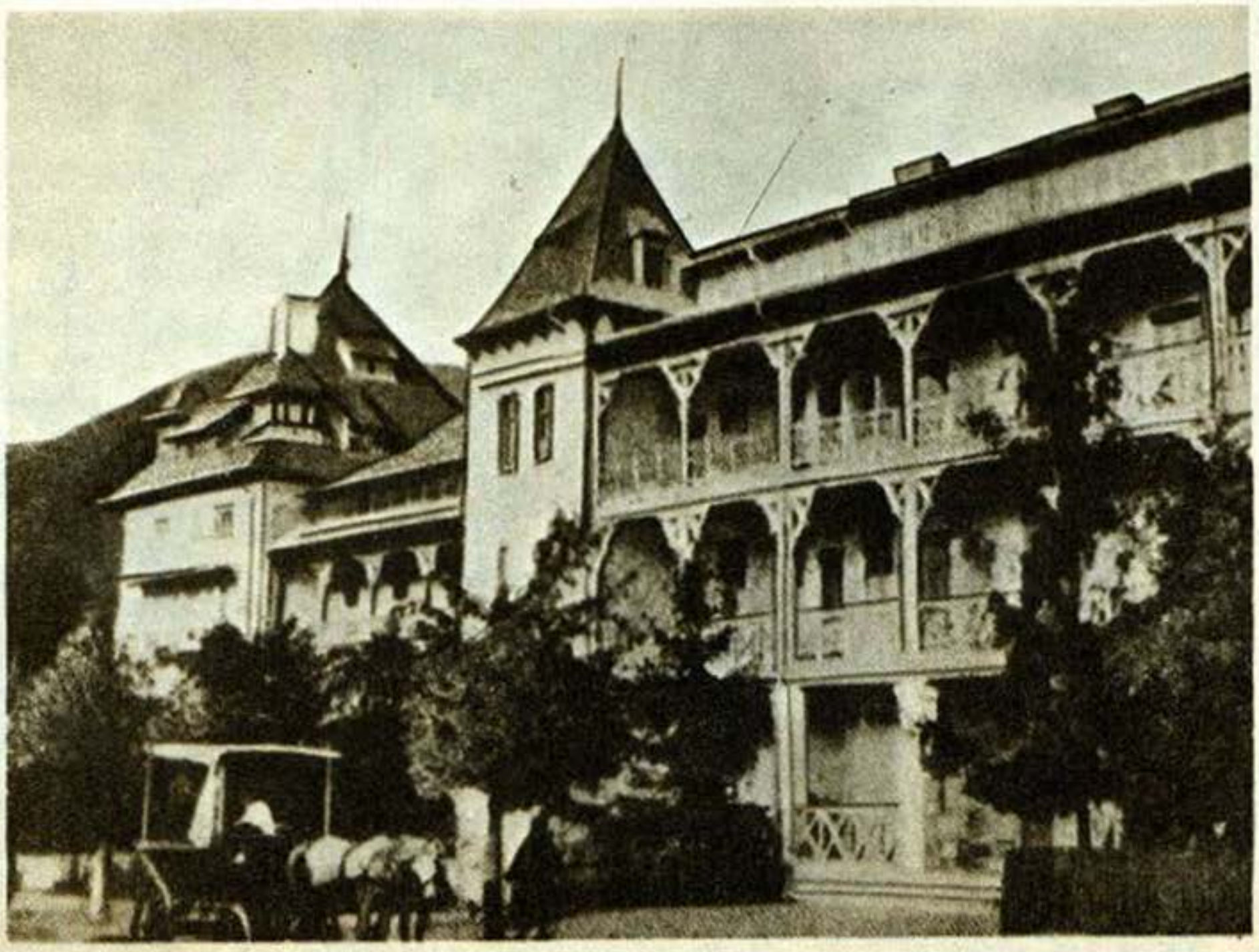

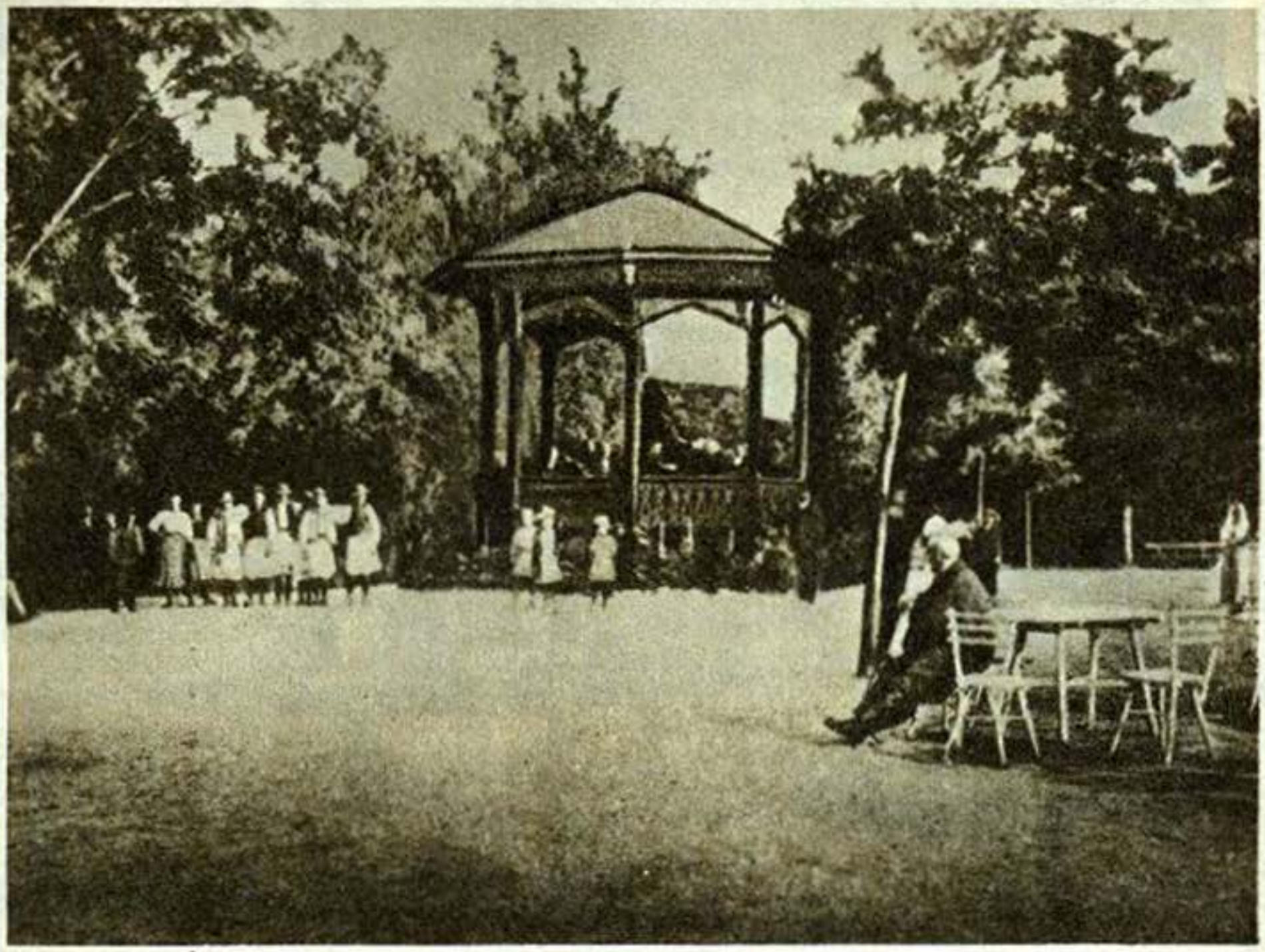

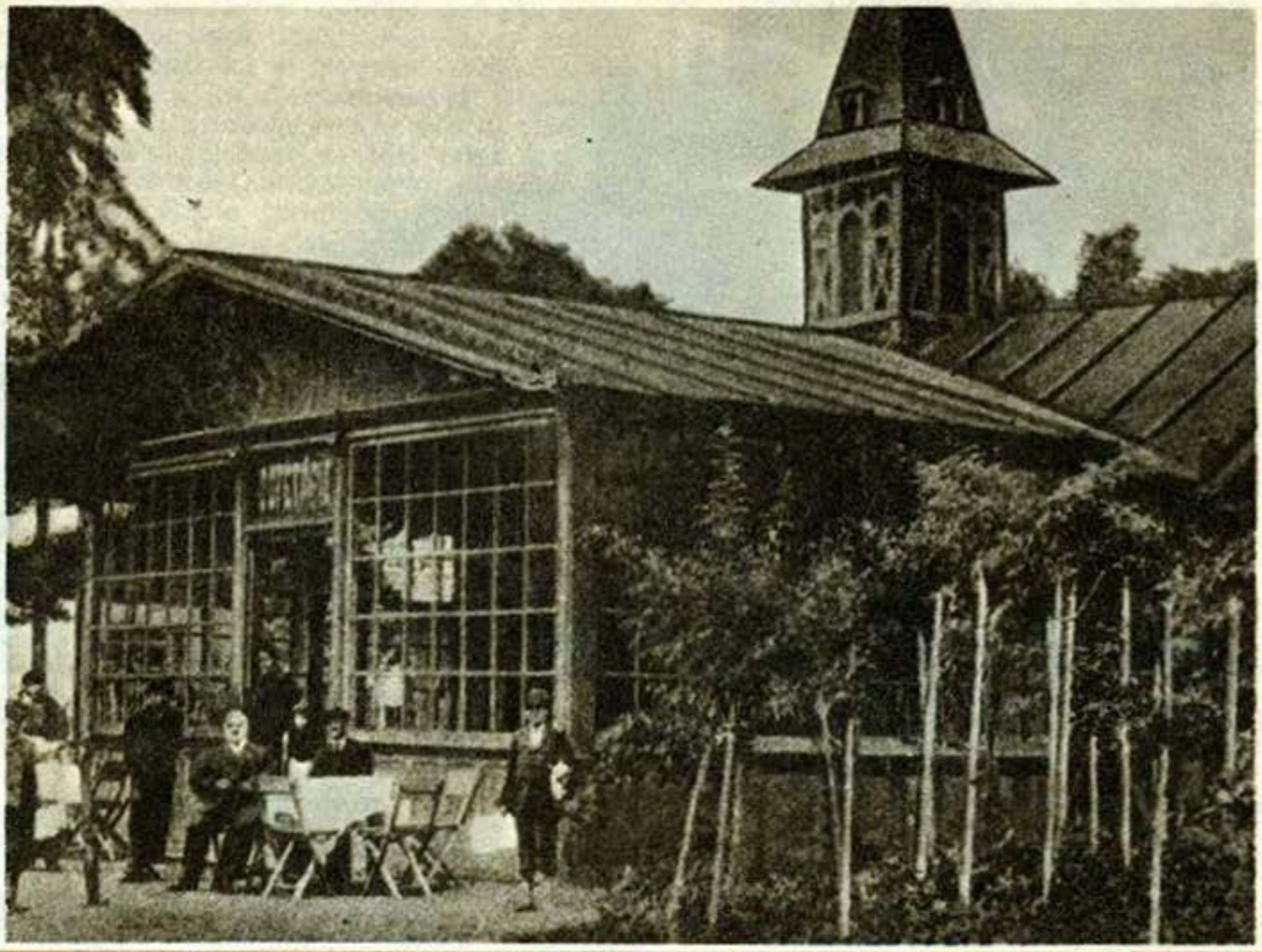

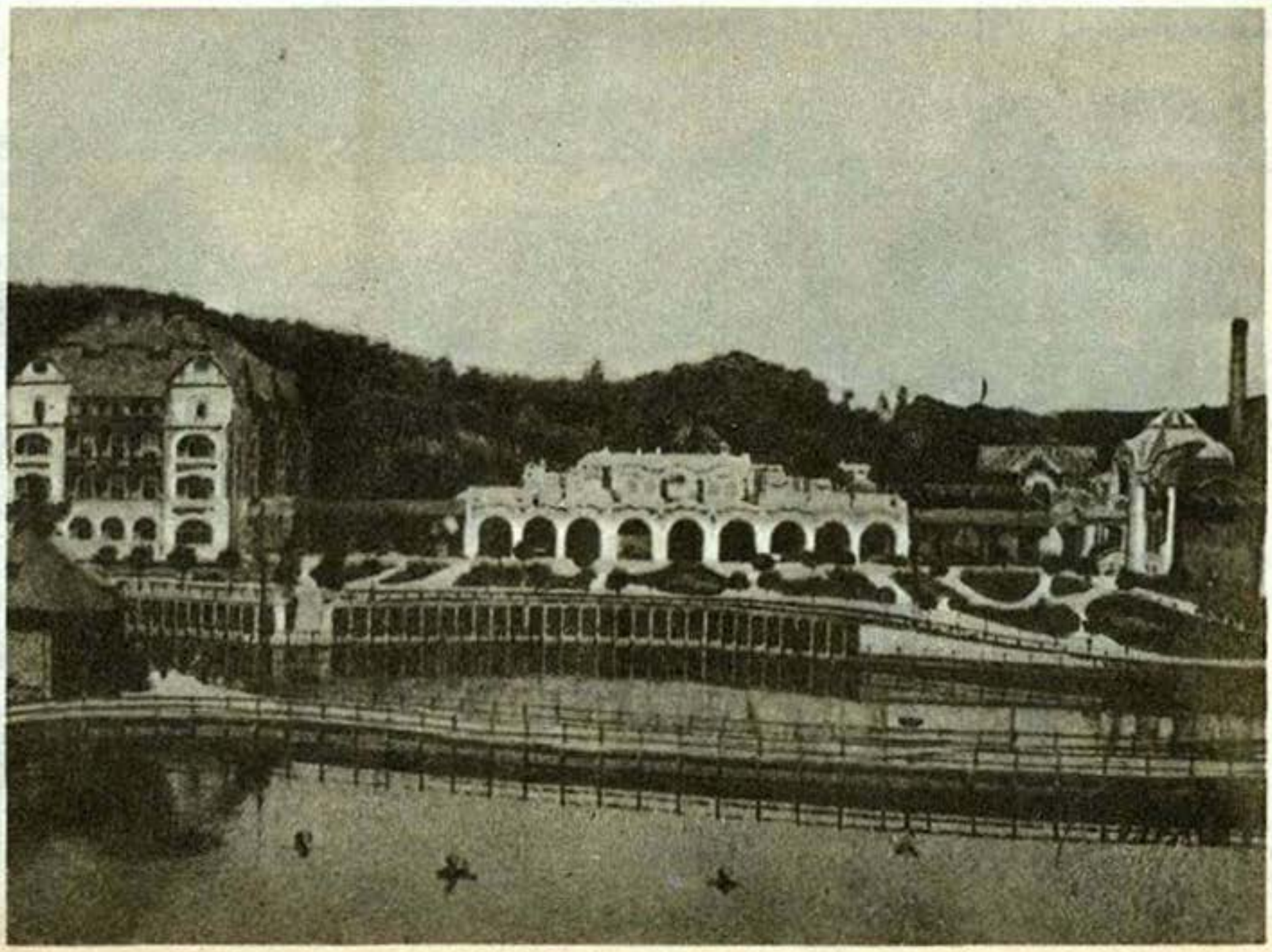

Cititorii noştri îşi amintesc desigur că revista Magazin istoric **a evocat în paginile ei reluarea relaţiilor româno-germane pe plan diplomatic şi politic după primul război mondial, datorită eforturilor diplomaţiei celor două ţări şi ţinând seama de interesele României şi Germaniei. Atunci am scris despre rolul lui Stresemann şi Titulescu. Acum credem că prezintă interes pentru cititorul român să înţeleagă cum au fost puse bazele, după al doilea război mondial, noilor relaţii dintre România şi R.F.G., în condiţiile războiului rece, ale existenţei celor două state germane şi prezenţei trupelor celor patru mari puteri învingătoare pe teritoriul acestora.**

Magazin istoric **consideră în continuare că, pentru a înţelege ziua de azi, trebuie mai întâi să cunoaştem istoria aşa cum a fost, mai cu seamă fără prejudecăţi. Desigur, ar fi deosebit de interesant şi necesar de aflat amănunte despre stabilirea relaţiilor diplomatice la 31 ianuarie 1967, unul dintre evenimentele cele mai şocante ale acelui an, dat fiind că, după U.R.S.S., România era prima ţară cu regim comunist, care trecea această barieră.**

Avem acum posibilitatea să prezentăm cititorilor o relatare istorică a domnului secretar de stat la Ministerul comerţului (1972-1976), ambasador în S.U.A. (1976-1978), Nicolae M. Nicolae, participant nemijlocit la stabilirea cadrului juridic al relaţiilor economice dintre România şi R.F.G.

De curând, domnul ambasador Corneliu Mănescu, fost ministru al afacerilor externe (1961-1972), preşedinte al sesiunii XXII a Adunării Generale a O.N.U., apoi ambasador al ţării noastre la Paris (1977-1982) a făcut câteva mărturisiri în această privinţă, în care se referă la momentele premergătoare lunii ianuarie 1967, într-o amplă discuţie radiodifuzată la 23 ianuarie 1995 la Radio România Actualităţi cu domnul Eugen Preda:

C.M.: Şi acuma, să trec la Brandt. Un om admirabil, un mare cap politic! Un om plăcut! El a făcut pentru Germania cum puţini germani au făcut — acest Willy Brandt!

E.P.: **În '67, când aţi fost la Bonn, pentru semnarea documentelor cu privire la recunoaştere, când s-au stabilit relaţiile diplomatice, vă aduceţi aminte ce a premers această acţiune?**

C.M.: În '67... o întrebare care cere un anume spaţiu, d-le Preda! Să ştiţi, însă, că primul moment al procesului de mai bună cunoaştere, o tentativă de a ne contacta cu Germania Federală a fost încă din timpul lui Dej! Atunci, a sosit în ţară unul din marii responsabili ai Concernului Krupp! Se numea Beitz!

E.P.: **... administratorul general, mi se pare...**

C.M.: El, Beitz! Asta a jucat un rol... puţini îl cunosc... şi atunci Dej a hotărât ca Bîrlădeanu şi cu mine să discute cu Beitz! Am discutat la Consiliul de Miniştri cu Beitz; fiecare vroia să afle ceva mai mult decât celălalt! În orice caz, la noi, deja se formase o anumită dorinţă, se construia această idee de a nu mai ignora R.F.G.! Ce mai, asta e! Şi asta a dictat şi întâlnirea care a avut loc! A urmat o perioadă în care contactele au fost menţinute cu multă băgare de seamă, cu multă, dar neîntrerupt!

AŞA AU ÎNCEPUT RELAŢIILE ROMÂNIEI CU R.F. GERMANIA

NICOLAE M. NICOLAE

În această perioadă am acordat un interviu unui ziarist de la Christian Science Monitor, îl chema Rossi, lucra la New York, şi care a discutat cu mine problema atitudinii noastre faţă de R.F.G., dorim sau nu relaţii, credem că ar fi bine să existe o legătură care să aibă un caracter formal, stabil. Mi-a mai pus o întrebare: dacă cred că Germania este fascistă. La care am răspuns: „categoric, nu!"

Acest interviu a stârnit o nemaipomenită nemulţumire din partea tuturor colegilor din Pactul de la Varşovia, mai ales! Da' vârful de lance a fost Germania Democrată, care a protestat, a spus cu ce drept m-am pronunţat în acest fel, clar... degeaba... lucrurile fuseseră, ca să zic aşa, clarificate! Era ceva care trebuia făcut! Cu elementele astea pe care le-am adunat — şi vi le povestesc — se strânsese destul material care indica o posibilitate rezonabilă de a avea relaţii cu R.F.G. Şi această chestiune s-a dovedit că este, până la urmă, o chestiune chibzuită, necesară şi a dus unde a dus până la urmă, acuma toată lumea vede!"

• Îngrijorare în Tratatul de la Varşovia • R.F. Germană sau R.F. Germania • „Landul Berlin" • Scrisoare confidenţială — anexă la document

În anii '50-'60, R.F. Germania, ca urmare a sporirii forţei sale economice, şi-a consolidat puterea militară. În 1955, ea a aderat la NATO, creat în 1949. Strategii acestei organizaţii socoteau drept zone de potenţial conflict între ţările NATO şi cele din Tratatul de la Varşovia vestul Germaniei şi Beneluxul, în vest, şi estul Germaniei, Polonia şi Cehoslovacia, în est. Din totalul efectivelor NATO, respectiv 788 mii militari, germani erau 340 mii; din cele 6 880 care de asalt — 2 930 erau germane, iar din cele 1 810 avioane tactice — 600.

Ţările Tratatului de la Varşovia urmăreau cu îngrijorare prezenţa vest-germană în Europa. În concepţia autorităţilor române, care dăduseră semne de independenţă faţă de U.R.S.S. şi Pactul de la Varşovia, lipsa relaţiilor diplomatice dintre România şi R.F.G. — în condiţiile în care între U.R.S.S. şi R.F.G. un asemenea tip de relaţii exista — era considerat ca un act discriminatoriu. Ca şi în cazul celorlalte ţări din Pact, relaţiile economice cu R.F.G. se desfăşurau pe baza unor înţelegeri anuale. Numai Polonia încheiase un acord cu R.F.G. privind deschiderea reciprocă de reprezentanţe comerciale. Ungaria şi Bulgaria se aflau încă în faza de tatonare.

Sporirea contactelor economice dintre România şi R.F.G. impunea realizarea unui cadru juridic care să reglementeze relaţiile economice între cele două ţări. Totodată, acest cadru juridic ar fi asigurat perspectiva acestor relaţii. Pe piaţa românească, firmele vest-germane erau foarte active. Din totalul comerţului nostru cu ţările Europei occidentale, cel cu R.F.G. reprezenta, în 1960, cca. 30%. R.F.G. se situa pe primul loc, cu mult înaintea Franţei, care, deşi pe locul doi, deţinea numai 15%. Nivelul performant al mărfurilor oferite de firmele vest-germane era cu mult peste cel realizat în ţările estice. Era deci nevoie de o intervenţie guvernamentală, dar în condiţiile unui mare neajuns: dezechilibrul foarte mare al balanţei comerciale şi de plăţi. Importul din R.F.G. era de două ori mai mare decât exportul românesc în această ţară.

În februarie 1963, dl. Berthold Beitz, director general al firmei vest-germane Krupp, se întâlnea la Bucureşti cu domnii Alexandru Bîrlădeanu, vice-preşedinte al Consiliului de Miniştri, Corneliu Mănescu, ministrul afacerilor externe, şi Gogu Rădulescu, ministrul comerţului exterior. În cadrul acestei întâlniri, demnitarii români au exprimat interesul României pentru relaţiile cu R.F.G., inclusiv relaţii diplomatice.

După întoarcerea acasă, dl. Beitz i-a informat pe cei trei că, deocamdată, guvernul vest-german este interesat într-o înţelegere cu guvernul român care să se refere la înfiinţarea reciprocă de reprezentanţe comerciale. La finele lunii aprilie 1963, am fost chemat de ministrul comerţului exterior, Gogu Rădulescu, care mi-a comunicat că dl. Alexandru Bârlădeanu a decis ca eu să efectuez o deplasare în R.F.G., în vederea unor tratative cu autorităţile vest-germane. Eram pe atunci director general al firmei de comerţ exterior MAŞINIMPORT.

Mi s-a mai explicat că deoarece U.R.S.S. ar putea obstrucţiona începerea acestor negocieri, deocamdată confidenţiale, s-a considerat că deplasarea unui director de firmă ca MAŞINIMPORT, cu multe relaţii cu firme din R.F.G., ar fi bătut foarte puţin la ochi. Pentru un instructaj mai complet m-a primit d-l ministru Corneliu Mănescu. De la dânsul am mai aflat că: a) din delegaţie făcea parte şi d-l Nicolae Văduvescu, funcţionar la Agenţia comercială de la Frankfurt, care la acea dată funcţiona fără un statut oficial; b) discuţiile vor avea loc la Ministerul de Externe de la Bonn; c) delegaţia noastră se va prezenta la discuţii în numele d-lui Al. Bîrlădeanu; d) eram autorizaţi să comunicăm interesul României pentru stabilirea de relaţii diplomatice.

Gogu Rădulescu apreciase ca suficiente trei zile pentru această deplasare. El considera discuţiile cu B. Beitz destul de concrete. La insistenţa mea, a fost însă de acord cu prelungirea ordinului de deplasare, cu încă două zile. Dar tratativele au durat... peste cinci luni.

La 3 mai 1963 am ajuns la Frankfurt. Împreună cu N. Văduvescu, pe care atunci l-am cunoscut, am cerut să fim primiţi la Ministerul de Externe de la Bonn. Chiar a doua zi am avut o întrevedere cu d-l dr. Krapf, ambasador şi şef al Direcţiei Ţări estice. Încă de la început, dr. Krapf ne-a anunţat că deocamdată nu poate fi vorba despre relaţii diplomatice complete, motivul principal fiind hotărârea guvernului vest-german de a nu stabili asemenea relaţii cu ţările care recunosc şi întreţin relaţii diplomatice cu R.D. Germană. Excepţia pe care o făcea U.R.S.S.-ul ne-a fost explicată prin statutul acesteia de ţară învingătoare în război, unul din semnatarii actului de capitulare a Germaniei hitleriste.

Am transmis această informaţie acasă, prin serviciul de cifru de la agenţia economică din Frankfurt. Eram convinşi că orice insistenţă în continuare ar fi fost inutilă şi ar fi condus la blocarea discuţii-

lor. Așa au început tratativele privind înființarea reciprocă de reprezentanțe comerciale.

Încă de la primele întâlniri, au apărut și primele dificultăți. La un moment dat, din cauza ghemului încurcat de probleme, a fost necesară o pauză de mai bine de o lună între o întâlnire și alta. Am solicitat acordul să mă înapoiez acasă, urmând să mă reîntorc la Bonn, în preajma reluării negocierilor. Răspunsul a fost categoric: „Nu. Partenerii vest-germani nu trebuie să rămână cu impresia că am abandonat masa tratativelor".

Părțile căutau soluții la problemele generate de o serie de restricții existente la ambii parteneri. La germani, ele erau de ordin politic, privind R.D. Germană, și juridic, pentru că documentul ce urma a fi elaborat conținea atribuții și drepturi ale reprezentanțelor comerciale și ale personalului angajat să le deservească, specifice, de regulă, oficiilor diplomatice, or acestea nu erau juridic reglementate și pentru cazul reprezentanțelor comerciale. Restricțiile părții române proveneau din condițiile politice ale țării, ca membră a Pactului de la Varșovia, din respectul față de interesele politice ale R.D.G. și evitarea oricărui precedent în relațiile internaționale.

Încă de la primele întâlniri am convenit ca documentul să aibă caracter confidențial. O primă problemă apărută a fost titulatura în limba română a R.F.G. Noi spuneam fie Republica vest-germană, fie mai oficial, Republica Federală Germania. Această ultimă titulatură răspundea unei paralele: Republica Democrată Germană și Republica Federală Germania. Partea germană solicita traducerea *ad littéram* a denumirii, prevăzută în Constituția de la Bonn, și anume „Bundes Republik Deutschland", ceea ce, în traducere exactă, însemna „Republica Federală Germania". Această denumire confirma, în fond, politica R.F.G. de nerecunoaștere a existenței R.D.G. ca un stat german distinct.

Până la urmă, s-a căzut de acord ca în versiunea română a documentului, denumirea să fie Republica Federală a Germaniei, soluție ce dădea satisfacție pe jumătate ambelor părți. Acest prim compromis demonstra încă o dată interesul celor două țări de a ajunge la o înțelegere.

O altă problemă a fost însă mult mai complicată și greu de soluționat: dacă și cum să fie reflectat în document Berlinul de vest, în contextul definirii zonei de aplicabilitate a acordului. Partea germană a insistat să se prevadă și extinderea asupra „Landului Berlin". Or, la data aceea, nici o țară, nici măcar occidentală, nu admisese o astfel de recunoaștere. Făcea excepție Franța, care, și ea, nu recunoscuse suveranitatea militară a R.F.G. asupra Berlinului de vest.

Acceptarea de către noi a propunerii germane ar fi creat un precedent greu de explicat altor țări. România ar fi recunoscut suveranitatea R.F.G. asupra Berlinului de

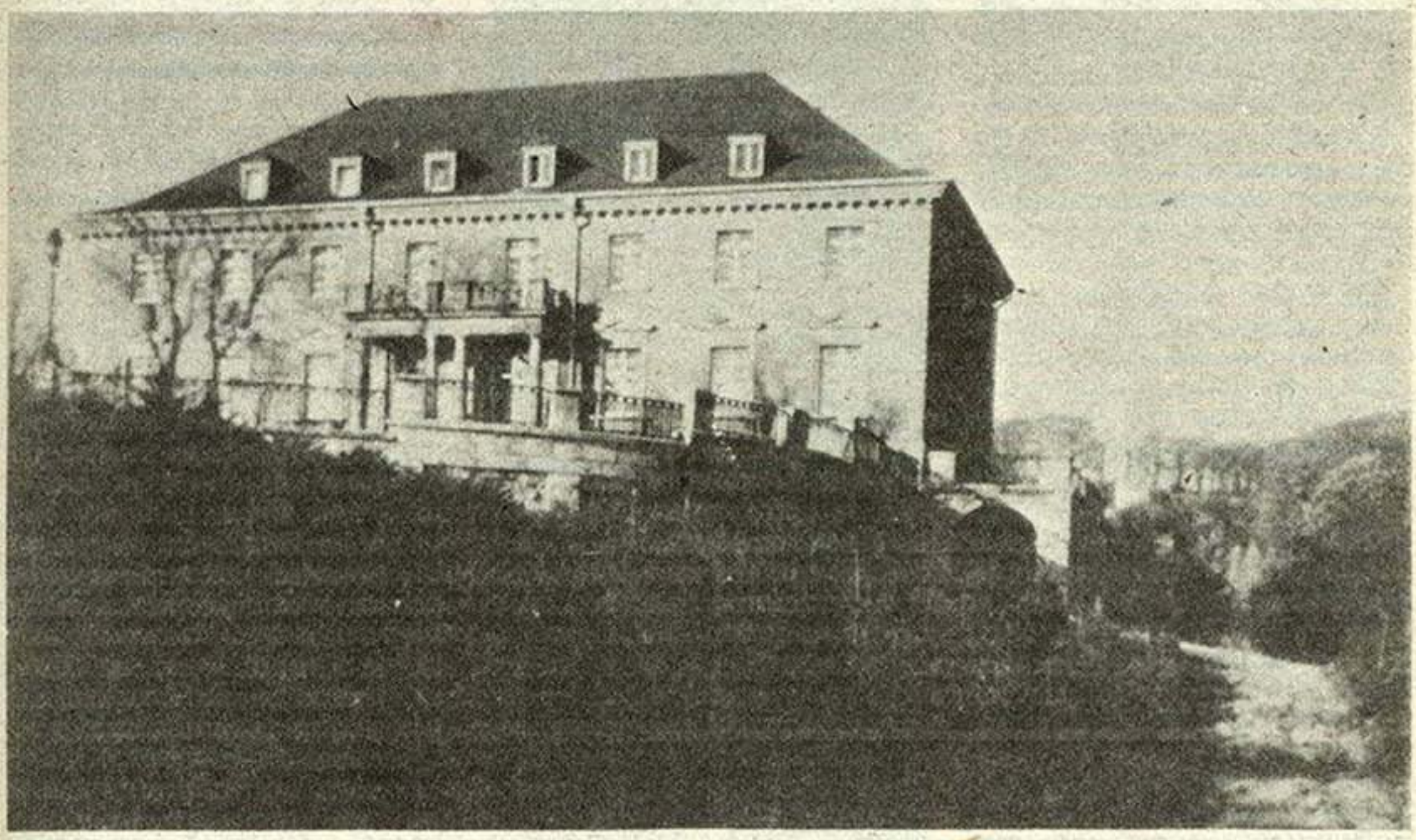

Vila în care au avut loc convorbiri preliminare

În p. 33: *directorul general al firmei vest-germane Krupp, dl. Berthold Beitz (în dreapta), negociind amical cu dl. Nicolae M. Nicolae*

vest. Am propus atunci o formulă primită din țară, deși anticipam că germanii nu o vor accepta: „reprezentanțele comerciale exercită atribuțiile pe teritoriul supus suveranității statului de reședință".

La 26 iulie 1963, negociatorii germani au avansat o altă formulare, care definea o zonă de aplicabilitate a înțelegerii, identică cu cea folosită în acordurile cu U.R.S.S. și Polonia: „zona de aplicabilitate a înțelegerii va fi zona valutară a mărcii vest-germane și a leului".

Această formulă, acceptabilă pentru noi în contextul relațiilor comerciale, nu putea fi însă extinsă și la activitățile consulare, deoarece ar fi recunoscut dreptul R.F.G. de a acorda vize și a elibera pașapoarte și pentru cetățenii Berlinului de vest.

Pe la jumătatea lunii septembrie, am revenit în țară. La 28 septembrie 1963 o delegație a Ministerului de Externe din R.F.G. a sosit în România pentru continuarea negocierilor începute la Bonn. În București tratativele s-au desfășurat la Ministerul de Externe, conducerea delegației noastre fiind preluată de I. Bălței și C. Flitan, directori în minister. Toate problemele rămase în suspensie la Bonn s-au soluționat atunci.

Ne-am înțeles însă perfect în cadrul discuțiilor finale de la București asupra unor aspecte ca: atribuții consulare pentru reprezentanțe comerciale, acordarea de imunități diplomatice, libertatea de deplasare și circulație, facilități vamale și fiscale, mecanismul de transmitere a corespondenței.

În ceea ce privește zona de aplicabilitate a acordului, s-a convenit să fie acceptată formularea propusă de delegația germană la Bonn, care însă să fie cuprinsă într-o scrisoare, și ea confidențială, anexă la documentul ce urma să fie semnat. În urma acestei decizii, atribuțiile consulare ale reprezentanțelor trebuiau să fie rediscutate ulterior semnării acordului.

În ceea ce privește imunitățile diplomatice, asupra cărora a insistat mult partea română, diplomații germani au arătat că ele nu pot fi acordate, nefiind vorba de relații diplomatice. S-a găsit totuși o formulă acceptată de ambele părți: „inviolabilitatea și imunitatea de jurisdicție a statului gazdă", practic echivalentă cu imunitatea diplomatică, în privința eficienței. S-au lămurit, de asemenea, problemele de circulație și transport, corespondența, cifrul, scutirile de taxe vamale și impozite, care, deși reflectate în documentul final au intrat în vigoare abia la 22 mai 1964, când, printr-o scrisoare, dr. Krapf anunța că s-au soluționat de partea germană toate aspectele legale ce împiedicaseră aplicarea documentului semnat, în integritatea lui.

Protocolul, având caracter confidențial, a fost semnat la București, la 17 octombrie 1963, din partea română de dl. Gheorghe Pele, adjunct al ministrului afacerilor externe, iar din partea germană de dr. Krapf, director cu rang de ambasador.

La 1 octombrie 1965, Ministerul de Externe român comunică acordul ca, începând cu 15 noiembrie, reprezentanțele comerciale să aibă și dreptul de a acorda viză, nu însă și pentru zona Berlinului de vest și nu și dreptul de a elibera pașapoarte.

Ulterior, în problema statutului reprezentanților s-a mers chiar mai departe. La 30 noiembrie 1966 s-a convenit, printr-un schimb de scrisori, ca personalul angajat să primească vize anuale și chiar vize diplomatice, pentru cei cu pașapoarte diplomatice, cu toate că România și R.F.G. nu aveau încă relații diplomatice.

Pentru relațiile economice dintre România și R.F. Germania, rezultatele acestui acord au fost de-a dreptul spectaculoase. Ponderea R.F.G. în comerțul exterior al României a continuat să sporească. Dacă în intervalul 1965-1973 comerțul exterior total a crescut de 2,71 ori, comerțul României cu R.F.G. a crescut de 3,7 ori, ceea ce demonstrează dinamica imprimată de acordul semnat. În anul 1973, pentru prima dată, balanța comercială a României cu R.F.G. era echilibrată. Semnarea acordului în 1963 a reprezentat preludiul stabilirii relațiilor diplomatice între România și R.F.G., act de mare importanță politică și economică, realizat trei ani mai târziu, în ianuarie 1967. ■

CLIO ANUNȚĂ

Miliardele, privilegiul puterii. Alexandru cel Mare a jefuit Persepolis, a găsit 1000 tone de argint și a bătut monede care îl înfățișează ca un Hercules invincibil, în piele de leu. Iuliu Cezar a prădat templul sacru al lui Saturn și din subterane a luat 400 milioane, după puterea de cumpărare de azi. Împăratul Augustus a pus la plată Egiptul, împăratul Titus a devastat Ierusalimul.

Cheops, căruia îi datorăm cea mai frumoasă piramidă, nu a găsit nici o țară pe care să o stoarcă. Fiica lui a trebuit să plătească datoriile faraonului, muncind într-un bordel. Caligula, monstruoasă creatură a iadului, a aruncat tezaurul statului roman de pe acoperișul unui templu și s-a desfătat privind la săracii aplecați, ce cădeau după el. Apoi a decretat legi fiscale și le-a afișat atât de sus, încât nimeni nu putea să le citească. Cine nu plătea destul era spânzurat.

Împăratul german Friedrich III din dinastia de Habsburg era sărac lipit. În sec. XV el a trebuit să-și amaneteze coroana. Frederic cel Mare plătea în bună parte pe funcționarii săi cu vase de porțelan, produse de manufactura regală.

A.S.

BRITANICI PRINTRE ROMÂNI

PAUL CERNOVODEANU

Depărtarea geografică, instituțiile socio-economice, politice și religioase foarte diferite care au existat în regatul insular al Marii Britanii și în micile principate dunărene, aflate timp de mai bine de patru secole sub suzeranitate otomană, au constituit tot atâtea piedici pentru înfiripărea unor legături directe între locuitorii acestor țări. Până în pragul epocii moderne nu se poate vorbi decât despre contacte personale dar sporadice, de ordin politic sau diplomatic, între ambasadorii britanici la Poartă, Viena sau St. Petersburg cu unii domnitori sau mari boieri din Moldova și Țara Românească, prilejuite îndeosebi de fazele critice ale „problemei orientale" din secolele XVII-XVI... Aceste contacte nu au fost însă urmarea firească a relațiilor economice stabilite de reprezentantul reginei Elisabeta I la Istanbul, William Harborne, cu Petru Șchiopul al Moldovei, în 1588 (Magazin istoric, **nr. 5/1978), căci acestea s-au stins numai după câteva decenii datorită dificultăților care nu au făcut posibilă permanentizarea lor (starea de insecuritate generală provocată de veșnicele raiduri pustiitoare turco-tătare, lipsa unui cadru instituțional adecvat, greutăți ridicate în calea libertății navigației pe Dunărea de Jos și Marea Neagră etc.).**

Cazuri de intimitate cu diplomați britanici reflectate prin schimburi epistolare, daruri sau chiar întrevederi personale cum s-au întâmplat, de pildă, cu Iliaș III Alexandru al Moldovei sau Constantin Brâncoveanu al Țării Românești, au fost extrem de rare și favorizate numai de circumstanțe speciale favorabile. Alt gen de contacte l-au stabilit cu noi călătorii englezi — relativ numeroși — care au străbătut țările noastre în decursul sec. XVI-XVIII, lăsând destule mărturii, dar fără a putea da o coeziune relațiilor bilaterale și fiind lipsite de un impact relevant asupra societății românești.

O primă încercare de stabilire mai durabilă a relațiilor româno-engleze a constituit-o perioada pretendentului Ștefan Bogdan (Magazin istoric, **nr. 3,4/1975), fiul lui Iancu vodă Sasul, care, refugiat la Curtea regelui Iacob I Stuart, a intrat în grațiile guvernului și ale soției sale, Ana de Danemarca, aceștia sprijinindu-l la Poartă prin ambasadorul Sir Thomas Glover pentru a fi înscăunat ca domn. Pentru a da mai multă trăinicie acestor relații și spre a asigura pe englezi de fidelitatea sa, Ștefan Bogdan s-a arătat dispus — în caz că va obține domnia — să ia în căsătorie pe verișoara regelui, lady Arabella Stuart (1575-1615), pretendentă cândva la tronul Angliei și de aceea indezirabilă la Hampton Court, apreciindu-se ca foarte oportună îndepărtarea ei. Pribeagul moldovean se adresa la 23 aprilie 1610 lui Iacob I, mulțumindu-i pentru protecția arătată și onoarea ce i-ar face căsătoria cu lady Arabella. Dar proiectul a eșuat și acest plan de timpurie unire dinastică între Stuarți și Mușatini a fost dat curând uitării.**

De la supuși greci...

Nu se poate vorbi despre o apropiere mai vădită între Anglia și Principate decât după înființarea primului consulat britanic la București (17 ianuarie 1803), funcționând atât pentru Țara Românească cât și pentru Moldova și care a atras, încetul cu încetul, și contacte directe între cetățenii englezi și români, mai târziu ajungându-se până la căsătorii și pătrunderea unor elemente britanice ce au jucat un anumit rol în societatea românească. Aceste căsătorii nu s-au caracterizat prin multitudine, așa cum au fost cele dintre familiile române și cele ruse, vechi încă din sec. XVIII și favorizate de vecinătatea apropiată și religia comună, sau cele franceze, devenite evidente încă din primele decenii ale sec. XIX, trecând peste deosebirile confesionale. Dar căsătoriile româno-engleze, puține numeric și cunoscute abia de la mijlocul secolului trecut, s-au evidențiat prin calitatea lor, ce le-a impus adesea un caracter de excepție, ce a compensat procentul lor minor.

Până la instalarea lui E.L. Blutte *(Magazin istoric,* nr. 12/1986), la 5 mai 1826, ca reprezentant direct al Foreign Office-ului la București, postul a fost finanțat doar de East India Company și de Levant Company, în special pentru apărarea intereselor comerciale ale negustorilor aflați sub protecția consulară britanică. Ca dragomani (translatori), secretari sau mai târziu vice-consuli în porturile dunărene sau la Iași, până în epoca Regulamentului organic, au funcționat doar greci, provenind mai ales din insulele ionice (devenite protectorat britanic prin hotărârea Congresului de la Viena din 5 noiembrie 1815). Din rândurile acestora s-au recrutat și mulți negustori, bancheri și oameni de afaceri care s-au instalat în Principate. O seamă de familii grecești s-au bucurat de cetățenia Regatului Unit și o parte dintre ele s-au românizat și au jucat un rol important economic și politic în societatea românească. Listele de supuși britanici alcătuite de reprezentanța diplomatică engleză de la București în 1834 și de autoritățile românești din Brăila în 1830 și 1837 inserează membri din familiile Combotecla, Dendrinò, Inglesi și Lichiardopol (din Cefalonia), Diamandi, Polihroniadi și Teohari (din Cerigo), Garoflid și Malaxà (din Corfu), Petalà (din Ithaca), Farago și Sideri (din Leucade). Inutil să mai repet ce importanță au deținut-o ulterior unii din reprezentanții acestor familii în istoria noastră modernă și contemporană.

Numirea scoțianului Robert Gilmour Colquhoun în calitate de consul al Marii Britanii în Principate (17 noiembrie 1834), înălțat la 15 decembrie 1837 la rangul de consul general, a avut un rol decisiv în implantarea influenței engleze în sânul societății românești. Funcționând la București până la 20 iulie 1859, Colquhoun a asistat și uneori participat la însemnate evenimente care s-au petrecut în răstimpul respectiv, desfășurând o activitate, în special în Țara Românească, variată, intrând în contact cu cei mai de seamă reprezentanți ai vieții noastre politice, economice și culturale: Ion Ghica, frații Golescu, frații Brătianu, C.A. Rosetti, Ion Bălăceanu, Alexandru D. Ghica ș.a.

Pentru necesitățile consulatului, Colquhoun și-a luat în 1837 ca secretar pe tânărul Effingham Grant. În această privință, cum avea să precizeze el mai târziu într-un memorandum rămas inedit și adresat la 4 noiembrie 1851 lordului Henry Palmerston, ministru secretar de stat la externe, fusese încurajat „de o circulară a Foreign Office-ului din 1836, prin care guvernul Maiestății Sale își exprima dorința ca tineri englezi să fie aduși, atașați consulatelor din est și care după dobândirea cunoștinței limbilor să se califice spre a activa ca dragomani". Colquhoun arăta că începând cu „anul 1837 am angajat pe dl. Effingham Grant, pe atunci în vârstă de numai 16 ani, unic fiu al căpitanului Grant din armată, să șadă cu mine. De atunci el a fost atașat biroului meu, a devenit foarte priceput în cunoașterea limbilor franceză, germană, italiană, greacă și română; a fost în mai multe ocazii însărcinat de mine cu treburi oficiale, de o natură foarte delicată, în special în 1848 și 1849, pe care le-a condus spre satisfacția mea și încredințez de aceasta pe Înălțimea Voastră".

...la împământeniți englezi

De unde provenea tânărul Effingham? După tradiții de familie, consemnate de genealogistul Al. Perietzeanu-Buzău de la arhitectul Petre Grant și dl. Nicolae Trăsnea-Greceanu, a cărui mamă era născută Elena Grant, membrii familiei Grant ar fi aparținut clanului „Grant of Cannon" originar din orășelul Grantown on Spey, din provincia Moray în High Scotland, dar acest lucru n-a putut fi dovedit documentar. În orice caz, familia, împământenită în România a făcut uz de blazonul acestora care era: pe scut roșu, trei coroane de aur, tenanți dreapta un leu rampant, stânga Hercule, în creștet cu un șarpe încolăcit ținând în gură un porumbel cu o creangă în cioc. Deviza era „Wise and harmaless" (Înțelept și neprihănit).

Ceea ce știm sigur este că Effingham, născut în 1820, ca și sora sa Mary, cu un an mai vârstnică și pe care avea s-o cheme curând în țara ce urma să devină pentru amândoi a doua patrie, erau copiii căpitanului Edward Grant, armator în insula Guernesey din Marea Mânecii și ai franțuzoaicei Marie Lavasseur.

Tânăra Mary, figură deosebită nu numai prin fizicul distins, dar și prin calitățile mo-

rale superioare, fiind înzestrată cu arta scrisului și farmecul conversației, s-a angajat educatoare a copiilor colonelului Ion Odobescu, printre care se număra și Alexandru, viitorul scriitor, ministru și arheolog, locuind în mahalaua Curtea Veche din culoarea roșu, înainte de a se muta în casa din mahalaua Icoanei. Maria fusese remarcată încă mai dinainte de către tânărul publicist Constantin Al. Rosetti, aflat în strânse legături de prietenie și afaceri cu fratele ei Effingham. Între cei doi s-a înfiripat o idilă romantică încheiată printr-o căsătorie, oficiată după ritul evanghelic anglican în orașul Plymouth din Anglia, în casa părinților miresei, la 31 august 1847. Ulterior, a avut loc o nouă ceremonie religioasă, la Viena, în ritul ortodox al mirelui, nașii fiind frații Alexandru și Ștefan Golescu.

Deși la început a fost întâmpinată cu rezerve de lumea boierească bucureșteană, calitățile înnăscute, firea nobilă, devotamentul, inteligența și cultura tinerei englezoaice n-au întârziat să o impună. Mary Grant — devenită acum Maria Rosetti — avea să joace, alături de soțul ei, un rol benefic în cadrul societății românești, îmbinând activitatea obștească cu dragostea de mamă pentru copiii ei: din opt, au supraviețuit, ajungând la vârsta maturității, numai patru — Liberty sau Liby-Sofia, născută la 6/18 iunie 1848, în pragul revoluției, drept pentru care a și purtat acest nume, apoi băieții născuți în pribegie — Mircea, Vintilă și Horia. Nu vom reconstitui aici întregul curs al vieții Mariei Rosetti; ea s-a remarcat însă prin abnegația și patriotismul acțiu-

În p. 37: *Grigore Gafencu ar fi trebuit, de fapt, să se numească Saunders...*

Maria Rosetti (dreapta), împreună cu buna sa prietenă Pia Brătianu

Sir Stephen Bartlett Lakeman alias Mazar pașa

Effingham Grant și fiii săi (de la stânga la dreapta): Carol, Nicolae și George

nilor sale din 1848 pentru cauza revoluției române, fiind elogiată de Jules Michelet în evocarea *Principautés danubiennes: Madame Rosetti, 1848,* publicată în ziarul *L'Evénement,* Paris, 1851. A activat, apoi, alături de soțul ei, pentru Unire, militând totodată pentru ajutorarea ținuturilor bântuite de foamete în 1866 și 1867, pentru pregătirea serbării comemorative de la Putna din 1871 sau, în sfârșit, în 1877, când s-a dăruit cu tot sufletul strângerii de colecte și înființării spitalului pentru îngrijirea răniților de la Turnu Măgurele.

Totodată, ea s-a impus ca scriitoare și publicistă, acționând în direcția emancipării femeilor din România. La stingerea sa din viață, la 13/25 februarie 1893, în diferitele necrologuri publicate de presa vremii se subliniau calitățile acestei englezoaice de excepție devenită o bună și desăvârșită româncă: „În mijlocul acestei constelațiuni de oameni mari, de bărbați mari, de bărbați politici deosebiți, de patrioți eminenți, un loc de onoare l-a ocupat, fără șovăire, cu o energie rară în momentele luptelor celor mai grele, o femeie, d-na Maria Rosetti" *(Voința națională,* din 16/28 februarie 1893).

Pentru ca amintirea ei să rămână neștearsă, o stradă centrală din capitala țării noastre a primit numele Mariei Rosetti.

Un rol mai modest l-a jucat în viața societății românești fratele Mariei Rosetti, Effingham Grant, care în calitate de locțiitor al consulului general britanic din Principate a dus o neobosită luptă cu autoritățile locale și cu cele de ocupație otomano-țariste, pentru apărarea vieții și averilor revoluționarilor de la 1848. El s-a identificat într-o asemenea măsură cu societatea noastră, încât a găsit firesc — după modelul surorii sale — să se căsătorească cu o româncă.

Într-adevăr, după cum informa Colquhoun Foreign Office-ul la 28 mai 1852, „dl. Effingham Grant, născut su-

pus englez în vârstă de 29 ani, care în absența mea a activat în calitate de consul la București, s-a căsătorit cu domnișoara Zoe Racoviță, la 20 octombrie 1850. Ceremonia a fost oficiată în această zi conform riturilor Bisericii ortodoxe, cu consimțământul și în prezența părinților doamnei. Ulterior, în ziua de [loc alb], luna [loc alb] 1851, ceremonia a fost perfectată la Consulatul britanic de reverendul Joseph Mayers, orânduit preot al Bisericii anglicane. Un copil de sex feminin s-a născut în octombrie 1851 și a fost înregistrat de mine".

Prin căsătoria cu Zoe, fiica lui Alexandru Racoviță (1773-1853) — mare logofăt al credinței și membru al Adunării Obștești, nepot de fiu al lui Ștefan vodă Racoviță al Țării Românești — și a Anei Dinicu Golescu, Effingham Grant a intrat în rândurile înaltei societăți bucureștene. După plecarea lui Colquhoun din postul de la București, în 1859, Effingham și-a dat demisia din diplomație și a rămas în România, căpătând mai apoi naturalizarea. El este întemeietorul primei familii românești de vază de origine engleză, dar care n-a numărat decât trei generații, stingându-se pe linie masculină, iar una din ultimele urmașe, Maria Cristina (n. 1948) s-a întors în patria de origină prin căsătoria cu Geoffroy White din Malvern Middland.

Dintre copiii lui Effingham s-au distins Constantin (Dinu) Grant, voluntar în timpul războiului de independență din 1877-1878 și apoi ofițer în Legiunea străină, combătând în Algeria, la sud de Oran, în anii 1881-1882 și autor al unei cărți în care își povestea isprăvile și pe care a dedicat-o la 22 octombrie 1915, căpitanului Jean Pichon, atașat militar al Legației Franței la București. Un alt fiu, Nicolae Grant (1868-1950) a fost pictor de talent de factură academică.

Copiii lui Effingham Grant s-au căsătorit la rândul lor cu membri ai unor familii de vază ca Bălăceanu, Bengescu, Ceaur-Aslan, Grădișteanu și Trăsnea-Greceanu, practicând în general meserii liberale: avocat, arhitect, inginer. Arborele genealogic al familiei a fost reconstituit cu migală de către dl. Alexandru Perietzeanu-Buzău, pe baza datelor furnizate de arhitectul Petre Grant (nepot de fiu al lui Effingham), dl. Nicolae Trăsnea-Greceanu și autorul acestor rânduri.

Simpatizant al cauzei românești

Al doilea englez de seamă stabilit în România a fost Sir Stephen Bartlett Lakeman (1823-1897), ofițer de carieră, care a venit pentru prima oară la București în 1854, în timpul Războiului Crimeii. După studii la faimosul liceu Louis le Grand din Paris, a slujit în 1847 în războiul colonial dus de francezi în Algeria, iar mai târziu a participat la campania englezilor împotriva kaffirilor din Africa de Sud. Recompensat de regina Victoria prin înnobilare (acordarea titlului de „Sir"), Lakeman s-a pus în serviciul Turciei după izbucnirea Războiului Crimeii, activând în armata otomană ca maior, iar ulterior ca general, sub numele de Mazar pașa.

După evacuarea Principatelor de către armata rusă, Lakeman a însoțit trupele lui Omer pașa la București, fiind numit, în septembrie 1854, „șeful poliției" Capitalei. În această calitate s-a ciocnit curând de ostilitatea armatelor austriece de ocupație, puse sub comanda feld-mareșalului Johann von Coronini, care fuseseră lăsate de Poartă să ocupe Moldova și Țara Românească, spre a le garanta „neutralitatea".

În urma fricțiunilor evidente între Mazar pașa și autoritățile austriece, care s-au plâns lui Omer pașa, la insistențele feld-mareșalului Coronini pe lângă ambasadorul Marii Britanii la Istanbul, lordul Stratford de Redcliffe, „șeful poliției" Capitalei a fost strămutat, în decembrie 1854, pe frontul din Crimeea.

În timpul celor trei luni petrecute la București, Mazar pașa intrase în contact cu înaltele cercuri ale societății, dându-și seama de opțiunile politice ale acesteia și simpatizând cu cauza românească. Aceasta a fost de fapt și perioada în care a cunoscut-o pe Maria, născută Bujoreanu, văduva maiorului Emanuel Filipescu (mort în 1849), de care s-a simțit atât de atras încât după încheierea războiului s-a înapoiat la București, unde s-a căsătorit cu dânsa în 1856, rămânând să locuiască în Țara Românească. Starea soților Stephen și Maria Lakeman era destul de prosperă din moment ce, printr-un anunț publicat în *Vestitorul românesc*, fostul ofițer englez și general otoman dădea în arendă pe un interval de cinci ani, începând cu 23 aprilie 1858, în total sau părți din 10 moșii. Cei interesați urmau a se adresa pomenitului proprietar, stătător „în casele d-sale, lângă casele vornicului Cornescu și biserica Eni[i]".

Mazar pașa a renunțat la cariera militară, nu însă și la interesul pentru viața politică. Astfel, în perioada 1875-1876, Lakeman s-a apropiat de opoziția liberală din care făceau parte vechi anglofili ca Ioan Ghica sau C.A. Rosetti, dar și alți fruntași politici precum frații Brătianu, N. Fleva, Al. G. Golescu, M. Kogălniceanu, E. Stătescu, D.A. Sturdza ș.a. În casa sa din centrul Capitalei, Lakeman a organizat întruniri ale acestor opozanți, după ce la 20 iunie/2 iulie 1875 mutase aici și sediul ziarului liberal *Alegătorul liber*. În urma frământărilor politice interne, a situației încordate din Balcani și a impopularității conservatorilor aflați la putere, noile alegeri au dat câștig de cauză liberalilor, care au venit la putere în aprilie 1876. Guvernul s-a format numai din reprezentanții „coaliției de la Mazar pașa" *(Magazin istoric*, nr. 11/1973) și a fost prezi-

dat, începând din iulie 1876, chiar de Ion C. Brătianu.

După această dată Stephen Lakeman nu a mai jucat un rol însemnat în viața politică a țării; s-a stins din viață la Londra, în iulie 1897, în sărăcie și uitare.

Scoborâtorii săi nu s-au distins în România prin activități mai deosebite. Remarcăm doar unele persoane care s-au înrudit cu familii mai cunoscute. Astfel, Celia Lakeman s-a măritat cu Constantin C. Bossi (1872-1943), din familia diplomatului Raoul V. Bossy; George Lakeman s-a însurat cu Elina Colibășanu, având o fiică, Georgeta Lakeman, măritată în București la 26 iunie 1941 cu bancherul Nicolae Chrissoveloni (1909-1972) și, în sfârșit, Dan Lakeman, însurat cu Maria, fiica lui Ioan Arion (1827-1905), fratele generalului Eraclid Arion și a Paulinei Paciurea, rudă cu sculptorul Dimitrie Paciurea.

Tot pe la mijlocul sec. XIX întâlnim primele încuscriri româno-engleze și în Moldova, dar nu toate s-au arătat de calitate. De pildă, Beizadeaua Nicolae Suțu (1798-1871), fiul ultimului domn fanariot al Moldovei, Alexandru Suțu, mare logofăt dar și renumit economist și memorialist, rămas văduv, s-a însurat a doua oară la Iași, în 24 aprilie 1857, cu o englezoaică de origine obscură, Emily Barlow (moartă la București la 17 noiembrie 1888), cu care avea deja doi copii naturali pe care acum i-a legitimat: Nicolae Suțu (1851-1938), care deși căsătorit de trei ori (cu Aglae Stamatin, Sofia Iurașcu și Alice Papadopol-Calimah) n-a avut urmași și Emil (1852-1891), inginer, căsătorit și el de două ori (cu Ecaterina Suțu și Elena Darvari) și care a murit tot fără urmași. Cu ei s-a stins de fapt această ramură a Suțuleștilor.

Despre Emily Barlow nu deținem nici un fel de date suplimentare, dar era o persoană de origine modestă și nu s-a evidențiat prin nici o faptă demnă de luat în seamă.

În schimb, o adevărată alianță anglo-moldavă a constituit-o căsătoria inginerului englez Teofil (nume rusificat) Saunders cu Ecaterina Gafencu, scoborâtoare dintr-un vechi neam boieresc. Acest Teofil Saunders provenea din colonia engleză stabilită la Odessa la începutul sec. XIX, odată cu instalarea acolo, în 1804, a primului consul britanic, Thomas Thornton, nimeni altul decât autorul cunoscutei monografii *The present state of Turkey* (apărută la Londra în 1809), tradusă parțial, după ediția ei franceză, de către Dinicu Golescu și tipărită la Buda în 1831.

Și-a luat numele mamei

Ecaterina Gafencu era fiica slugerului Iordache Gafencu (1775-1824) și a celei de a doua sa soții Elena, fiica pitarului Chiriac Leonard. Rămânând în Moldova dintre Prut și Nistru la 1812, Iordache Gafencu fusese recunoscut ca boier de către autoritățile țariste din Basarabia și trecut în partea I-a a cărții genealogice nobiliare a acestei provincii.

Din căsătoria lui Teofil Saunders cu Ecaterina Gafencu s-a născut un băiat, Alexandru (1843-1923), care, datorită rangului de noblețe al mamei sale și îndrăgind pe români, și-a luat numele ei de familie. După studii superioare la politehnica din Gand, Alexandru Saunders, devenit acum Gafencu, s-a stabilit în România, activând ca „șef de distanță" la căile ferate din Bacău, iar mai târziu a ajuns chiar director în C.F.R. Din căsătoria sa cu Raluca Costache (1858-1945), scoborâtoare a uneia din cele mai renumite familii moldovenești, s-au născut doi copii: Elena Lili (1893-1975), căsătorită cu apreciatul dirijor Mihail Jora (1891-1971), descendent el însuși al unui vestit neam de boieri moldoveni; fratele Elenei Jora a fost Grigore Gafencu (1892-1957) al cărui destin s-a împletit atât de strâns cu istoria românilor. Doctor în științe juridice la Universitatea Sorbona (1914), ofițer de aviație în primul război mondial, decorat cu înalte distincții, Grigore Gafencu a intrat în viața politică în calitate de parlamentar din partea Partidului Național-Țărănesc și a fost distins jurnalist, editor al cotidianului economic *Argus* și al ziarului de mare tiraj *Timpul*. Apogeul carierei îl atinge ca ministru de externe (21 decembrie 1938 - 1 iunie 1940), poziție în care a fost unanim apreciat pe plan intern și extern. Ultima sa misiune diplomatică, ca ministru plenipotențiar și trimis extraordinar la Moscova (7 august 1940-24 iunie 1941) și-a îndeplinit-o cu demnitate și curaj (*Magazin istoric*, nr. 6/1991, 5-7/1995).

După intrarea României în al doilea război mondial, Grigore Gafencu s-a retras în Elveția, încercând să-și slujească în continuare patria și s-o readucă în tabăra aliaților săi firești. El s-a remarcat prin publicarea unor lucrări de mare interes și care au primatul originalității subiectelor înaintea tuturor celorlalți autori europeni (*Préliminaire de la guerre à l'Est*, Fribourg, 1944 și *Derniers jours de l'Europe*, Paris, 1946). A rămas în exil până la sfârșitul vieții sale, activând împotriva comunizării României căzută sub ocupație sovietică. Jurnalul său constituie nu numai o valoroasă sursă de calitate pentru sec. XX, dar și un document literar.

Acest român, cu bunic englez, constituie un ilustru exemplu — ca și Maria Rosetti — de felul în care persoane de origine alogenă, de înaltă clasă morală, au putut să se integreze atât de spontan în societatea românească și să-și servească țara cu atâta abnegație. Din căsătoria lui cu o franțuzoaică de origine modestă — Esmée (Nușeta), moartă în 1979 la București, care i-a fost însă o perfectă parteneră de viață,

Grigore Gafencu nu a avut urmaşi.

Înainte de a prezenta punctul culminant al încuscririlor româno-engleze, amintesc câteva căsătorii între familii ilustre din cele două ţări, care s-au bucurat de un amplu renume monden, având multă substanţă publică. Astfel, la 28 aprilie 1919, s-a celebrat la Londra căsătoria principelui Anton Bibescu, diplomat de carieră, cu Elisabeth Asquith (1897-1945), fiica fostului premier britanic din anii 1908-1916, Herbert Henry Asquith (1852-1928) şi a Emmei Alice Margaret (Margot) baroneasă Tennant, scriitoare. În 1925, Asquith a fost înnobilat de regele George V cu titlul de conte de Oxford şi Asquith, intrând în Camera lorzilor.

„Amintitoarea de crunte bătălii şi sfinte izbânzi"

Anton Bibescu era fiul lui Alexandru Bibescu şi al Elenei, născută Kostaki-Epureanu, şi văr cu George Valentin Bibescu, soţul Marthei Bibescu, născută Lahovari. Căsătoria lui Anton Bibescu cu Elisabeth Asquith s-a desfăşurat la St. Margaret's Church, în prezenţa reginei mame Alexandra, văduva lui Eduard VII şi a cunoscutului scriitor George Bernard Shaw. Din această căsătorie s-a născut Priscilla, măritată cu englezul Michael Padeff.

Barbu Ştirbei, urmaş al lui Barbu vodă Ştirbei, cunoscut om politic, a avut la rândul lui o fiică, prinţesa Elisa Ştirbei, care s-a căsătorit cu colonelul britanic Edwin Boxhall. Din această căsătorie au rezultat doi copii, care nu s-au integrat însă în societatea românească: John Edwin Boxhall, director general pentru Europa al Companiei „British Petroleum", căsătorit în 1952 cu Margarita Ketsea, doamnă de onoare a reginei Frederika a Greciei, şi Ioana, măritată la Bucureşti în 1942 cu Ioan Negroponte, trăind în Grecia şi Elveţia.

Ar mai trebui să menţionez aici şi faptul că unul din pionierii studiilor genealogice româneşti — Octav George Lecca (1880-1957) —, ofiţer de cavalerie şi magistrat, a ţinut în căsătorie o englezoaică, Vera, din ramura baroneţilor Blackett.

În final, doar câteva cuvinte despre cea mai ilustră figură pe care Marea Britanie a dat-o României printr-o uniune dinastică şi anume, regina Maria (1875-1938), soţia regelui Ferdinand I. Această prinţesă, fiica ducelui Alfred de Edinburgh şi a marii ducese Maria Romanovna, avea ca bunici pe regina Victoria a Marii Britanii şi pe ţarul Alexandru II al Rusiei. Regina Maria a ştiut atât de bine să se identifice cu ţara sa de adopţie, încât şi-a legat pe veci numele de poporul pe care l-a iubit şi l-a dus, alături de regele Ferdinand, pe drumul marii izbânzi din 1918.

În loc de orice alte consideraţii, vom reproduce două pasaje datorate unora din marii săi sfetnici şi contemporani. Primul — I.G. Duca, despre tânăra prinţesă la venirea ei, în 1892, în România: „Frumoasă, de o frumuseţe încântătoare, nu cred să fi fost în Europa multe femei care să se fi putut asemui cu dânsa. Inteligentă, fermecătoare, plină de talent pentru pictură, pentru călătorie, pentru scris, conversaţie sclipitoare, vervă, umor, spontaneitate de gândire, originalitate de expresie, curaj... Dragostea de adevăr, de frumos, de bine—unic, nu i-au lipsit. Adăogaţi la această sinceritate împinsă până la cinism o hotărâre neşovăielnică, o bunătate izvorâtă dintr-o reală pricepere a naturii omeneşti şi o indulgenţă pe care o experienţă o dă tuturor sufletelor alese".

Al doilea — Nicolae Iorga, cu prilejul morţii reginei Maria, în 1938: „România s-a împuţinat cu tot ce-i aducea ca prestigiu, ca mândrie, ca inteligenţă şi voinţă, ca mari şi neuitate amintiri, femeia de însuşiri excepţionale, care cu greu se întâlnesc în istorie, Regina Maria. Toată viaţa ei a fost o taină, în care supranaturalul apărea necontenit uimind, de la frumuseţea anilor tineri la imperiala mândrie, unită totuşi cu atâta graţie, care i s-a păstrat până la sfârşit... Plecată aiurea, Ea rămâne însă printre noi. Rămâne ca o păstrătoare de suferinţi fără nume, cum au fost ale noastre în zilele mângâiate de Dânsa, ca amintitoarea necontenită de crunte bătălii şi de sfinte izbânzi, pe care credinţa Ei, cea tare peste orice inimă omenească, le-a dominat". ■

CLIO ANUNŢĂ

De curând arheologii israelieni au descoperit pe şoseaua dintre Ierusalim şi Betleem o mare biserică creştină timpurie din sec. V, care servea cultului Mariei. „Biserica Odihnei Mariei", octogonală, din apropierea mănăstirii greceşti a Sf. Ilie, pare a fi fost ridicată în jurul unei stânci pe care, după tradiţie, Fecioara Maria, având o sarcină foarte avansată, s-ar fi odihnit în drumul spre Betleem, a relatat la Ierusalim arheologa Rina Avner.

La început, au fost descoperite mozaicuri artistice şi coloane de marmură bogat ornamentate. Rina Avner bănuieşte că la sud de biserică se află un alt mare complex mănăstiresc, probabil cucerit şi distrus de musulmani încă din sec. VII. El corespunde exact construcţiei vestitului Dom islamic de pe Stâncă, de pe Muntele Templului de la Ierusalim. De fapt, de multă vreme, arheologii au presupus că Domul de pe Stâncă - considerat unul din cele mai importante sanctuare ale Islamului - a fost imitat după o biserică creştină.

A.S.

Din jurnalul unui antisemit

Deşi prezenţa prinţului Carol de Hohenzollern pe tronul României fusese rezultatul calculelor şi înţelegerilor survenite între principalii factori politici ai ţării, sentimentele românilor faţă de noul suveran au cunoscut un proces îndelungat de sedimentare. Rezerve, suspiciuni şi chiar atitudini de respingere s-au manifestat vreme îndelungată faţă de Carol.

Dacă în primii săi ani de domnie, prezenţa sa pe tronul de la Bucureşti s-a confruntat cu amintirea încă vie a lui Cuza Vodă, unele sentimente contradictorii au fost şi rezultatul orientărilor sale în probleme de politică externă a ţării. I s-a reproşat ataşamentul faţă de lumea germană, rigiditatea în adoptarea unor reforme privind lărgirea cadrului instituţional democratic şi nu în ultimul rând unele trăsături de caracter, precum zgârcenia, lipsa de comunicare. Toate acestea transpar şi din jurnalul lui A.C. Cuza. Consemnările

sale sunt cu atât mai interesante cu cât provin din partea unui om care, intim, se considera un devotat al înaintaşului său. Nu s-a declarat niciodată un antidinast, un anticarlist, dar a consemnat cu plăcere orice maliţiozitate la adresa lui Carol şi a familiei sale. Din consemnările sale rezultă însă destul de limpede dacă nu aversiunea, măcar unele rezerve ale multora dintre fruntaşii vieţii politice şi culturale ieşene faţă de Carol I, dar şi oportunismul unora dintre ei, care, dincolo de orice alte considerente, erau preocupaţi mai ales de propria lor persoană, gata oricând la compromisuri. Să urmărim câteva secvenţe din jurnal, semnificative, sperăm, pentru psihologia epocii. Întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte, iar intervenţiile noastre prin paranteze drepte. Titlul sub care le-am reunit şi notele din subsol ne aparţin.

Marian ŞTEFAN

ÎNTÂMPLĂRI DIN VIAŢĂ...

A.C. CUZA

Poveşti cu şi despre rege

1888

20 mai. Locotenentul Edmond A.V. Beldiman mi-a spus că venind regele Milan al Serbiei[1] să viziteze Curtea [Regală Română], a introdus noaptea curve la Palat. Regele [Carol I], foarte bine informat de tot ceea ce se petrece, scandalizat de acest fapt, a rămas multă vreme fără ca să întoarcă vizita augustului său prieten.

Regele nostru este desigur un om de stat profund. În toate apucăturile sale îl vezi că pune interesul său [ca rege] mai presus de ambiţia şi amorul său propriu. Unul dintre aghiotanţii săi este vestitul Candiano Popescu, care la 1870 proclamase republica la Ploieşti[2]. Pe Orăşanu[3], fostul redactor al ziarului *Nichipercea* şi care l-a batjocorit pe rege cu cuvintele cele mai triviale, l-a decorat şi îndeobşte îl vezi că parcă nu ţine socoteală de oamenii ce-l înconjoară, pe care-i socoteşte ca instru-

[1] Milan Obrenovici (1854-1901), cneaz (1868-1882) şi apoi rege al Serbiei (1882-1889), născut la Iaşi; în 1889 a abdicat în favoarea fiului său Alexandru.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1972.

[3] N.T. Orăşanu (1833-1890), poet şi publicist, autor al unor versuri şi pamflete antidinastice.

Impunătoarea clădire a Mitropoliei din Iași

În p. 43: *regele Carol I și regina Elisabeta*

mente ale planurilor sale. Dar nici pe prietenia lui, cu care de altmintrelea este foarte zgârcit, nu poți conta.

Beldiman îmi spune că la Sinaia regele se întreținea mai mult cu dânsul decât cu ceilalți ofițeri de serviciu și aceasta poate și din cauză că Beldiman vorbește nemțește. Când a fost să plece batalionul din Sinaia, fiind obiceiul să se decoreze câte un ofițer din fiecare grad, șeful batalionului, crezând că-i va plăcea regelui, a prezentat o listă printre care era și Beldiman ca sublocotenent. Regele a aprobat pe toți, când a fost însă să decoreze pe Beldiman a spus: *Il est trop jeune!* și nu l-a decorat.

Beldiman explica aceasta prin faptul că tatăl său, Alecu Beldiman[1], fostul prefect de poliție a Bucureștilor în timpul detronării lui Cuza, a atacat pe rege întotdeauna, pronunțându-se ca antidinastic înflăcărat. Se vede că această campanie susținută l-a supărat pe rege mai mult decât batjocurile lui Orășanu și că de aceea n-a voit să facă o distincție în favoarea fecioru-său. Cu toate acestea, al doilea fiu al său, Alecu A. Beldiman, acum agent la Sofia, este foarte bine primit la Palat, ba chiar locuiește la Sinaia când i se întâmplă să vie în țară în timpul verii.

Vasile Pogor, vorbind despre caracterul regelui, mi-a spus următorul fapt caracteristic:

— Când cu venirea regelui la Iași, pentru sfințirea Mitropoliei [în 1887], opoziția conservatoare-liberală l-a șuierat de la [hotelul] Traian, ceea ce a produs, se înțelege, mare zgomot. Regele însă părea că nu înțelege și se arăta foarte vesel în public. Pogor, pe care regele îl cunoaște personal de la venirea sa în țară încă, fiind invitat la prânz, gândea întâi să nu se ducă, ca unul ce făcea opoziție, dar mai apoi s-a răzgândit, insistând Carp pe lângă dânsul și mai ales pentru că era curios să vadă „mutra neamțului" după șuierătură. În tot timpul mesei, regele a vorbit foarte animat, insistând mult asupra *Teoriei lui Falb* (influența corpurilor cerești asupra atmosferei pământului). Sculându-se de la masă, a trecut în balconul din față al casei unde era în gazdă (casa negustorului de piane Müller, unde locuia prefectul Matei Gane). Pogor se afla lângă dânsul și a văzut cum *Stătescu*, ministrul de justiție, s-a apropiat de rege spuindu-i să treacă pe balconul din dos, pentru că se poate vedea mai bine retragerea cu torțe care venea de la Deal. Regele n-a făcut nici o mișcare și n-a spus nici un cuvânt, după care Stătescu s-a retras confuzat. „Atuncea, mi-a spus Pogor, am văzut și eu că neamțul este mai cu minte decât se crede în țară. Suferă și tace, urmărindu-și planurile sale îndepărtate".

Care sunt acele planuri?...

Unii spun că visează fondarea unui mare stat balcanic, al cărui șef ar fi și care ar cuprinde într-o confederație Bulgaria, Serbia, România etc.; alții, mai neîncrezători, spun că singura lui țintă este de a se îmbogăți pe dânsul. Adevărul este că-i cam zgârcit. Chiar și băcăliile [produsele de băcănie] le aduce din străinătate, ca să-i vie mai ieftin, deoarece lucrurile ce vin la adresa lui nu plătesc vamă. De i se întâmplă să-i facă o slugă un serviciu în călătoriile ce face prin țară, în loc de bacșiș și de plată, îi dă decorații. Așa a voit să decoreze aicea în Iași pe bucătarul și pe vizitiul lipovan care l-au slujit. Aceștia însă au răspuns că n-au ce face cu decorația și ei preferă să li se plătească în bani...

1889

7 octomvrie... Astăzi la patru ore sosește regele, venind din manevre dimpreună cu moștenitorul presumptiv al coroanei, principele Ferdinand, care pentru prima oară vine la Iași, nefiind de mult în România. I s-a pregătit o primire strălucită. Regele și principele vor locui în casele Rosnovanu...

Astăzi pe la orele 8 a sosit regele. Alături cu dânsul în trăsură ședea principele Ferdinand, în fața acestuia Lascăr Catargiu, iar în fața regelui primarul orașului, Pogor. Primirea ce li s-a făcut a fost cu deosebire simpatică, deși nu era măcar armata care nu sosise încă din manevre. Stradele erau frumos împodobite și regele părea foarte vesel, mai ales în momentul când a trecut pe lângă otelul Traian, pe unde cu un an și mai bine în urmă, în vremea lui Brătianu, fusese șuierat. Dar poate era și ironie. Toți acei care odinioară îl șuierară îl primeau astăzi în gară, astfel, de-o pildă, Costea Balș, acum subprefect, care a fost condamnat la patru luni închisoare pentru faptul că a șuierat, Emil Mavrocordat, deputat, Rășcanu, actualul prefect de poliție, care atuncea era unul din cei mai aprigi agitatori, răsculând țăranii din județul Vaslui în contra „Neamțului", Eugen Ghyka-Budești, care avându-și locuința pe strada Carol, pe unde regele trebuia să treacă, a abordat un drapel negru și a placardat în grădină la dânsul, a cărei față e

[1] Despre A. Beldiman și poziția sa, vezi amănunte în *Magazin istoric*, nr. 3/1993.

la stradă, manifestul opoziției în care se zicea că să nu iasă nimenea întru întâmpinarea regelui, deoarece „românul nu mai are în traista lui nici pâne, nici sare!"; astăzi, fiind epitrop la Sf. Spiridon, și membru în consiliul de administrație la Creditul Urban, a ieșit să întâmpine pe rege, alăturea cu colegul său de la epitropie, A.D. Holban, și el unul din cei mai vajnici anti-dinastici de odinioară. E drept că, deși era cald și frumos afară, ei se ascunseseră în fundul unei cupele, abia se vedeau.

9 octomvrie. Ducuându-se regele să inspecteze spitalul Sf. Spiridon, unde Eugen Ghyka-Budești e unul din epitropi, s-a putut observa că nu i-a adresat lui Ghyka nici un cuvânt, deși s-a întreținut în mod afabil cu toți ceilalți. La prânzul de gală, unde Ghyka fusese invitat, asemene nu a vorbit regele cu dânsul nici o vorbă, iar într-un târziu după masă s-a dus drept la dânsul, zicându-i că a auzit că se ocupă de pictură și că bine ar face dacă ar veni din când în când și pe la Sinaia, unde sunt locuri foarte frumoase și pe care ar putea să le zugrăvească. Această conversație asupra picturii a durat mai bine de jumătate de oră, fără ca regele să-i fi vorbit măcar un cuvânt de însărcinările ce le are astăzi ca epitrop la Sf. Spiridon și ca membru în consiliul de administrație al Creditului.

Lui Alecu Balș, cu care regele a avut și relațiuni de afaceri, cumpărând de la dânsul Poenii și Broștenii, și la care a fost de vreo cinci ori în gazdă la moșia Adjudul, văzându-l după vreo treisprezece ani, în care timp Balș făcea opoziție iscălind și manifeste contra regelui, i-a zis: „Il y a très longtemps que je ne vous ai vu, monsieur Balș!"[1].

Același lucru i l-a spus și lui Alecu Mavrocordat-Ursu, care fusese multă vreme șambelan al regelui.

[1] A trecut mult timp de când nu ne-am văzut, domnule Balș!

Vorbindu-i Pogor regelui despre așezarea principelui moștenitor aice în Iași, după cum se răspândise zgomotul, regele i-a spus că aceasta nu este cu putință fiindcă dorește să-l inițieze pa tânărul principe în afacerile statului, ținându-l pe lângă dânsul.

Când cu ocazia venirei regelui, sunt acum doi ani, Neculai Rosetti-Roznovanu îi ieși regelui în gară cu un buchet de flori în mână; pe atunci, avea speranța că i se va cumpăra pe preț de cinci sute de mii de lei casa ce o are peste drum de Mitropolie, pentru a se face o reședință pentu rege când i se întâmplă de a veni la Iași. Fie că aceasta nu a fost decât o mângâiere ce i s-a dat, fie din alte cauze, casa nu i-a fost cumpărată, iar nu mult după aceea, aflându-se Roznovanu la Jockey-Club, a declarat într-o discuție că *regele este o canalie*, după care Carp i-a răspuns: „Dacă d-ta pretinzi că regele e o canalie, apoi d-ta ești o canalie mai mare și ți-o pot dovedi când vei pofti!" Discuția s-a încheiat aici. De astă dată însă Roznovanu l-a întâmpinat pe rege la moșia sa Pașcanii, urându-i bună venire și dorindu-i principelui moștenitor să fie urmașul virtuților augustului său moș, al Maiestății Sale...

4 noemvrie. În timpul șederei regelui aice, prințul Neculai Sutzu a împrumutat pentru masa regală niște talgere de argint cu marca țării și cu coroană princiară, rămășiță a splendoarei sale de odinioară. Astăzi vine la primărie cerând să i se plătească chirie pentru talgere, pe cuvânt că e om nevoiaș, că nu are cu ce trimite în târg și că ș-a pus până și blana amanet, adăogând însă că n-ar putea da chitanță pentru banii ce i s-ar da căci nu-l iartă poziția lui de om din lumea mare. Se înțelege că primăria a respins cererea; Sutzu merge regulat în toată ziua sperând că doar s-o înduplecа. Acest Sutzu a avut cu câțiva ani mai în urmă o avere de două sute de mii de franci venit, pe care a cheltuit-o cu luxul și cu călătoriile. Soția lui, fata lui Nicachi Mavrocordat, a contribuit mult la această ruină. Astăzi, lumea vorbește că ar trăi cu un jidan cămătar, Rosenthal, care-i nelipsit din casă, lăfăindu-se pe toate canapelele cu obrăznicia caracteristică evreului...

1891

7 ianuarie. Eugeniu Ionescu, deputat de Roman, îmi povestește următorul fapt hazliu. La Roman se află un bărbier care are și el o biată dugheniță, dar care voiește cu toate acestea să fie cu

Casa lui A.C. Cuza din Iași

orice preț *Furnizorul Curței Regale*. „Cât a trăit d. Paul Străjescu, deputatul nostru, îi zise într-o zi bărbierul lui Ionescu, îl rugasem pentru aceasta și era pe cale de a mă face să capăt brevetul, când a murit fără veste și am rămas fără nici un rezultat. Acuma, fiind d-ta deputat, te rog și pe d-ta să-mi faci această mică îndatorire!"

Ionescu îi puse în vedere că poate va fi cam greu să-i obție aceasta, deoarece regele vine foarte rar prin Roman și, apoi, că și dugheana sa, curată dar prea mică, nu părea tocmai potrivită pentru însemnătatea unei asemenea distincțiuni. Cu toate acestea, bărbierul insistă, zicând că tocmai de aceea ar voi ca să aibă brevetul, pentru că el e pe cale de a-și mări dugheana și că ar fi bine să știe de mai înainte cum are să-și facă noua firmă. Ionescu îi promise ca să scape de dânsul.

Câtva timp după aceasta, întorcându-se iarăși la Roman, care nu-i fu mirarea când văzu că bărbierul său, pierzându-și răbdarea de a mai aștepta brevetul de furnizor al Curții, își pusese o nouă firmă, de astă dată însă cu inscripție franc antidinastică și națională *La briciul lui Cuza*.

De atunci, se înțelege, Ionescu nu îndrăznește să-i mai calce în dugheană...

1907

15 ianuarie. Scriind un studiu asupra partidelor, pe care-l public în *Neamul românesc* al lui N. Iorga, sub titlul *Ai noștri*, m-am dus astăzi la bătrânul bărbat politic A.D. Holban, fostul conducător al Fracțiunii libere și independente a liberalilor naționaliști din Moldova și fostul raportor, în Camera din 1871, al afacerii Stroussberg [*Magazin istoric*, nr. 2-5/1979] — până astăzi încă neîmpăcatul dușman al regelui. E un om cu multă experiență, de la care am voit să aflu unele amănunte asupra întâmplărilor al căror martor a fost...

Cea mai interesantă parte a povestirii lui Holban a fost aceea a conspirației de prin 1874-1875, având de scop detronarea prințului Carol și înlocuirea lui cu colonelul Dabija. Pe atunci, guvernul autoritar al lui Lascăr Catargiu exasperase lumea. Liberalii din Valahia însă erau dezorganizați: Brătianu retras la via lui de la Măgura, Rosetti intrigând la Paris cu contesa Dolgorucki, N. Golescu, fostul ministru, numit în consiliul de administrație al Companiei tutunului. În Moldova, lucrurile stăteau altfel: era Fracțiunea, al cărei suflet era Holban, al cărei șef aparent era Nicolae Ionescu, oratorul, cel mai mare bulion politic ce putea să fie. Unul din șefi era și George Mârzescu. Lucrurile înăsprindu-se, aceștia, [întruniți] în comitet intim, cu D. Cozadini, Anghel, Ciupercescu, Alex. Gheorghiu și alții, hotărăsc a se constitui pentru înlocuirea prințului Carol cu colonelul Dabija, militar distins, absolvent al Școalei politehnice din Paris, cu multă autoritate față de camarazii săi și ginere al lui Cozadini. Lui [Nicolae] Ionescu însă nu-i spun nimic și era hotărât ca întreaga mișcare să se facă fără liberalii din Valahia, pe care-i considerau ca sectari.

Pe atunci, comandant al armatei din Moldova era generalul Cernat, a cărui soție, sora colonelului, mai târziu general și ministru de război Budișteanu, era rudă cu femeia lui Mârzescu. Conspiratorii se hotărăsc a-l cumpăra pe Cernat și parvin a o face depunând 6 000 galbeni în mâinile lui D. Cozadini, însărcinat cu afacerile bănești. Mai mult încă, ei credeau a fi siguri de Cernat prin femeia lui, intima doamnei Mârzescu.

După câștigarea lui Cernat și a întregii garnizoane din Iași, conspiratorii câștigă și pe cumnatul său, colonelul Budișteanu, cu întreaga garnizoană din Roman, unde era comandant. Lucrurile înaintau, când, prin indiscrețiunea lui Mârzescu, Nicolae Ionescu e pus și el în curentul afacerei. Acesta, ca o mare ispravă, se duce să o comunice, în taină firește, lui Manolache Costache Epureanu, și el nemulțumit de la căderea lui din minister. Epureanu pune în curent pe Kogălniceanu și acesta pe Brătianu. Într-un moment, Brătianu și Dim. Sturdza vin la Iași, unde stă Brătianu patru zile, când se convine totul în comitet secret. După plecarea lui Brătianu, Holban s-a dus la colonelul Dabija — viitorul domn — împreună cu Sturdza, ca să-l prezinte „Măriei Sale". Sturdza luase lucrurile așa de serios, încât abia a îndrăznit a lua loc, pe marginea scaunului, ce i s-a oferit de trei ori de către colonel.

Această conspirație s-a sfârșit, crede Holban, prin trădarea „roșiilor", chemați în curând la minister. Legăturile s-au desfăcut de la sine — acei 6 000 de galbeni au rămas definitiv pierduți, în buzunarele eroului Cernat —, iar „Dabija-Vodă" știu că a ajuns ministru de război.

Din conspiratorii de altă dată: Ionescu, Mârzescu, Cozadini, Anghel, Ciupercescu, Dabija, Brătianu, Epureanu, Kogălniceanu — toți au murit. Rămân cele două extreme: A.D. Holban, și astăzi îndărătnicul potrivnic al prințului Carol, și Dim. Sturdza, cel mai umilit al său servitor!■

(Va urma)

Soluția jocurilor publicate în nr. 6/1995:

— p. 62 — CUMANĂ (CU-MÂNA)

— p. 93 — CARSIUM (CA-R-ȘI-U-M)

Chipuri de boieri şi jupânese

TEODOSIA NICORIŢOAIA

ŞI BĂRBAŢII EI

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

O bijuterie din aur, un pandantiv cu inscripţie slavă, a fost subiectul unei ample controverse, desfăşurate pe parcursul ultimului veac. Începând cu baronul de Chaudoir şi A.A. Kunik, terminând cu Octavian Iliescu şi Valerian L. Ciofu, reputaţi specialişti, în numismatică sau slavişti de prestigiu, şi-au exprimat punctul de vedere în legătură cu această piesă, destul de rară prin destinaţia conferită de comanditarul ei. Multă vreme s-a considerat (unii mai consideră şi astăzi) că obiectul respectiv este o monedă. După citirea parţială a inscripţiei, s-a vehiculat ideea că „talerul" ar fi fost bătut în Rusia, de prinţul Vasili Daniilovici Holmski, căsătorit în 1500 cu marea cneaghină Theodosia, fiica ţarului Ivan III. De-abia la sfârşitul secolului trecut, s-a produs o modificare substanţială a opiniilor, în urma lecturii integrale a inscripţiei. În traducere, ea sună astfel: „Nicoară, mare vornic al Ţării de Sus, a făcut un taler de aur şi cu lanţ de aur şi l-a dăruit cneaghinei sale, Teodosia". Acest text dovedea, fără putinţă de tăgadă, că „talerul" nu era rusesc, ci moldovenesc (Ţara de Sus reprezentând jumătatea de nord a Moldovei istorice), chiar dacă, pe căi necunoscute, dar lesne de bănuit, el ajunsese în Rusia, unde se găseşte şi astăzi.

Enigmatica bijuterie din aur dăruită de marele vornic Nicoară soţiei sale cneaghina Teodosia; aversul (sus) *şi reversul cu inscripţia slavă* (jos)

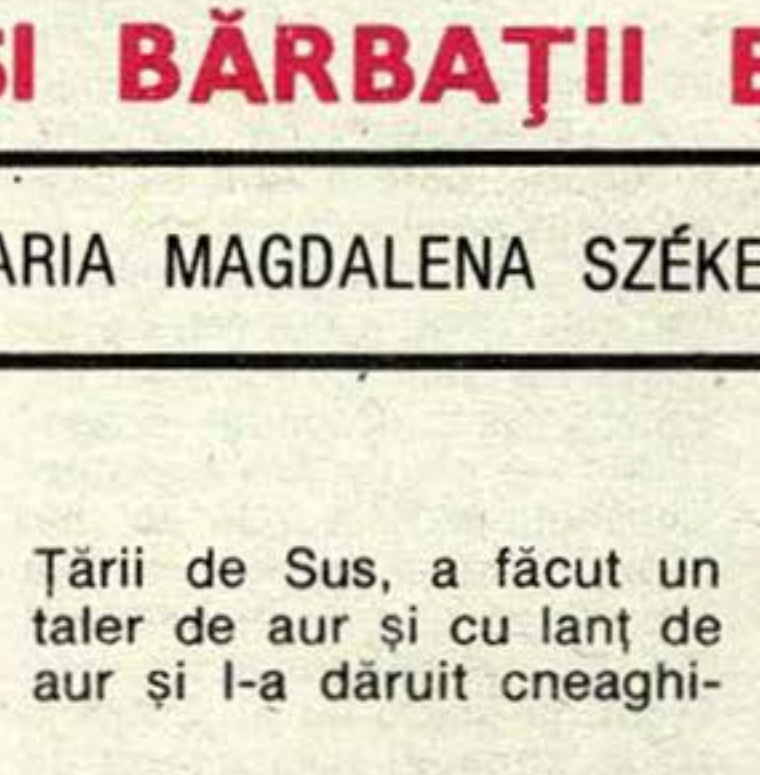

Următorul pas făcut de cercetători a fost stabilirea destinaţiei acestei bijuterii. Ea ar putea fi considerată „ca o medalie de interes privat, confecţionată la cererea lui Nicoară pentru a fi oferită soţiei sale, ca dar de nuntă sau cu prilejul unei aniversări oarecare, între anii 1616 şi 1620" (Octavian Iliescu).

Nicoară vornicul şi jupâneasa sa, Teodosia — două nume legate între ele printr-o frumoasă podoabă, semn al afecţiunii dintre soţi, aşa de rar atestată în izvoarele noastre medievale. Despre această femeie şi viaţa ei, despre oamenii care au încurajat-o, au iubit-o sau i-au făcut zile amare va fi vorba în paginile de faţă.

Fată de „familie bună“

„Teodosia, jupâneasa cinstitului și credinciosului boierului nostru, Nicoriță mare vornic, au tras la judecată, înaintea noastră, pe soacra sa, jupâneasa Cârstina pârcălăboaia, pentru multă zestre ce i-au fost dată de maica sa, Bârnovschioaia, însă bărbatul ei, Lozonschi, toată zestrea aceea și multe straie, argint și aur și mărgăritare de mult preț le-au prăpădit, în vreme ce-au căzut în robie și și-au răscumpărat capul de la tătari“. Informațiile genealogice din această frântură de document, completate cu altele, culese din surse felurite, dovedesc că tatăl Teodosiei se numea Dumitru Barnovschi: fusese mare postelnic în vremea rudei sale, Ieremia vodă Movilă (1595-1606) și era, la rândul lui urmaș al altui dregător — Toma Barnovschi, hatman al Moldovei la 1563. Dumitru se căsătorise cu Elisabeta (Ilisafta), dintr-un neam încă neidentificat, și din această unire rezultaseră mai mulți copii, între care: Teodosia, Sârbca (soția lui Gavrilaș Mateiaș, mare logofăt în răstimpul 1636-1651) și Miron Barnovschi, ajuns pe tronul Moldovei la 1626. Aceste precizări pun în lumină faptul că Teodosia era descendentă din însemnate familii moldovenești, că era înrudită cu mari dregători și cu mulți domni ai Moldovei. O fată „de familie bună“, am zice astăzi.

La sfârșitul veacului XVI, Teodosia s-a căsătorit cu Vasile Lozonschi, fiul lui Gheorghe, Pârcălab de Hotin, fratele doamnei Elisabeta a lui Ieremia Movilă, și al jupânesei Cârstina. Părinții au înzestrat-o după cuviință, cu straie, cu bijuterii de aur, argint și mărgăritare, dar soțul ales s-a dovedit un ușuratic, dacă nu cumva va fi fost de-a dreptul nebun.

Având parte de o proastă educație în copilărie, alintat, fără frică de Dumnezeu, și fără respect față de părinți, lipsit de învățătură și de slujbă pe lângă un boier mare, profitând de poziția socială a familiei sale, Vasile Lozonschi s-a dedat la acte de violență, la silnicii și crime. Două scrisori adresate de Nestor Ureche, marele vornic și ginerele său, Isac Balica (*Magazin istoric*, nr. 2/1994), regelui Poloniei, în 1611, povestesc cu de-amănuntul faptele reprobabile ale lui Lozonschi: adunând în jurul lui „până la 600 destrăbălați, le-a împărțit tobe, steaguri, le-a dat conace spre apăsarea celor săraci“ și au prădat satele. Boierii mai bătrâni și înalții slujitori ai Bisericii l-au mustrat pentru acțiunile sale necugetate, dar pe Lozonschi — spune una din scrisori — „l-a cuprins o furie aprinsă și iute împotriva noastră și îndată a plecat de la curte“, strângând și mai mulți tâlhari, cu care a distrus vechile hotare ale moșiilor, a mânat cirezile de vite în lanuri și a cosit cu forța fânețele. Ajungând odată în apropierea mănăstirii Secu, unde se afla episcopul Mitrofan al Romanului, Vasile Lozonschi s-a îmbătat la ospățul unde fusese poftit și „a lovit tare cu buzduganul pe acel episcop, culcându-l la pământ, făcându-i câteva răni în cap, călcându-l în picioare; în sfârșit, i-a scos patru dinți și l-a lăsat așa, ca mort, în șiroaie de sânge“. Contrariați, boierii „și-au lepădat dregătoriile“ și s-au plâns doamnei Elisabeta Movilă: „Ca să vezi și tu, doamnă, ce face fratele tău, lucru ce mai înainte nici cei mai tirani voievozi n-au făcut, și poate că el umblă și după domnie, căci poartă de acum semne domnești, adică tobe, trâmbițe, steaguri și poruncește să fie ascultat“.

A răsuflat ușurată

Toate acestea se petreceau în lunile de toamnă ale anului 1611, în domnia nevârstnicului fiu al lui Ieremia, Constantin Movilă, vegheat cu ochi neadormiți și susținut cu mână bărbătească de mama sa. Cu siguranță, pe doamna Elisabeta a speriat-o perspectiva de a rămâne singură lângă tronul șubred al fiului său, fără dregătorii credincioși de până atunci. Și, „cuprinsă de mânie“, a poruncit ca fratele său să fie gonit într-o mănăstire, prins și adus viu la Iași: iar dacă s-ar fi întîmplat ca el să opună rezistență cu armele, atunci să fie ucis. Prevenit de cumnatul său, Dumitrache Chiriță Paleologul, Vasile Lozonschi a scăpat de sub urmărire. Numai că dregătorii Moldovei au trimis o jalbă la regele Poloniei, rugându-l să-i scape „de acest lotru“. La rândul său, Sigismund III a poruncit voievodului de Kiev să intre cu oaste în Moldova și să rezolve definitiv situația aceasta complicată.

Încunoștiințată de amploarea pe care o luaseră evenimentele, jupâneasa Cârstina, mama lui Lozonschi, „a făcut îndată sfat, văitându-se pentru fiuțul ei dezmățat“ și a pus la cale un plan de a-i ucide pe boierii contestatari, „fie prin otravă, sau prin calomnie, ori război“. Amarnică această jupânească, care altminteri pare să fi fost femeie cultivată! S-au păstrat zapise cu semnătura ei în duct chirilic (lucru puțin obișnuit la femeile Evului nostru de mijloc, care nu se bucurau, în general, de instrucție) și cu o pecete frumoasă, având în centru o cruce triplă. Se vede de aici, dintr-o singură frază, de la cine moștenise doamna Elisabeta energia și ambiția, duse până la sacrificiul de sine. Povestea lui Lozonschi nu s-a încheiat însă. Sprijinit moral de mama sa, el a trimis o scrisoare cazacilor zaporojeni, prin care-i angaja în slujba lui, ca să-i piardă pe boieri. În plus, l-a atras de partea sa pe starostele de Felin, care l-a informat greșit pe regele Poloniei despre adevărata stare de lucruri din Moldova. S-a întâmplat însă că scrisoarea către cazaci a căzut în mâna lui Nestor Ureche și acesta a trimis-o neîntârziat lui Sigismund, ca dovadă a nevinovăției boierilor și a faptelor fără judecată ale lui Lozonschi.

Rezolvarea situației a venit

foarte curând, pe o cale neașteptată nici de boierii țării, nici de Vasile Lozonschi însuși: în noiembrie 1611, Ștefan Tomșa I-a detronat pe Constantin Voievod, silind familia Movileștilor să pribegească în Polonia. Un an mai târziu, încercarea lor de a reveni la cârmuirea Moldovei a eșuat în mlaștinile pe care Prutul le face la Cornul lui Sas. În iureșul acestei bătălii, Lozonschi a căzut rob la tătari, de unde jupâneasa Teodosia l-a răscumpărat cu mare cheltuială.

Lupta din 1612 i-a adus bătrânei cneaghine Cârstina nu numai amărăciunea de a-și vedea fiul luat prizonier de necredincioși, ci și durerea de a supraviețui morții soțului ei, Gheorghe pârcălabul, a ginerelui Dumitrache Chiriță Paleologul, și a nepotului său, Constantin Movilă. Viața a mai încercat-o greu încă o dată, la 1616, când celălalt nepot, Alexandru Movilă, a căzut prizonier la turci, împreună cu mama sa, doamna Elisabeta. Cu alte cuvinte, Cârstina pârcălăboaia a fost martora „stingerii casei lui Ieremia vodă", cum ar fi spus cronicarul Miron Costin. Vânzând puținele sate pe care le avea, și-a trăit ultimii ani în cetatea Hotinului (aceea pe care soțul ei o apărase vreme de 13 ani), probabil sub îngrijirea pârcălabului Tudorie, pe care-l numește „prietenul nostru". S-a stins din viață după 1619.

Judecând după dragostea pe care i-a arătat-o „fiuțului" ei, din copilărie și până la maturitate, este lesne a presupune că cea mai grea lovitură primită de Cârstina pârcălăboaia a fost uciderea lui Lozonschi, duminică, 1 noiembrie 1613, de către nobilul polon Jan Chański.

Exista însă, cu siguranță, o femeie pentru care moartea lui Lozonschi a fost o ușurare: jupâneasa Teodosia. Ce viață va fi dus ea lângă un bărbat violent și bețiv, cu accente necontrolate de furie care-l împingeau la fapte necugetate, nu este prea greu de imaginat. Foarte probabil, Teodosia va fi simțit pe pielea proprie nici ceea ce vlădicăi de Roman nu-i fusese străin! Cu moartea lui Lozonschi, viața Teodosiei intra într-o nouă etapă, se pare mai liniștită și mai senină, dar nu lipsită cu totul de frământările pe care i le aduceau înrudirile cu bărbații de frunte ai Moldovei.

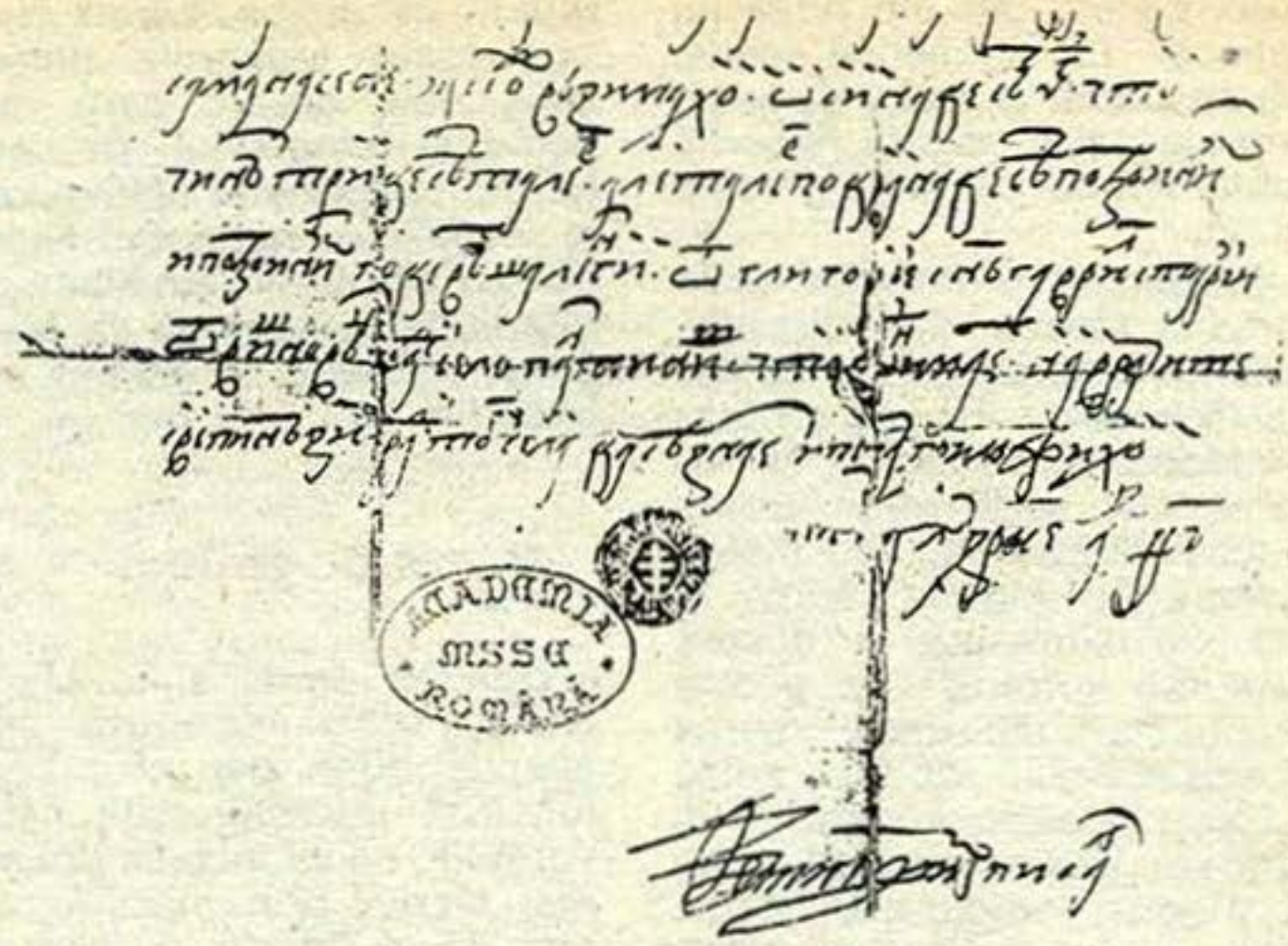

Unul din documentele ce ne-au transmis informații despre energica Teodosia Nicoriţoaia

Putere...

Întoarsă în țară după o lungă pribegie în Polonia, jupâneasa văduvă s-a recăsătorit cu Nicoară (Nicoriță), mare vornic al Țării de Sus, primind, foarte probabil la nuntă, pandantivul cu chipul sfântului pat al soțului ei (Sf. Nicolae), de care a fost vorba la începutul acestei evocări.

Boierul Nicoriță, originar din părțile de sud ale Moldovei, se ridicase dintr-o familie de stăpâni ai pământului, fără importanță în viața politică. După toate probabilitățile, și el mai fusese căsătorit o dată, cu o fată de pe meleagurile Covurluiului, Anexana pe nume, cu care avusese o fiică — Odochia. Ce se va fi întâmplat cu ele, nu se știe.

Nicoriță și-a început cariera în aparatul de stat ca mare armaș, dregătorie de rangul al doilea, care cerea calități speciale de la posesorul ei, în special sânge rece și credință față de domn, căci armașul era mai-marele închisorilor din țară și cel care supraveghea ducerea la îndeplinire a pedepselor corporale și a celor capitale. Cu alte cuvinte, numai un om aprig putea să dețină această funcție. Și Nicoriță a deținut-o vreme de zece ani.

Există, în cronica lui Miron Costin, un pasaj în care Nicoriță este surprins în timpul exercitării îndatoririlor sale. Atât de plastic și de zguduitor este acest fragment de letopiseț, încât Mihail Sadoveanu l-a preluat în întregime în romanul său *Neamul Șoimăreștilor*. Povestește Miron Costin că, după bătălia de la Cornul lui Sas, Ștefan Tomșa II a poruncit tăierea boierilor din tabăra Movileștilor căzuți prinzonieri. Pe unul dintre ei — Vasile Stroici, fiul marelui logofăt Luca Stroici — îl iertase, la insistențele boierilor, „Numai învățase pre Nicoriță Armașul să-i ducă să vadză perirea celorlalți, să-i hie grije mai pe urmă de moarte, că era om tânăr Stroici și din casă mai vechiu și cinsteș decât toate casele în țară. Ce dzilele lui cele fârșite, cum să dzice cuvântul, văzându că merge la perire și nu-i spuseră armașul povestea, s-au apucat de sabiea unui dărăban, să moară cu răscumpă-

rare, că era om din hirea lui inimos". La asemenea scene, unele poate și mai crâncene, trebuie să fi asistat Nicoriță atâta vreme cât a fost mare armaș.

Dregătoria o obținuse de la Ieremia Movilă, dar, din motive necunoscute, în timpul lui Constantin Movilă a părăsit Moldova, pribegind în Polonia. A redevenit armaș după întronarea lui Ștefan Tomșa II (1611); apoi, în domnia aceluiași, a ocupat una din vorniciile de poartă și, în cele din urmă, marea vornicie a Țării de Sus, adică a treia mare dregătorie în sfat. În răstimpul 1621-1623, în a doua domnie a lui Ștefan Tomșa II, a deținut și marea vornicie a Țării de Jos.

În calitate de mare vornic al Țării de Sus (un fel de ministru al justiției din zilele noastre, peste jumătatea nordică a Moldovei), Nicoriță a făcut parte din delegația care a încheiat pactul polono-moldovenesc de la Braha (1616). A mai îndeplinit misiuni diplomatice și la Istanbul. În capitala Imperiului otoman, boierul moldovean a vizitat unul din renumitele târguri de robi, de unde și-a cumpărat câțiva țigani, aduși apoi în țară.

Legăturile lui Nicoriță cu fratele soției sale, Miron Barnovschi, în prima domnie a acestuia (1626-1629) au fost foarte strânse. Caracterul acestor relații este pus în evidență în mai multe rânduri, de realități diferite.

Miron Barnovschi, hatman al Moldovei, a fost înscăunat la moartea lui Radu Mihnea fiindcă, spune cronica, l-au văzut boierii „om de țară și fără cuconi și cunoscut împărăției de ce făcusă la Hotin, la sultan Osman și știut și căpeteniilor tătărești, ales lui Cantemir, cu carile legasă prijeteșug încă din mârzăciia lui, la Topărăuți". Ajuns domn, Barnovschi a încredințat fosta dregătorie — marea hătmănie — cumnatului său, Nicoriță. În vara anului 1627, Miron vodă a avut de îndeplinit o delicată misiune diplomatică (împăcarea turco-polonă), în slujba căreia și-a pus toate legăturile personale, cele despre care vorbește și letopisețul. În lipsa lui din țară (a stat câteva luni la Oceakov), hatmanul Nicoriță i-a zdrobit la Trestiana pe tătarii care intraseră în Moldova, prădând și arzând satele din sud.

...bogăție...

Domnia dintâi a lui Miron Barnovschi, începută sub auspicii bune, dar într-o conjunctură internațională nefavorabilă, se va încheia doi ani mai târziu, prin mazilire venită de la Poartă. A încercat Miron vodă să reziste cu armele în față unui domn desemnat de sultan (Alexandru Coconul, fiul lui Radu Mihnea), dar a fost învins de oastea condusă de vistiernicul Lupu, viitorul domn Vasile Lupu. Dintre boieri i-a rămas alături doar cumnatul său, Nicoriță, care s-a retras în cetatea Hotinului și, de acolo, în Polonia. În primăvara lui 1630, Nicoriță a mai făcut o tentativă de recucerire a tronului pentru Barnovschi, dar a fost oprit la Toporăuți și împins iarăși peste graniță, de același Lupu, devenit între timp vornic, și de Grama stolnicul.

Jupăneasa Teodosia și-a urmat fratele și soțul. Era a doua pribegie în decurs de 15 ani. Departe de țară, fostul hatman murea în cursul anului 1630, poate în urma unor răni primite în lupta de la Toporăuți, lăsându-și soția din nou văduvă.

Căsătoria lor durase aproape un deceniu și jumătate și se vede că a fost liniștită și prosperă. Documentele dovedesc că Teodosia și Nicoriță cumpăraseră, de-a lungul timpului, un număr însemnat de sate, vii, prisăci, iazuri, mori. Aveau două rânduri de case în Iași, precum și curți la Bicani (ținutul Tutovei) și Ionășești (în ținutul Tecuci). Împreună au ctitorit o biserică în dealul Tătărașilor (Iași), cu hramul Sf. Ioan cel Nou, cunoscută și astăzi sub numele de Biserica Nicorița. Transformând-o în mănăstire, ctitorii au închinat-o unui așezământ din Ierusalim (Sf. Sava), împreună cu un număr de sate. Biserica lui Nicoriță hatmanul este asemănătoare, ca stil, aceleia a lui Miron Barnovschi, Adormirea Maicii Domnului din Iași. Poate această asemănare a stat la baza legendei, destul de noi, despre zidirea Nicoriței: însărcinat de Miron Barnovschi să supravegheze construirea bisericii domnești din Iași, hatmanul ar fi furat o parte din bani, cu care și-ar fi înălțat propria biserică. Aflând aceasta, vodă a poruncit ca boierul să fie zidit de viu în pereții ctitoriei sale. În veacul XVIII, Nicorița era o biserică de mahala, în care veneau să se închine sahaidacarii (făuritorii de frâie și de corzi pentru arc) și teslarii. La începutul secolului trecut, vechii construcții i s-a adăugat un turn-clopotniță la intrare.

Nicoriță și soția sa n-au avut copii: averea și-au împărțit-o între nepoții lui și mănăstirea lor. Urmașii colaterali au format familiile Baltag și Scânteie din Țara de Jos.

Anii imediat de după moartea soțului ei, jupâneasa Teodosia și i-a petrecut mai mult în Polonia. A venit arareori în Moldova, ca să confirme daniile către mănăstirea din Iași, sau ca să-și mai chivernisească puțina avere rămasă în țară. Bunăoară, o dată a cerut domnului alegerea hotarului moșiei sale, Ceucani, pe care-l „împresurau" niște megieși. Altă dată, a pretins și a luat 200 taleri de la niște proprietari, pentru o jumătate de sat, dăruită lor de răposatul hatman. A contractat și unele datorii pe care multă vreme n-a fost în stare să le achite. De o asemenea datorie a Teodosiei se leagă o întreagă poveste: în lipsă de bani, ea luase 120 galbeni de la Toderașco Ianovici (mare logofăt în domnia lui Vasile Lupu), punându-și zălog un sat. După o vreme, jupâneasa a trimis din Polonia o scrisoare (scrisă chiar de mâna

ei?) lui Iordache Cantacuzino, care-i era rudă prin cumnatul ei, Gavrilaș Mateiaș logofătul, rugându-l să-i plătească *el* datoria lui Ianovici și să ia pentru sine satul pus zălog. Cu acel prilej, s-a dovedit că Teodosia era debitoare și unui grec, ca și unui preot din Bacău, căruia îi dăduse chezășie un brâu de argint luat cu împrumut de la Neculai Ureche, nepotul marelui vornic Nestor Ureche. Așa s-a făcut că Iordache Cantacuzino a trebuit să-i dea lui Toderașco Ianovici banii, luându-și satul, să-i plătească grecului, precum și preotesei din Bacău (se vede că între timp preotul murise), de la care a recuperat brâul și i l-a înapoiat lui Neculai Ureche!

...și pribegie

În Polonia, Teodosia locuia, împreună cu fratele său, în castelul de la Uście, cumpărat cu tot domeniul împrejmuitor, de Miron Barnovschi la 1628. Aici a găsit-o vestea că Miron vodă, domn al Moldovei pentru a doua oară, în 1633, și-a aflat sfârșitul pe butucul călăului, la Istanbul. Așa începea cea de-a treia, ultima și cea mai spectaculoasă etapă din viața Teodosiei.

La scurtă vreme după decapitarea lui Miron Barnovschi, liniștea castelului de la Uście a fost tulburată de doi nobili poloni, Maximilian Przerembski și Ieremia Wisniowiecki (ambii, căsătoriți cu fete ale lui Ieremia Movilă), care, sub pretext că Barnovschi nu îndeplinise condițiile contractului de cumpărare a domeniului, au spart ușile castelului, au deschis lăzile și au luat cu ei tot ce au găsit, neuitând nici „lucrurile mișcătoare", adică animalele din curte. În odăile castelului se aflau adunate odoare și obiecte felurite, a căror înșiruire spune ceva despre chipul în care trăiau boierii și domnii moldoveni în veacul XVII. Podelele erau acoperite cu covoare de mătase și covoare persane, pe pereți atârnau chilimuri (covoare cu două fețe), iar mesele erau învelite cu fețe de masă din mătase. În paturi, pe cearșafuri turcești de mătase, odihneau perne de brocart. Pentru ceasurile de rugăciune, în odăile castelului se găseau o cutie de argint cu moaște și o altă cutie, de argint aurit, conținând o cruce cu diamant. La ospețe, se scoteau din cufere ștergare cu fir, precum și argintăria: căni, cupe mari, farfurii, talgere. În cuhnii, bucătarii pregăteau mâncăruri alese în cazane și vase de cositor, din cămări se scoteau untul și brânza, din pivnițe — vinul, în timp ce în ogradă se tăiau oi, vite și porci. Gazdele își puneau veșminte scumpe: haine lungi cu poale, pelerine cu paftale și nasturi de aur, batiste brodate cu aur, iar în vreme de iarnă — cușme de samur sau calpace (căciuli din piele, tivite cu blană). Prin lăzi, se găseau și alte țesături și blănuri care așteptau doar foarfeca și acul unui croitor pentru a se transforma și ele în haine de preț: catifea roșie și portocalie, mătăsuri, brocarturi, țesături groase de bumbac, blănuri de samur și vulpe, în sfârșit mosoare cu fir de aur pentru broderii. În alte sipete, erau așezate cu grijă armele stăpânului (paloșe aurite și săbii aurite sau ferecate în aur fin, buzdugane ferecate în aur, tolbe cu săgeți, centuri de mătase pentru legat inelul cu care se întindea coarda arcului), corturile pentru campanii militare sau pentru vânătoare, harnașamentele, scările de argint aurit incrustate cu pietre scumpe, păturile de cal brodate cu aur. Un număr de archebuze, având alături butoiașele cu praf de pușcă și plumbii, asigurau, de pe ziduri, paza castelului lui Miron vodă Barnovschi.

Prin ogradă mișunau animale, iar grajdurile adăposteau un cal turcesc de culoarea râsului și alți 30 bidivii. Într-un hambar, erau trase careta și rădvanele.

„...Toate bine pentru albia moldovenească"

În acest decor somptuos, călcând pe covoare moi, odihnindu-se pe divanuri încărcate de perne, luând masa în vase de argint și socotind după ceasornice curgerea orelor, își petrecea viața Teodosia Nicoriţoaia, până când pacea i-a fost stricată de cei doi nobili poloni. Jefuirea castelului a îndârjit-o cumplit pe jupâneasa moldoveancă. Angajând în slujba ei mercenarii de sub comanda căpitanului Gheorghe Kruzinski, Teodosia a pornit în fruntea lor spre Uście, a asaltat poarta cetății din oraș și a înconjurat fortificația. Temându-se de un asediu prelungit, căruia nu i-ar fi putut face față, Maximilian Przerembski a capitulat, cerând doar asigurarea retragerii. Teodosia i-a satisfăcut rugămintea și apoi, întocmai ca o regină a amazoanelor, a intrat în triumf pe sub poarta cetății. S-a înstăpânit la Uście peste bunurile fratelui ei și a primit, ca suzerană, jurămintele de credință ale vasalilor săi.

Pentru Maximilian Przerembski, înfrângerea de la Uście, suferită în fața unei femei, era o pată de neșters pe obrazul lui de cavaler. Nu-i rămânea însă altceva de făcut decât să întocmească memorii, pline de acuzații injurioase: Teodosia era considerată o aventurieră venită din „Moldova întunecată", o „plebeie" și o „nenobilă", născută într-o țară inamică și, pe deasupra, și văduva unui supus al turcilor, care luptase ca hatman împotriva Poloniei. Pentru toate acestea, el cerea confiscarea averii Teodosiei și condamnarea ei. Mai mult, aflând pe anumite căi că jupâneasa își depusese, pentru siguranță, argintăria de masă la un orășean din Sniatyn, și-a trimis oamenii acolo spre a-i lua obiectele.

În cele din urmă, memoriile lui Przerembski au avut o rezolvare în sensul mult dorit

de el: Teodosia a fost condamnată „la infamie și moarte prin decapitare". Numai că, pentru a scăpa de pedeapsă, văduva hatmanului Nicoriță s-a căsătorit cu căpitanul polonez Jan Podhorecki, primind din partea regelui un salv-conduct (act prin care i se asigura imunitatea) împotriva hotărârii tribunalului. În sfârșit, tot prin voința regelui, în 1635, Teodosia intra în posesia a trei sate din domeniul de la Uście. „Și așa se isprăvesc toate bine pentru albia moldovenească", avea să scrie Sever Zotta, cel care, pe baza unor surse poloneze, a reconstituit, pentru prima dată la noi, această etapă de sfârșit a vieții Teodosiei Nicoriței.

Jupâneasa a murit probabil în Polonia, în deceniul cinci al veacului XVII. Mormântul nu îi este cunoscut. De pe urma ei și a oamenilor care i-au fost în preajmă au rămas destul de puține lucruri. Copii n-a avut, soții i-au murit în Polonia și locul lor de îngropăciune nu se mai știe. Portrete ale ei, ale lui Vasile Lozonschi și ale lui Nicoriță hatmanul nu avem în Moldova. Doar arhivele și cabinetele de stampe poloneze pot, eventual, să mai ofere surprize în acest sens. Curțile de la Bicani și Ionășești s-au risipit, iar casele din Iași au dispărut și ele. Dovezi palpabile că Teodosia a existat cu adevărat sunt două: pandantivul dăruit de soțul ei (cu care, probabil, a plecat în Polonia, de unde, în frământatul veac XVIII, bijuteria a ajuns la curtea țarilor Rusiei) și biserica din Iași. Numai că nici aceasta din urmă nu mai păstrează, în afara numelui — biserica Nicoriței — vreo amintire de la ctitorii săi: nici o inscripție, nici un fragment de pictură, nici o icoană, nici o carte. Dar, ceea ce face cu adevărat ca personalitatea Teodosiei, a lui Vasile Lozonschi și a lui Nicoriță hatmanul să rămână nemuritoare este chipul în care și-au trăit existența și în care s-au implicat, pozitiv sau negativ, în viața țării. Faptele lor au fost consemnate în cronici și documente, uneori atât de plastic, încât un scriitor de talia lui Sadoveanu a împrumutat din ele nume — Nicoriță armașul — și l-a făcut personaj de roman. Și care cititor pasionat de istorie ar mai crede azi că bătrânul armaș cu nas ascuțit din *Neamul Șoimărești*lor era, de fapt, un om tânăr, care n-a participat la complotul boieresc din 1615 și care n-a fost orbit de Ștefan Tomșa II, ci ținut aproape de tron și înălțat în dregătorie? Viața lui Nicoriță hatmanul a fost, în realitate, mai palpitantă și mai plină de miez decât în reconstituirea ei literară. Dar cum oare ar sta lucrurile dacă un scriitor dăruit s-ar încumeta să povestească, cu mijloacele lui de exprimare, existența moldovencei Teodosia? ■

Concursul Magazin istoric, **ediția 1995**

CLIO ÎNTRE DA și NU

Răspunsurile la întrebări

PRIMA SERIE

1. „o țară puternică și fericită"
2. da
3. Sturdza
4. a
5. nu
6. Biblioteca pentru toți
7. nu
8. nu
9. b
10. b
11. Mecca, Medina, Ierusalim, Damasc, Sfânta Sofia

A DOUA SERIE

1. Ateneul Român
2. da
3. doi
4. nu
5. nu
6. agora
7. a
8. III
9. a
10. nu
11. „pernicioase consilii"

A TREIA SERIE

1. c
2. da
3. nu
4. templul zeului Horus de la Edfu
5. b
6. nu
7. Cernăuți
8. b
9. nu
10. siliconul
11. *Le Figaro*

• **Concursul este prevăzut cu premii în numerar în valoare de peste 1 000 000 lei.**

PREMIUL I — 300 000 lei, oferit de Agenția de turism „Via Club" București — „Valsole Viaggi" Milano, domnul Bruno Tercatin

PREMIUL II — 250 000 lei, oferit de publicația Anunțul telefonic, **director domnul** Radu Ion Popescu

PREMIUL III — 200 000 lei, oferit de publicația Anunțul telefonic, **director domnul** Radu Ion Popescu

PREMIUL IV — 200 000 lei, oferit de Comitetul pentru activitate culturală ACMEOR

PREMIUL V — 100 000 lei, oferit de SC Algernon SRL, director domnul Dan Socrate Caloian

PLEŞOIENII —

ORIGINI CONTROVERSATE

DAN PLEŞOIANU, Montreal-Canada

În fostul judeţ Romanaţi, la Pleşoiu trăiau câteva familii de boieri şi de moşneni către sfârşitul secolului XVI. Aflat între Olt şi antica „via Traiani", udat de râul Beica, satul este atestat indirect în 1613 şi explicit în 1622, când Stoica logofătul, Mihai postelnicul şi Dumitru din Pleşoi dădeau unui anume Ivan dreptul „să şază" la Căineşti până la Vinerea Sfântă. Moşia ce cuprindea aceste două sate acoperea o suprafaţă de aproximativ 1 500 ha.

Oltul înghite moşii

Născut către anul 1585, popa Ciochină oficia slujbele în biserica din satul său, o clădire de cărămidă ridicată în 1615 de către Ilie din Pleşoi. Această biserică înlocuia, după o tradiţie locală, o biserică mai modestă construită spre sfârşitul secolului XV. Moştenitor al unei moşii strămoşeşti, membru al micii boierimi rurale, popa Ciochină a reuşit să-şi mărească averea şi să-şi rotunjească domeniul.

În cursul celei de-a doua jumătăţi a secolului, nepoţii lui Ciochină îşi continuă ascensiunea în ierarhia socială şi încep să folosească patronimul Pleşoianu. Pârvu şi fratele său Radu sunt deosebit de activi participând la vânzări, hotărnicind moşii, Constantin Brâncoveanu făcând adesea apel la serviciile lor, chiar şi pentru afacerile sale personale. Numiţi căpitani, Pârvu, Radu şi Drăguşin Pleşoianu vor participa la anumite operaţii militare şi ca răsplată pentru slujbele săvârşite, Pârvu primeşte dregătoria de sluger.

La începutul secolului XVIII, o nouă generaţie preia ştafeta: fraţii Radu, Dumitraşco şi Matei, împreună cu verii lor Radu şi Chircă. La 1716 Oltenia este ocupată de austrieci şi Radu şi Dumitraşco Pleşoianu, boieri de rangul al treilea, trebuie să verse o „danie gratuită" de 55 taleri noului lor suveran.

În 1723, Pleşoienii sunt înscrişi în catalogul privilegiaţilor, în categoria „bojerones depositi" iar în 1727, Dumitraşco este numit ispravnic, funcţie pe care o păstrează mai mulţi ani. Familia se simte acum destul de puternică pentru a reconstrui, în 1734, biserica Sf. Voievozi din Pleşoiu, grav avariată de un incendiu sau de un cutremur. Edificiul aflat alături de curtea boierească este simplu; pictura, recent restaurată, este de calitate inegală: plină de viaţă şi delicată — cea din naos datează din secolul XVIII — în timp ce aceea din pronaos, mai rustică, este din 1848.

Pierzându-şi privilegiile odată cu reformele lui Constantin Mavrocordat, Pleşoienii sunt obligaţi să vândă moşia Izvor egumenului de la Bistriţa şi Dumitraşco, simţindu-şi sfârşitul aproape, se călugăreşte sub numele de Dionisie monahul. În ziua de Crăciun a anului 1744 el închină mănăstirii biserica Sf. Voievozi cu o moşie de o sută de stânjeni, o moară pe Olt şi cinci răzoare de vie. Doi ani mai târziu, când îşi alcătuieşte testamentul, lasă

CRONICI DE FAMILII

restul bunurilor sale soției Marica și fiicei sale Iodita, căsătorită cu căpitanul Dobriceanu.

După moartea lui Dumitrașco, Matei Pleșoianu devine șeful familiei și participă de-a lungul câtorva ani la diverse activități administrative și judiciare. Apoi, ca și fratele său, el se călugărește sub numele de Meftodie monahul și dăruiește călugărilor de la Bistrița o sută de stânjeni la Căinești și își sfârșește zilele în biserica Sf. Voievozi, transformată în schit, în care va fi înmormântat, în exterior, aproape de ușa principală, în timp ce frații săi odihneau în pronaos.

După pacea de la Kuciuk-Kainargi și întoarcerea căpitanului Ilie Pleșoianu, care a participat cu contingentul său de voluntari la operațiile militare din Țara Românească, toate aceste donații, precum și tranzacțiile fraților Dobriceanu care risipiseră moștenirea bunicului lor vânzându-și proprietățile călugărilor de la Bistrița la prețuri „derizorii", vor da loc unei lungi serii de plângeri, contestații și procese. Înscris în categoria mazililor, fiul Dobriței, care s-a căsătorit cu Calița din Mihăiești, va duce lupta susținut de verii săi Radu și Petre Pleșoianu, care nu se va înceta decât spre sfârșitul secolului, fără nici un avantaj pentru reclamanți și urmașii lor.

Sărăciți prin pierderea privilegiilor, fărâmițarea pământurilor și deplasarea catastrofală a Oltului care le-a amputat domeniul în mod considerabil, frații Radu, Dimitrie și Mihai Pleșoianu, nepoții lui Matei, se stabilesc la Cerneți, unde activitățile economice luau o anumită amploare. Cu caracterele lor independente și personalitățile lor puternice, ei se lansează în diferite operațiuni comerciale și se impun rapid ca apărători ai locuitorilor împotriva tuturor abuzurilor și nedreptăților autorităților locale. Radu se căsătorise cu Bălașa Poroineanu, o tânără provenită dintr-o familie de mici boieri și moșneni din regiune. Pentru a-și celebra succesul în afaceri, Radu se hotărăște în jurul anului 1780 să zidească o biserică închinată Sf. Nicolae și Sf. Spiridon. Întreaga familie participă la acest proiect. Clădirea cu dimensiuni impunătoare se ridică din temelii până la primele ferestre, dar lucrările se opresc brusc, întrerupte de moartea lui Radu și pisania menționează că biserica a „rămas pustie" vreme de zece ani. Edificiul, având frescele Pleșoienilor foarte avariate, a fost terminat de Ioan Glogoveanu, biv vel logofăt, la 30 septembrie 1794.

Glasul pergamentelor

Prin Grigore Pleșoianu în domeniul cultural și vărul său colonelul Nicolae Pleșoianu în arena politică, familia din Romanați a fost bine reprezentată în mișcarea de regenerare națională. Viața și contribuția lor fiind cunoscute, nu vom vorbi despre ei.

Fiu al postelnicelului Paraschiv Pleșoianu și al soției sale Elisaveta Greceanu, Dumitru s-a născut la Cerneți în 1811. Familia, care cuprindea un fiu mai mare, Grigore, și două fiice, nu era bogată și copiii trăiau cu părinții la etajul unei case cu o prăvălie la parter, pe care Paraschiv o moștenise odată cu o mică moșie la Pleșoiu.

Adept al noilor idei, Dumitru se lansează în mișcarea de la 1848. În luna august 1848 conduce o delegație la București, care urma să exprime lui Suleiman Pașa atașamentul locuitorilor Gorjului față de principiile enunțate în „Constituție" și să felicite pe noii locotenenți domnești. Numele său figurează și în lista „adevăraților români" având toate meritele pentru a fi candidați la alegerile pentru Adunarea Constituantă. Fiica sa Efimia „republicana" participă la eforturile tatălui rostind un scurt discurs pentru a-l felicita pe Magheru cu ocazia sosirii acestuia la Târgu Jiu, în cursul călătoriei sale de inspecție din Oltenia. Arestat de ruși după căderea guvernului revoluționar, acuzat de a fi tulburat ordinea publică, Dumitru rămâne în închisoare mai multe luni.

În 1853, calmându-se spiritele, el reface planurile parcului public din Târgu Jiu și trei ani mai târziu sunt trasate aleile principale și sunt instalate câteva bănci. Numele său este legat, de asemenea, de construirea primei șosele naționale care traversează Carpații prin Pasul Vul-

În p. 53: *detaliu din fresca bisericii ridicate la Mihăiești, jud. Vâlcea*

Biserica Sf. Nicolae din Mihăiești, ridicată în anul 1814

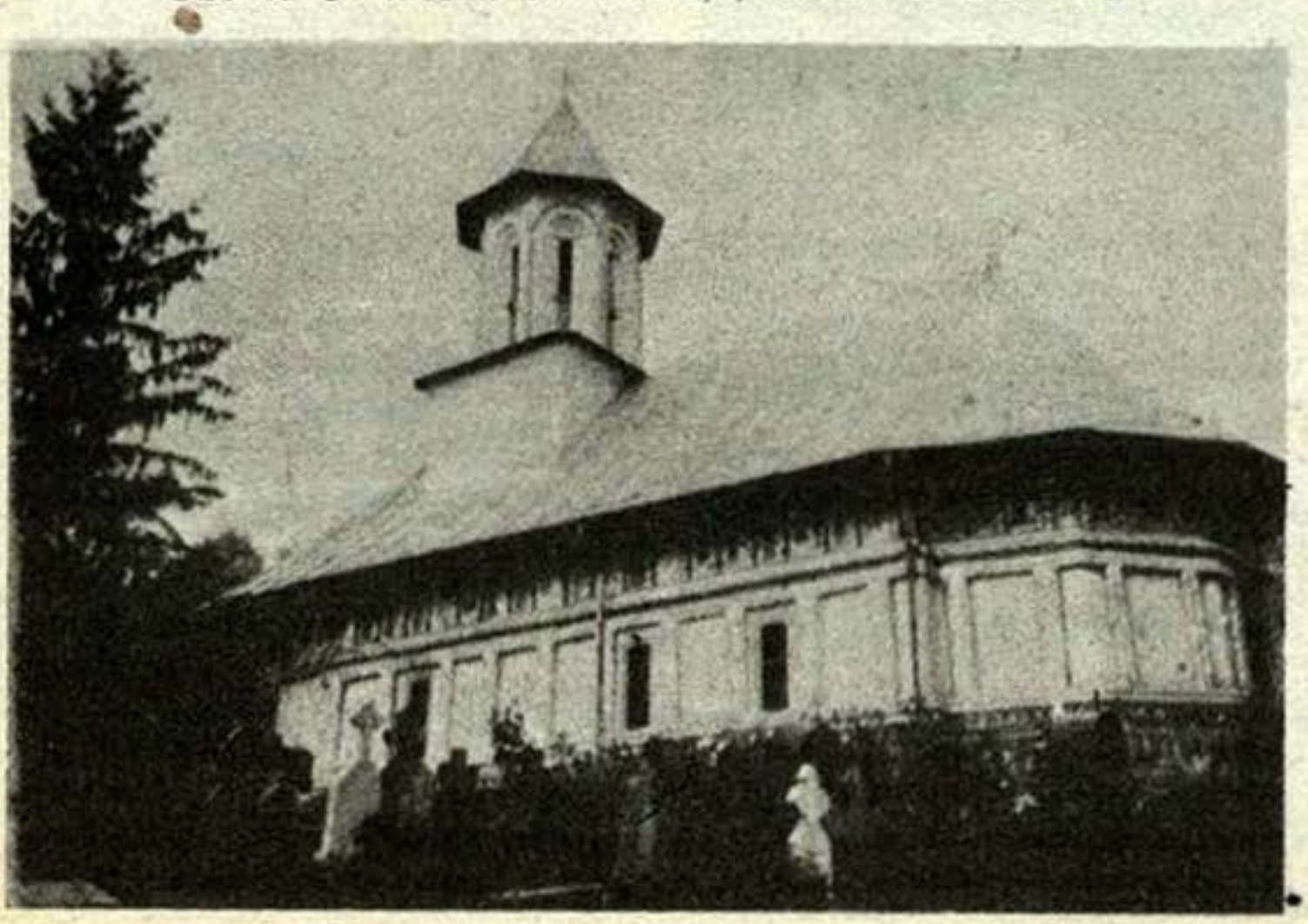

can. Președinte al tribunalului Gorj în 1862, el își asumă apoi conducerea Comitetului permanent și sub egida sa se creează o școală normală pentru a forma învățători capabili să difuzeze cultura în satele județului. În 1878 el își expune ideile într-o lucrare consacrată instrucției publice românești și traduce un eseu despre civilizația iudaică, iar înainte de a înceta din viață are bucuria să serbeze victoriile de la Griviția și Plevna.

Aflat de-a lungul dealului Borul, pe malul stâng al Oltețului, satul Pleșoiu, județul Vâlcea, este atestat încă din prima jumătate a secolului XVII. Era un sat de moșneni care avea deja în acel timp o biserică unde slujea un preot, popa Stanciu ot Pleșoi. Abandonat în 1722, satul și biserica sunt menționate în *Memoriile* generalului von Bauer în 1778, iar harta realizată de ruși ne informează că la 1835 în acea mică localitate trăiau 33 familii.

În cursul celei de-a doua jumătăți a secolului XVIII, o familie se ridică din grupul de moșneni, înaintează în ierarhia socială, își mărește averea și adoptă patronimul Pleșoianu: este vorba de Ioan, protopop de Gorj, și de fiul său Marin. Acesta din urmă, care devine și el protopop, stăpânea în indiviziune la începutul secolului XIX șase moșii la Pleșoiu și la Grădiștea. Și în timp ce, în 1807, el construia, împreună cu locuitorii satului Pleșoiu, biserica Intrarea în biserică, probabil pe ruinele edificiului menționat de generalul austriac, fratele său Udrea Pleșoianu, care primise un mic rang boieresc, ctitorea biserica Sf. Voievozi de la Grădiștea, în 1816.

Satele menționate aflate pe o rază de aproximativ o sută de kilometri au dat naștere mai multor familii Pleșoianu, fapt care ridică o întrebare. A existat cândva un strămoș comun, ai cărui descendenți prea numeroși pentru a vieții pe pământul de baștină l-ar fi

Pictură de pe zidul de sud al naosului bisericii Sf. Voievozi

părăsit? Și defrișând, la rândul lor, luminișuri în pădurile dese ale „țării valahilor", ar fi dat numele de Pleșov unor noi sate în amintirea moșiei strămoșești? Sau trebuie să acceptăm, din contră, teza celor care susțin că nu există nimic comun între aceste familii, în afară de numele satelor lor?

Câteva indicii lasă să se creadă că de fapt în cursul secolelor au existat contacte între aceste familii. Unii membri, după cum am arătat, au avut activități care depășeau cadrul satului lor natal. Cazul fraților Radu, Dumitru și Dragomir în secolul XVI este caracteristic în această privință. Am evocat și pe Danciul din Pleșoi care a dăruit Belovții marelui ban Dobromir, al cărui tată se numea Fuiori de la Râmnic.

Dar mai ales în Mehedinți, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XVIII, relațiile lor devin mai evidente. Când frații Radu, Dimitrie și Mihai Pleșoianu ajung la Cerneți, ei regăsesc niște rude — Stoian și Ștefan — care au case și interese în capitala județului. Apoi găsim acolo membri ai celor trei familii. Protopopul Marin, cu fiul său Nicolae și Dincă Pleșoianu vin din Vâlcea; Hristache și Ghiță Pleșoianu — a căror mamă era o Hobeanu — precum și Dumitrache Pleniceanu sunt din Dolj; și urmașii ctitorilor bisericii Sf. Nicolae și Sf. Spiridon reprezintă familia din Romanați.

Desigur, după semnarea tratatului de pace de la Kuciuk-Kainargi, Cerneții, situat aproape de marea arteră comercială a Dunării, cunoaște un anumit avânt economic, dar acest fenomen nu explică în mod satisfăcător, după părerea noastră, strângerea tuturor acestor Pleșoieni într-un târg mai degrabă lipsit de importanță. Firește, hazardul lucrează adesea, dar dacă suntem sceptici față de ipoteza unui strămoș comun, credem că nu trebuie să neglijăm posibilitățile anumitor alianțe matrimoniale, nici să respingem, fără a le examina, tradițiile orale repetate din generație în generație, care vorbesc despre Pleșoienii ce s-au refugiat la rudele lor din alt județ ca urmare a unor invazii străine. De ce să nu le dăm crezare? În fond, memoria și glasul oamenilor pot să valoreze tot atât de mult ca și pergamentele. ■

Aurel Vlaicu — documente inedite

„FRUMOASĂ ALCĂTUIRE A UNEI MINŢI ROMÂNEŞTI“

În istoria dezvoltării ştiinţei şi tehnicii naţionale, aeronautica reprezintă una din cele mai impresionante ramuri ale creativităţii româneşti. Nimeni nu poate evoca vremurile de glorie ale pionieratului aeronauticii mondiale fără a pomeni numele lui Traian Vuia, Henri Coandă sau Cornel Marinescu (constructorul primului bombardier din lume). În această strălucită galerie de inventatori şi constructori un loc aparte îl ocupă Aurel Vlaicu. Sute şi sute de articole şi evocări, cărţi şi documentare i-au fost consacrate de-a lungul anilor. Şi, totuşi, cercetarea atentă a fondurilor arhivistice ne poate furniza încă surprize documentare. Este şi cazul ultimelor noastre investigaţii. Fondurile Arhivei Ministerului Apărării Naţionale — Direcţia 4 geniu (Dosar 541) şi Direcţia 8 armament (Dosar 112) — şi a Muzeului Militar Naţional — Fond manuscrise, S-600-602 — conţin un interesant număr de documente referitoare la activitatea lui Aurel Vlaicu după venirea sa la Bucureşti, în toamna anului 1909. Nu doar simplul fapt că ele nu sunt cunoscute, dar mai ales pentru importantele precizări pe care acestea le aduc în lămurirea unor momente importante din activitatea sa ne-au determinat să le punem în circuit public prin intermediul revistei Magazin istoric.

Unul din primele documente care ne-au reţinut atenţia:

„Ministerul de război

Direcţia Artileriei

Referat nr. 5 592/27.06.1910

În urma ordinului dat de dl. ministru la 9 noiembrie 1909 ca inspectoratul artileriei să studieze şi propune ajutorul ce se poate da fraţilor Vlaicu pentru construirea la Arsenal a aparatului de aviaţiune, s-au început lucrările sub conducerea însăşi a inginerului Vlaicu. Sumele necesare pentru material, motor, lucru, diurnă lunară a inginerului şi mecanicului s-a aprobat de dl. ministru pe baza cererilor inginerului [Vlaicu] şi referatele direcţiunii artileriei, la o comandă deschisă a Arsenalului, întrucât nu se poate şti de la început ce anume trebuie făcut.

Totalul cheltuielilor se urcă în urma aprobării dată de dl. ministru pe referatul nr. 3 819

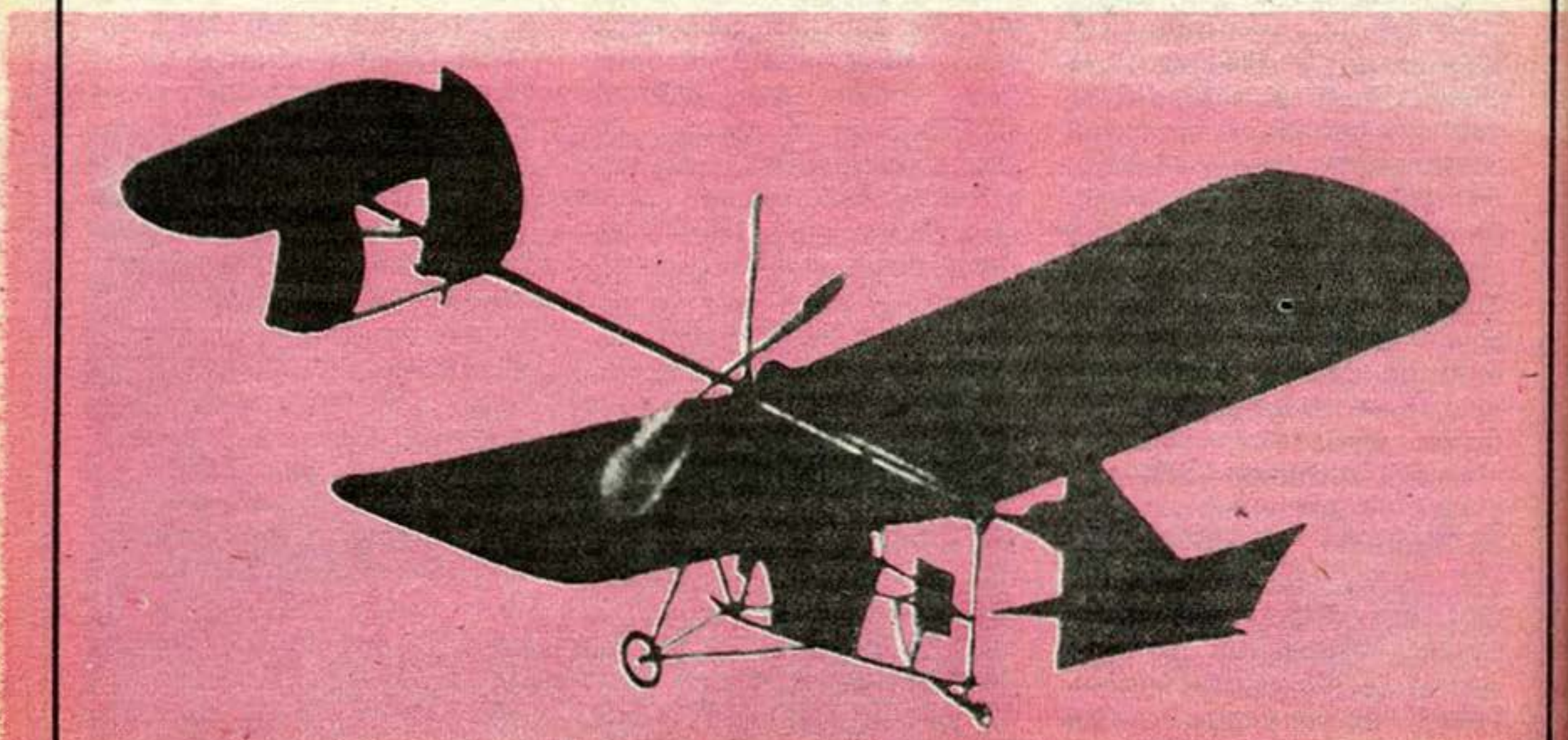

din 5 iulie 1910 la suma de 23 200 lei, în care se cuprinde și costul de 12 000 lei al motorului aprobat prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 438 din 24 martie 1910.

Inginerul Vlaicu terminând construirea aeroplanului, o comisie a urmărit rezultatele pe care le-a consemnat în alăturatul proces-verbal din care reiese că străduințele inginerului Vlaicu, cu toate că n-are încă școala de pilotaj și n-a mai zburat, sunt încoronate de succes, ajutat de stabilitatea și simplicitatea de manevră a aparatului.

În urma acestor constatări, comisiunea întemeiată pe faptul că acest aeroplan poate deveni un prețios aparat de recunoaștere, folositor armatei, conchide:

1. A se continua probarea acestui model în asistența unei comisiuni militare de experiență compusă din ofițeri;

2. A se face o înțelegere cu aviatorul pentru a se asigura Ministerului [de război] proprietatea acestui aparat;

3. A se construi un model definitiv pentru care să se prevadă și aprobe suma de 18 000 lei, cuprinzând și motorul;

4. A se prevedea un fond bugetar de aproximativ 100 000 lei pentru construirea a cel puțin o parte din aeroplanele necesare armatei;

5. A se înființa la Arsenal o secțiune specială pentru construirea de aeroplane, sub conducerea inginerului Vlaicu, aceasta fiind alăturea de secțiunea pentru repararea de automobile, pusă tot sub conducerea d-lui Vlaicu, pentru care să i se prevadă o leafă lunară de cel puțin 600 lei.

Subsemnatul, împărtășind toate aceste concluziuni și luând consimțământul inginerului Vlaicu pentru a ceda dreptul Ministerului de război de a construi aparatul său, propun să se acorde ing. Vlaicu o indemnitate de 50 000 lei în schimbul căreia să cedeze Ministerului de război dreptul de a construi acest aparat în oricâte exemplare ar voi.

Să se prevadă în creditul ce se va acorda pe lângă această sumă și cheltuielile de construcție făcute până acum de 23 200 lei plus 23 200 lei pentru construirea unui model definitiv, ambele rămânând proprietatea Ministerului de război.

Să se ceară un credit de 96 400 lei necesar aducerii la îndeplinire și obținerea sumelor mai sus-amintite.

Să se aprobe întocmai concluziunile comisiei de la punctele 1, 4 și 5.

Director superior al artileriei,
General Georgescu"

În ziua de 17 iunie 1910, avionul construit și-a luat zborul de pe câmpia Cotrocenilor. Datorită acestei reușite, România devenea a treia țară din lume, după S.U.A. și Franța, pe teritoriul căreia s-a zburat cu un avion original, inventat, construit integral și pilotat de unul dintre fiii țării respective.

După zborul său reușit, inginerul Aurel Vlaicu a trimis la 22 iunie 1910 următoarea scrisoare ministrului de război:

„Domnule ministru,

Bazat pe înalta d-voastră solicitudine pentru întruparea aeroplanului meu, am deosebită onoare să supun aprecierii d-voastre binevoitoare următoarele considerațiuni:

În cursul scurtelor experiențe făcute pe câmpia Cotrocenilor, am reușit să dovedesc că aeroplanul construit de mine prin bunăvoința d-voastră la Arsenalul armatei întrunește toate condițiunile a unui bun aparat de zburat. Rămâne acum, d-le ministru, ca continuarea experiențelor din cursul verii până în luna septembrie viitor să mă familiarizeze cu modul de a conduce aparatul, de a-i cunoaște toate finețele și habilitățile cârmei, pentru ca aparatul meu să poată avea succesul conceput de mine și dorit atât de mult de d-voastră.

În consecință, vă rog, d-le ministru, ca pentru ușurarea acestui scop final să binevoiți a-mi pune la dispoziție mijloacele necesare cu care să pot continua experiențele până în luna septembrie. Aceste mijloace care sper să fie ultimile, sunt: 1 200 lei pentru reparațiuni și benzină, 400 lei leafa mecanicului pe lunile august și septembrie și 1 500 lei leafa mea socotită a câte 500 lei pe lunile iulie, august și septembrie. În total, 3 100 lei. Îmi permit, d-le ministru, să vă atrag atenția că sporul de 200 lei lunar la leafa mea este necesitat de faptul că dl. ministru al lucrărilor publice mi-a tăiat leafa lunară de 300 lei ce-mi acorda..."

Iată și răspunsul:

„Ministerul de război
Direcția Artileriei
Referat nr. 3 819/5 iulie 1910

Prin alăturatul referat nr. 3 607 din 28 iunie 1910, s-a supus d-lui ministru cererea d-lui ing. Vlaicu prin care se solicită încă 3 100 lei pentru a duce la bun sfârșit lucrarea cu aeroplanul și deci a continua și experiențele până în septembrie a.c.

Neluând încă nici o hotărâre în această privință și având în vedere, pe de-o parte că ministerul a cheltuit până în prezent pentru această lucrare suma de 20 700 lei, iar pe de altă parte faptul că modul cum este alcătuit aeroplanul dă multe speranțe de reușită, suntem de părere ca să se aprobe d-lui ing. Vlaicu suma de 3 100 lei, repartizată așa după cum s-a arătat în referatul alăturat nr. 3 607 din 28 iunie 1910, plătindu-se de Arsenal în contul comenzii deschise".

Iată și rezoluția ministerială:

„Se aprobă pentru ultima oară. Nu se va mai repeta. Sporul cu leafa nu se aprobă.

Ministru,
Gen. Crăiniceanu."

Despre invidiile și dușmăniile stârnite de succesele lui Vlaicu s-a scris. Ele n-au fost puține. Vom reproduce aici scrisoarea adresată ministrului de război de către un oarecare „inginer" Sachelarie Popescu.

Inginerul Aurel Vlaicu, în faţa primului său aparat, la Arsenalul armatei (mai 1910)

În p. 56: *avionul „Vlaicu-I" în zbor (august 1910)*

„Domnule General,

În urma articolului publicat în ziarul *Dimineaţa,* apărut sâmbătă curent, în care se spune că dl. ing. Vlaicu ar fi zburat cu aeroplanul d-sale la o înălţime de 1 m pe o distanţă de câţiva metri, m-am prezentat în acea zi pe seară pe câmpul Cotroceni spre a asista la o nouă experienţă cu acel aeroplan. Pe la orele 6 seara, aparatul fu scos din hangar pentru experienţe. Până a nu fi pus motorul în mişcare m-am grăbit a examina aparatul. Vă expun în câteva rânduri impresia ce mi-a făcut:

1. Aparatul în general este foarte şubred lucrat dacă ţinem seama că el trebuie să reziste atât curenţilor aerieni cât şi vitezei motorului şi elicelor.

2. Sârmele de tensiune sunt prea subţiri, aşa că numai din zguduitura motorului se pot rupe cu înlesnire.

3. Cele două elice ce se învârtesc în sens invers pe acelaşi ax vor da ca rezultat învârtirea aparatului în jurul lui, ceea ce poate duce la dezastru.

4. Cel mai mare rău este că aparatul fiind prea uşor, căci nu cred că întrece cu pilot cu tot greutatea de 200 kg [cântărea de fapt 300 kg], nu are absolut nevoie de un motor de 50 CP, cum are acum, ci de maximum 25 CP şi nici un caz să fie rotativ, căci cel rotativ, prin învârtirile lui, contribuie la dezastrul ce-l poate aduce elicele ce se învârtesc pe acelaşi ax în sens invers.

5. Aparatul nu are suspensie elastică, ceea ce-l face ca la fiecare aterizaj să se rupă ceva din el.

6. Motorul rotativ fiind aşezat în faţa aviatorului numai la 20 cm distanţă de el, ar însemna ca la un accident grav, acesta să lovească cu putere pe aviator şi să-l mutileze oribil.

Ca bun român şi ca unul care am aprofundat tehnica aviaţiunii, fără a avea pretenţiunea a fi inventator, vă previn asupra dezastrului ce ar putea să ne aducă un viitor accident al aeroplanului Vlaicu, la care contribuie prea mult enorma putere a motorului faţă de legeritatea aparatului..."

Spre cinstea lor, specialiştii militari au analizat cu multă atenţie soluţiile constructive şi zborurile efectuate de Vlaicu, întocmind un referat extrem de important, pe care îl reproducem aici:

„Proces-Verbal

Subsemnaţii, asistând în ziua de 13 august 1910 la zborurile efectuate de către ing. Vlaicu cu aparatul său, am făcut de comun acord următoarele încheieri spre a fi aduse la cunoştinţa Ministerului de războiu, care subvenţionează pe acest inginer.

1. Zborurile executate au fost în număr de două, de acelaşi gen şi parcurs, cel dintâi fiind mai încet ca cel de-al doilea; ambele s-au executat la Cotroceni la ora 6 p.m. şi 6.15 pe timp calm. Pornirea întâia s-a făcut parcurgând pe roate o distanţă de circa 40 m, după care aparatul s-a ridicat cu toate roatele deodată, luând direcţiunea oblică în sus de la hangar peste colţul de nord al poligonului infanteriei, până ce a atins înălţimea de 40 m, când aviatorul a salutat lung cu capela în mâna dreaptă şi a mers pe această înălţime până la linia forturilor, pe care a urmărit-o, ocolind apoi spre nord, de unde a ocolit spre est, a urmat drept spre hangar, unde a aterizat, parcurgând printre public vreo 20 m; în tot timpul acesta de circa 10 minute, s-a parcurs deci cam 14 km, aparatul mergând cu 27 CP şi aşa că elicele se învârteau încet, căci li se puteau vedea aripile; nu s-a observat nici cea mai mică ezitare, tangaj sau balansare.

La scoborârea din avion a fost viu aplaudat şi îmbrăţişat de cunoscuţi, prieteni şi protectori; dânsul a declarat că e foarte mulţumit de aparat, dar că motorul proiectează grăsime [ulei] în lături şi-i murdăreşte hainele, lucru ce-l va remedia prin adaptarea unei perdele.

Al doilea parcurs s-a executat pe acelaşi drum, însă ridicându-se după 14 la 15 m de parcurs pe pământ şi urcându-se la circa 60 m, aterizajul s-a făcut mai calm şi mai sigur, tot în mijlocul asistenţei; aviatorul saluta mereu pe trecători pentru a arăta că-şi poate conduce aparatul cu o mână; parcursul de 15 km l-a făcut în 9 minute (aproape 100 km/h cu 37 CP; aparatul poate da 50 CP).

2. Părerea noastră este că aceste zboruri sunt proba cea mai bună că inginerul Vlaicu este pe calea cea adevărată şi că puţin îi mai trebuie ca să poată concura cu aparatul său cu primele aparate cunoscute; această părere se sprijină şi pe consideraţiunea că, cu un aparat mai inferior celui experimentat, autorul nu ar fi putut executa zborurile atât de reuşite, deoarece practica sa de pilotaj este foarte restrânsă şi nu a mai zburat propriu-zis până astăzi din timiditatea naturală datorită accidentului cauzat prin neîndemânarea lui la manevrarea volanului. *Meritul aviatorului Vlaicu este dar că, fără şcoală de pilotaj şi fără să mai fi zburat, a reuşit de prima dată a executa zboruri ca aviatorii cei mai renumiţi,* fără a avea temperamentul calm al acestora; aceasta probează că aparatul

l-a ajutat mult în succes, prin stabilitatea lui și calitățile de simplitate de manevră. Credem dar că acest aeroplan poate deveni un prețios aparat de recunoașteri, adică foarte util armatei și suntem de părere că Ministerul de război trebuiește a continua să patroneze realizarea lui definitivă și să intre în tratative cu autorul spre a-și asigura dreptul de construcție.

Concluziunile de mai sus nu sunt bazate numai pe buna reușită a acestor zboruri, ci chiar mai înainte de ele, am fost și suntem convinși de calitățile bune ale acestui aeroplan, pe care l-am susținut contra criticilor exagerate ce i s-au adus.

3. În rezumat, se opinează prin încheiere următoarele:

a) a se continua aprobarea acestui model în asistența unei comisiuni militare de experiență compusă din ofițeri.

b) a se face o înțelegere cu aviatorul pentru a se asigura Ministerului [de război] proprietatea acestui aparat.

c) a se construi un model definitiv cu motorul actual care să se prevadă și aproba suma de lei 18 000 cu motor nou.

d) a se prevedea un fond bugetar de cel puțin 100 000 lei pentru construirea a cel puțin o parte din aeroplanele necesare armatei.

f) a se înființa la Arsenal o secțiune specială pentru construirea de aeroplane sub conducerea d-lui Vlaicu, pentru care să i se prevadă o leafă lunară de cel puțin 600 lei.

Căpitan G.I. Negrei, colonel D. Iliescu, general Georgescu".

Iată un nou document, pe cât de emoționant pe atât de semnificativ. Prietenii săi apropiați dr. N. Lupu și prof. C. Nedelcu fac demersuri la 14 mai 1914 ca aparatul „Vlaicu-III", rămas neterminat după tragicul sfârșit al creatorului său, la 13 septembrie 1913, să fie isprăvit.

„Domnule ministru,

Subsemnații dr. Nicolae Lupu și profesor Constantin Nedelcu, ca reprezentanți ai succesorilor regretatului aviator-inginer Aurel Vlaicu, avem onoarea a vă informa că vineri 9/22 mai 1914 s-a terminat construirea aparatului «Vlaicu-III», comandat pe seama Ministerului de război prin contractul nr. 10 552/8 decembrie 1912, și vă rugăm respectuos să binevoiți a dispune pilotarea și predarea acestui aeroplan «Vlaicu-III»..."

În aceeași problemă se adresează și Octavian Goga, la 19 august 1914, generalului Scarlat Panaitescu, inspectorul general al geniului:

„Mult stimate domnule general,

Un sentiment de pietate pentru prietenul meu Vlaicu mă îndeamnă să vă rog să binevoiți a admite ca aparatul lui — care e complet terminat — să fie pus la punct și pilotat de căpitanul Zorileanu și locotenentul inginer Negrescu — care împreună ar lua asupra lor de-a scoate din nou la iveală o frumoasă alcătuire a unei minți românești.

Nădăjduind că această rugăminte inspirată de bunele sentimente ce am pentru memoria unui răposat va găsi ascultare, Vă rog să primiți, mult stimate d-le general, exprimarea deosebitei mele considerațiuni.

Octavian Goga".

Generalul Panaitescu a aprobat ca avionul să fie pilotat de către căpitanul aviator Mircea Zorileanu și de către locotenentul inginer aviator Gheorghe Negrescu, zboruri realizate în august 1915.

În octombrie 1916, un inventator român Ștefan C. Pirfuică, a intenționat să modifice avionul „Vlaicu-I", dar prietenii lui Vlaicu s-au opus. Într-un raport al locotenentului aviator inginer Stanislav Seșevschi către Ministerul de război se arăta: „Astăzi, orice

Brevetul de pilot acordat de austrieci în 1912 lui Aurel Vlaicu

ameliorare a sa [a aparatului «Vlaicu-I»] nu poate tinde decât spre formarea avioanelor actuale, făcând să dispară multe din combinațiunile mecanice aplicate de Vlaicu în 1910 și care în epoca aceea au meritat admirațiunea tehnicienilor. În plus, pentru a aduce o ameliorare aparatului, în așa fel încât să poată suporta combinațiunea cu aparatele recente, aceasta ar cere o bună cultură tehnică din partea celui care își propune să reconstruiască aparatul Vlaicu. Posedă petiționarul cultura necesară? Vlaicu, dacă trăia, și-ar fi perfecționat cu succes opera începută. Ea va trebui să rămână așa precum a fost concepută de compatriotul nostru și soluțiunea cea mai meritată ar fi expunerea lui într-unul din muzeele noastre tehnice".

Și dacă aparatul său își găsea un loc binemeritat în muzeu, creatorul său va rămâne în conștiința românilor ca un pisc al inventivității și al geniului creator al poporului nostru. „Se uită bărbați politici — *scria Nicolae Iorga* —, se uită scriitori de renume. Pe el, însă, nu-l vom uita. Oricând îndrăzneala omenească va smulge aiurea succese strălucite naturii învinse, nu vom privi cu invidie pe acel învingător, ci vom zice cu mândrie: și noi am avut pe Vlaicu!" ■

Valeriu AVRAM

Longa vita la Signora

În ultimii ani, revista noastră a acordat o atenţie specială unui segment foarte particular al istoriei naţionale şi universale — civilizaţia bancară, publicând numeroase articole originale, ca şi documente inedite. Simpozioanele ştiinţifice iniţiate de Fundaţia Culturală Magazin Istoric, Banca Naţională a României, Asociaţia Română a Băncilor încă din 1993 şi care anul acesta vor cunoaşte cea de a treia ediţie ne îngăduie să spunem că, indiferent de unele critici ce ne-au parvenit de la cititorii pe care-i stimăm în continuare, au adăugat o dimensiune creatoare, teoretică şi concretă, bibliografiei specifice. Suntem convinşi — inspirându-ne de la marii înaintaşi — că fără motorul bancar ar fi fost de neconceput evoluţia spectaculoasă din ultimele secole. Ca orice capitol de amploare şi profunzime din viaţa societăţilor, şi sistemul bancar are şi lumini şi umbre, rolul său fiind însă al celei mai sensibile centuri din sfera economicului.

Prezent la ceremonia aniversară, preşedintele României ţinea să sublinieze: „Nu întâmplător, în 1880 a fost constituită Banca Naţională a României. Ea reprezenta şi un corolar al istoriei anterioare, chiar imediat anterioare, proclamarea independenţei de stat a ţării şi înţelepciunea bărbaţilor de stat ai vremii care au înţeles că independenţa politică nu poate fi consolidată fără construirea instituţiilor necesare pentru propulsarea progresului economic. Întreaga istorie a Băncii Naţionale s-a împletit cu istoria ţării nu numai cu istoria economiei naţionale, toate momentele vitrege din istoria aceasta formidabilă de un secol şi ceva s-au reflectat şi în viaţa Băncii Naţionale, inclusiv prin pierderea tezaurului, la finele primului război mondial, iar cei peste 40 de ani de economie etatizată, centralizată, de comandă, au determinat limitarea funcţiilor şi atribuţiilor Băncii Naţionale, ca şi a sistemului bancar, a sistemului monetar şi de credite". Şi mai departe: „Anul 1990 a însemnat repunerea Băncii Naţionale în drepturile şi atribuţiile sale fireşti".

Aniversarea celor 115 ani de la crearea Băncii Naţionale a României a concentrat din nou reflectorul asupra efortului imens întreprins în ultimii cinci ani pentru reluarea firului unei tradiţii remarcabile. Fidelă angajamentului de informare a cititorilor săi despre cele mai importante şi semnificative evocări istorice, revista noastră publică acum textul cuvântării rostită la acest moment de dr. Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naţionale, precum şi o cronologie a conducătorilor instituţiei asupra istoriei căreia vom reveni cu siguranţă. Sensul evocării în paginile revistei noastre a aniversării Bătrânei doamne a societăţii româneşti nu poate fi descifrat altfel, decât prin urarea: Longa vita la Signora.

Cristian POPIŞTEANU

BANCA NAŢIONALĂ A ROMÂNIEI, FOCAR DE CULTURĂ ECONOMICĂ ŞI ADMINISTRATIVĂ

Dr. MUGUR ISĂRESCU,
guvernatorul Băncii Naţionale a României

România modernă nu putea fi imaginată fără o Bancă Naţională.

Pentru a pune însă cheia la bolta statului român modern, format în ecourile revoluţiei de la 1848, astfel încât acesta să se ţină laolaltă şi să dureze, trebuiau şlefuite în prealabil celelalte pietre, trebuia dobândit îndeajuns meşteşug. Este o explicaţie a faptului că, dacă începuturile României moderne se situează în prima jumătate a veacului al XIX-lea, Banca Naţională a putut fi creată doar la 1880.

Întemeietorii ei — personalităţi hotărâte aparţinând mişcării liberale — erau purtăto-

rii plini de energie ai unui patriotism pragmatic și european. În februarie 1880, guvernul I.C. Brătianu depune în Cameră proiectul pentru înființarea unei bănci naționale. În expunerea de motive se spunea: *„atât principiile constitutive, cât și mecanismul funcționării ei, au fost luate de noi din legea constitutivă a Băncii din Belgia, care într-un timp scurt de 30 de ani (1850-1880) a dat acelei mici, dar fericite țări, cele mai frumoase rezultate".*

În Parlament, după ample discuții, s-a votat crearea Băncii Naționale, cu capital privat autohton, la care a participat și statul. Decretul domnesc de înființare este datat 11/23 aprilie 1880, fiind publicat în *Monitorul oficial* în 17/29 aprilie 1880.

Aceasta este, foarte pe scurt, pagina de început din istoria Băncii Naționale a României — una din primele bănci centrale din această parte a Europei, de la a cărei înființare sărbătorim acum 115 ani.

Prin crearea Băncii Naționale a României, întemeietorii ei vor fi urmărit, fără îndoială, și scopuri ale luptei lor politice — partizane ori chiar personale — dar sunt astăzi șterse culorile omenești în fața unei opere durabile, care le-a supraviețuit prin măiestria cu care a fost construită și rigoarea cu care a funcționat.

Să ne aducem aminte de cuvintele atât de potrivite pe care în 1910 Take Ionescu le rostea cu prilejul numirii unui membru în Consiliul de Administrație al Băncii Naționale Române; care nu se bucura de prea multă simpatie: *„Banca Națională a fost astfel așezată de înaintași, cu o așa armătură, pe așa baze solide, încât poate merge singură și chiar dacă s-ar găsi nebuni să vă trimită acolo, nu unul ci zece răi, nu ar putea-o scoate din rânduiala ce are și care-i asigură propășirea".*

Aplecându-ne asupra trecutului Băncii Naționale, pe lângă constatarea imediată că are încă multe răni deschise — cea mai dureroasă fiind aceea a tezaurului ei de la Moscova — mai putem face o afirmație. Anume că niciodată nu s-a epuizat fondul profesional profund și optimist al personalului său.

Banca Națională a format și păstrat, chiar în perioadele cele mai negre, un stoc notabil de specialiști devotați idealurilor naționale, gata să renască la chemarea atâtor vremuri noi, în istoria fără vreme a renașterilor naționale. Așa se explică desigur cum, în termene atât de scurte și cu urme atât de profunde, s-a putut da consistență — în momente critice esențiale — unor reforme de interes general care, prin această fascinantă „ficțiune în acțiune" care este moneda, au deschis orizonturi noi economiei și societății românești.

O ilustrare a acestei „formule magice" de longevitate profesională o constituie chiar situația tipică ce se reproduce în Banca Națională după Revoluția din Decembrie 1989. Este vorba despre îmbinarea a două generații: cei care au rezistat vicisitudinilor vremii, păstrând spiritul secular al Instituției, și cei care au venit, cu emulația și dinamismul unei pleiade de tineri constructori. S-a realizat un fructuos aliaj la temperatura convingerilor, motivațiilor și afecțiunii împărtășite pentru Banca Națională.

Din 1990 încoace, strădania întregului colectiv — tineri și mai vârstnici — a fost nu numai să reînnoade istoria întreruptă de cele patru decenii de economie centralizată, dar și să consacre un model nou cerut de timpul în care trăim și mai ales de viitorime: banca centrală de tip occidental contemporan, cu repertoriu complet de funcții, într-o țară care și-a asumat tranziția la o economie concurențială, sincronă și integrabilă pe plan european. S-a intrat într-o perioadă tumultuoasă, în care timpul s-a condensat și ne-a presat să mergem înainte, uneori cu riscuri greu de administrat.

Legile bancare adoptate de Parlamentul României în 1991 — care consacră noul statut de bancă centrală modernă pentru Banca Națională — se aliniază, în general, sunt bucuros să o reafirm, standardelor Uniunii Europene, facilitând, într-o anumită măsură, procesul de integrare a țării noastre în structurile Europei unite. Aceste legi, în cea mai bună tradiție a statului de drept, realizează separarea funcțiilor instituțiilor sale. Dacă nu s-ar întâmpla acest lucru, răspunderea s-ar dilua, iar performanțele de ansamblu ale sistemului ar scădea.

Stabilirea și conducerea politicii monetare și de credit, a politicii valutare a statului, autorizarea, reglementarea și supravegherea activității băncilor comerciale din țara noastră reprezintă domenii de mare răspundere pe care legiuitorul le-a pus în sarcina Băncii Naționale. Îndeplinirea lor presupune o neîncetată luptă contra cronometru cu problemele grele ale tranziției, cu o conjunctură internațională mai degrabă nefavorabilă — dacă nu chiar ostilă, câteodată — și, de ce nu aș recunoaște-o, cu propriile noastre limite, cu lipsa de experiență, cu neîncrederea și cu nerăbdarea.

Noua Bancă Națională a României a pornit la drum, în mai 1991, cu o vistierie aproape goală, în momentul în care se derulau ample liberalizări de prețuri, iar excedentele comerciale obținute forțat în anii '80 se întorceau ca un bumerang sub forma unor importuri sporite și greu de finanțat. România nu își putea permite sub nici o formă încetarea plăților și acest lucru a fost evitat, chiar dacă au fost necesare compromisuri și, temporar, sacrificarea monedei naționale.

Stabilitatea leului și refacerea rezervelor internaționale au fost mai greu de obținut decât ne-am fi așteptat. Sprijinul Parlamentului, al Președinției, conlucrarea eficientă cu executivul au fost esențiale. Acum trebuie să avem grijă ca de ochii din cap de

acest activ esențial pentru orice societate: încrederea în moneda națională. Pentru că, parafrazându-l pe Marin Preda, unde nu este încredere în moneda națională, nu funcționează nici un mecanism economic.

Strădaniile noastre nu pot să se limiteze la politica monetară și bancară. Conform tradiției, Banca Națională trebuie să fie un focar de cultură economică și administrativă. De aceea, am pus umărul la înființarea sau reînființarea unor instituții de mare interes public (Banca de Export Import a României, Institutul Bancar Român, iar mai recent casele de compensație interbancară și Bursa de valori din București) — piloni instituționali pe care se sprijină noua evoluție a României, consolidând în fapt structurile statului de drept.

Nu pot trece cu vederea ajutorul dat Moldovei, pentru organizarea băncii sale centrale. De asemenea, Banca Națională sprijină financiar, în măsura posibilităților, Academia Română, Biserica, alte instituții de cultură și civilizație. Poate ar fi timpul să contribuim și la reconstruirea city-ului bancar bucureștean, reînnodând astfel înfloritoarea tradiție interbelică.

În 1994 s-au celebrat 300 de ani de la înființarea Băncii Angliei — cea mai în vârstă bancă centrală după cea a Suediei. Dar tot anul trecut, într-o țară vecină nouă, Banca Națională a aniversat 70 ani.

De aceea, în universul băncilor centrale, Banca Națională a României poate fi amplasată la categoria celor de vârstă mijlocie. În universul nostru instituțional, cred însă că trebuie să o situăm în zona de venerabilitate: o Bătrână doamnă a societății românești. Un semn clar al importanței acestei instituții între fundamentele statului român este și alternanța între momentele ei de strălucire și cele de tragism — o dovadă în plus că Banca Națională a României nu este o formă fără fond, ci a împărtășit, împărtășește și va împărtăși în imanență destinul național.

În momentul aniversar pe care îl sărbătorim, ca slujitor numit al acestei instituții, mă plec în fața celor care, cu har și devotament, prin muncă și sacrificii, au construit în timp prestigiul și credibilitatea Băncii noastre Naționale.

Închei această succintă prezentare cu speranța că, prin eforturi conjugate, Banca Națională a României va continua să-și realizeze scopul ei fundamental și va contribui la integrarea în istorie, în bunăstare și în civilizație a economiei românești. O integrare prin monedă și prin produse fiduciare specifice. Adică, prin intermediul acestei industrii cu totul speciale — a serviciilor financiar bancare —, de natură să potențeze și să rafineze cu inteligență acumulările economiei naționale. ■

Cronologia guvernatorilor şi preşedinţilor (1880-1995)

1. Ion Câmpineanu — guvernator, 1880-1882; 1888-1888.
2. Anton Carp — guvernator, 1882-1888; 1888-1890; 1895-1899; 1905-1907; 1909-1910; 1910-1914.
3. Theodor Rosetti — guvernator, 1890-1895.
4. Mihail Şuţu — guvernator, 1899-1904.
5. Theodor Ştefănescu — guvernator, 1907-1909.
6. I.G. Bibicescu — guvernator, 1914-1921.
7. M. Oronulu — guvernator, 1922-1926.
8. D. Burilianu — guvernator, 1927-1931.
9. C-tin Angelescu — guvernator, 1931-1931; 1931-1934; 1944-1944.
10. Mihail Manoilescu — guvernator, 1931-1931.
11. Gr. Dimitrescu — guvernator, 1934-1935.
12. Mitiţă Constantinescu — guvernator, 1935-1940.
13. Al. Ottulescu — guvernator, 1940-1944.
14. Ion Lapedatu — guvernator, 1944-1945.
15. C.A. Tătăranu — guvernator, 1945-1946.
16. T. Moşoiu — guvernator, 1946-1947.
17. Aurel Vijoli — preşedinte, 1947-1952.
18. Anton Moisescu — preşedinte, 1952-1953.
19. Petre Bălăceanu — preşedinte, 1953-1956; 1957-1957.
20. Marin Lupu — preşedinte, 1956-1957; 1957-1959.
21. Coloman Maioreanu — preşedinte cu delegaţie, 1959-1963.
22. Vasile Malinschi — guvernator, 1963-1977.
23. Vasile Răuţă — guvernator, 1977-1984.
24. Florea Dumitrescu — guvernator, 1984-1988.
25. Decebal Urdea — guvernator, 1988-1990
26. Mugur Constantin Isărescu — guvernator, 1990

PRIMA LAUREATĂ A PREMIULUI NOBEL PENTRU PACE

Chimistul şi industriaşul suedez Alfred Bernhard Nobel (1833-1896) este — cum se ştie — creatorul premiului care îi poartă numele. Ca rezultat al cercetărilor sale începute în 1860, asupra explozivilor, Nobel a inventat în 1867 dinamita, iar 20 ani mai târziu balistita (un exploziv militar pentru umplerea tuburilor de obuze folosite la mortiere). În 1864, în timpul unor experienţe, i-a murit fratele mai mic, Emil, împreună cu alţi patru colaboratori, chiar în laborator, victime ale unei explozii.

Cele două invenţii i-au adus lui Nobel consacrarea mondială şi o avere enormă. Folosită în scopuri paşnice, invenţia savantului suedez a permis, printre altele, străpungerea tunelului Saint-Gothard, în munţii Alpi, construirea canalului Panama, săparea canalului Corint şi multe alte lucrări, irealizabile cu explozivii anteriori.

Dar ea s-a dovedit în acelaşi timp un puternic mijloc de distrugere. Nobel, pacifist convins, cu înclinaţii spre literatură (în tinereţe scrisese poezii în limba engleză, iar între hârtiile sale s-au găsit câteva nuvele în manuscris), contribuise astfel involuntar, mai mult decât oricare alt om până la el, la curmarea a nenumărate vieţi omeneşti, în războaiele devenite tot mai ucigătoare, din cauza descoperirilor lui. De aici şi nevoia unei răscumpărări faţă de umanitate. În 1895, cu un an înaintea morţii sale, când şi-a redactat un prim testament, depus la o bancă din Stockholm, marele bogătaş a prevăzut crearea Fundaţiei Nobel şi distribuirea, sub formă de premii a veniturilor capitalului său. Printr-o ultimă formă a acestui act, redactată la Paris, în noiembrie acelaşi an, Nobel şi-a întărit cele două hotărâri luate anterior. Premiile Nobel au răsplătit şi răsplătesc anual — oricare ar fi fost naţionalitatea candidaţilor — cele mai importante lucrări din domeniile fizicii, chimiei, medicinii şi fiziologiei, literaturii (pentru o operă inspirată de cel mai nobil ideal), promovării fraternităţii între popoare şi păcii internaţionale. Din 1969, Premiul Nobel a început să se acorde şi pentru economie.

Primul Premiu Nobel pentru pace a fost decernat în 1901 elveţianului Henri Dunant, creatorul Crucii Roşii (Magazin istoric, nr. 8/1986). **Patru ani mai târziu, în 1905, între laureaţii lui — alături de Robert Koch (medicină), H. Sienkiewicz (literatură), A. von Baeyer (chimie) şi Ph. Lenard (fizică) — se află şi o femeie: baroana austriacă Bertha von Suttner (pentru pace), autoarea volumului** Jos armele!

Ultimele cercetări — publicate recent, sub semnătura istoricului Michael Dansel — **atestă că Alfred Nobel n-ar fi creat celebra sa distincţie fără influenţa acestei femei, astăzi aproape uitată. Cine este Bertha von Suttner?**

Bertha Kinsky — aflăm dintr-un număr al revistei *Historama* — se naşte la 9 iunie 1843. Tatăl ei e ofiţer. Mama, o femeie foarte frumoasă, rămâne văduvă de tânără. Fetiţa are o copilărie răsfăţată, înconjurată de unchi în uniforme împodobite cu fireturi. Petrecându-şi vacanţele împreună cu mama ei, contesa Kinsky, pe coasta Mării Nordului, Bertha stabileşte strânse legături de prietenie cu Ekaterina Dadiani, prinţesă de Mingralia, un stat mic caucazian, ce aparţinea Rusiei. Ajunsă la maturitate, Bertha se dedică literaturii. Conflictele europene care au loc în tinereţea ei nu suscită nici cel mai mic comentariu din partea viitoarei pacifiste.

În imagini: Alfred Nobel, inventatorul dinamitei şi al premiului ce îi poartă numele şi Bertha von Suttner, baroana austriacă, astăzi aproape uitată.

Războaiele sunt accidente sângeroase, atroce, dar inevitabile: aceasta este opinia pe care o împărtășește, ca, de altfel, cei mai mulți dintre contemporanii ei.

La vârsta de 30 ani constată că moștenirea părintească se împuținează. Tânăra femeie trebuie să-și câștige singură existența: o decizie revoluționară, pentru o contesă austriacă a anilor 1870. La început se angajează ca preceptoare în familia baronului von Suttner. Apoi își caută o ocupație care să-i acapareze tot timpul. Așa se face că răspunde unui mic anunț apărut în *Neue Freie Presse* din Viena. Un „domn bogat, cultivat, locuind la Paris, dorește să găsească, pentru un post de secretară și guvernantă, o doamnă, de vârstă matură, care să vorbească mai multe limbi".

Autorul acestui anunț nu este altul decât suedezul Alfred Nobel, inventatorul dinamitei. Are 43 ani. Bertha — 33. Este un bărbat solitar și timid, preocupat numai de cercetările sale, un utopist în felul său, celibatar și foarte bogat. Cei doi se întâlnesc în 1876. În cursul unei conversații, Nobel îi destăinuie Berthei că vrea să inventeze o substanță sau o mașină cu efect atât de înfricoșător și descurajator, încât să facă războaiele imposibile. Bertha ascultă și este fascinată de ideile lui.

Dar viața îi va despărți pentru câțiva ani, ne relatează Michael Dansel în revista franceză amintită. Se vor revedea abia în 1887, tot la Paris. Între timp, Bertha a devenit doamna Gundaccar von Suttner. După ce ea se întoarce la Viena, începe între Nobel și contestă un neîntrerupt schimb de corespondență.

Bertha află că la Londra există o asociație al cărei scop este de a crea o curte internațională de justiție, sprijinindu-se pe un curent de opinie mondială. Hodgson Pratt, fondatorul acestei „International Peace and Arbitration Association", care prefigurează Națiunile Unite, a reunit deja mai multe personalități britanice și a creat filiale în Europa. Pretutindeni, spirite progresiste întreprind acțiuni în vederea noului ideal.

Cu șase zile înainte de Sarajevo

Bertha își fixează ca obiectiv să mobilizeze spiritele împotriva cultului armelor. Unul dintre cele mai bune mijloace este să publice un roman: în Statele Unite, Harriet Beecher Stowe, prin romanul *Coliba unchiului Tom*, nu pregătise ea oare terenul, pe plan psihologic, în favoarea abolиționismului? Bertha von Suttner scrie atunci *Jos armele!* Cartea face înconjurul lumii. Alfred Nobel — care într-o zi i-a spus Berthei că-i plac „romanele cu teză" — îi trimite o scrisoare călduroasă: „Tocmai am terminat lectura capodoperei dumneavoastră. Nu va fi măcar o limbă dintre cele care există în care cartea dumneavoastră să nu fie editată, citită și apreciată[1]. Cât timp v-a trebuit pentru a o scrie? O să-mi spuneți data viitoare, când voi avea onoarea și plăcerea de a vă strânge mâna, mâna unei amazoane care se bate atât de vitejește împotriva războiului".

Cu toate acestea, „regele dinamitei" nu își schimbă nici una dintre concepțiile sale: el este profund convins că nu se va ajunge la nici un rezultat concret doar prin cuvinte alese și discursuri frumoase. Elita intelectuală este, totuși, de partea Berthei, care primește o scrisoare de încurajare chiar de la Lev Tolstoi.

În anul 1891, are loc, la Roma, primul mare Congres al păcii, cu participarea reprezentanților a 17 țări. Cu această ocazie, Bertha își face în mod strălucit debutul la reuniune. Se lansează, de asemenea, în anevoioasa misiune de a aduna fonduri din partea donatorilor bogați. Alfred Nobel, pe care ea îl solicită, îi trimite un cec de 80 lire sterline, însoțit de o scrisoare nu foarte încurajatoare: „Nu prea înțeleg cu ce gen de cheltuieli poate fi confruntată o ligă a păcii, dar sunt gata să contribui la opera dumneavoastră. Socot că aveți nevoie nu atât de bani, cât de un program. Bunele intenții, doar ele singure, nu vor putea niciodată să instaureze pacea. A cere pur și simplu dezarmarea înseamnă a vă expune la ridicol, fără a câștiga nimic altceva. Pretinzând crearea imediată a unei curți internaționale de justiție, îi veți uni într-o ligă împotriva dumneavoastră pe toți obstrucționiștii. Pentru a reuși, trebuie să vă fixați, la început, obiective mai modeste".

Congresul de la Berna, din 1892, marchează o etapă decisivă. Președintele american Benjamin Harrison invită națiunile Europei să se constituie într-o ligă, gata de a colabora cu Statele Unite, în sânul unei comisii permanente de arbitraj. Pentru Bertha, aceasta înseamnă aproape încoronarea eforturilor sale. Ea îi trimite lui Nobel o invitație. Acesta însă sosește incognito la hotel abia în ultima zi. Argumentul lui rămâne același: „Uzinele mele de praf de pușcă vor face războaiele inutile, mai curând decât congresele voastre".

Cu toate acestea, numeroasele discuții dintre Bertha și Alfred Nobel nu rămân fără efect. Nobel își va modifica propria concepție despre lucruri: poți face să avanseze cauza pacifistă și în alt fel decât inventând arme din ce în ce mai sofisticate și mai ucigașe. Când Bertha von

(Continuare în p. 77)

[1] *Encyclopaedia Britannica (Micropaedia,* vol. VII) menționează că savantul suedez — care locuise împreună cu părinții opt ani la Petersburg (1842-1850), apoi plecase în Franța și S.U.A. — vorbea fluent engleza, franceza, germana, rusa, suedeza.

ROMÂNI, UNGURI ŞI... BAŞKIRI

VIRGIL CIOCÂLTAN

„Alături de Pascatur **se află** Illac **[Ulac —** n.a.], **ceea ce este acelaşi lucru cu** Blac, **dar mongolii nu pronunţă pe** B; **de la aceştia [Ulac] au venit cei care se află în ţara lui Asan. [Mongolii] îi numesc şi pe unii şi pe alţii** Illac **[Ulac]".**

Acest pasaj din relatarea călătoriei întreprinsă de călugărul franciscan Guillaume de Rubruck (Magazin istoric, **nr. 3,4/1988) în imperiul mongol, între anii 1253-1255, a stârnit o lungă controversă istoriografică. Unii istorici — între care Gheorghe Brătianu şi Aurelian Sacerdoţeanu — au socotit că denumirea** Illac **nu se putea referi la o populaţie românească. Plasarea unui grup de români în vecinătatea „ţării başkirilor"** (terra Pascatur) **— pe care însuşi Rubruck o situa dincolo de Volga — nu era confirmată de nici un alt izvor. Alţi exegeţi au considerat că era vorba totuşi de o comunitate românească ce locuia în acele ţinuturi îndepărtate din răsărit şi au încercat să aducă dovezi în acest sens.**

Şi unii şi ceilalţi au căutat să demonstreze... ceea ce nu era de demonstrat, căci raţionamentul lor — în sine fără cusur — pornea de la premise false.

Ceea ce a derutat de la bun început a fost forma bizară — *Illac* prin care Rubruck reda pronunţia mongolă a numelui dat românilor în epocă, *Blac*. Noi ştim, din cronica persană a lui Fazl Allah Raşid ad-Din — redactată la începutul secolului XIV — că mongolii îi numeau, de fapt, *Ulac*. Modificarea lui *Ulac* în *Illac* a fost „opera" copiştilor occidentali ai relatării lui Rubruck — manuscrisul original s-a pierdut — care au luat drept *II* majuscula *U* cu care începea cuvântul necunoscut lor.

Rubruck nu a ajuns, în lunga sa călătorie, prin ţinuturile locuite de başkiri sau de români. Ştirile despre aceste două popoare le-a culeş din scrierile care circulau în epocă. Din cronici — *per chronika*, cum singur mărturiseşte — aflase despre *„Blakia*, care este ţara lui Asan", adică despre ţaratul româno-bulgar din sudul Dunării. La fel aflase şi despre „ţara başkirilor", vizitată cu aproximativ un deceniu şi jumătate mai devreme de misionari dominicani, care răspândiseră în Apus cunoştinţe despre această populaţie trăitoare în bazinul Volgăi superioare. Cunoştinţele cu care franciscanul pornise de acasă au fost completate cu informaţii culese în timpul călătoriei sale. Cele mai multe s-au potrivit perfect. Cu o excepţie: localizarea acelor başkiri cu care se învecinau românii.

Rubruck a fost convins, ca şi exegeţii săi, că mongolii i-au vorbit despre başkirii care — se ştia în Occident — locuiau dincolo de Volga. Or, mărturii ale unor izvoare orientale ignorate arată că mongolii au avut în vedere altă comunitate başkiră care sălăşluia departe, anume în regatul ungar.

Tot din mediul mongol au aflat şi cronicarii persani Ata Malik al-Djuvaini (a doua jumătate a secolului XIII) şi Raşid ad-Din — ambii înalţi funcţionari la curtea hanilor din Iran — despre başkirii din statul ungar. Primul cronicar a notat lapidar că după victoria împotriva ruşilor, cumanilor şi alanilor, Batu han urma să îi atace pe unguri, numiţi *„kelar* (din ungurescul kiraly «rege».) şi pe başghird (başkiri)" Raşid ad-Din a fost mai explicit: oştile mongole „au cucerit în întregime ţările *başghurzilor*, ale *madjarilor* (ungurilor) şi sasanilor (saşilor), l-au alungat pe padişahul lor, pe *Kelar*, şi au petrecut vara pe râurile Tisa şi Dunăre".

Existenţa acestei comunităţi başkire din regatul ungar este atestată de alte două izvoare orientale anterioare marii invazii tătare. Venit din Spania, călătorul Abu Hamid al-Andalusi a petrecut trei ani (1151-1153) în ţara pe care el a numit-o *Unkuriya*, locuită de *başghird* (başkiri) musulmani. Etnonimele „ungur" sau „maghiar" nu sunt menţionate nici măcar o singură dată. Pentru Abu Hamid, Ungaria, este, deci, prin excelenţă „ţara başkirilor".

O preţioasă descriere a statutului populaţiei başkire din cadrul regatului ungar a lăsat-o chiar un membru al ei, care i-a relatat geografului

arab Yakut ibn Rumi pe când se afla la Alep în 1220 — unde studia doctrina islamică —, despre „ţara sa" aflată în regatul unui neam „francesc" (adică de rit catolic), numit *Hunkar*. El aparţinea unui grup de musulmani care erau în slujba regelui care, deşi creştin, îi trata bine şi vieţuiau în 30 de localităţi, toate de mărimea unui târg.

În lumina acestor mărturii este, evident, surprinzătoare absenţa totală a başkirilor în izvoarele apusene, inclusiv în cele ale cancelariei ungare. Explicaţia stă în faptul că în mentalitatea omului medieval criteriul prevalent de stabilire a identităţii unui individ sau a unei colectivităţi este cel confesional, nu cel etnic (ca în vremurile noastre). Termenii *Hysmahelite* (ismaeliţi) şi *Sarraceni* (sarazini), cu înţelesul de musulmani, întâlniţi în izvoarele Ungariei medievale, se refereau, desigur, şi başkiri. Astfel, vestita Bulă de Aur, emisă în 1222 de regele Andrei II (1205-1235) în plin proces de asimilare forţată a alogenilor din regatul apostolic, îi elimina din toate funcţiile importante pe *Hysmahelite* şi pe evrei, posturile lor putând fi ocupate numai de nobili ungari, firește creştini.

Ignorând existenţa grupului etnic başkir din Ungaria, Rubruck nu s-a îndoit o clipă că tătarii care i-au vorbit despre *terra Pascatur* au avut în vedere „ţara başkirilor" de dincolo de Volga. În pofida confuziei din mintea sa, el a transmis însă nealterat informaţia corectă cu privire la vecinătatea românilor cu başkirii: aceştia din urmă alcătuiau comunitatea din regatul ungar, fapt care îi situează obligatoriu şi pe românii pomeniţi ca vecini în spaţiul carpato-dunărean.

Această clarificare face inteligibilă şi ultima parte a pasajului: „alături de başkir *(Pascatur)* se află românii *(Ulac)*... de la care au venit acei [români] care sunt în ţara lui Asan. [Mongolii] îi numesc şi pe unii şi pe alţii *Ulac*"

Constatarea consemnată de călugărul franciscan este completată de ştiri provenite din alte surse — bizantinul Kekaumenos (secolul XI), călugărul rus Nestor (sfârşitul secolului XI — începutul secolului XII), un anonim dominican (secolul XIV) — despre un transfer de populaţie românească din nordul Dunării în Peninsula Balcanică.

Nici o mărturie din această epocă nu arată o strămutare în sens contrar, cum se îndârjesc să afirme — fără temei — cei care nu admit continuitatea de vieţuire a strămoşilor noştri dincoace de fluviu în evul mediu.

Restituite în perspectiva corectă, informaţiile lui Rubruck aduc o dovadă incontestabilă a circulaţiei cunoştinţelor despre români de la un capăt la altul al lumii cunoscute în veacul XIII: de la cortul împărătesc al marelui han Möngke din Mongolia la curtea regelui francez Ludovic cel Sfânt, destinatarul raportului de călătorie al misionarului franciscan. ■

CLIO ANUNŢĂ • CLIO ANUNŢĂ • CLIO ANUNŢĂ

UNGURII ÎŞI CAUTĂ RĂDĂCINILE

Într-o emisiune difuzată în ziua de 29 martie, anul acesta, postul de radio *Deutsche Welle* relata, prin vocea lui Michael Berger, despre preocupările actuale ale istoriografiei ungare de a stabili originea poporului maghiar.

După o referire la poziţia dominantă din perioada comunistă, când — şi pentru a se justifica mai bine înscrierea ţării pe orbita sovietică — se afirma că la originea ungurilor s-au aflat populaţii stabilite în Munţii Urali, autorul arată că cercetări recente au împins locul de baştină mult spre Răsărit. Interlocutorii unguri ai lui Michael Berger au fost de părere că retrezirea interesului pentru rădăcinile proprii este, în parte, rezultatul inevitabil al adâncirii patriotismului şi naţionalismului scăpate de sub controlul sufocant exercitat de sovietici. Cursurile de limbă tibetană şi de mongolă; studiul şamanismului şi al medicinii asiatice se bucură de o deosebită trecere. Textele melodiilor de rock and roll vorbesc de frumuseţea vieţii nomade şi de goana pe cai sălbatici.

Istoricii au reuşit să cadă de acord doar asupra unui singur punct: data sosirii ungurilor în Europa, anul 896. În rest, părerile sunt foarte diferite. Unii cercetători susţin că ungurii se trag din triburi turkmene din Asia Centrală, alţii, din triburi mongole sau din vechile populaţii sinice din Siberia ori dintr-un trib maghiar propriu, stins în cursul invaziilor mongole în Europa, din secolul XIII.

În anul 1986, guvernul chinez a autorizat accesul specialiştilor unguri la un cimitir din apropierea capitalei provinciei Xinjiang-Urumki. În morminte, arheologii au descoperit obiecte funerare absolut identice cu cele existente în mormintele din secolele IX-X din Ungaria. În apropiere de cimitir a fost depistat un grup etnic de numai 9 000 suflete, numiţi de chinezi ugari, deosebit de uiguri, populaţie turkmenă dominantă în provincie. Au fost înregistrate 73 de cântece, aidoma unor melodii din folclorul ungar.

Dicţionar istoric: Georgia

Pentru mulţi dintre noi povestea Georgiei începe cu Colhida, patria legendară a Medeei, ţinut foarte bogat, ţintă a expediţiei argonauţilor conduşi de Iason, în căutarea lânii de aur. Dar Colhida este numai partea occidentală a Georgiei. Tiflisul (Tbilisi de azi), de pildă, se află în răsărit, pe teritoriul vechii Iberii. La începutul veacului XI, în faţa pericolelor de tot felul, cele două Georgii, orientală şi occidentală, se vor uni, iar David III, Constructorul, va recuceri Tiflisul de la arabi. Georgia independentă, ce va cunoaşte apoi o înflorire deosebită, îngloba atunci şi o parte a Armeniei şi Iranului.

În articolul ce urmează, continuăm incursiunea noastră în trecutul fostelor republici sovietice (vezi în Magazin istoric, Letonia, Lituania, Estonia, Rusia, Ucraina, Armenia), astăzi cu un statut de independenţă, dar, cu excepţia celor trei state baltice, reunite într-un fel de „Commonwealth": Comunitatea Statelor Independente (CSI), ce le leagă prin acorduri politice, militare, economice.

SAKARTVELO — ŢARA DINTRE IMPERII

ZAIRA SAMHARADZE-CALCIU

Georgia sau Sakartvelo, cum îi spun georgienii, sau Gruzia, cum au numit-o rușii, și-a făurit istoria pe teritoriul dintre două mări (Marea Neagră și Marea Caspică) și dintre două stepe, cea dinspre ruși și cea anatoliană. Ea are numai 70 000 km².

Descriind expediția argonauților în Colhida, Apollonios din Rodos afirma că argonauții au zărit de departe Caucazul înălțându-se deasupra Mării Negre, munți în care era țintuit titanul Prometeu.

O scurtă incursiune în trecutul îndepărtat ar trebui să rețină că în apropiere de Tbilisi s-au descoperit resturile unui antropoid și că specialiștii consideră zona una dintre vetrele în care s-a format omul preistoric. Din mileniile V-IV î.H. s-au păstrat acolo unelte și arme, totemuri, iar din mileniul III, obiecte din metale prețioase găsite în Kahetia. Din mileniul II î.H. datează carul mortuar al unui șef de trib, iar din secolul VI — bani de argint din Colhida. O lespede descoperită la Mțheta servește drept mărturie urmașilor că cetatea a fost întărită de împăratul Vespasian, în anul 75; se păstrează, de asemenea, epitaful de la Bolnisi (494) în limba veche georgiană.

Regele Vahtang și călăreții lui

Urmele lăsate de istoria însângerată a Georgiei sunt extrem de numeroase. La circa 20 de kilometri de Tbilisi, la confluența râurilor Aragvi și Mtkvari, se află unul din cele mai vechi orașe ale Georgiei, Mțheta. Între sec. III î.H. și V Mțheta a fost capitala Iviriei, rămânând până în veacul XII reședința patriarhilor. Cercetările arheologice desfășurate în această zonă au confirmat nivelul cultural înalt, relațiile strânse cu Grecia și Roma antică. Pe locul unde s-a aflat unul dintre cele mai vechi lăcașuri de cult din Georgia (din sec. IV) s-a înălțat în veacul XI un templu, distrus după două secole de un cutremur și apoi restaurat. Clopotnița sa servea ca turn de observație și de apărare.

Georgienii se numără printre primele popoare creștine (sec. IV), credința creștină constituind pentru ei nu nu-

mai o religie, dar și fundamentul legăturii între multiplele părți dezmembrate ale Georgiei. Cu toate acestea, când muntenii nu au vrut să se creștineze, regele a trimis asupra lor puterea spadei, distrugându-le idolii focului. Cronica *Kartlis Thovreba* menționează că celor ce au refuzat creștinarea li s-a mărit birul. Rezistența la creștinism s-a manifestat și la Curte, unde se simțea influența persană. În veacul VII, în epoca regelui Iracli, cronicarul descrie cum acesta a trimis apostoli la Tbilisi, Mțheta și Ugiarma, pentru ca toți creștinii din oraș să se adune în biserici, iar păgânii sau supușii focului să fie creștinați sau uciși. Erau în joc rațiuni de stat.

Așezată între două mari imperii, Bizanțul și Persia, care se războiau între ele, Kartlia a încercat să se mențină neutră, temându-se nu numai de perși, dar și de popoarele din Caucazul de Nord. Războiul a durat 25 de ani și s-a terminat fără ca Georgia să fie atinsă. Curând însă Armenia a fost atacată de perși. I-a urmat Kartlia, unde în 368 perșii l-au izbit pe regele Saurmag și l-au urcat pe tron pe Varaz-Bacuri. Pe lângă biruri grele, perșii le-au luat georgienilor două provincii: Rani și Movakani, motivând că acolo locuiau perși. Bizanțul, sensibil la situația disperată a „prietenului și aliatului", a cucerit Klargeti. Cum era de așteptat, Imperiul persan s-a opus convertirii la creștinism a georgienilor. Adesea persanii distrugeau bisericile, grădinile, viile și decimau populația.

În veacul V, regele Arcil (410-434) a alungat în afara hotarelor Kartliei pe toți cei ce se închinau focului. „Sub steagul Domnului a început războiul cu Persia", spune cronica. Luptele politice, intrigile de la Curte, aroganța militarilor și funcționarilor infiltrați de Bizanț ca negustori sau târgoveți constituiau atunci tabloul societății georgiene. În timp, Bizanțul a început să se amestece fățiș în succesiunea la tron. Astfel împăratul bizantin l-a obligat pe regele Gubazi, din Lazeti, al doilea regat georgian, să cedeze tronul fiului său. Așezați în foarfecele dintre Bizanț și Persia, georgienii pierdeau constant teritorii, pe care le recucereau prin lupte sângeroase. Vechiul vis al Persiei, ieșirea la Marea Neagră, a determinat-o să intre adânc în Georgia de Apus. Veniți în ajutor, după victorie, bizantinii s-au dedat și ei la jafuri. Perșii au contraatacat, ieșind învingători lângă Cutaisi, la Telepisi. Conducătorii din Lazeti s-au adunat într-una din strâmtorile din munți, spre a stabili noul curs politic al țării. Au rămas în istorie, datorită discursurilor ținute cu acest prilej, renumiții oratori Aeti și Partazi; primul susținea orientarea persană, al doilea, pe cea bizantină.

Tbilisi capitulează

Dar perșii hotărâseră să lichideze independența Georgiei și a Armeniei. În consecință, șahul Iezdigherd II i-a chemat la Ktezifon, capitala de atunci a Persiei, pe conducătorii Kartliei și Armeniei și le-a cerut să treacă la mazdeism. În caz că se supuneau primeau daruri și onoruri; dacă refuzau, erau amenințați cu moartea, iar poporul nimicit.

În veacul V unul dintre cei mai mari regi georgieni, Vahtang, care cunoștea scrierile sacre și arta militară, a avut de luptat cu popoarele din nord, ce trecuseră poarta Derbent și ajunseseră în Kartlia. Ele au distrus viile, grădinile, culturile, au risipit cirezile, au ars casele, bisericile, au luat ostateci. Nu au cucerit teritorii; numai au jefuit. Această năvălire a rămas cunoscută în istorie sub numele de atacul osetinilor. Istoricul S. Gianașia presupune că au fost triburi de huni, de saraguri, akatiri etc., care au străbătut lanțul Caucazului. În fața primejdiei, tânărul rege Vahtang, în vârstă de șaisprezece ani, a strâns o oaste de 100 000 de călăreți și 60 000 de pedeștri, lângă Muran (Sagaramo de azi), plus 12 000 de luptători din Rani și 10 000 oșteni din Tiane. Victoria lui Vahtang a fost strălucită. Au fost eliberate o serie de cetăți, iar ostatecii aduși înapoi. Regele a încheiat pace cu dușmanul, nu înainte de a întări puternic trecătoarea Dariali, unde a ridicat o mare cetate de apărare. Apoi suveranul a intrat cu armata sa în Georgia de Apus, pentru a-i speria pe bizantini, care voiau să domine și Kartlia. Era anul 458. Tot atunci Vahtang s-a căsătorit cu Balenzuhti, fiica șahului, care l-a încurajat să se lupte cu Bizanțul. Cu armata sa de 200 000 de oameni, regele a recăpătat de la bizantini zonele de graniță, cetățile Taharisi și Klargeti, pământurile de la mare până la Arsiani și trecătorile care țineau de Gado.

Când în 464 perșii au năvălit în Kartlia, Vahtang a cerut ca de obicei sprijin Bizanțului, dar nu l-a mai primit. Atunci armata sa de elită s-a aruncat pe neașteptate acolo unde lupta era mai înverșunată. Regele purta pe cap un coif pe care erau desenați un lup în față și un leu în spate. Văzând lupul de pe coif, ostașii inamici au început să strige batjocoritor: „Prostul de Gorgasali!" („gorg" înseamnă în persană „lup"). Această poreclă s-a transformat în renume. Azi, pe locul castelului Metehi se află monumentul închinat lui Vahtang Gorgasali (452-502), întemeietorul orașului, cel care a mutat capitala de la Mțheta la Tbilisi.

Perșii, văzând că nu pot risipi oastea georgiană, au propus pacea. În urma ei, Persia a înapoiat Bizanțului, Palestina cu Ierusalimul cât și o parte din teritoriile de la izvoarele Tibrului. Vahtang a murit rănit de o săgeată, într-o luptă cu perșii. De numele lui se leagă ridicarea cetății Artanugi, precum și a unei reședințe la Ugiarma, care a avut o mare importanță strategică. Și azi, după

cincisprezece secole, rămășițele acestei zidiri uimesc prin frumusețe și amploare. Tot lui i se datorește înălțarea mănăstirii Svetițhoveli. În chiliile strâmte ale acesteia s-au scris și tradus cărți, s-au sculptat ornamente, s-au întocmit planuri pentru noi zidiri, s-au purtat discuții înfierbântate.

Moartea lui Vahtang i-a făcut pe perși mai îndrăzneți. Șahul Kavad a hotărât să introducă în Kartlia credința în puterea focului, interzicându-le georgienilor să-și îngroape morții în pământ, după datină. Curând, Imperiul persan a desființat tronul Kartliei — precedat de anularea puterii regale și în Armenia. Conducerea țării a fost încredințată unor dregători sau satrapi. Perșii au supus Kartlia și s-au năpustit peste Caucaz, până la porțile Osetiei, spune cronica. Bizanțul, care încheiase „pacea veșnică" cu Persia, în 532, și-a dat consimțământul pentru lichidarea tronului. În anul 571, a avut loc o mare răscoală, începută de armeni, sub conducerea lui Vardani, din neamul mamiconianilor. Georgienii și Bizanțul le-a venit în ajutor repurtând cu toții victoria împotriva perșilor. Georgienii au fost conduși de Guaram. Același care a construit biserica Gvari („cruce", în limba georgiană) pe muntele Zedazen. Mărețul monument, care se vede și astăzi în același loc, aparține unei perioade mai târzii.

În anii 607-608, biserica georgiană a trecut definitiv și oficial la diofizism. De numele lui Stepanoz este legată zidirea mănăstirii Gvari, un lăcaș care și astăzi stârnește admirația, datorită concepției arhitectonice și valoroaselor picturi din interior.

În acea vreme Tbilisi a rămas necucerit. Hanul Kazarilor, Gibgu, a încercat să pătrundă în oraș, dar nu a reușit. Țările din Caucaz treceau dintr-o sferă de influență în alta. Foarte rar se putea întâlni o situație stabilă. Fărâmițarea feudală contribuia la aceasta, cât și diversitatea populațiilor. În Caucaz, alături de limba kartveli și armeană, care sunt printre cele mai vechi, se mai vorbesc aproximativ 25 de limbi.

În anii '20 ai sec. VII, cumplitul împărat bizantin Iraclie a hotărât să scape de perși. El a cerut ajutor kazarilor, care, după ce îi înfrânseseră pe huni, amenințau toate țările vecine. Alianța cu acest regat, întins de la Volga la Azov, era avantajoasă pentru Bizanț, întrucât, de teama lui, popoarele Caucazului încetau să mai întrețină relații cu perșii. Kazarii au pornit la luptă cu o armată numeroasă, sub conducerea hanului Gibgu. Persia, acum dezmembrată, nu mai putea să-i ajute pe georgieni. După o rezistență de două luni, Tbilisi a capitulat. Apărătorii cetății au pierit. Kazarii au ucis femei și copii, au călcat totul în picioare. Împăratul Iraclie a poruncit o adevărată cruciadă religioasă, nu numai împotriva celor ce se închinau zeului focului, ci și a creștinilor. După măcel, el a pornit distrugerea monumentelor de artă care aveau sau păreau să aibă caracter monofizit. Kartlia se afla sub puterea absolută a Bizanțului.

Ciuma lui Murvan cel Surd

Dar pe scena istoriei apăruse o nouă putere care dorea să-i înghită pe bizantini, perși și pe vasalii lor. Erau arabii, care se aflau în vecinătatea Georgiei și care secole de-a rândul au influențat foarte mult viața acestui popor. La început ei au organizat incursiuni cu scop de jaf. Primii arabi au apărut în Georgia la începutul anilor '40 ai sec. VII, în timpul califului Omar II.

În anul 654, arabii au năvălit din nou, de data asta cu o

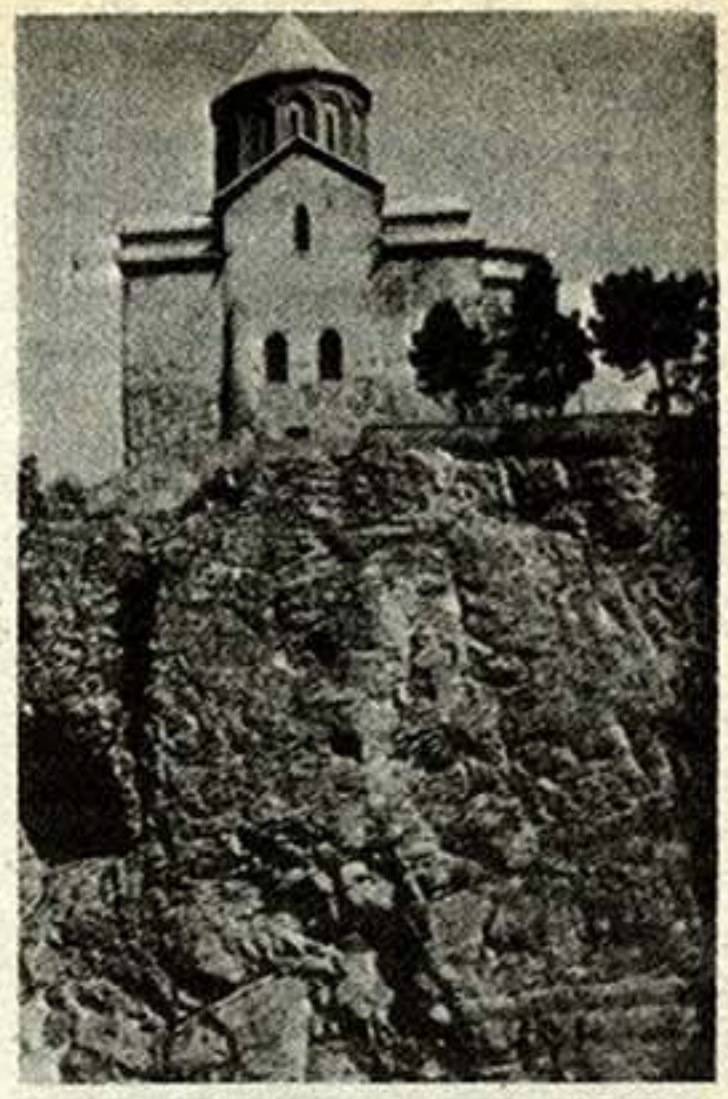

În p. 67: *templul de la Jvari*

Vedere din Mțheta, unul dintre cele mai vechi orașe ale Georgiei

Veche biserică din Tbilisi (sec. XIII)

Vedere din localitatea Borjomi

armată mare, hotărâtă de a se stabili în acele locuri. Georgienii le-au ieşit înainte cu daruri. În urma unei înţelegeri intrate în istorie sub numele de „cartea de apărare", Kartlia trebuia să plătească arabilor un bir anual pe gospodării, indiferent de dimensiunile lor. Evident, a urmat imediat unirea gospodăriilor, pentru ca, în felul acesta ele să se poată sustrage de la bir. Tot conform înţelegerii, arabilor le era interzis să se amestece în treburile bisericilor şi mânăstirilor şi în general în problemele religioase ale teritoriului georgian. Cei care doreau însă să treacă la mahomedanism beneficiau de facilităţi deosebite şi de scutire de bir. Convertitul nu mai avea însă dreptul să se dezică, întrucât îl aştepta pedeapsa cu moartea. Cu timpul, arabii au început să se amestece tot mai mult în treburile interne ale Kartliei, să mărească birul şi să limiteze libertatea religioasă.

La începutul sec. VII, situaţia s-a schimbat: supremaţia arabilor a devenit evidentă. Concomitent s-a accentuat şi cruzimea lor. În Georgia ei l-au numit la conducere pe Murvan cel Surd (surd la orice sfat sau rugăminte), care a distrus toate oraşele şi multe cetăţi din Kartlia. Era în anul 735. Murvan cel Surd a pustiit apoi toată ţara de la malul mării. Când s-a întors din Abhazia, spre sud, a adus la Tao-Klargeti o „mare molimă" (ciuma sau holera). Cronica lui Sumbat Davitidze menţionează: „Surdul din Bagdad a distrus toate cetăţile şi a pătruns în Şavşeti şi Gado. Iar în urma sa o mare molimă distruse Şavşeti Klargeti, aşa încât puţini au mai rămas din oamenii acelor locuri. La Tbilisi, arabii au lăsat un emir cu mari împuterniciri, în mâinile căruia se aflau conducerea ţării, judecăţile şi armata. În anul 764, califul a chemat la Bagdad pe eristavul Nerse, conducătorul Kartliei, despre care fusese informat că nu s-ar supune. Peripeţiile lui Nerse sunt descrise în scrierea lui Ioan Sabanisdze, intitulată *Mucenicia lui Abo*. Subiectul este tragica lui moarte: caznele la care a fost supus, după care a fost decapitat, apoi tăiat în bucăţi şi aruncat în foc. Era în ziua de Bobotează, pe 6 ianuarie 786. Locul martiriului poartă numele de Sagodebeli, adică „locul plângerii". „Mulţi au fost ademeniţi şi întorşi din drumul adevărului", spune Ioan Sabanisdze, martor al evenimentelor. În cruda oprimare a contribuit şi faptul că Georgia era dezmembrată în mici regiuni (samtavro) învrăjbite între ele. Arabii nu au putut cuceri şi Georgia de Apus. Povara jugului a rămas pe cea de Răsărit. Mulţi georgieni au fugit în Georgia de Apus, unde au găsit frăţie, adăpost. Aproape patru veacuri a stat Georgia sub ocupaţia arabă.

În casa lui Nerse, a crescut Grigoli Hanţteli primind o instrucţie vastă. A învăţat psalmii lui David, toate scrierile părinţilor Bisericii în limba georgiană, ajutându-se de multele limbi pe care şi le însuşise. Avea înţelepciunea filosofilor pe care o va pune în slujba luptei pentru unitatea Georgiei.

Mănăstirea Tibeti — „mândria Romei"

Transformarea Georgiei de Apus într-un mare stat, cunoscut ca regatul Egriso-Abhazian, a fost un pas important în unificarea Georgiei, la sfârşitul sec. VIII. Bizanţul era secătuit de luptele cu arabii, iar în interior de conflictele cu iconoclaştii. Papa Leon III i-a sprijinit pe iconoclaşti, dar Georgia nu se afla în tabăra iconoclaştilor. Ea s-a rupt de sub tutela bisericii bizantine. Binecuvântarea venea acum de la Mţheta, slujba făcându-se în limba maternă. Georgia de Apus era acum un stat unit şi puternic. Bizanţul a hotărât atunci să acţioneze prin corupţie, o serie de regi georgieni, cu excepţia celor din Abhazia, primind titluri înalte şi daruri. De aceea, noile cnezate: Kaheti, Ereti, Egriso-Abhazia, Tao-Klargeti au apărut aproape simultan în ultimul sfert al sec. VIII. Dar regiunea centrală, Kartlia, care era destrămată în mici cnezate ce se duşmăneau între ele, lipsea din structura teritorială a Georgiei. Sudul Georgiei, Klargeti, Giavahati, Samţhe au fost conduse de dinastia Bagrationi.

Primul rege din acest neam a fost Aşot cel Mare, care s-a stabilit în Artanugi, cetate construită de marele său înaintaş Vahtang Gorgasali şi unde a construit biserica Petru şi Pavel. Artanugi era una din principalele răscruci ale drumului care unea nu numai Georgia, dar şi multe alte ţări ale Orientului cu Bizanţul. Constantin Porfirogenetul spune: „Aici veneau neîntrerupt mărfuri din Trapezund, Iviria, Abhazia şi Siria, înflorea un mare comerţ". În primul sfert al sec. IX, pe la 813, Aşot a creat cnezatul Tao-Klargeti, reuşind apoi să stăpânească întreaga Georgie de Sud. Pe la 820, el conducea întreaga Kartlie, cu excepţia unei mici părţi aflate în posesia emirului, un emir neascultător faţă de arabi, motiv pentru aceştia ca să devasteze şi să înspăimânte populaţia, în încercarea de pedepsire a emirului. Trimis să-l pedepsească pe emir, Buga Turca a distrus Tbilisi, a ars şi pustiit împrejurimile. Oraşul a ars. După izvoarele arabe, au pierit 50 000 de oameni. Era 5 august 853, tristă dată păstrată într-o inscripţie din biserica Sioni.

În 888, Bagrat, cu ajutorul armatelor bizantine, s-a năpustit cu oaste asupra Abhaziei, urcându-se pe tronul ce i se cuvenea de drept şi intitulându-se „Kartvela mepe", adică regele georgienilor. Apoi el a unit diferitele regiuni prin lupte, iar după ce a cuprins în teritoriul său şi Tbilisi s-a intitulat *rege în Sakartvelo*, adică al Georgiei unificate. Primul cap încoronat al georgienilor a fost Adarnase. El a înălţat Bana, care a devenit capitala ţării. Vizitatori din 1843 aminteau despre frumuseţea şi gran-

doarea pe care le mai păstrau ruinele. Orașul era considerat cel mai frumos din Orient, exceptând Constantinopolul. Clădirea principală avea o cupolă cu un diametru aproape egal cu înălțimea. În timp, inscripțiile și frescele au dispărut. În vreme ce Adarnase construia Bana, Așot Kisnasi, conducătorul din Artanugi, ridica măreața mânăstire Tibeti, care, după mărturia unui călător străin din sec. XIX, ar fi putut fi „chiar mândria Romei, atât era de frumoasă și cu detalii atât de elegante". În 914, a urmat năvălirea lui Abul-Kasim, emirul care, cu o oaste uriașă, a distrus Armenia, iar pe regele ei, Sumbat, l-a decapitat. Emirul a cucerit apoi Kahetia, Bociorma și Ugiarma. Asediul cetății Kveli a durat douăzeci și opt de zile. Jur-împrejurul ei erau nenumărate corturi albe ca zăpada, ocupând teritoriul a cinci sate legate cu funii. Arabii veniseră cu arme, cu pietre, iar săgețile erau atât de multe, încât au împovărat o sută de cămile. Ei aveau tot atâtea suliți.

Neputând să cucerească cetatea, arabii s-au răzbunat și au luat ostateci din satele din jur, pe care i-au chinuit și i-au ucis sub ochii celor din cetate. Speriați, oamenii din sate s-au risipit și s-au hrănit precum lăcustele cu frunze de copaci și cu iarbă. Când cetatea a cedat, numai 133 de ostași chinuiți de foame și epuizați se mai aflau în ea. Cotropitorii i-au tăiat cu spada, i-au străpuns cu sulițele, i-au călcat în picioare, iar măruntaiele le-au dat la câini, spune cronica.

Dar curând în Imperiul Bizantin a izbucnit un război civil, răzvrătiții fiind conduși de Varda Sklir, căpitan de oști, din Asia Mică. În 978 când Varda Sklir a cucerit Niceea, Bizanțul a cerut ajutor lui David cel Mare. După ce Varda Sklir a ocupat Armenia, acesta s-a hotărât să intre în luptă. Armata georgiană, condusă de Tornike, a ieșit învingătoare. Dar David cel Mare a murit în 1001 și curând Vasili II s-a grăbit să-și recapete pământurile de la miazăzi, apoi a început războiul cu bulgarii.

15 000 de ostași a luat prizonieri, le-a scos ochii și i-a trimis înapoi regelui bulgar. Profitând de războiul bulgaro-bizantin, regele georgian a eliberat regatul Tao și, prudent, s-a alăturat coaliției antibizantine din care făcea parte și Al-Hakim, califul egiptean. Vasili II a trecut prin foc și sabie Giavaheti și Artaani. După însemnările unui istoric arab, bazileul a pârjolit pământurile, a luat proviziile oamenilor și a ucis și orbit 200 000 de persoane.

Svanetia, speranța renașterii

După acest război, sfera de influență a Bizanțului s-a întins până în văile râului Mtcvari și chiar până la Tbilisi. Era în toamna lui 1022. În ciuda războiului permanent, georgienii au reușit să înalțe monumente ca: Nicorțminda, Samtavisi, Alaverdi, Htisi, Savane, Manglisi, Samtarvo din Mțheta și impunătorul Svetițhoveli. De această mânăstire este legată o legendă: arhitectul și constructorul ei, Arsukidze, a stârnit invidia chiar și a dascălului său și, în urma intrigilor acestuia, maestrului i s-a tăiat mâna. Celebrul roman *Mâna dreaptă a maestrului* de Constantin Gamsahurdia (tatăl decedatului președinte al Georgiei) este inspirat din această legendă.

În deceniul III al sec. XI, în Caucaz au apărut pentru prima oară turcii selgiukizi. Bizantinii au avut la început o atitudine pasivă față de ei. În 1048, într-o luptă decisivă, au pierit peste 150 000 de suflete. Liparit, conducătorul georgian, de un curaj care a stârnit invidia bizantinilor, a fost luat ostatec și dus la Horasan, în fața sultanului. În munți s-a păstrat o inscripție, din 1066, care sună așa: „Eu, Leonti Mroveli, cu mare trudă am pregătit această peșteră pentru adăpostul copiilor din Ruisi în vremuri de nenorocire, în timpul distrugerilor sultanului Ali-Arslan".

Surse arabe povestesc în amănunt invazia în Kahetia, când sultanul a început să distrugă pădurile. Ce înseamnă asta, s-a înfuriat sultanul, să lași atâta pământ sub pădure? El a nimicit cetate după cetate. A capturat Tbilisi. Detașamentele de jaf au pustiit toată Kartlia; au fost distruse toate bisericile „și de mulțimea cadavrelor nu se mai zărea pământul; iarna era aprigă și cei care au fugit în munți au pierit de ger", spune cronica. Preocupat să cucerească Egiptul, sultanul Ali-Arslan a purtat tratative în acest sens cu Bagratdar. Ambii au murit în 1072. A urmat sultanul Ali-Melik-Șah, fiul lui Ali-Arslan.

Incursiunile de jaf ale turcilor selgiukizi, instalați la granițele Georgiei, au depopulat satele și orașele. Turcii au profitat și de rivalitățile dintre diferiți conducători ai unor regiuni distincte, o nefastă contribuție la pustiirea acestor teritorii având-o puternicele cutremure din zonă.

După atâtea invazii și războaie, nu este de mirare că oamenii și-au aflat refugiul în peșteri naturale sau săpate în piatră și calcar. Între anii 1156-1213, s-a format ansamblul de peșteri de la Vardzia, dispus pe mai multe nivele, cuprinzând locuințe, depozite, lăcașuri de cult. Pe pereți se mai găsesc și astăzi fresce de o neprețuită valoare artistică, printre care și portretele prințesei Tamara și ale tatălui ei, Gheorghi III. Cu trecerea secolelor, fărâmițarea în formațiuni statale s-a accentuat, cultura având de suferit. Abia în sec. XVII a început să renască interesul pentru învățătură, tinerii fiind trimiși la Moscova sau Roma. În 1629, a fost organizată la Roma prima tiparniță georgiană.

În 1709 s-a creat la Tbilisi o tipografie cu litere georgiene, trimisă din Țara Românească de Antim Ivireanul (originar din Iviria), împreună cu un ucenic al său pe nume

Mihail. Aici s-a tipărit nemuritorul poem al lui Șota Rustaveli *Viteazul în piele de tigru*, însoțit de comentariile lui Vahtang VI, distins poet, traducător, istoric. În aceeași perioadă, Sulhan-Saba-Orbeliani a întocmit dicționarul tezaur al limbii georgiene. În speranța neatârnării, Vahtang a dus tratative secrete cu Petru I. În august 1722, armatele rusești au ocupat, fără lupte, Derbentul, având drum deschis spre Transcaucazia.

La jumătatea sec. XVII, prin porturile Mării Negre treceau în medie, pentru a fi vânduți, 4 000 de robi anual prin părțile Caucazului. Există scrisorile unui georgian din sec. XVIII, care spunea că-și găsise mama vândută ca sclavă la Istanbul, iar la Bagdad avea speranța să își găsească sora.

Reîntregirea Georgiei a avut loc în 1878, prin realipirea Agiaiei. Era una dintre prevederile tratatului de la San-Stefano, din 19 februarie 1878, ca o consecință a războiului ruso-turc.

În 1783, sub Iracle II, Georgia a acceptat protectoratul Rusiei, care s-a obligat să nu se amestece în treburile ei interne.

Istoria Georgiei este istoria rezistenței sale în fața năvălirilor, începând cu romanii, continuând cu arabii, turcii, mongolii și perșii, cei care în permanență au făcut una cu pământul sate și cetăți, biserici și mănăstiri, lăsând în urmă ruine și cenușă, peste câmpiile mănoase ale Colhidei, peste pădurile de eucalipți de pe malul Mării Negre, peste viile cu rod bogat ale Kahetiei.

A existat însă și un ținut în care n-a călcat vreodată picior de dușman, unde locuitorii, cu prețul vieții, au reușit să rămână liberi. Este Svanetia. Prin mijlocul ei trece râul Inguri, străjuit de o parte de lanțul Caucazului (Elbrus, 5 642 m) și de alta de lanțul de munți Svaneti (cu vârful Laila, 4 008 m).

Întotdeauna Georgia a avut un nucleu de oameni liberi, din care de fiecare dată a renăscut. ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

FUNDAȚIA CULTURALĂ A LANDURILOR

Singurul muzeu imaginar al Germaniei se găsește în mijlocul Berlinului. Se găsește, dar nu se află acolo. Nu necesită ziduri, instalație de alarmă, personal de supraveghere, deși colecționează doar opere de artă „de interes național". Dar Fundația Culturală a Landurilor nu acționează pentru propriul interes, ci pentru muzeele din toate landurile federale germane. Dacă s-ar aduna într-un singur loc toate obiectele achiziționate cu ajutorul ei – monede celtice, manuscrise medievale, tablouri expresioniste, amenajări moderne – ar lua ființă una din cele mai originale și mai valoroase colecții.

La sediul fundației doar câteva afișe și multe cataloage stau mărturie pentru operele de artă care au fost achiziționate cu fondurile ei: *Plantele nocturne* ale lui Paul Klee, expuse la München; tezaurul domului s-a întors la Quedlinburg; manuscrisul romanului lui Kafka, *Procesul*, este supus unei analize germaniste fine la Arhiva germană pentru literatură de la Marburg. *Plantele nocturne* (1922) și *Grădina cu păsări* (1924, tot de Paul Klee), cumpărate de fundație din succesiunea unei perechi de proprietari ai unei galerii de artă, au ca beneficiar Galeria de stat de artă modernă de la München.

Sunt numai trei exemple din 110, la a căror (răs)cumpărare fundația a putut contribui în ultimii șase ani. În acest scop, cele 16 landuri federale pun anual la dispoziție 15 milioane de mărci. Sponsorii sporesc considerabil suma. Spre diferență de multe țări europene, Republica Federală Germania și-a căpătat prima ei fundație culturală abia în 1988. Cancelarul federal Willy Brandt a cerut încă din 1973 o Fundație Națională Germană, dar întrucât în Germania competența în cultură se află la nivelul landurilor federale, s-a încins mai întâi o lungă discuție, dacă federația are dreptul să protejeze cultura încălcând competența landurilor. În sfârșit, politicienii au căzut de acord asupra unei soluții federative, care permite landurilor să se ajute reciproc în dobândirea obiectelor de artă.

Landurile federale au transferat Fundației Culturale a Landurilor căutarea și mai ales asigurarea urmelor picturilor, manuscriselor muzicale, sculpturilor și mobilei valoroase. Consiliul fundației, compus din membri ai guvernelor de land, decide ce proiecte să fie promovate.

Este întotdeauna vorba despre o artă adevărată. De pildă, lucrări pe care naziștii le-au proscris și care până acum erau accesibile numai persoanelor particulare sau au ajuns în comerțul de artă pe căi câteodată obscure. Sunt obiecte ce „determină identitatea noastră culturală", afirmă secretarul general al fundației, dr. Klaus Maurice, căruia îi este însă străină intenția de a smulge muzeelor din afara țării capodopere germane. „Numai când apare ceva pe piața internațională de artă, atunci devenim activi, atunci o națiune trebuie să-și dea osteneala pentru moștenirea ei".

În cazuri izolate fundația ajută și altor națiuni: astfel British Library de la Londra a putut dobândi, cu sprijinul Fundației Culturale, aproape întreaga „Tauchnitz-Edition": volumele de autori englezi publicate în secolul trecut în limba originală de editorul german Christian Bernhard Tauchnitz de la Leipzig. Faptul că fundația culturală poate acționa nebirocratic și repede, atunci când află de un obiect interesant, s-a dovedit în 1989 la scoaterea la licitație a unui manuscris al lui Kafka. În trei zile s-au adunat banii pentru cumpărarea lui.

O „lovitură" pe care secretarul general o apreciază ca fiind mai reușită decât răscumpărarea tezaurului de la Quedlinburg, a cărui dispariție după al doilea război mondial a fost considerată ca „jaful de artă al secolului".

De obicei fundația acționează în secret. În 1990 au reapărut din ascunzătoarea safeului unei bănci din Texas splendidele odoare ale regelui Heinrich I al saxonilor. Locotenentul-major american Joe Meador luase acasă, la sfârșitul războiului, evangheliarele împodobite cu bijuterii, un relicvar ca și alte piese de valoare inestimabilă. Ele au fost considerate dispărute timp de 45 de ani. Abia după moartea lui Meador, juristul și istoricul Willi Korte și *New York Times* i-au ajuns pe urme. La finanțarea „recompensei găsitorului" de 1 milion de dolari fundația culturală a avut o contribuție importantă. De puțin timp venerabila comoară bisericească strălucește din nou în tezaurul special renovat de la Quedlinburg. Fundației Culturale – care expune comoara în muzeul ei imaginar – i-a rămas satisfacția și un poster.

Alfred SPIEGLER

Controverse

WINSTON CHURCHILL — LA STÂLPUL INFAMIEI?

FRANÇOIS BÉDARIDA,
secretar general al Comitetului
Internațional de Științe Istorice

Puțini oameni de stat au fost atât de mult fotografiați ca Sir Winston Churchill în cei 64 de ani de viață publică

A devenit aproape un truism afirmaţia că prăbuşirea cortinei de fier a făcut posibile şi necesare numeroase revizuiri istorice. Dar interesele şi obişnuinţele rămân trainice. Ar trebui revăzut chiar personajul Hitler, susţin istoricii. Şi nu pentru a-l glorifica, ci, pur şi simplu, pentru a nu neglija — aşa cum au făcut-o cea mai mare parte a autorilor — capacităţile sale intelectuale şi supleţea logicii demersurilor sale. În istoria politică a fost, fără îndoială, unul dintre conducătorii cei mai abili ai tuturor timpurilor şi unul dintre cei mai bine informaţi.

Imaginea lui Churchill este şi ea aureolată de un dens şi durabil mit legendar. Încercată încă din 1990, demitizarea personajului a trecut iniţial neobservată, pentru ca apariţia, trei ani mai târziu, a lucrării tânărului istoric britanic John Charmley, Churchill: The End of Glory. A Political Biography **(Churchill: Sfârşitul gloriei. O biografie politică) să provoace un veritabil şoc. Autorul intentează un fel de proces primului ministru britanic, acuzându-l că nu a negociat la timp o pace onorabilă cu Hitler, grăbind astfel declinul ţării sale şi lichidarea Imperiului britanic.**

De fapt, Charmley s-a insinuat într-o breşă operată personalităţii lui Churchill de către patru autori în decurs de trei ani, 1990-1993: John Lukacs (The Eightly-Day Struggle between Churchill and Hitler, **tradusă şi în franceză, sub titlul** Le Duel Churchill-Hitler, **James Rusbridger şi Eric Nave (fost ofiţer de informaţii), cu lucrarea lor** Betrayat at Pearl Harbour. How Churchill luced Roosevelt into W W II **(în traducere franceză** La Trahison de Pearl Harbor**) şi, în fine, John Costello cu** Les dix jours qui ont sauvé l'Occident.

Desigur, aceste cărţi nu constituie o Biblie, remarcă presa istorică franceză şi engleză. În plus, ele prezintă divergenţe între ele. Lukacs, de pildă, afirmă că Hitler voia să-i supună în primul rând pe anglo-saxoni şi nu pe sovietici, în vreme ce Costello susţine că ambiţiile Führerului vizau esenţialmente Estul. Oricum însă, ele sunt la unison în opinia că Churchill nu este subiect de adulaţie. Churchill a ştiut despre atacul japonez de la Pearl Harbor şi a omis să-l prevină pe Roosevelt, Churchill a fost un conservator mărginit, incapabil să-şi înţeleagă secolul. Sunt numai două dintre defectele primului ministru britanic, pe care cititorii le-au putut afla înaintea apariţiei cărţii lui John Charmley, care a completat copios lista „cusururilor" lui. Între timp în Marea Britanie continuă seria statuilor sale, iar ceremoniile semicentenarului operaţiei Overlord au subliniat nu o singură dată geniul lui Churchill în conducerea luptei Marii Britanii contra fascismului.

În echilibru, acelaşi an 1993 a înregistrat publicarea la Londra şi a volumului The Churchill War Papers, **în care autorul, Martin Gilbert, biograful oficial al „Leului britanic", evocă admirativ şi în detaliu preocupările eroului său în perioada septembrie 1939-mai 1940, când s-a aflat la conducerea Amiralităţii. În noaptea de Crăciun 1939, de pildă, Churchill găsise timp să redacteze — scrie Gilbert — şase rapoarte spre folosul soldaţilor.**

Marele Churchill la tribunalul istoriei. În apărarea sa pledează, în articolul ce urmează — preluat după revista L'Histoire, **nr. 169 (septembrie 1993), cu titlul şi subtitlurile redacţiei** Magazin istoric **— cunoscutul istoric francez François Bédarida, reputat specialist în istoria celui de-al doilea război mondial.**

La 26 de ani, când a intrat în Camera Comunelor

Înainte de a cădea prizonier în Transvaal, în timpul războiului burilor

Sublim și absurd

Pentru britanici, anul 1993 a debutat printr-un scandal: în primele zile ale lui ianuarie a apărut o biografie iconoclastă a lui Winston Churchill, semnată John Charmley, acompaniată la fanfară, de articole provocatoare în *Times*. Dincolo de demersul de desacralizare a unui erou al Angliei secolului XX — demers în sine perfect normal, venind de la un istoric — problema a constituit-o faptul că lucrarea, repunând în discuție sensul și rațiunea celui de-al doilea război mondial, o luptă pe viață și pe moarte împotriva Germaniei hitleriste, se înscrie pe linia unui revizionism blând, ce face din nazism un regim ca oricare altul și din Führer un om de stat comparabil cu partenerii săi occidentali. Nimic de mirare deci că această carte a provocat în rândul englezilor nu numai reacții pasionate, dar și o amplă dezbatere națională asupra anului 1940 și asupra „celei mai frumoase ore" a istoricilor. În fapt, chestiunea pusă de lucrare depășește de departe atât persoana lui Churchill, cât și destinul Marii Britanii.

La drept vorbind, teza nu este nouă. Ea se rezumă la o singură frază: departe de a fi salvatorul țării sale între anii 1939-1945, cum afirmă memoria națională și corul istoricilor, Churchill nu a fost decât groparul măreției britanice. De unde și titlul dat de autor volumului: *The End of Glory*. Încă de acum un sfert de secol, Oswald Mosley, căpetenia partidului fascist englez, susținuse că pentru Anglia cele două rezultate palpabile ale celui de-al doilea război mondial fuseseră pierderea imperiului și coborârea ei la rangul de satelit al Statelor Unite. Ca să nu mai amintim de un revizionist cunoscut ca David Irving, pornit să demonteze statuia lui Churchill. Un istoric reputat la Cambridge, Maurice Cowling, a scris în 1989, în *Sunday Telegraph*, un articol intitulat *Why we should not have gone to war* (De ce nu ar fi trebuit să intrăm în război), în care susținea că răbdarea față de Hitler ar fi fost până la urmă rentabilă.

Istoric tânăr, de talent, conferențiar la Universitatea East din Anglia, John Charmley, s-a făcut cunoscut printr-o teză privind politica engleză față de Franța liberă și prin mai multe lucrări de calitate, între care un studiu despre Chamberlain[1], studiu ce constă într-o reabilitare în toată regula a conciliatorismului, singura strategie, după părerea lui, realistă și de viitor. El a semnat, de asemenea, o biografie a lui Duff Cooper[2].

Cartea lui Charmley despre Churchill nu trebuie tratată cu superficialitate: acest studiu de 742 pagini, privind lunga carieră a lui Churchill, studiu bazat pe o vastă documentare în arhive și ticsită de note de referință, este o veritabilă operă universitară, scrisă de un istoric recunoscut cu profesionalism, în ciuda părerii preconcepute pe care o mărturisește.

Tenta de scandal pe care a îmbrăcat-o lansarea cărții a fost imprimată de intervenția zgomotoasă a lui Alan Clark, fost ministru al Apărării în cabinetul Margaret Thatcher, figură a dreptei dure. Obișnuit cu declarațiile provoca-

[1] Prim-ministru britanic începând din 1937, Arthut Neville Chamberlain a fost artizanul unei politici de *appeasement* (conciliatorism) față de Germania, care a culminat în 1938 prin acordurile de la München.

[2] Adversar al politicii conciliatoriste, care a demisionat din guvernul Chamberlain, după momentul München. În 1944, a fost reprezentantul Marii Britanii la Alger, apoi ambasador la Paris.

Înnobilat de regina Elisabeta II, arborând Ordinul jartierei

Alături de regina Elisabeta II, la Buckingham Palace

toare, acest personaj arogant a proclamat sus și tare că era vorba despre opera revizionistă cea mai importantă ce fusese publicată după sfârșitul războiului. Mass-media s-a aruncat cu lăcomie pe caz și polemicile s-au dezlănțuit imediat.

Dacă Churchill și-a antrenat patria în nenorocire — susține Charmley — a făcut-o pentru că era prizonierul unei viziuni arhaice, victimă a imaginației sale romantice, obsedată de o memorie istorică înșelătoare. Acest bătrân imperialist trăia în trecut, se credea încă în timpurile glorioase ale marii regine Elisabeta I (1533-1603) sau ale bunicului lui, generalul Marlborough (1650-1722). Atunci, în 1940, când ar fi putut realiza o pace acceptabilă și onorabilă cu Hitler, el a ales — din miopia măreției naționale și pentru că refuza să accepte declinul Angliei ca mare putere — să se închidă într-o politică de război, care a costat extrem de scump țara. Rezultatul? Marea Britanie a devenit total dependentă de Statele Unite, îndreptându-se spre lichidarea Imperiului britanic și, în interior, acordând atenție, numai războiului, a lăsat să se instaleze calul troian socialist, care a triumfat la alegerile din 1945[1]. Astfel, la sfârșitul războiului, Anglia, sărăcită și demoralizată, redusă numai la propriile-i forțe, s-a trezit total incapabilă să facă istoria — ceea ce Chamberlain știuse să înțeleagă cu zece ani mai înainte.

Pe scurt, retorica churchilliană nu a servit decât ca o haină largă ce acoperea veșminte uzate pentru o națiune în declin. Din acest punct de vedere, este tipic comentariul făcut de John Charmley privind celebrul discurs al lui Churchill după înfrângerea de la Dunkerque, despre faptul că englezii vor lupta pe mare, pe plaje, pe străzi, fără a capitula niciodată: „Sublim și absurd scrie el, de o absurditate sublimă". Greșeala capitală a lui Churchill — sclav al propriului său discurs și victimă, în cele din urmă — a fost aceea că, în loc să sesizeze din zbor ocaziile de a face o pace de compromis cu Germania și, dintr-o singură lovitură, să lase Germania și U.R.S.S. să se distrugă una pe cealaltă, el și-a antrenat țara într-un război ruinător — un război care s-a soldat cu o totală dependență față de America și cu pierderea imperiului, chiar dacă „bătrânul leu" răcnise în 1942: „Nu am devenit primul ministru al regelui pentru a prezida lichidarea Imperiului britanic".

Râsul — până la lacrimi — al lui Hitler

Astfel, citându-l pe Charmley, Churchill din 1940, departe de a fi ridicat în slăvi ca un gigant în luptă cu titanii, nu ne apare decât ca un colos cu picioarele de lut. Căci, în mai multe reprize, el a refuzat cu încăpățânare ocaziile de a pune capăt unui conflict dezastruos: fie la sfârșitul lunii mai 1940, fie la jumătatea lui iunie, fie în primăvara anului 1941, cum propuneau oamenii politici rezonabili, care se bucură — alături de Chamberlain — de simpatia lui Charmley și care se numesc Lord Halifax[2] și Lloyd George[3], lăudați continuu pentru clarviziunea și realismul lor.

Ce ar mai fi de răspuns unei revizuiri atât de radicale, ale cărei mize nu sunt de ordin istoric, ci și etnic? Oare, în cursul crucialului an 1940-1941, Anglia, ar fi trebuit — în numele intereselor sale — să negocieze, în loc să poarte o luptă generoasă, dar stupidă?

Ar fi total inexact să facem din Churchill un personaj de vitraliu. În istorie nici o figură nu este de neatins. La fel de adevărat este că omul și-a elaborat foarte curând propriul său mit, redactându-și *Memoriile de război*, prelungite de monumentala biografie oficială a lui Martin Gilbert în opt volume și peste 10 000 pagini. Într-adevăr, dacă ne-am apuca să-i numărăm greșelile și erorile, n-am mai termina: de la eșecul de la Gallipoli, din 1916, până la refuzul de a angaja Marea Britanie pe drumul Europei, la începutul anilor 1950.

Dar sofismelor lui Charmley trebuie să le opunem două serii de argumente. Mai întâi, obiecții de ordin intern, privind istoria Angliei. Obiecții care nu putem spune că n-au fost vehiculate din abundență peste Canalul Mânecii, atât de istorici, cât și de opinia publică. De pildă, criticilor nu le-a fost greu să susțină că — prin război sau fără — declinul puterii britanice, declanșat deja pe scară largă, era iremediabil iar fenomenul decolonizării — și el bine amorsat — în special în India, nu depindea de nici un prim-ministru britanic.

Pe de altă parte, ar fi neserios să afirmăm că în 1945 Churchill a deschis ușa socialismului în interior și comunismului în exterior: „Puseul" spre stânga se manifesta atunci nu numai în Anglia, ci și în Franța și în Italia, iar în momentul când armata roșie a ocupat Berlinul, Praga și Viena (pentru că anglo-americanii au ales deliberat o strategie mai puțin costisitoare în vieți omenești) nu mai exista nici o șansă de a împiedica comunismul să stăpânească jumătate din Europa. Nu era nevoie să porți ochelari insulari pentru a înțelege aceste aspecte.

Desigur că se poate căuta nod în papură *ad libitum* [la discreție] condițiilor de pace

---

[1] François Bédarida se referă la alegerile parlamentare din 5 iulie 1945, câștigate de Partidul Laburist, în urma cărora, la sfârșitul aceleiași luni, s-a format un guvern laburist condus de C.R. Attlee.

[2] Deputat conservator, fost vicerege al Indiilor, Lordul Halifax, numit ministru al Afacerilor străine în 1938, era favorabil politicii de consiliere promovate de Chamberlain.

[3] Lloyd George, ndmit prim-ministru în 1916, condusese Anglia la victorie, dar în 1940-1941, atitudinea sa ambiguă îi adusese supranumele de „Pétain britanic".

pe care le-ar fi consimțit Hitler pentru o Mare Britanie atât de „Strânsă cu ușa" în 1940-1941, în timp ce el era stăpânul continentului, armatele sale erau invincibile, aviația lui gata să facă praf în fiecare noapte orașele engleze, Franța domesticită, Spania prietenă, Italia aliată, neutrii terorizați...

Dar se poate merge și mai departe. Se poate avansa o a doua serie de argumente. *Primo*, această carte vine cu o viziune arhaică și retrogradă a istoriografiei, atribuindu-i exclusiv lui Churchill o libertate de acțiune și o putere pe care nici pe departe nu le avea: ca și cum istoria ar fi făcută numai de câțiva oameni mari, ca și cum n-ar exista mari forțe colective în acțiune, ca și cum într-o societate democratică cu mecanisme complexe de funcționare nu ar exista structuri, clase, cetățeni, o opinie publică, o memorie.

Secundo, dar foarte important, meteahna congenitală a revizionismului ce inspiră această carte este totala necunoaștere a fenomenului „nazi". Trebuie într-adevăr să nu înțelegi nimic nici din ideologia celui de-al treilea Reich, nici din practica hitleristă, pentru a crede că o pace de compromis ar fi putut fi durabilă în fața proiectului național-socialist de dominație universală, în mod clar afirmat de doctrinarii regimului. La urma urmelor, istoria anilor 1936-1939 n-ar fi trebuit, din acest punct de vedere, să facă ochii mari și să spulbere iluziile? Este suficient să citățm un episod elocvent care a avut loc în timpul războiului: cu ocazia aniversării Führerului, Ribbentrop a avut ideea de a-i oferi o cutie conținând toate tratatele pe care le semnase Germania de când se afla el la conducerea sediului de pe Wilhelmstrasse [Ministerul Afacerilor Externe] și care fuseseră violate. Pe Hitler l-a apucat un râs nervos, până la lacrimi.

Fără îndoială că John Charmley ar face mai bine să citească câteva cărți bune despre nazism decât să caute cheia celui de-al doilea război mondial exclusiv în arhivele diplomatice britanice (ignorând arhivele altor țări, în primul rând ale Germaniei). De asemenea, să se întrebe dacă *o pax americana* nu era de preferat unei *pax hitleriana*. Pe scurt, pe acest teren, soclul statuii lui Churchill continuă să fie întreg. ■

Prezentare și adaptare
Florentina DOLGHIN

PRIMA LAUREATĂ A PREMIULUI NOBEL PENTRU PACE

(Urmare din p. 64)

Suttner pleacă de la Zürich împreună cu soțul ei — unde a petrecut câteva zile în compania lui Nobel —, savântul nu lasă să transpară nimic din intențiile sale. Ei nu se vor mai reîntâlni niciodată. Dar foarte curând, viitorul va aduce o mărturie a fructuoaselor lor schimburi de păreri.

Nobel hotărăște, într-adevăr, „să facă ceva grandios pentru cauză". În ianuarie 1893, el trimite Berthei, „prietena lui dragă și credincioasă", urările sale, la care adaugă: „Aș dori să folosesc o parte din averea mea pentru crearea unui premiu care să fie atribuit anual. Acest premiu va recompensa bărbatul sau femeia care va contribui cel mai mult la progresul ideii de pace în Europa. Să nu vorbim de dezarmare, la care nu se va ajunge decât foarte cu încetul. Să nu vorbim nici de arbitraj între națiuni. Scopul meu este ca statele să se unească, în cele din urmă, pentru a porni o acțiune împotriva primului agresor..."

Bertha von Sùttner va avea imensa bucurie de a vedea concretizarea eforturilor sale. În noiembrie 1895, cu un an înaintea morții, Alfred Nobel își iscălește ultimele dorințe. Premiul pentru pace, prevăzut în clauzele lor, trebuie „să recompenseze persoana care s-a străduit în modul cel mai eficace pentru promovarea prieteniei între națiuni, care să favorizeze reducerea sau eliminarea forțelor armate și să încurajeze mișcarea pentru pace". Suma colosală de 35 milioane coroane suedeze pentru instituirea premiului, acțiune postumă a regelui dinamitei, este cea mai frumoasă contribuție la idealul pe care îl apără baroana.

În 1905, aceasta va primi prestigiosul premiu. „Acest premiu, doamnă, este opera dumneavoastră — a declarat Henri Dunant, inițiatorul convenției de la Geneva, privitoare la răniții de război, părintele Crucii Roșii și primul laureat al premiului Nobel pentru Pace în 1901. — Căci, grație dumneavoastră, dl. Nobel a fost inițiat în mișcarea pentru pace și grație puterii dumneavoastră de convingere, el a devenit promotorul acestei mișcări".

Când Bertha von Suttner moare, la 22 iunie 1914, cu șase zile înainte de atentatul de la Sarajevo, este ca și cum destinul ar fi vrut să o scutească de această funestă lovitură a sorții: să afle că propria ei patrie antrena Europa într-o vîltoare tragică. ■

Adaptare de
Dorina TULPAN

SONGHAI, UN IMPERIU EGAL CU AL LUI CAROL CEL MARE

Cititorul occidental european acceptă cu greu ideea că în timpul Războiului de o sută de ani (1337-1453) sau al Renașterii, pe continentul african existau mari imperii, cum a fost Songhai, denumit uneori Sonrhai. Yves-Denis Papin, **membru al Societății de istorie din Paris și Ile de France, șeful sectorului de documentare pedagogică a școlii alsaciene de la Paris, autor a numeroase cataloage cronologice și lucrări despre civilizații vechi și istoria artei, evocă, în acest articol — pe care îl adaptăm pentru revista noastră — câteva file din viața imperiului Songhai** (Magazin istoric, **nr. 1/1973**).

Geografic vorbind, imperiul Songhai se afla în zona secetoasă de hățișuri, situată la sudul Saharei, în Sudanul occidental. Având drept linie a „vieții" fluviul Niger, de-a lungul a 1 500 kilometri, suprafața sa acoperea parțial sau total — în perioada de maximă strălucire a imperiului — Maliul, Nigerul și Senegalul. O imensă savană, amestecată cu zone de pădure rară, udată uneori de ploi, irigată de Niger și afluenții săi.

De la cronicarul Es Saadi

Aceste elemente geografice, conjugate cu soarele, favorizau o agricultură bogată și o faună prosperă. Nigerul (Ghir-u-igheren = Fluviul fluviilor) dădea unitate regiunii, prin facilitățile oferite navigației. Triburile songhaite s-au stabilit pe malurile fluviului încă înainte de secolul VII era noastră. Întemeietorul „regatului", Ayamen, este, conform izvoarelor, un arab din Yemen sau un berber din Libia, fugit de invazia arabă din veacul VII.

Grupuri de pescari (Sorko), de vânători (Gow), precedându-i pe agricultori (Gabibis) și venind, probabil, din Sahara centrală, în perioada cea mai umedă, au fost asimilați de imperiul Songhai. Din toate legendele și relatările născute ulterior rezultă că dinastia Dya (Za) a întemeiat primul regat începând din insula Kukya, în apropiere de cascadele de la Ansonge (pe malul drept al Nigerului) la vreo sută de kilometri de așezarea Gao.

Aglomerarea Gao, debușeu al principalelor căi transsahariene (Tunis, Tripoli), avea să fie aleasă către 1009 de al cincisprezecelea rege Kossoi drept capitală (malul stâng al fluviului, la confluența cu râul Tilemsi). Kossoi a rămas celebru pentru că s-a convertit la islamism, de unde și porecla Moslem Dam, care înseamnă „cel ce a îmbrățișat islamul, fără a fi constrâns".

Religia musulmană a beneficiat de o anume influență asupra regatului, cel puțin în rândurile clasei conducătoare, masele rămânând animiste. Prin strălucirea sa, Gao era descrisă ca egala lui Kumbi, capitala Ghanei vecine.

Bogățiile songhaieze au tentat imperiul Mali, și el vecin puternic, să încerce să pună stăpânire pe oraș. Regatul din Gao era în fapt puțin organizat și slab din punct de vedere militar. Un locotenent al regelui Mansa Moussa a reușit, într-o tentativă din 1325, să captureze dintr-o lovitură doi prinți moștenitori. Dar aceștia, Ali Kolen și fratele său Salman-Nari, profitând câțiva ani mai târziu de dificultățile interne din Mali, au redat independența Songhaiului în 1337, reconstituind în jurul insulei Kukya o parte din vechiul regat și întemeind astfel dinastia Si sau Sonni.

Iată ce spune cronicarul Es Saadi despre evenimentele din 1325: „Pe când cei doi prinți se aflau la curtea regelui din Melli, Ali Kolen se de-

părta din când în când de reşedinţa sa, organizând câte o expediţie fructuoasă, conform obiceiului împământenit, după care revenea la locul lui. Ali Kolen, om plin de raţiune, foarte inteligent, abil şi şiret, lărgea tot mai mult cercul incursiunilor sale, văzând apropierea de Songhai şi cunoaşterea tuturor drumurilor care duceau într-acolo. Apoi a conceput planul să fugă în ţara sa şi să se declare independent. În acest scop, şi-a pregătit în taină ceea ce îi făcea trebuinţă, arme, provizii, şi a ascuns totul în locuri cunoscute de el pe drumul spre Songhai.

Odată terminate pregătirile, Ali Kolen l-a pus la curent pe fratele său, împărtăşindu-i gândurile lui tainice. După ce şi-au hrănit bine caii, de teamă ca ei să nu obosească repede şi să le zădărnicească acţiunea, cei doi fraţi au plecat spre Songhai. Avertizat de fuga lor, sultanul din Melli a trimis câţiva oameni în urmărirea lor, cu misiunea de a-i ucide. Ori de câte ori urmăritorii se apropiau prea mult, cei doi fraţi se întorceau şi se luptau cu ei. În aceste ciocniri, care s-au repetat de câteva ori, fugarii au ieşit învingători şi fără nici o opreliştе au reuşit să ajungă în ţară.

Devenit rege al ţării Songhai, Ali Kolen şi-a luat numele de Sonni şi şi-a eliberat supuşii de sub jugul sultanului din Melli. După moartea sa, fratele său, Salman-Nari, i-a urmat la tron. Graniţele regatului Songhai nu au depăşit împrejurimile Capitalei decât sub domnia lui Sonni Ali".

Sonni Ali, numit Ali Ber (cel Mare) sau Dali (cel prea Înalt), era deopotrivă adulat de adepţi şi calomniat de detractori. El primise o educaţie păgână şi războinică; cavaler de elită, vânător iscusit, se antrenase în incursiuni ce păgubeau triburile vecine.

În 1464, a urmat tatălui său la .tronul regatului songhait. Energic şi ambiţios, a constatat că deţinea un teritoriu restrâns, de 900 km lungime pe 100 km lăţime, şi că era înconjurat de duşmani: Mali la sud-vest, tuaregii la nord, peulii la vest şi nenumărate alte triburi la sud. Iar în interior partida musulmană căuta să submineze puterea. Sonni Ali, într-adevăr, animist convins, practica islamismul mai ales din interese politice.

Djenné este asediat

Încă de la venirea sa la putere, suveranul a reorganizat sau, mai bine zis, a organizat armata songhaită pe două axe: cavaleria şi „marina". Malurile Nigerului, acolo unde nu bântuia musca ţe-ţe, erau propice creşterii cailor pitici, robuşti şi rezistenţi. Sonni Ali a creat o cavalerie însemnată, alcătuită din tineri nobili, care-i va asigura o mare mobilitate, în aceste regiuni de câmpie, şi o armă de şoc eficace. Datorită acestei forţe, el îşi surprindea duşmanii şi îi zdrobea.

El a înţeles totodată importanţa transportului de trupe pe calea apei şi a construit un număr însemnat de pirogi destinate navigării pe Niger şi pe afluenţii lui. Această flotă era condusă de un amiral, „Hi-Koy". La asediul oraşului Djenné, în 1473, se menţionează că 400 pirogi blocau oraşul.

Mai mult războinic decât diplomat, Sonni Ali a ştiut să profite de lipsurile duşmanului. Exemplul Maliului şi al Tombuktului este semnificativ. Acest mare oraş, port saharian prosper, fusese smuls malienilor de tuaregi în 1433. Ei lăsaseră un guvernator, Tombuktu-Koy, care-l primea o dată pe an pe Aki, sultanul tuareg, şi-i plătea tribut.

Dar tuaregii erau detestaţi de locuitorii din Tombuktu, care nu-i vedeau venind decât pentru a le năvăli în case şi a le viola femeile. Iar Tombuktu-Koy Omar nu-şi încasa dările.

Profitând de dificultăţile din Mali, Sonni Ali, străbătând cu cavaleria cei 500 kilometri care despart Gao de Tombuktu, şi-a făcut intrarea în oraş, la 29 sau 30 ianuarie

Arta din Songhai, vechi regat din Africa occidentală, fondat în sec. VII, se exprimă şi în aceste două statuete

1468 sau 1469. O bună parte din locuitori, cu Omar în frunte, fugiseră. Sonni Ali, iritat, a făcut ravagii în oraş; l-a incendiat, l-a ruinat şi a măcelărit un mare număr de persoane. S-a grăbit apoi să lichideze sau să umilească pe toţi savanţii care rămăseseră la Tombuktu, pretextând că erau prieteni ai tuaregilor. Nu s-a dat la o parte de la nici o umilinţă pe care putea să o cauzeze tuturor. „Să ne ferească Dumnezeu de o asemenea soartă", comentează cronicarul.

Dar Tombuktu singur nu reprezenta mare lucru, trebuiau capturate şi teritoriile înfrăţite, Macina şi Nigerul de Sus. Timp de aproximativ zece ani, Sonni Ali şi armata sa au purtat neîncetate campanii. Cronicile menţionează că asediul oraşului Djenné a durat 7 ani, 7 luni şi 7 zile. Au fost necesare mari eforturi pentru a fi cucerit un oraş bine apărat în mod natural de o mlaştină. În 1473

TOMBUKTU ÎN VEACUL XV

În secolul XV, Sudanul occidental nu semăna deloc cu Sahelul actual. Putea fi considerat un paradis terestru. Triburile songhai dispuneau de resurse naturale deloc neglijabile: fructe de baobab, de tamarin, de alte specii de arbori fructiferi meridionali. Vânatul abundent asigura o apreciabilă hrană în carne: antilope, gazele, iepuri, porci-cu-negi (un fel de mistreți), ca să nu mai vorbim de elefanți și hipopotami. Cât privește cursurile de apă, ele erau foarte bogate în pește, de toate soiurile.

Acestor elemente oferite de natură li se adăugau producția agricolă și creșterea vitelor, foarte prospere: mei, sorg, orez african, dovlecei, boi, zebu, oi, capre, păsări de curte, toate asigurând alimentația populațiilor.

După cum se estimează, Tombuktu avea 25 000 locuitori, iar Djenné - 10 000. Cât privește Gao, unele cronici îi atribuie 100 000 locuitori, sub domnia lui Askia Mohammed. Comerțul era activ. Este chiar greu de imaginat intensitatea traficului caravanelor. Mii de cămile traversau Sahara în direcția Maghrebului, a Libiei și a Egiptului. Negoțul de bază se făcea cu aur, sare, sclavi. Existau și câteva mine de cupru, pe care și le disputau tuaregii și cei din Songhai. A doua bogăție variabilă era sarea. Teghaza, unde se aflau saline, a fost o permanentă sursă de conflicte între Maroc și Songhai. De fapt, în țările africane, unde sarea marină nu era suficientă, acest produs era scump și comerțul saharian atribuia mai multă valoare sării decât sclavilor.

Schimburile permanente între țări îndepărtate întreținеau o viață intensă în „porturile" sahariene: Walata, Tombuktu, Djenné, Gao, făcând din ele obiecte de pradă pentru cuceritori. Din Egipt și din Maroc soseau grâu, curmale, lână, mătase, îmbrăcăminte, argint, sare, sticlă, coral. Din orașele songhaieze plecau apoi, cu caravanele arabe și berbere, aur, fildeș, piei, mirodenii, sclavi.

Prosperitatea materială a orașelor imperiului Songhai a antrenat o dezvoltare culturală intensă. Împărații Askia, în special, au încurajat intelectualitatea. Din Maghreb au venit profesori pentru a ține lecții la Tombuktu și Djenné. În afară de povestiri și cronici, civilizația songhai a lăsat câteva monumente rare, reconstruite de mai multe ori, după monumentul originar. Astfel, moscheele din Djenné, Gao și Tombuktu și mormântul împăratului Askia. Arhitectura monumentală s-a născut în Sudan, în sec. XIV, odată cu Es Saheli, arhitect din Grenada. Construcțiile „cu țepi de arici" sunt tipice acestei arte. Se poate cita în acest sens arhitectura din Walata (azi în Mauritania), ale cărei ruine sunt impresionante, casele actuale, magnific decorate, perpetuând splendoarea trecută.

Tombuktu, a doua capitală a imperiului Songhai, mai strălucitoare decât Gao și, în mod paradoxal, mai mult maghrebiană decât sudaneză, era pierdută între dune, la 8 km de Niger. Fondat în veacul XI de tuaregi, ca rezervă de grâne, orașul a devenit de-a lungul secolelor un centru comercial prosper, o piatră importantă între Sudan și Mediterana. Trecut sub dominație Songhai, după cucerirea lui Ali Ber, Tombuktu a conservat și și-a sporit rolul comercial și religios.

Djenné a fost cucerit pentru prima dată. Sonni Ali era atât de mândru încât, cu mici excepții, nu a masacrat populația. L-a primit chiar și pe micul sultan învins și s-a căsătorit cu mama suveranului.

Conform tradiției, cele nouăzeci și nouă de tentative ale celor din Mali de a redobândi orașul au fost zadarnice. Sonni Ali se afla de acum în fruntea provinciei Macina și a regatului Gao, legate numai de Niger. El va încerca să le unească printr-o fâșie de teritoriu mai puțin vulnerabilă, asaltând Yatenga[1] și Hombori, ținuturi muntoase la liziera regiunii mossi (Volta Superioară). A întreprins, de asemenea, o incursiune victorioasă spre sud, în Lolo (Dahomey-Benin). În 1475, adică în vreo zece ani de domnie, Sonni Ali devenise Ali Ber (Ali cel Mare), în fruntea unui imperiu întins.

Dispărut în plină glorie

Înapoiat la Gao, după campanii prelungite, Ali Ber nu a profitat multă vreme de victoriile și de prada sa. Suveranul mossi din Yatenga, Nasseré, învins de Ali Ber, a pus la punct o vastă expediție către nord-vest. Regele din Mali a trimis o misiune să ceară ajutor portughezilor din Benin. În trecerea Nigerului spre Mopti, în 1477, mossi au devastat ținuturile traversate. În 1480 au ajuns la Walata, în nordul Sahelului, alături de vechea Ghană. După acest din urmă jaf, Nasseré a revenit în sud, îngreunat de prizonieri și pradă. Ali Ber a profitat de aceasta, i-a luat toată prada și l-a pus pe fugă.

Imperiul lui Ali Ber în această epocă poate fi comparat, cel puțin în ceea ce privește întinderea, cu cel al lui Carol cel Mare. O asemenea suprafață ridica probleme serioase de adminis-

[1] Regat fondat în veacul XI, pe malurile Nigerului, de triburile mossi. A durat până în secolul XIX.

trare; multe regulamente deveneau anacronice. Ali Ber s-a debarasat de peuli, care deţineau posturile de „funcţionari", şi a exterminat un mare număr dintre ei; spun cronicarii, în stilul lor sugestiv, că cei salvaţi din clanul Sangaré se puteau aduna toţi la umbra unui singur copac.

În afară, duşmanii învinşi nu lăsau uşor armele, fie că era vorba de populaţii nesupuse sau de triburi de jefuitori, cum erau tuaregii. Ali Ber a mai trebuit să lupte în zona Bandiagara (la vest de Djenné) şi până în sud, în ţara Dendi şi Gurma. Întorcându-se din Gurma, în 1492, a murit înecat într-o vâltoare. Dispărut în plină glorie, Sonni Ali Ber a lăsat un imperiu întins, puternic în aparenţă.

Fiul lui Ali Ber, Sonni Bakary, nu a domnit mai mult de un an; a fost detronat rapid de duşmanii săi, conduşi de Mohammed Torodo, guvernator de Hombori, care odată ajuns la putere a luat numele de Askia Mohammed, primul dintr-o genealogie care avea să se întindă de-a lungul unui secol (1493-1592). Askia Mohammed a întărit comunitatea musulmană şi a îmbunătăţit soarta membrilor săi.

Fost locotenent al lui Ali Ber, acest om de 50 de ani, avea experienţă, vigoare, era un bun militar, dar mai ales un mare administrator. Prudent, a aşteptat câtva timp să-şi întărească poziţia şi a plecat în pelerinaj la Mecca, atât din credinţă personală cât şi din calcul. „A adunat sumele şi echipamentul necesare călătoriei — spune cronicarul —, dând ordine în toate părţile imperiului să i se trimită alimente şi provizii. Apoi a pornit în pelerinaj în luna „safar" a anului 903 (29 septembrie - 27 octombrie 1497), după ce a adunat 300 000 monede de aur. A luat cu el 800 militari, printre care şi pe fiul său Askia Moussa şi şapte dintre jurisconsulţii Capitalei. A revenit în cursul anului 1498.

Mare administrator, Askia Mohammed a încercat să compenseze inconvenientele acestui imperiu prea întins (2 500 km de la est la vest în punctul cel mai îndepărtat) şi a reuşit să depăşească organizarea din Mali. În frunte, împăratul, atotputernic. În ziua întronării primea însemnele tradiţionale: o pecete, o spadă şi un Coran. Păstra atributele moştenite din timpurile străvechi: toba şi focul sacru. Era înconjurat de o curte fastuoasă cu protocol grandios (gardă de 700 oameni îmbrăcaţi în mătase etc.).

Pentru a guverna, împăratul era asistat de demnitari şi de miniştri (finanţe, justiţie, poliţie, flotă, armată, cavalerie etc.), care se bucurau de prerogative. Askia a renunţat la Gao, prea la est, în favoarea lui Tombuktu, mai bine situat geografic. Imperiul era împărţit în provincii, conduse fiecare de un guvernator (Farin). Oraşele-frontiere importante beneficiau de o administrare autonomă, justificată de îndepărtarea lor de guvernul central. Pentru a asigura bunul mers financiar al imperiului, Askia Mohammed a pus în funcţiune un sistem fiscal considerabil: numeroşi funcţionari străbăteau teritoriul pentru a percepe impozitele plătite, conform resurselor fiecăruia, adesea în natură, chiar în muncă.

Este adevărat că prăzile de război, incursiunile, tributurile vasalilor asigurau banii necesari. Justiţia se făcea de către un magistrat particular, cadi, ale cărui sentinţe erau fără apel. În ciuda acestei scheme teoretice impresionante, o astfel de structură nu era valabilă decât prin personalitatea împăratului. Askia Mohammed a sfârşit în chip jalnic, orb, destituit de fiii săi, exilat într-o insulă nesănătoasă, infestată de ţânţari, unde a şi murit în 1528.

Imperiul se va prăbuşi la 12 aprilie 1591, în urma bătăliei de la Tondibi. 40 000 războinici songhaiţi vor fi învinşi de 3 000 marocani dotaţi cu arme de foc, cumpărate de la europeni. ■

Adaptare de
Maria BERCEANU

MITROPOLITUL MOLDOVEI

(Monoverb: 5 - 7)

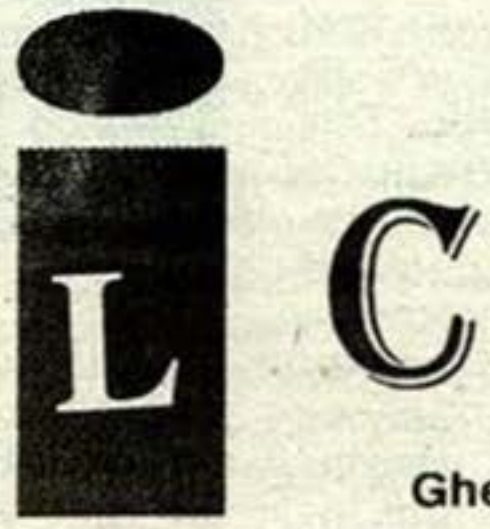

Gheorghe BRAŞOVEANU

CETATEA LUI IISUS

(Monoverb: 6 - 9)

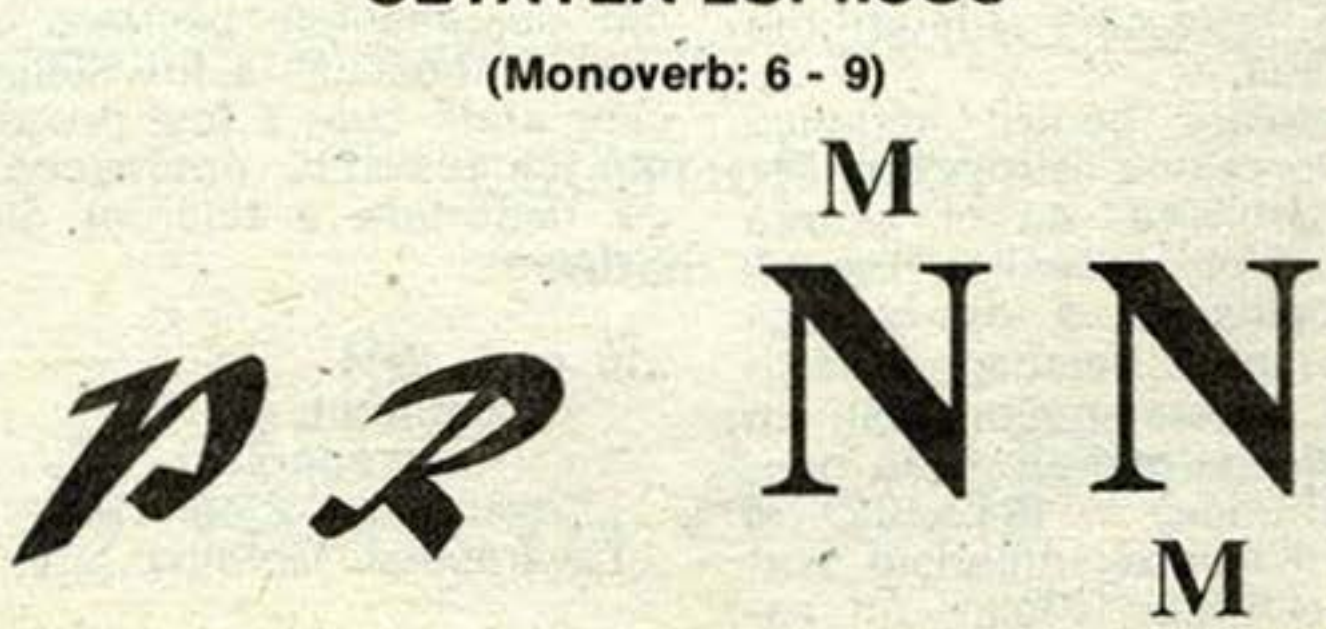

Radu STOIANOV

Din „mapa specială“ a lui Stalin

TRAGEDIA TĂTARILOR DIN CRIMEEA

EVGHENI SMIRNOV

Exclusivitate pentru Agenția RIA „Novosti“ (Moscova)

Între măsurile de represiune întreprinse de puterea sovietică, un loc aparte îl ocupă operațiile de deportare, în anul 1944, a calmâcilor, cecenilor, ingușilor, tătarilor din Crimeea, balcarilor. În cursul acestor operații, aprobate de I.V. Stalin, aceste popoare au fost deportate cu forța de pe pământurile strămoșilor lor și duse cu statut de „refugiați speciali“ (de fapt, într-un exil *sine die)* în alte zone ale țării.

Curând, după moartea lui Stalin (martie 1953), când a început așa-numitul dezgheț politic din timpul lui Hrușciov, hotărârile privind deportarea forțată a popoarelor au început să fie reconsiderate și, în ultimă instanță, au fost condamnate atât de PCUS cât și de statul sovietic. Dar multă vreme documentele de arhivă privitoare la aceste acțiuni criminale, executate de Ministerul afacerilor interne, condus de Lavrenti Beria, au continuat să rămână inaccesibile. Astăzi, datorită deschiderii arhivelor, putem afla întregul adevăr despre tragedia popoarelor, victime ale represiunii, între care și tătarii din Crimeea.

Pretextul pentru acțiunea de represiune asupra tătarilor din Crimeea, ca și asupra calmâcilor, cecenilor, ingușilor, balcarilor, a fost colaborarea unor persoane aparținând acestei naționalități cu trupele germane, ce au ocupat Crimeea în 1942-1943, în timpul invaziei hitleriste asupra U.R.S.S.. Stalin, un caracter dur, crud (nu putea cruța pe nimeni, începând cu

Tătăroaică în costum tradițional

propria soție și fii), a luat hotărârea să pedepsească popoare întregi. Aceste decizii au fost aplicate de aparatul represiv condus de Beria.

Iată doar câteva extrase din documentele păstrare în „mapa specială“ a lui Stalin, care arată cum a fost pregătită și realizată operațiunea de deportare a tătarilor din Crimeea.

„16 mai 1944
Comitetul de stat
al apărării
Tovarășului Stalin I.V.
Tovarășului Molotov M.V.

Din momentul eliberării Crimeei de ocupanții germano-fasciști, organele NKVD au arestat din rândurile elementelor antisovietice 6 452 persoane, între care 657 spioni...

În raionul Balaklava a fost arestată o spioană pe nume Osman Meriem. Vârsta — 19 ani, tătăroaică, făcând parte din rezidentura din Sevastopol a serviciilor secrete militare germane...

...La Simferopol a fost arestat trădătorul Tarakciev A.H., tătar, fost militar în armata roșie care a trecut de bună voie de partea inamicului și a intrat într-un detașament de voluntari tătari...

...La Sudak au fost arestați 19 tătari — care au împușcat prizonieri din rândul armatei roșii. Între cei arestați s-au aflat Settarov Osman, care a împușcat personal 37 ostași ai armatei roșii, și Abdureșitov Osman — 38...“

Natural că asemenea rapoarte trimise de Levrenti Beria lui Iosif Stalin nu puteau să nu provoace mânia conducătorului de la Kremlin.

Iată și câteva extrase din rapoartele lui Beria, privind operațiile de deportare a tătarilor din Crimeea.

„NKVD al U.R.S.S. raportează că astăzi, 18 mai, a început operația de deportare a tătarilor din Crimeea.

La stațiile de cale ferată au fost transportați 90 000 oameni. 48 400 persoane au fost îmbarcate și trimise la noile lor destinații. Urmează a se îmbarca 25 garnituri de tren.

Operațiunea continuă“.

„Spre sfârșitul zilei de 19 mai, au fost duși la stațiile ferate 165 515 oameni, dintre care au pornit spre noile lor destinații 136 412.

Operațiunea continuă".

Odată cu tătarii au fost expulzați din Crimeea și bulgarii, grecii, armenii și alte minorități, care locuiau în acel spațiu, cărora li s-a adus ca vină tot colaborarea cu ocupanții germani.

În raportul final al lui Beria sunt menționate următoarele:

„NKVD al U.R.S.S. raportează că deportarea din Crimeea a refugiaților speciali — tătari, bulgari, greci și armeni — este încheiată. Au fost strămutați în total 225 000 oameni, între care: tătari — 183 155; bulgari — 12 422; greci — 15 040; armeni — 9 621; germani — 1 119 (este vorba despre germanii stabiliți în Crimeea cu mult înainte de instituirea puterii sovietice) cât și alți străini — 3 652 (se pare că se aveau în vedere persoane fără cetățenie sovietică). La noile lor destinații toți tătarii au fost repartizați astfel: în regiunile R.S.S. Uzbekă — 151 604; în regiunile R.S.F.S.R. — 31 551 persoane. Bulgarii, grecii, armenii și germanii, în număr de 38 202 persoane, se află pe drum spre R.S.S.A. Bașkiră, R.S.S.A. Mariinskă, regiunile Kemerovo, Molotovo, Sverdlov, Kirov din R.S.F.R. și regiunea Guriev din R.S.S. Kazahă. 3 652 străini au fost colonizați în regiunea Fergana din R.S.S. Uzbekă.

Comisarul poporului pentru afaceri interne al U.R.S.S. L. Beria".

Iar în acest timp pe frontul sovieto-german, în rândurile armatei roșii, luptau cu eroism împotriva fasciștilor mulți reprezentanți ai tătarilor din Crimeea.

Între ei și un as încărcat de glorie, de două ori Erou al Uniunii Sovietice, Sultan Amet-Han, care doborâse singur 30 de avioane fasciste și un grup (adică în colaborare cu tovarășii săi de luptă) — 19. Prietenii lui de front își amintesc că Sultan Amet-Han, aflând de tragedia poporului său, s-a ridicat în aer cu aparatul său de vânătoare și a cerut ca oamenii lui Beria să-i lase în pace mama. În caz contrar, s-a jurat că va intra în picaj în pământ. Avionul de vânătoare a aterizat pe aerodrom numai după ce pilotul a fost asigurat că cererea lui va fi îndeplinită. Este adevărat că mama lui Amet-Han nu a primit „cadoul" fiului ei. A hotărât să împărtășească soarta poporului său.

Pe scurt, soarta tătarilor din Crimeea a fost cu adevărat amară. Ei au căpătat aprobarea să se întoarcă în grupuri masive în Crimeea, pe pământul lor străvechi, în țara strămoșilor lor, abia în anii perestroikăi lui Gorbaciov. Dar acolo, evident, nu-i aștepta nimeni. Și de aceea revenirea lor în ținuturile de baștină s-a desfășurat și se desfășoară încă chinuitor de greu... ■

CLIO ANUNȚĂ • CLIO ANUNȚĂ

DINEU DE LUX... BAROC

În secolul XVII un ospăț festiv începea la prânz și — după două duzini de feluri de mâncare — se sfârșea la căderea nopții. Lista de bucate ajungea ușor la 25 mâncăruri diferite. Abia după două feluri de pește, zece aperitive, patru fripturi și două specialități de cofetărie se săturau regii și prinții de la curte. Și asta după ce la micul dejun, consumaseră stridii cu pâine și un ulcior de vin.

Arta culinară se bucura de o atât de mare considerație, încât nobilimea venea personal la plita de gătit. Totuși, doar ca distracție sau pentru un concurs culinar. Așa a inventat marchizul de Béchamel vestitul sos din unt, făină și lapte, iar la Fort Mahon ducele de Richelieu a creat o „mahonnaise", din care s-a născut maioneza.

Mazărea era mâncarea preferată a lui Ludovic XIV. Legumă raritate pentru o mâncare, ea costa atunci o mie de livre. Un muncitor zilier era plătit cu o jumătate livră pe zi!

Aranjarea simetrică a mesei își are originea în baroc. Farfuriile erau puse în formație, în mijloc fiind decorațiile mesei, care aveau efectul unor aranjamente simetrice de grădină. Secolul XVII a fost epoca de glorie a cofetarilor. Ei au creat deserturi artistice, precum profiteroluri cu fire de caramel.

Cantitățile consumate atunci ar ridica la înălțimi amețitoare nivelul colesterolului contemporanilor noștri.

A. SPIEGLER

EGIPTOLOGICĂ

(Biverb reflexiv)

A ... A ... A ... F^{S} A^{S}

Radu STOIANOV

MUMIA UCIGAŞĂ

După dispariţia, în decurs de mai puţin de un an, a cinci dintre membrii echipei de arheologi conduse de englezul Howard Carter, căruia i se datorează descoperirea mormântului lui Tutankamon, lumea a început să creadă cu adevărat în blestemul faraonului, care înţelegea astfel să se răzbune, dincolo de moarte, pe cei care-i tulburaseră odihna veşnică. Dar moartea cercetătorilor pare a fi avut o altă cauză, cum ne demonstrează, într-un număr recent din revista Historia, **renumitul egiptolog francez Richard Lebeau.**

Valea Regilor îşi merită pe deplin numele de Vale a Morţii, scrie acesta. O necropolă regală într-un ţinut pietros, unde duhurile bântuie de mii de ani. Faraonul porneşte pe ultimul drum. El găseşte adăpost în măruntaiele muntelui Thebei, care-i păzeşte somnul fără de sfârşit.

Acum mai bine de trei mii de ani, preoţii au coborât pe trepte însoţiţi de comori fără număr. Grămezi de podoabe, aur, lemn de preţ, uleiuri şi hrană. Faraonul putea astfel duce dincolo **o viaţă senină şi fără griji. Nici o scenă nu înfăţişează vreo figură tragică. Soţia lui n-a fost niciodată mai frumoasă: poartă o rochie lungă, cu falduri bogate, transparentă, sub care se poate ghici un trup împlinit şi plin de graţie. „Iubita mea este ca un mugure de lotus. Sânii ei sunt precum merele dragostei. Fruntea ei este ca o colivie din lemn de abanos, iar eu mă asemăn păsării ce se lasă prinsă în laţul din colivie".**

La 17 ianuarie 1923, arheologul Carter scotea o piatră din zidul de la intrarea mormântului lui Tutankámon, tulburând astfel o dragoste veşnică, după ce răscolise fiecare fir de nisip din Valea Regilor. Lumea ardea de dorinţa de a pătrunde tainele mormântului faraonului. Toate aparatele de fotografiat erau indreptate spre sarcofagul faraonului, mort în luna ianuarie a anului 1342, inainte de Hristos.

Lord Carnavon, care-şi cheltuise o bună parte din avere pentru a sprijini cercetările lui Carter, a murit înainte de a se putea bucura de roadele acestor descoperiri, adică înainte de a privi mumia faraonului.

Cinci morţi în nici doi ani

„Se ducea în fiecare zi în Valea Regilor. Pe la jumătatea lunii martie a fost muşcat de o insectă veninoasă, iar rana s-a infectat. Carnavon s-a hotărât să meargă la Cairo, unde putea fi îngrijit mai bine. Rana părea să se vindece. S-a îmbolnăvit însă la sfârşitul lui martie de congestie pulmonară. La două fără cinci, în ziua de 5 aprilie 1923, Lord Carnavon şi-a dat sfârşitul. Exact în acel moment s-au petrecut două lucruri care mi-au fost relatate mai târziu. Mai întâi, toate luminile aprinse la Cairo — nu era încă ziuă — s-au stins, datorită unei ciudate întreruperi a curentului electric. Iar în Anglia, chiar în clipa morţii lordului, câinele său a început să urle şi a urlat aşa, într-una, fără ca nimeni să-l poată potoli, până când s-a prăbuşit la pământ, mort". Împrejurările stranii ale morţii lordului sunt relatate de cercetătoarea Christiane-Desroches-Noblecourt.

Neaşteptată şi oarecum violentă, moartea lordului avea să-i aducă mumiei tânărului rege faima de ucigaşă. Oamenii ţineau cu tot dinadinsul să înţeleagă de ce anume se produsese drama. De ce n-ar fi fost tocmai mâna faraonului? S-a crezut aşadar că taina se afla în inscripţiile din vechime prin care „cei care tulburau liniştea mormintelor" erau ameninţaţi cu nenorocirile cele mai cumplite.

Lord Carnavon încălcase legea şi tulburase pacea îm-

părăției celor veșnice, iar mânia regelui răposat se abătuse asupra sa: era prin urmare sortit pieirii. Lucrătorii egipteni și-au amintit mai apoi de moartea „Canarului auriu" al lui Carnavon, care fusese înghițit de o cobră. Știau că acești șerpi se înălțau pe fruntea faraonilor. Pentru ei, totul era cât se poate de limpede: șarpele regelui ucisese o vietate dragă celui care urma să tulbure pacea faraonului după moarte! Așa a luat naștere legenda despre „Blestemul lui Tutankamon".

Povestea canarului auriu a ajuns la urechile curioase ale celebrului scriitor Conan Doyle, părintele lui Sherlock Holmes, și așa a aflat lumea că moartea lordului Carnavon putea fi o urmare a „blestemului faraonilor".

Ceva mai târziu, un ziar pomenea despre o cumplită răzbunare gândită de o blândă zeiță: „Cei ce pătrund în acest mormânt sfânt vor fi atinși de aripa morții". Însă nimeni n-a văzut până astăzi un asemenea text, printre multele care au fost descoperite în mormântul lui Tutankamon...

Zvonul despre blesteme s-a răspândit foarte repede și Valea Regilor a devenit un izvor nesecat de legende. Unii credeau că vechii egipteni erau atât de meșteri în fabricarea otrăvurilor, încât acestea puteau ucide și după trei mii de ani. Alții au afirmat chiar că descoperirea energiei nucleare s-ar datora de fapt vechilor egipteni! În fața ipotezei blestemelor, știința s-a dovedit neputincioasă, mai ales când decesele s-au înmulțit. Într-adevăr, moartea nu-i cruța pe egiptologi.

În 1923, anul deschiderii mormântului, și 1924 echipa

în p. 84: *în 1923, arheologul Carter descoperă intrarea în mormântul lui Tutankamon*

Echipa de cercetători este departe de a se gândi la posibilele consecințe ale dezvăluirilor

Cazimir III, regele Poloniei, are și el victime la activ

Tronul lui Tutankamon. Detaliu reprezentându-l pe faraon și pe soția lui

pierduse nu mai puțin de cinci oameni! Granița dintre adevăr și isterie începea să se șteargă. „Sute de persoane din Anglia, după ce citiseră articolele din presă, s-au repezit să trimită la British Museum, spre consternarea personalului, cele mai neînsemnate obiecte provenite din Egipt, pe care le aveau în casă. Mai mulți oameni politici americani au cerut chiar o anchetă asupra mumiilor expuse în muzee, spre a se determina dacă acestea prezentau din punct de vedere medical același pericol ca mumia lui Tutankamon", povestește, nu fără umor, Thomas Hoving, custode la Muzeul Metropolitan.

Tutankamon se arată însă destul de mărinimos, pentru că mulți dintre „profanatorii" mormântului n-au fost loviți de blestem. Lacau a trăit până în 1963, Sir Alan Gardiner a murit și el în același an, la frumoasa vârstă de 74 de ani. Douglas Derry, care comisese un adevărat sacrilegiu îndepărtând bucățile de pânză cu care era înfășurat strâns trupul faraonului, a trăit liniștit până la vârsta de 86 de ani. Și lista supraviețuitorilor nu se oprește aici.

Mai târziu a fost căutată o explicație mai firească a morții unor arheologi și turiști, care ar fi fost pricinuită de o maladie virală necunoscută. „În 1962 fuseseră descoperiți pe o mumie coptă niște viruși care provocaseră o epidemie în serviciul de antichități: era vorba de fapt de niște viruși provenind de la o persoană bolnavă, care atinsese mumia", își amintește Ange-Pierre Leca, medic și egiptolog. Iată că și medicina își propusese să cerceteze cauzele „blestemului faraonilor".

Blestemul lui Cazimir al Poloniei

Mai aproape de timpurile noastre, boala speologilor, histoplasmoza, a ajuns și ea pe banca acuzării. Simptomele bolii sunt asemănătoare cu ale pneumoniei. Histoplasmoza atacă toate organele. „După o perioadă de incubație lentă, de zece până la douăzeci de zile, infecția se manifestă, în faza primară, printr-o stare de rău general, însoțit de febră și adesea de tulburări mai pronunțate: dureri în coșul pieptului, dispnee, hemoptizii. Evoluția bolii este de obicei favorabilă".

Cu toate acestea, continuă doctorul Patrice Bourrée, membru al Serviciului de boli parazitare și tropicale de la spitalul Bicêtre, „boala poate fi mortală în cazul formei diseminate", ale cărei simptome amintesc de cele manifestate de Lord Carnavon. Din nefericire pentru această ipoteză, boala se datorează inhalării unui parazit, *histoplasma capsulatum,* care se găsește în excrementele liliecilor.

Ipoteza nu poate fi admisă în cazul lui Tutankamon, al cărui mormânt a stat închis ermetic vreme de trei mii de ani, fără ca vreo vietate, fie ea și liliac, să fi putut pătrunde înăuntru. *Histoplasma capsulatum,* fiind deci nevinovat în cazul de față, medicii au adus pe banca acuzaților o altă ciupercă.

În 1973, după cincizeci de ani de la deschiderea mormântului, undeva departe de Valea Regilor, și anume în Polonia, la Cracovia, regele Cazimir, mort cu cinci veacuri în urmă, se joacă de-a faraonul răzbunător! Regele fusese îngropat alături de soția sa în cripta castelului Vavel; după ce cripta a fost deschisă, doisprezece din cei paisprezece cercetători au murit în chip misterios.

Un ziarist din Cracovia se ocupă de caz. „Zvonul s-a răspândit cu repeziciune în tot orașul. Patru oameni de știință muriseră în mod cu totul ciudat. Se vorbea de crize de inimă, de comoții cerebrale. M-am hotărât așadar să văd de unde pornise zvonul. Mai mulți dintre cei ce fuseseră de față la deschiderea criptei și luaseră parte la cercetări au murit, unul după altul, la puțin timp după aceea. Cauzele morții au fost identice".

După blestemul lui Tutankamon venea blestemul lui Cazimir! Unul dintre supraviețuitori bănuiește ceva. Tutankamon ar fi prin urmare nevinovat. *Aspergillus flavus,* o ciupercă descoperită pe femurul regelui polonez, „este principala cauză a morții colegilor mei. Am reușit să reînviem parazitul cu ajutorul șocurilor termice. Repet, parazitul *aspergillus flavus,* descoperit în mormântul regelui, este cel mai virulent dintre toți cei care au fost găsiți (pe schelet). Cercetările noastre arată clar că parazitul a provocat moartea cercetătorilor din castelul Vavel", declară supraviețuitorul.

Aspergillus este un spor

TÂLHARII DIN ANTICHITATE

Tâlharii din antichitate nu se lăsau câtuși de puțin impresionați de blestemul faraonului. Iată ce putem citi într-un papirus datând de prin anul 1050, înainte de Hristos: „Am căutat mormântul faraonului Sobek-emsaf. L-am găsit, am pătruns înăuntru, am deschis sicriele exterioare, apoi pe cele interioare. Am descoperit nobila mumie a regelui în veșminte de războinic, acoperită în întregime cu aur, iar sicriul era împodobit cu o mulțime de pietre scumpe. Am luat aurul, amuletele și podoabele, precum și toate mobilele, obiecte de aur, argint și bronz, și am împărțit totul între noi". Dacă blestemul este destul de nou, tâlhăria, în schimb, este veche de când lumea.

pe care îl inhalează fiecare dintre noi și care ia naștere în urma descompunerii materiilor organice. În condiții normale, inhalarea parazitului nu prezintă nici un pericol pentru un organism sănătos. Într-un mormânt însă, unde se reproduce alcătuind un concentrat dintre cele mai dăunătoare, parazitul devine mortal, mai ales pentru cei cu plămânii slabi. Aceștia nu au nici o șansă de supraviețuire. După inhalarea sporului, secrețiile și globulele trec din vasele de sânge în veziculele pulmonare. Oxigenul nu mai irigă plămânii și se produce moartea prin asfixie.

După 3 000 de ani

Să ne întoarcem în Egipt. Lord Carnavon suferea de plămâni, în urma unui accident de mașină. Georges Bénédicte, George Gould și Lafleur au murit de congestie pulmonară, la fel ca și oamenii de știință polonezi. Arthur Mace, bolnav de plâmâni, a murit la doi ani de la deschiderea mormântului, după ce urmase un șir întreg de tratamente în sanatoriu. Să fi murit așadar din pricina lui *aspergillus*?

Când lucrează într-un mormânt, arheologii se află în preajma ciupercilor; toți știu acest lucru. Ciupercile se găsesc pretutindeni, pe ziduri și pe rămășițele organice, deci și pe mumii. Ramses II, care a fost dus în 1976 la Paris pentru un tratament de „întinerire", era o adevărată cultură de ciuperci de tipul *aspergillus* și *penicilium*.

Cercetătorii s-au aplecat asupra cazurilor mortale. Iată ce spune unul dintre ei: „Ne ocupăm de ani de zile de bolile de plămâni de origine alergică. Am observat asemănări cu simptomele pe care le prezentau egiptologii care au luat parte la exhumarea lui Tutankamon. Am descoperit în însemnările lor multe indicii care ne confirmă bănuielile. Tot ceea ce era de origine organică era acoperit de paraziți; la fel și pereții. Nu este nici o îndoială că echipa de cercetători a lucrat într-o atmosferă îmbâcsită de praf. Inhalarea de mucegaiuri provoacă alergiile pulmonare".

Totul trimite astăzi la *aspergillus flavus*, considerat ucigașul arheologilor. Însă unele ciuperci pot trăi, reproducându-se, doar șaizeci de ani, afirmă echipa care s-a ocupat de restaurarea și salvarea mumiei lui Ramses II. Mult prea puțin, dacă ne gândim la cei 3 500 de ani ai lui Tutankamon.

Alți cercetători afirmă însă ceea ce au demonstrat cei de la Cracovia, și anume că după 3 000 de ani, *aspergillus flavus* este încă în stare să se reproducă și să facă rău. După deschiderea mormântului faraonului Psusenes, la Tanis, în 1939, n-a murit nimeni. Faraonul n-a dorit să se răzbune pe nici unul dintre cei ce veniseră să-i tulbure somnul veșnic, după trei mii de ani. ■

CÂTEVA FORMULE PENTRU ALUNGAREA PROFANATORILOR

Ajuns la capătul vieții, egipteanul se gândea că merită odihna veșnică. Cel mai înstărit își construia așadar un mormânt. Acesta urma să slujească drept lăcaș pentru viața de dincolo de moarte, așa că nu trebuia să fie profanat. Egipteanul socotea că-și apără mormântul de tâlhari cu ajutorul unor formule pe care le credea în stare să-i înspăimânte și să-i îndepărteze pe cei care ar fi încercat să-i tulbure pacea.

„Cel ce ar face ceva împotriva acestui mormânt va fi mâncat de crocodil în apă și mușcat de șarpe pe pământ. Nu va avea parte de nici o sărbătoare!"

Un monarh îl întâmpina pe cel ce încerca să pătrundă în mormântul său cu aceste cuvinte: „Toți oamenii, toți scribii, învățații, orășenii și oamenii din popor care vor îndrăzni să tulbure liniștea acestui mormânt, să strice scrierile, să spargă statuile vor cădea pradă mâniei lui Thot, cel mai aspru dintre zei, și vor muri de sabia călăului regelui din castelul cel mare. Zeii lor nu le vor primi pâinea".

Amenhotep, fiul lui Hapu, vestitul favorit al lui Amenophis III, și-a pus templul funerar sub protecția lui Amon-Râ, mai-marele zeilor, iar cei ce ar fi îndrăznit să se apropie de templu urmau să fie loviți de mânia lui Amon: „În ziua mâniei sale vor fi azvârliți în focul regelui. Din *uraeus* vor țâșni flăcări care le vor mistui carnea până la os. Vor ajunge ca Apopi în dimineața primei zile din an. Nimeni nu va vărsa apă din fluviu pentru ei. Fiii lor nu le vor urma. Femeile le vor fi violate sub ochii lor. Trupurile li se vor împuțina, pentru că le va fi foame și nu vor avea cu ce să se hrănească".

Din nefericire, la sfârșitul Noului Imperiu, mormintele fuseseră în cea mai mare parte profanate. Blestemul nu speriase pe nimeni.

Adaptare de
Brândușa PRELIPCEANU

AŞA VA PLACE ISTORIA ?

CUCUL REGAL

C. BUCIUM

„Ludovic XIV este fiul raţiunii de stat". Aşa l-a definit marele istoric romantic francez Jules Michelet (1798-1874) pe acela căruia îi plăcea să i se spună Regele Soare. **Cuvintele acestea nu căutau nici să ascundă, nici să ocolească una din îndoielile care, de trei secole, planează asupra originii lui Ludovic XIV, regele Franţei (1643-1715), ci, spunându-le, Michelet se plasa şi el în tabăra celor pentru care chestiunea nu era deloc limpezită, dar nici de importanţă fundamentală pentru istoria naţiunii franceze. În toate cărţile de istorie, în enciclopedii şi dicţionare, mai mult sau mai puţin savante, în marile şi micile sinteze, Ludovic XIV — al cărui nume, în vremea sa, se confunda cu regalitatea însăşi — figurează drept fiu al lui Ludovic XIII, predecesorul său pe tronul Franţei, şi al Anei de Austria (din ramura Habsburgilor care domneau în Spania). De fapt, un dicton juridic al romanilor afirmă că doar** mama **este întotdeauna sigură, în vreme ce** tată **este acela pe care îl arată căsătoria legală a mamei! Nu se poate şti dacă cei care au pus sub semnul întrebării filiaţia Ludovic XIII-Ludovic XIV s-au gândit la acest principiu de drept ori au acţionat sub influenţa lui, dar nu e mai puţin adevărat că el se aplică de minune în cazul de faţă.**

„Miraculosul" Delfin

Conform uzanţelor vremii, Ludovic XIII, rege la vârsta de nouă ani (1610), a fost căsătorit „din raţiuni de stat" cu Ana de Austria (1601-1666), fiica regelui Filip III al Spaniei; în noiembrie 1615, când au fost căsătoriţi, mirele şi mireasa n-aveau nici 14 ani împliniţi! Deşi aceleaşi dure şi neînduplecate „raţiuni de stat" cereau, „în numele şi pentru fericirea poporului francez", ca perechea regală să aibă un moştenitor — care în Franţa se numea *Delfin* — anii au început să treacă fără ca acest eveniment să se producă.

O vreme, nu s-a impacien-

Cine poate spune dacă fiul (în dreapta, Ludovic XIV) îi seamănă tatălui (Ludovic XIII) la aceeaşi vârstă? Numai mama este sigură

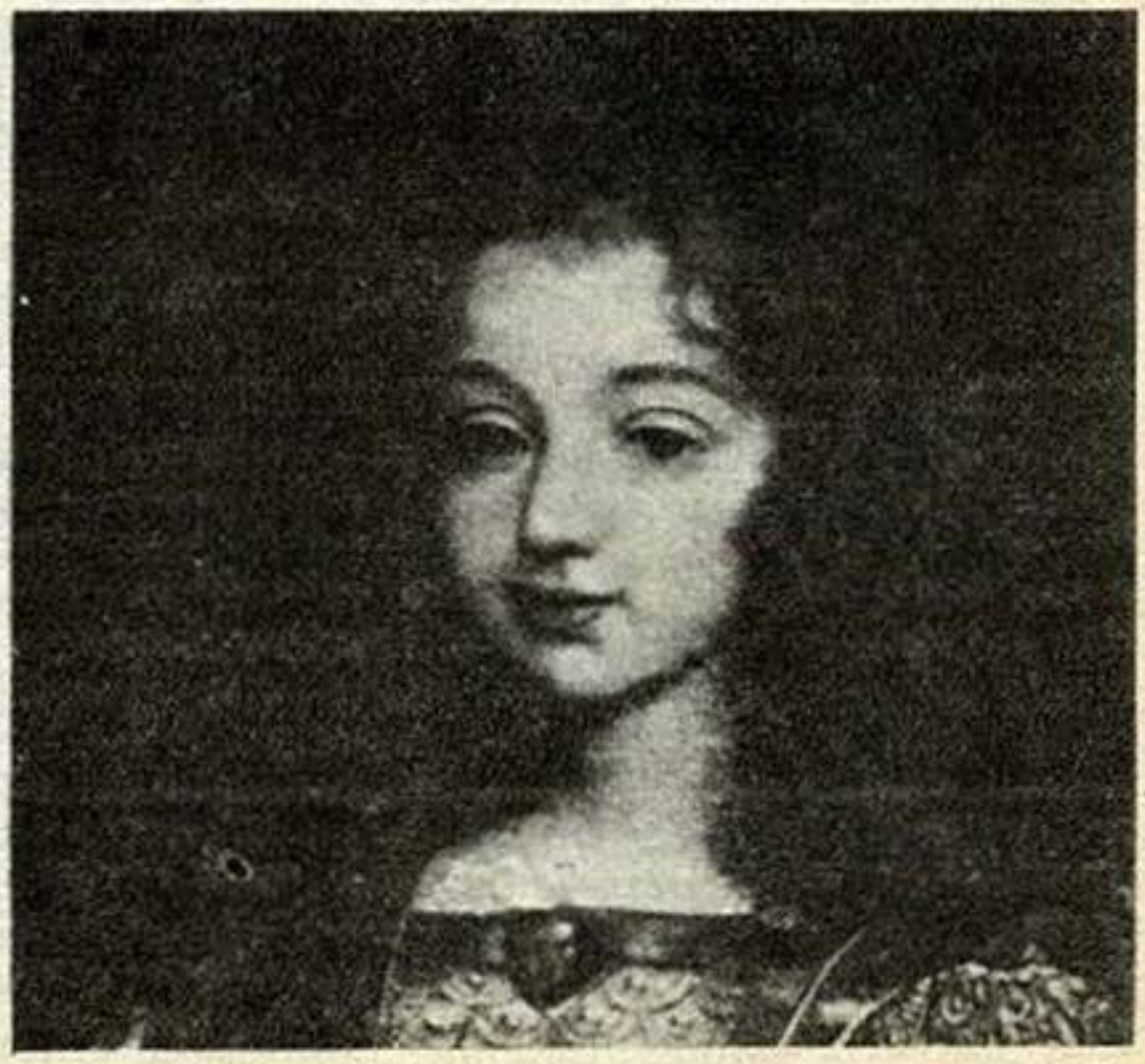

tat nimeni: soții abia ieșeau din adolescență! Curând, însă, absența Delfinului a început să devină o problemă față de care papa însuși manifesta un interes deosebit; din acest moment, relațiile dintre Ludovic XIII și soția sa devin cunoscute istoricilor grație rapoartelor pe care solii papali le trimiteau cu regularitate Sfântului Scaun. Unul din aceste rapoarte relatează că în ianuarie 1619, la nunta uneia dintre surorile vitrege ale regelui, nunțiul papal i-a spus acestuia din urmă: „Sire, îndrăznesc să cred că nu veți admite să suferiți o asemenea umilire, ca sora Voastră să aibă un fiu înainte ca Maiestatea Voastră să fi avut un Delfin!". Deși regele a răspuns că speră și el să nu îndure umilirea sugerată de nunțiul papal și deși, în acest scop, s-a recurs la cele mai ciudate și neașteptate „îndemnuri", Delfinul s-a lăsat în continuare așteptat...

De altfel, Ludovic XIII nu-și iubea deloc soția, ale cărei farmece de spaniolă blondă îl lăsau cu totul rece. Ironia mușcătoare a Anei de Austria, ca și ostilitatea pe care ea a provocat-o sfetnicilor regelui, i-au îndepărtat și mai mult pe cei doi soți. Atitudinea reginei față de interesele regelui nu putea decât să provoace ura acestuia. Ana de Austria întreținea legături cu tot felul de conspiratori și a mers atât de departe, încât s-a alăturat uneia din aceste conspirații.

În 1625, Henri de Talleyrand, conte de Chalais, maestru al garderobei regale, instigat de amanta sa, ducesa Marie de Chevreuse — renumită pentru intrigile sale amoroase și politice, ca și pentru participarea la uneltirile împotriva cardinalilor Richelieu și Mazarin —, a organizat o conspirație care tindea să-l înlăture pe Richelieu; au aderat la ea doi frați vitregi ai regelui (ducii de Vendôme) și, mai mult sau mai puțin deschis, chiar și un frate bun, Gaston d'Orléans. Ura pe care o resimțea pentru cardinal a îndemnat-o și pe Ana de Austria să se apropie de acest complot. Evident, conjurația a fost descoperită și autorul ei decapitat. Ludovic XIII și-a certat cumplit soția, acuzând-o că i-a dorit moartea și, din acest an, perechea regală a trăit complet separată: aversiunea reciprocă a celor doi soți era ireconciliabilă. Locuind aproape numai la Luvru, Ana de Austria își petrecea timpul în felurite aventuri galante, dintre care cea mai cunoscută e legătura cu ducele de Buckingham (evocată de Alexandre Dumas în celebru-i roman *Cei trei mușchetari).*

„Adevăratul tată..."?

Și, dintr-o dată, în decembrie 1637, curtea regală a aflat că... regina va avea un copil! În sfârșit, după 22 de ani de așteptare, Franța avea să dobândească un Delfin.

Vestea a provocat uimire în toate cercurile, mai ales în acelea în care se știa adevărul despre viața perechii regale. Câteva persoane — puține la număr, în tot cazul — erau, însă, la curent cu o mașinație la care participau, din umbră, călugări și călugărițe, domnișoare de onoare și chiar confesorul regelui. La 8 decembrie 1637, acesta din urmă a cerut regelui să se debaraseze de Richelieu; aflând, cardinalul a avut o lungă discuție cu regele, recâștigându-i încrederea. Sâcâit și plictisit, Ludovic XIII a decis să părăsească palatul regal pentru o plimbare prin împrejurimile Parisului, urmând să-și petreacă noaptea la Saint-Maur, la prințul de Condé, ruda sa apropiată. Și atunci, s-a petrecut o scenă de operetă: pusă la cale, pare-se, de regină, una din intimele sale, domnișoara de Lafayette, s-a prezentat regelui, care nutrea pentru ea multă simpatie, și l-a rugat stăruitor să nu plece, ci... să se împace cu soția sa și să dea Franței Delfinul mult așteptat!

Neimpresionat de lacrimile domnișoarei de Lafayette și buimăcit de potopul de vorbe, regele a plecat la Saint-Maur. Acolo — altă surpriză: de patru ceasuri, înghețând de frig și plictisindu-se cumplit, îl aștepta căpitanul gărzilor regale, un anume Guitaut, care a insistat pentru întoarcerea la Luvru. Până la urmă, încăpățânarea și stăruințele căpitanului Guitaut l-au convins pe rege: revenit la Luvru, Ludovic XIII „a făcut pace" cu soția sa. A doua zi dimineață, s-a anunțat că regina era însărcinată! La termenul cuvenit, la 5 septembrie 1638, s-a născut viitorul Ludovic XIV.

Niciodată opinia publică nu a fost înclinată să atribuie unui miracol nașterea Delfinului. Contemporanii înșiși nu erau deloc convinși că monarhul francez era fiul lui Ludovic XIII, și îndoiala aceasta nu stăruia doar în Franța, ci și în alte țări. Astfel, în Anglia, în domnia regelui Carol II Stuart (1660-1685), a apărut o broșură intitulată *The Royal Cuckoo or the Great Bastard* (Cucul regal sau marele bastard), în care se susținea categoric că Ludovic XIV nu era fiul soțului mamei sale; precum un pui de cuc, el a fost însă crescut de Ludovic XIII, care, în 1643, i-a lăsat regatul și coroana. Dar cine era... *cucul?!*

Scotocitorii tainelor istoriei mărunte au căutat să dea un răspuns acestei enigme, dar dintre cei care s-au bucurat de grațiile Anei de Austria numai trei au rămas în discuție. Și, din aceștia trei, *Mazarin* (care până la urmă va și încheia o căsătorie secretă cu Ana de Austria) a fost exclus, întrucât la 1637 încă nu se stabilise la curtea Franței; al doilea, *contele de Comminges,* a fost și el exclus pentru motive la fel de întemeiate. Cel de-al treilea pretendent la paternitatea Regelui Soare a făcut să se vorbească mult despre el și în vremea lui, și mai târziu. Numele său: *Josias, conte de Rantzau, mareșal* al Franței.

Familia conților de Rantzau nu era doar una dintre cele mai vechi și mai bogate familii din vechiul ducat de Hol-

stein, ci și una dintre cele mai prolifice: în 1600, existau aproape 120 de membri ai acestei familii, deținând peste 100 de posesiuni. Mareșalul Franței aparținea unei ramuri care dăduse câțiva oameni de seamă Danemarcei (pe atunci — și până în veacul trecut — ducatul Holstein aparținea acestei țări): străbunicul său fusese un viteaz comandant de oști iar bunicul, Henric de Rantzau (1526-1598) — un remarcabil om de stat danez și un savant multilateral.

Josias de Rantzau s-a născut la 18 octombrie 1609 și, potrivit obiceiurilor vremii, și-a făcut ucenicia în meseria armelor în preajma unor suverani. A intrat în garda prințului de Orania, a slujit regelui Christian IV al Danemarcei și Norvegiei (1588-1648), regelui Gustav II al Suediei (1611-1632) și lui Ferdinand II, împăratul Sfântului Imperiu Romano-German (1619-1637). Pe urmă, s-a întors în Suedia, unde, în 1633, a ajuns general. În acea țară, domnea atunci regina Christina (1632-1654), dar conducerea efectivă aparținea cancelarului Axel Oxenstierna. În 1635, când Suedia căuta să atragă în Războiul de 30 de ani și Franța — care, indirect, prin subsidii acordate tocmai acestei țări, lua de fapt parte la marea încăierare europeană încă din 1631 —, cancelarul Oxenstierna și generalul conte de Rantzau au venit la curtea franceză pentru a perfecta alianța. Rezultatul acestei vizite a fost dublu: pe de parte, la 19 mai Franța a intrat în război, pe de altă parte, influențat de Richelieu, care cunoștea calitățile militare ale lui Rantzau, Ludovic XIII a oferit acestuia din urmă comanda unor regimente franceze.

Rantzau s-a remarcat imediat și în noua sa funcție. În același an, a participat la asediul orașului Dôle, unde și-a pierdut ochiul drept, iar în anul următor a înfrânt un feldmareșal austriac. Ca recompensă, a fost numit mareșal de câmp (ofițer superior al armatei franceze). *În 1637, Josias de Rantzau a intrat în garda reginei.* În anii următori, a participat la celelalte bătălii cu o asemenea vitejie și cu un asemenea dispreț față de primejdii, încât aproape în fiecare luptă și-a pierdut câte o parte a trupului ori a fost rănit foarte grav. Ceea ce nu l-a împiedicat să lupte până la sfârșit. La 16 iulie 1645, a devenit mareșal al Franței (cea mai înaltă demnitate militară).

Bănuit, un moment, de trădare, a fost închis din ordinul cardinalului Mazarin. Eliberat, n-a mai trăit decât opt luni și a murit la 14 septembrie 1650. Epitaful său a rămas celebru: se atrăgea atenția că mormântul nu adăpostește decât *o jumătate* din corpul marelui Rantzau! În adevăr, pierduse în lupte un ochi, o mână, un picior și o ureche, nenumărate cicatrici îi brăzdau fața iar trupul îi era acoperit de 60 de răni.

Înalt, grațios în mișcări — pe vremea când mai era întreg — plăcut la vorbă și la înfățișare, dotat cu mari talente militare, de o bravură legendară, Josias de Rantzau — descris de cei care l-au cunoscut drept cel mai frumos și mai viteaz gentilom al vremii — a fost, o vreme, în garda reginei. Dar acest amănunt este oare suficient pentru a ne îngădui să-i atribuim contelui de Rantzau titlul de tată prezumtiv al Regelui Soare?!

Două cărțulii, apărute amândouă încă în timpul vieții lui Ludovic XIV, dar dincolo de hotarele Franței, reflectă opinia contemporanilor asupra acestei chestiuni. În jurul anului 1660, la Copenhaga, s-a tipărit o culegere de *Portrete istorice ale oamenilor celebri ai Danemarcei.* Autorul ei istorisește viața lui Rantzau, neocolind nici amănuntul că Ana de Austria l-a remarcat imediat pe acest ofițer fermecător și că una din doamnele ei de onoare i l-a adus în preajmă. Spre sfârșitul veacului, la 1693, un anonim a tipărit la Köln o broșură intitulată *Relațiile amoroase ale Anei de Austria, soția lui Ludovic XIII, cu domnul conte de Rantzau, adevăratul tată al lui Ludovic XIV, astăzi rege al Franței.* Autorul — foarte probabil, unul din dizgrațiații curții franceze — pare să fi fost bine informat. El ne asigură că, la începutul lunii decembrie 1637, regina a petrecut mai multe nopți cu contele de Rantzau și că rezultatul a fost nașterea Regelui Soare.

La aceste mărturii contemporane, se mai adaugă remarcile medicilor, care susțin că Ludovic XIII, atins de casexie, nu putea avea un fiu care să se bucure de o constituție atât de robustă, ca aceea a lui Ludovic XIV. Practic, spun ei, era imposibil, căci Ludovic XIII „începuse să simtă o slăbiciune deosebită, cauzată, înainte de vreme, de oboselile nesfârșite și de îndărătnicia unei lungi boli, care-l aduseseră în stare să nu mai poată spera o viață lungă și nici o vindecare desăvârșită" (din „jurnalul sănătății" regelui). Nimic din această debilitate bolnăvicioasă nu caracterizează pe Regele Soare, mort în vârstă de aproape 80 de ani.

E greu de dat un răspuns sigur la întrebarea *a fost sau n-a fost Ludovic XIV fiul lui Ludovic XIII?*, și e foarte probabil că adevărul nu se va afla niciodată. Dar nu trebuie să uităm că o altă enigmă a rămas nerezolvată: dacă regele Ioan I n-a murit la 1316, precum încearcă să ne convingă, pe temeiuri perfect documentate și cu excepțional talent, Maurice Druon în *Regii blestemați,* înseamnă că toți regii care au domnit în Franța după acest an au fost niște uzurpatori! Și atunci, ce importanță mai are dacă Ludovic XIV a fost sau nu un regal pui de cuc?! ■

LOUISE DE LA VALLIÈRE — METRESA CĂLUGĂRIŢĂ

FRANCIS FERRIER

Curtea de la Fontainebleau a lui Ludovic XIV este strălucitoare: regina-mamă, regele şi soţia lui, Maria-Tereza, Domnul şi Doamna, precum şi un mare număr de tineri de vârsta lui Ludovic XIV au distracţiile drept preocupare de căpetenie. Timpul trece repede cu partide de vânătoare, dans, intrigi amoroase. Regina se simte stingheră în aceste locuri şi-l plictiseşte de moarte pe rege, care-i face o curte îndrăcită cumnatei sale, Doamna. Când scandalul e pe cale să izbucnească, Ludovic propune un compromis: are să se prefacă atras de una din „fetele" Doamnei şi, ca la vânătoare, are să-i pună pe toţi pe urme false.

Două dintre cele trei domnişoare propuse refuză şi soarta o alege astfel pe Louise de La Vallière. Viaţa tinerei ia o întorsătură hotărâtoare. De mai multe luni, era îndrăgostită în taină de rege, iar acesta n-avea cum să rămână nesimţitor la privirile ei pline de adoraţie şi la frumuseţea ei delicată.

Ludovic a vrut la început doar să-i păcălească pe cei din jur, făcându-i curte Louisei, însă este repede prins în joc. Domnişoara de La Vallière avea pe atunci 17 ani. Era subţirică şi elegantă, proaspătă şi fermecătoare, cu ochi albaştri blânzi şi cu o perucă argintie, care-i dădea chipului şi mai multă strălucire.

Iubiri celebre

Darul de adio

Regele avea 23 de ani. Această primă iubire i-a lăsat, fără îndoială o amintire de neșters. Dezamăgirile însă nu aveau să întârzie. La sfârșitul toamnei, curtea pleacă de la Fontainebleau. Louise se simte singură și părăsită. Poate că regele ghicește acest lucru, pentru că vine să o vadă între două călătorii. O caută mai întâi la Luvru, apoi face turul castelelor regale — șapte leghe călare într-o singură zi! — și o găsește în cele din urmă la Vincennes, la curtea Doamnei.

În iarna anului 1661 ea locuiește la Luvru, unde regele o poate vedea oricând. Dar deodată ea devine tristă. Regele, care bănuiește ceva, o silește să-i spună adevărul, ea nu cedează și el o părăsește după o ceartă aprigă. Louise, deznădăjduită, așteaptă toată noaptea ca regele să se întoarcă, ceea ce nu se întâmplă. În zori, ea părăsește Luvrul. Se duce, de-a lungul Senei, până la Chaillot, la o mănăstire de călugărițe. Este primită la vorbitor. Aici o găsește regele, copleșită de durere. O consolează și o aduce înapoi la Luvru, cu trăsura. Este însărcinată. În pofida grijilor pricinuite de politica externă, regele i-a ordonat lui Colbert să-i găsească o casă (palatul Brion), unde-și întâlnește discret iubita, care naște nu peste multă vreme, la 1 decembrie 1663. Colbert ia copilul, pe care Louise abia a apucat să-l vadă, îi dă numele de Charles și găsește o familie care-l înfiază.

La slujba de la miezul nopții, la care ia parte toată curtea, Louise este palidă și foarte schimbată. Încearcă să se țină tare, așa că unele dintre doamne se simt cuprinse de milă și compătimire. Louise nu vede în copilul pe care l-a născut decât rodul păcatului. Regele însă socotește plăpânda făptură un vlăstar din sângele lui. Dacă ține totul în cea mai mare taină, o face ca să o cruțe pe regină. La fel se va întâmpla și la nașterea celui de-al doilea băiat, la 17 ianuarie 1665, spune Colbert. Copilul moare îndată după botez, iar fratele lui mai mare îi va împărtăși soarta curând după aceea.

Regele știe prea bine că Louise se plictisește la palatul Brion, așa că se hotărăște să dea o petrecere în cinstea ei, la Versailles: „Plăcerile din Insula fermecată". Louise este slăvită ca nimeni alta, se aduc omagii nenumărate farmecului, firii deschise, modestiei și drăgălășeniei ei. Până și nunțiul Chigl îi scrie papei o scrisoare în care nu mai conține decât laudele la adresa favoritei. Louise, primită din nou să locuiască la castel, își aduce aminte de vremurile când venea aici singură, cu regele. Poziția de favorită nu mai este ca înainte, cu toate că regele se străduiește să salveze aparențele, numind-o în 1667 ducesă de Vaujours, dar păstrându-i numele de La Vallière. Un dar de adio, spune lumea. Regele ține însă ca Louise să rămână alături de toate doamnele, în afară de prințesele de sânge. În acești ani, Louise naște încă doi copii, Marie-Anne de Bourbon (12 octombrie 1666), care vede lumina zilei la Vincennes și pe care regele o va iubi mult (este vorba de viitoarea domnișoară de Blois), și Louis (viitorul conte de Vermandois), născut la Saint-Germain, la 2 octombrie 1667. Regele îi recunoaște pe amândoi, în martie 1667 și, respectiv, la 13 noiembrie 1683.

În p. 91: *favoritele Regelui-Soare, într-o „poză de familie"*

O ultimă apariție în public a Louisei, cu copiii, înainte de a intra la mănăstire...

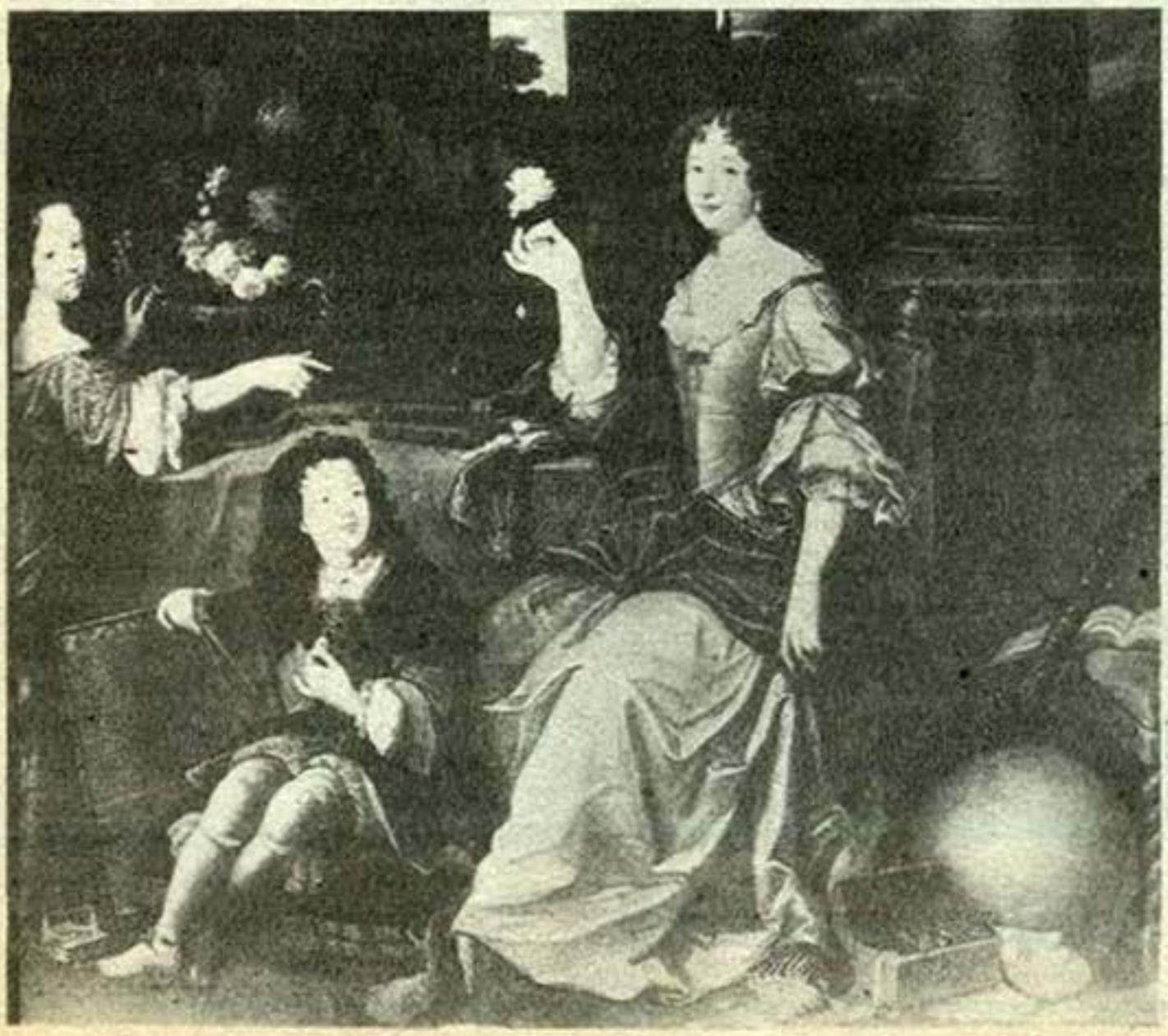

„Sunt gata să ispășesc"

Bossuet, a cărui înțelepciune a impresionat-o adânc pe Louise, îi va deveni îndrumător. Nici nu este prea greu pentru că episcopul, numit preceptor al Delfinului în septembrie 1670, va locui la curte.

După un șir de umilințe cu care doamna de Montespan o copleșește în timpul carnavalului din 1671, Louise petrece o noapte albă și se hotărăște să caute adăpost la mănăstirea Chaillot, ca și data trecută. De data asta însă, regele nu se mai duce s-o vadă. Îl trimite mai întâi

pe Lauzan, apoi pe vechiul său prieten, mareșalul de Bellefonds. Louise îl roagă pe acesta din urmă să-i transmită regelui câteva cuvinte din partea ei: „După ce v-am dăruit tinerețea, nu mi se pare prea mult să vă dau și ceea ce mi-a mai rămas din viață, rugându-mă pentru mântuirea sufletului Vostru".

Al treilea intermediar al regelui, Colbert, izbutește după mai multe ceasuri de discuții s-o aducă înapoi la Versailles. Întoarcerea la curte n-o face pe Louise să renunțe la hotărârea ei. Are timp să se gândească mai bine la ceea ce avea de făcut. Duce o viață mai retrasă ca de obicei și-și petrece mult timp citind. Nu o atrage istoria, ci scrierile filosofice, Aristotel sau Descartes. A avut întotdeauna o cultură bogată; în copilărie învățase latina cu tatăl ei. Însemnările pe marginea Bibliei, în latinește, din *Reflecțiile* pe care le scrie în această perioadă sunt pline de miez. Un călugăr carmelit, César du Saint Sacrement, trimis de Bossuet, o inițiază în regulile Sfintei Tereza și fără îndoială și în cele ale Sfântului Ioan al Crucii (Saint-Jean de la Croix).

După ce șovăie îndelung în alegerea mânăstirii, Louise se hotărăște: va merge la cea din strada St. Jacques. Pășind pragul mânăstirii, va rosti cuvintele Sfântului Ioan al Crucii: „Vocația mea este iubirea, și nu mai am alta". Iubirea pământească a dezamăgit-o și o mărturisește astfel: „Iubindu-l pe rege, n-am iubit de fapt decât un idol".

La început, carmelitele n-au prea vrut s-o primească, dar mareșalul de Bellefonds o convinge pe mătușa lui, care era călugăriță a acestui ordin. Louise spunea: „Simt că, deși am făcut greșeli foarte mari, jertfa mea cuprinde mai multă iubire decât datorie, așa că sunt gata să ispășesc". Nimic n-a oglindit mai bine o vocație adevărată.

Ultima încercare va fi plecarea de la curte. Își ia rămas bun de la rege, însă scurtează cât poate întrevederea. Vrea să-i ceară reginei iertare în public, dar aceasta a iertat-o demult. Totul se termină cu o petrecere.

Cu ochii roșii de plâns

A doua zi, 19 aprilie 1674, Louise ia parte la slujba regală. Suveranul are ochii roșii de plâns. Apoi cele două trăsuri pornesc la drum: în prima se află Louise, cu chipul luminos, împăcată cu sine, însoțită de cei doi copii; în cea de-a doua, rudele și prietenii. Ajunsă la mănăstire, se prăbușește la picioarele stareței: „Măicuță, mi-am risipit viața până acum, dar vin să-ți încredințez dumitale ce mi-a mai rămas, ca să nu mai fiu ispitită s-o iau de la capăt". După ce-și ia rămas bun de la toți, poarta cea grea (care există și astăzi) se închide în urma ei pentru totdeauna.

Îndată ce este primită, i se îngăduie să-și schimbe rochia de curte cu veșmântul carmelitelor. Își taie părul cu mâna ei, lăsând doar două șuvițe, pentru ceremonia vălului, care va avea loc peste trei luni.

Ceremonia, foarte simplă, are loc la data stabilită. Louise vine la biserică în veșminte de curte, ascultă slujba. La sfârșit își părăsește pentru totdeauna frumoasele haine și îmbracă rasa. Va primi numele de „Louise a Milei". Gata cu ducesa de La Vallière! Louise intră cu bucurie în noua ei viață: stareța îi dă voie să se scoale cu unul sau două ceasuri mai devreme decât celelalte și să se roage în fața sfintelor moaște, așa cum o făcea Sfântul Ioan al Crucii.

Viața din mănăstirea carmelitelor, orânduită după regulile Sfintei Tereza, este aspră, dar echilibrată: scularea la 5 dimineața, culcarea la 11 noaptea. În afară de cor sunt două ceasuri pe zi de rugăciune. Postul se ține tot timpul. Viața comună se reduce la două pauze, în care Sfânta Tereza le cere fiicelor ei să fie vesele. Louise observase

...și în costumul ordinului

de multă vreme cât de echilibrate și de vesele erau viitoarele ei surori întru Domnul.

După un an de ucenicie vine vremea primirii în ordin pentru totdeauna. Jurământul este rostit în capitlu, în fața stareței. A doua zi se desfășoară, cu mare pompă, ceremonia vălului negru. Predica o spune Bossuet, care arată că „Dumnezeu înnoiește aici toate lucrurile". Se arată plin de tact când vorbește despre trecutul Louisei, care-i este profund recunoscătoare. Doar o mică aluzie „la sufletul rătăcit... care se dăruiește unui Dumnezeu ce nu dorește inimile decât pentru a le umple de bucurii cerești". În timpul predicii, Louise stă alături de regină.

Sora Louisei a trăit în mănăstirea carmelitelor treizeci și șase de ani, după ce petrecuse treizeci la curte. La moartea ei (6 iunie 1710), stareța a scris: „A fost una din cele mai desăvârșite pilde de ispășire pe care ni le-a dat Dumnezeu". ■

Adaptare de
Brândușa PRELIPCEANU

ISTORICĂ

TIRAN / SOLDAȚI LEFEGII	↓	DOCUMENTE / A DA GREȘ	↓	SCRIERI ISTORICE / AFLATE ÎN PERU!	↓	NOBILI / PIELE ROȘII	↓	BLUZĂ ȚĂRĂNEASCĂ
→		↓		↓		↓		↓
PROVINCIE ÎN VECHEA PERSIE / CAPABILE	→							
→				FRICOS / CONDUCĂTOR SLAV	→			OȚEȚITE
OALA GOALĂ! / OALĂ / VASILE TOMA	→		A LĂSA PRIN TESTAMENT / LOGOFEȚI	↓ →				↓
→		INIMĂ DE AVAR! / DOROBANȚI	↓ →		NIMIC / ÎN CEȚE!	→		
	IMPOZIT / CONDUCERE DESPOTICĂ	→ ↓			↓	CAR GOL! / SUPUS	→	
	↓			PUTERNICI	→	↓		
TARĂ / PERSIA, AZI / COLB	→				LOCALITATE RURALĂ / URCARE PE TRON	→		
→				POTOLITĂ CU APĂ / VEDETĂ	→ ↓			
RÂPE / FIICA LUI PETRU RAREȘ	→			↓				FRUCTUL DISCORDIEI
→			CUSĂTURĂ PE MARGINE	→			ÎN STOC!	↓
FORTIFICATĂ / STĂTEAU ÎN OLIMP	→						↓	
→			ORATOR	→				

integramă de Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

GHEORGHE STURDZA (1912-1995)

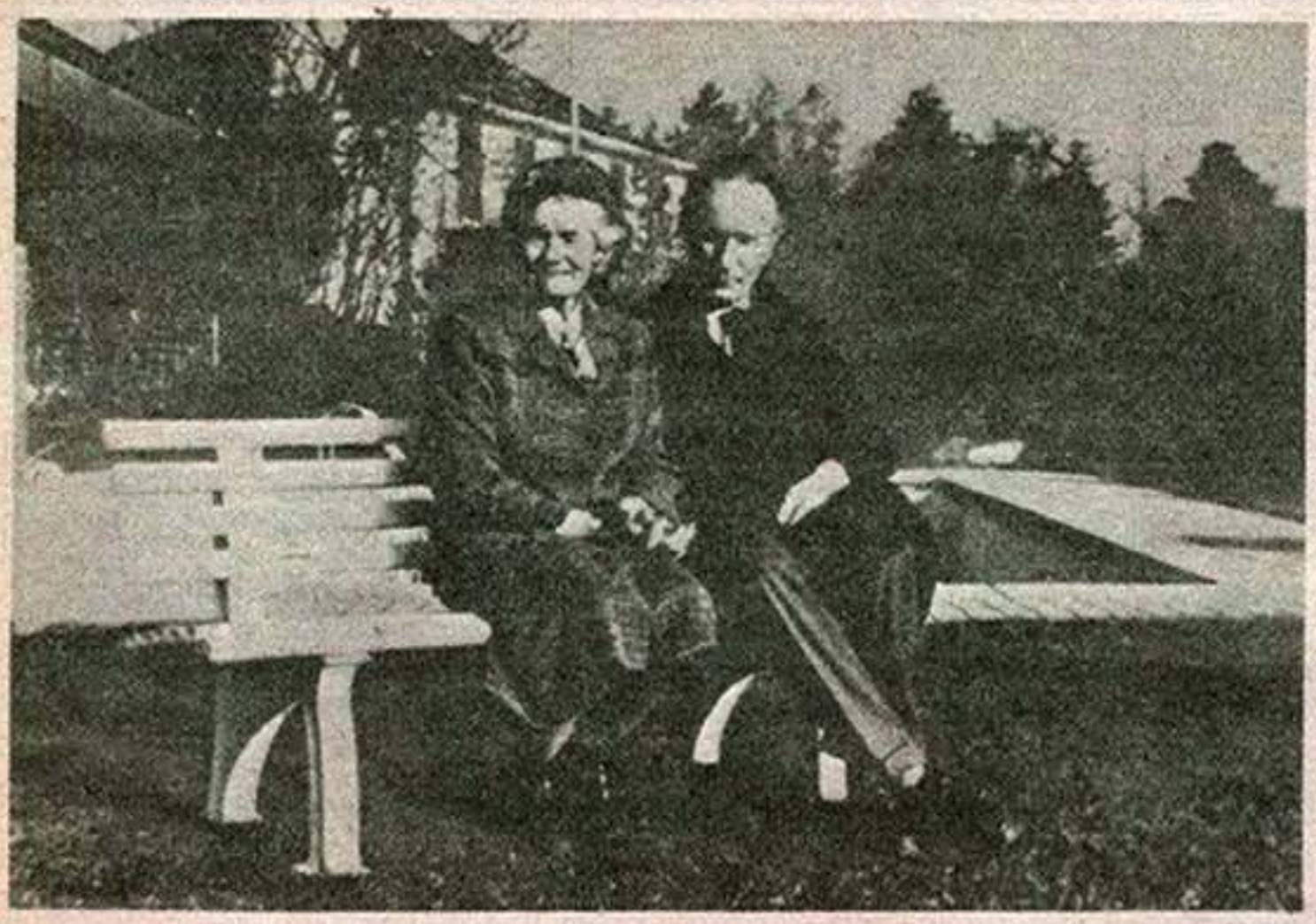

CLAUDIU FILIP, din Bucureşti, **ne scrie pentru a ne cere date legate de viaţa celui care a fost Gheorghe Sturdza, despre a cărui trecere în nefiinţă a aflat din presă.**

Gheorghe Sturdza s-a născut la Ostende, la 29 iulie 1912. Era al doilea fiu al lui Mihai Sturdza, nepot al hatmanului Moldovei Dimitrie Sturdza şi strănepot al domnului regulamentar al Moldovei, Mihail Sturdza. S-a căsătorit, la 11 aprilie 1937, la sediul legaţiei române din Oslo, cu Margareta Kvaal, descendenta unei familii de industriaşi norvegieni. Între martori s-a aflat şi fratele său mai mare, Dimitrie, care avea să moară, peste numai un an, înecat în Bistriţa.

Despre Gheorghe Sturdza şi soţia sa, sătenii din Popeşti, jud. Iaşi, au păstrat amintiri frumoase. Nimeni nu s-a dus să îi ceară ajutor şi să nu îl primească.

Mobilizat în 1938, Gheorghe Sturdza a trăit drama retragerii din Basarabia. A participat apoi, cu divizia sa de cavalerie, la campania pentru recâştigarea pământurilor româneşti pierdute. În 1943 s-a îmbolnăvit şi a revenit în ţară. A primit misiunea să organizeze producţia de război în zona Iaşului.

Întreaga familie s-a refugiat, în 1944, la Răteşti, o moşie a familiei Brătianu, Gheorghe Sturdza fiind văr cu soţia lui Gheorghe Brătianu. Până în 1948, soţii Sturdza s-au angajat în opera de ajutorare a satelor şi oraşelor Moldovei, lovite de război şi de foamete.

Sub presiunea ameninţării cu arestarea şi ani grei de temniţă, Gheorghe Sturdza a fost obligat să fugă, pe jos, până la Viena. Soţia sa, Margareta, şi cei trei copii — Dimitrie, George şi Eric — au părăsit şi ei ţara cu ajutorul ministrului Suediei la Bucureşti. Acest episod a fost relatat în detaliu şi în revista Magazin istoric **(nr. 4/1993).**

De departe de ţară — s-au stabilit la Varengeville-sour-Mer, pe coasta normandă, lângă Dieppe, unde Dimitrie Sturdza construise, în secolul trecut, un frumos castel, dărâmat de germani în timpul celui de al doilea război mondial — soţii Sturdza şi-au educat copiii într-o dragoste cinstită şi profundă faţă de ţară. După decembrie 1989, Gheorghe şi Margareta Sturdza au revenit de câteva ori în România, iar Dimitrie, fiul cel mare, a întreprins numeroase călătorii, aducând ajutoare, contribuind la opere umanitare şi atrăgând numeroşi şi importanţi investitori străini.

Gheorghe Sturdza a murit la 1 iunie 1995. Dumnezeu să îl odihnească în pace.

CĂLUGĂRENI 400

Primim din partea primăriei comunei Călugăreni, jud. Giurgiu şi a Fundaţiei Cultural-Ştiinţifice „Mihai Viteazul — Călugăreni", următoarea scrisoare:

Vă aducem la cunoştinţă că, în zilele de 12-13 august 1995, vom sărbători pe Lunca Neajlovului, la Călugăreni, împlinirea a 400 ani de la bătălia purtată de Mihai Vodă Viteazul şi oştenii săi, pentru apărarea libertăţii poporului nostru, a credinţei şi a gliei strămoşeşti.

Cu acest prilej, lansăm chemarea de înfrăţire cu localitatea Călugăreni, adresată celorlalte localităţi care poartă acest nume, cât şi acelora care poartă numele „Mihai Viteazul" sau care au fost legate de viaţa şi lupta domnitorului.

Adresăm aceeaşi chemare şi oraşelor sau comunelor care s-au învrednicit să ridice o statuie sau un monument „Întregitorului de Ţară".

Ne face o deosebită plăcere să vă adresăm invitaţia de a participa la manifestările prilejuite de acest jubileu.

Scrisoarea este semnată de domnii CRISTIAN MARIN, primarul comunei Călugăreni, şi EMILIAN NICOLAE, preşedintele Fundaţiei „Mihai Viteazul — Călugăreni".

Pentru eventualii corespondenţi este menţionată următoarea adresă: Nicolae Emilian, Şos. Colentina, nr. 32, bl. 67, ap. 28, sectorul 2, Bucureşti, cod 72444, telefon 655.25.68.

CERERI ŞI OFERTE

PUIU MARIAN, str. Stânjeneilor, nr. 4, bl. 62, ap. 19, Bucureşti, **oferă colecţia 1971-1990.**

EUGENIU NIŢU, bd. 1 Mai, nr. 146, bl. 9, ap. 3, Bucureşti, **solicită: nr. 1/1992; 2/1993.**

MARIUS POPESCU, str. Dreptăţii, nr. 15, bl. P-7, ap. 17, Bucureşti, **solicită: nr. 4/1992; 8/1993; oferă: nr. 1/1971; 5/1978; 7/1984; 2, 5/1985; 1-12/1986; 1-12/1987; 3, 11/1988; 3/1990; 10/1992.**

VASILE STOICA, str. Ion Roată, bl. 70, ap. 9, Adjud, **solicită: nr. 1/1967; 2/1981; 11, 12/1984; 2/1985; 10, 11/1987; 7/1988; oferă: nr. 9/1968; 11/1976; 5/1977; 9/1984.**

CONTENTS (Romanian History) **I.C. Brătianu** — History and Nationality • How did Nicolae Ceaușescu acced to Power? • In Bucharest, 50 Years Ago • **I. Lăcustă** The Council of Ministers January 31, 1946 Session Shorthand Notes • **M. Isărescu, C. Popișteanu** National Bank — 115 Years • **Gr. Gafencu** 1941. Diplomatic Reports from Moscow (III) • **M. C. Stănescu** Hotin, 1919. Rebellion or Attack? • **N. Nicolae** The Beginning of Relations between Romania and FRG • **P. Cernovodeanu** Britishers amidst Romanians, in the XIXth - XXth Centuries • **A.C. Cuza** 1888-1920. Diary (VII) • **M. M. Székely** A XVIIth Century Moldavian Gentlewoman • **V. Avram** Unknown Documents about Aurel Vlaicu

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I.C. Brătianu** Histoire et nationalité • Comment a pris le pouvoir Nicolae Ceaușescu? • A Bucarest,il y a 50 ans • **I. Lăcustă** Le sténogramme de la séance du Conseil de 31 janvier 1946 • **M. Isărescu, C. Popișteanu** La Banque Nationale de Roumanie a 115 ans • **Gr. Gafencu** 1941. Rapports diplomatiques de Moscou (III) • **M. C. Stănescu** Hotin, 1919. Révolte ou agression? **N. Nicolae** Ainsi ont commencé les relations de Roumanie avec RFA • **P. Cernovodeanu** Les Anglais parmi les Roumains aux XIX - XX-ème s. • **A. C. Cuza** 1888-1920. Journal (VII) • **M. M. Székely** Une boyarde moldave du XVII-ème s. • **V. Avram** Documents inédits sur Aurel Vlaicu

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская петория) **И. К. Брэтиану** История и национальность • Как досталась власть Н. Чаушеску? • В Бухаресте 50 лет назад • **И. Лэкустэ Стенограмма** заседания Совета Министров 31-го января 1946-го г. • **М. Исэреску, К. Попиштяну** Национальному Банку Румынии-115 лет • **Гр. Гафенку** 1941 г. Дипломатические доклады из Москвы (III) • **М. К. Стэнеску** Хотин, 1919 г. Восстание или агрессия? • **Н. Николае** Так начались отношения Румынии с ФРГ • **П. Черноводяну** Граждане Великобритании среди румын в XIX-XX вв • **А. К. Куза** 1888-1920. Дневник (VII) • **М. М. Секей** Молдавская боярыня XVII-го в. • **В. Аврам** Неизвестные документы об Ауреле Влайку

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. C. Brătianu** Geschichte und Nationalität • Nicolae Ceaușescu, Weg zur Macht • In Bukarest,vor 50 Jahren • **I. Lăcustă** Das Stenogramm der Sitzung des Ministerrates von 31 Januar 1946 • **Gr. Gafencu** 1941. Diplomatische Berichte aus Moskau (III) • **M. Isărescu, C. Popișteanu** Die National-Bank Rumäniens ist 115 Jahre alt • **M. C. Stănescu** Hotin, 1919. Aufstand oder Agression? • **N. Nicolae** So haben die Beziehungen zwischen Rumänien und die BRD begonnen • **P. Cernovodeanu** Engländer zwischen Rumänen im XIX und im XX Jahrhundert • **A. C. Cuza** 1888-1920. Tagebücher (VII) • **M. M. Székely** Eine moldauische Boyarin im XVII Jahrhundert • **V. Avram** Aurel Vlaicu — unbekannte Urkunden

SUMARIO (Historia rumana) **I. C. Brătianu** Historia y nacionalidad • Como ha subido al poder Nicolae Ceaușescu • En Bucarest, hace 50 años • **I. Lăcustă** La taquigrafica de la reunion del Consejo de Ministros del 31 de eñero de 1946 • **M. Isărescu, C. Popișteanu** El Banco Nacional de Rumania — 115 años • **Gr. Gafencu** 1941. Informes diplomaticos de Moscu (III) • **M. C. Stănescu** Hotin, 1919. Revuelta o agresión? • **N. Nicolae** Asi han empezado las relaciones de Rumania con la R.F. de Alemania • **P. Cernovodeanu** Los británicos por entre rumanos durante los ss. XIX-XX • **A.C. Cuza** 1888-1920. Paginas de diario (VII) • **M. M. Székely** Una boyarda moldava del s. XVII • **V. Avram** Documentos ineditos sobre Aurel Vlaicu

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piața Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, București, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — București

Comandă de stat
ISSN 0541-88IX

Lei 850

96

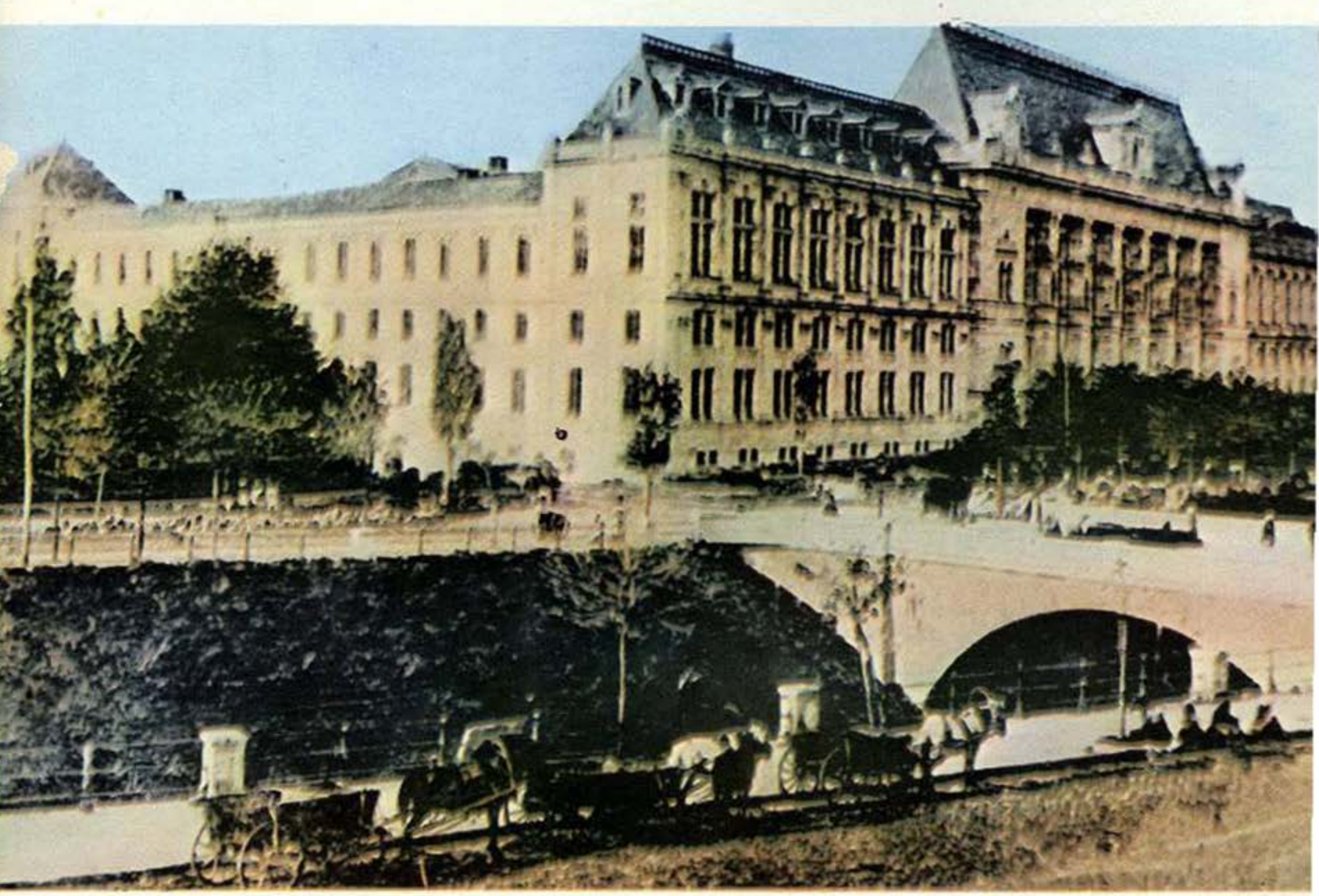

magazin istoric